

Khaljī made him his favourite courtier, which honour he continued to enjoy until his death.¹ Ghiyāth-d Dīn Tughlaq after whom he wrote the Tughlaq Nāmah, honoured him more than any other emperor. Khusrau accompanied the emperor in his journey to Bengal, but on the return of the emperor, he remained at Lakhnautī on some business.² In the meanwhile he heard about the death of Shaikh Nizāmu-d Dīn and proceeded with all speed to Dehlī. Khusrau felt the death of the Shaikh very deeply.³ He gave away all his property in alms to the poor and beggars, resigned his service with the king, and passed away in mourning, six months after his preceptor's death, on Wednesday the 18th Shawwāl⁴ of the year 725 A.H. (27th September 1325 A.D.).

Khusrau was one of the most celebrated poets of India. He is said to have been the author of some 99 works,⁵ of which, however, only a few are known. He enjoyed the patronage of several emperors of Dehlī, and he had the satisfaction of seeing his poems receive universal appreciation during his lifetime. It is stated that Sa'dī, the famous poet of Shirāz, undertook the trouble in his old age of travelling from his native country to Dehlī in order to make the acquaintance of Khusrau,⁶ but this statement finds little support from contemporary historians and may be accepted with reserve. Sa'dī might have expressed this desire, but it is not certain that he actually came to India to see Khusrau. Indeed Ziyā-i Barnī, on the contrary, states that “Khān-i Shahīd twice sent messengers to Shirāz for the express purpose of inviting Shaikh Sa'dī to Multān, and forwarded with them money to defray the expenses of the journey. His intention was to build a Khānqāh (monastery) for him in Multān, and to endow it with villages for its maintenance. Khūāja Sa'dī, through the feebleness of old age, was unable to accept the invitations, but on both occasions he sent some verses in his own hand, and made his apologies also in writing.”⁷

Amīr Khusrau is also esteemed as a saint, and his tomb, which is looked after by the Pīrādas of Nizāmu-d Dīn, is visited by pious devotees who make offerings to it. The anniversary of his death is celebrated with the same pomp and ceremony as that of Shaikh Nizāmu-d Dīn on the 17th and 18th of the month of Shawwāl every year.

In the neighbourhood of Amīr Khusrau's tomb to the south-east is a red sandstone building 16' 6" by 9' 10", locally known as the Dālān of Mirdhā Ikrām. It is paved with marble, and contains three arched openings on the north and one on each of the east and west sides. Inside the dālān are four marble graves and an inscription on a marble tablet fixed on a doorway in the centre of the back wall contains the chronogram of the death of Ikrām, after whom the building is known.

Dālān of Mirdhā Ikrām.

¹ Tārīkh-i Farishta, pt. II, p. 402.

² *Ibid.*, p. 403.

³ Siyar-i Auliyā, p. 304; Tārīkh-i Farishta, pt. II, p. 403; Khazīnatu-l Asfiyā, vol. I, 341-42; Safīnatu-l Auliyā, p. 100.

⁴ Mīrat-i Āftāb Numā, folio 95 (a); Khazīnatu-l Asfiyā, vol. I, p. 342; Safīnatu-l Auliyā, p. 100; Hayāt-i Khusrau, p. 60; Farishta (pt. II, p. 403) however, places the death of Khusrau on the 29th of Ziqada but it cannot be correct. His anniversary is observed on the 18th Shawwāl, which is generally believed to be the date of his death.

⁵ Oriental Biographical Dictionary, p. 219; Thamarāt-u Quds, folio 287 (b), Khazīnatu-l Asfiyā, vol. I, p. 341., Hayāt-i Khusrau, p. 90; Farishta (pt. II, p. 403) reduces this number to 92.

⁶ Tārīkh-i Farishta, pt. II, p. 403; Mīrat-i Āftāb Numā, folio 94 (b).

⁷ Ziyā-i Barnī, p. 68; Elliot, vol. III, p. 110-111.

The inscription runs as follows :—

(۱) اکرام ز لطف شہ داشتہ خو چون ذرہ کہ ز آفتاب دارد پرتو
(۲) اسرد بیای خسرو سید گفت اکرام باسود بیای خسرو
سنہ ۱۲۱۶ سنہ ۱۴۴

Translation.

- (1) "Ikrām shone in the favour of the king as a particle of sand reflects the sun.
(2) He was buried at the feet of Khusrau, and Sayyid said 'Ikrām attained rest (was interred) at the feet of Khusrau.' 44th year (of the reign of Shāh 'Ālam II). The year 1216 A.H. (1801-2 A.D.)."

Ikrām is given the surname of Mirdhā,¹ the rank which he seems to have held during the reign of Shāh 'Ālam II.

Grave of Ziyāu-d
Dīn Barnī.

A stone grave lying concealed under the paving to the east of the *dālān* of Mirdhā Ikrām is locally known to be that of Ziyāu-d Dīn Barnī, the author of Tārikh-i Fīroz Shāhī and a disciple of Shāikh Nizāmu-d Dīn.

Khān-i Daurān
Khān's mosque.

The mosque of Khān-i Daurān Khān (Plate VIII, b) stands beyond the west wall of Amīr Khusrau's enclosure, and may be approached through the doorway on that side. It is a small structure constructed of red sandstone in the late Mughal style. The prayer chamber which measures internally 16' 7" by 9' 11" is surmounted by three bulbous domes and is richly decorated inside with coloured painting. In the centre of the courtyard lies a stone platform surrounded by a stone *jālī* balustrade nearly one foot high, and containing an inscribed grave, apparently that of Khān Daurān Khān, the founder of the mosque. There are two other unknown graves in the courtyard of the mosque, while outside it by the south wall are a few inscribed ones, but none of these are of any special interest.

'Khān-i Daurān Khān' is only a title, and there are not less than four Mughal nobles known to history by this appellation. Khān-i Daurān Khān, the founder of this mosque, is probably Samsāmu-d Daulah Khān-i Daurān Khān Bahādur Manṣūr Jang, on whom this title together with the rank of seven thousand was conferred by the emperor Farrukhsīyar. Muḥammad Shāh further bestowed upon him the title of Amīru-l Umarā. He died in 1151 A.H. (1739 A.D.) of wounds received in a skirmish against the Persian soldiers on the occasion of the invasion of Nādir Shāh.²

Langar Khāna.

Outside the enclosure of Amīr Khusrau at its eastern gateway, is a solid looking building of Paṭhān style (Plate V, b), which according to the local tradition was originally the Langar Khāna (alms house) attached to the shrine of Shāikh Nizāmu-d Dīn. It consists of an oblong hall 38' by 28' with four arched entrances on the north, and is divided internally by local hard stone pillars into twelve compartments. A *chabūtra* standing in front of it has partly blocked three of these entrances, of which the eastern one was already closed with a wall, the western archway, however, being open and giving access to the building.

¹ "A man placed over ten. The rank of *Mirdahah* appears to have been the only non-commissioned rank in Mughal armies. *Mirdahah* is also used in the sense of a servant who looks after ten horses." (*Āin-i Akbarī*, English translation by Blochmann, vol. I, p. 116n.)

² *Māthirū-l Umarā*, vol. I, pp. 819-22.

Some 30 yards from the eastern gateway of Amīr Khusrau's enclosure towards the north, and opposite to the tomb of Shāikh Nizāmu-d Dīn almost touching the east wall of his enclosure, lies the mausoleum of Atgah Khān (Plate IX, *a*) built by his son Mirzā 'Azīz Kokaltāsh in the year 974 A.H. (1566-7 A.D.). It stands in a walled enclosure which is entered through the doorway of the *Khānqāh* of Bahrām Shāh the son of Shāh 'Alam II. The tomb consists of a chamber, which measures 29' 6" square externally and is covered by a marble dome. On each of the four sides of the building is a deeply recessed arch pierced by a doorway in the centre and enclosed by Qurānic inscriptions which conclude with a reference to the name of Bāqī Muḥammad the scribe. The doorway on the north, east and west are closed by *jālī* screens, while that on the south forms an entrance to the tomb. The building is constructed of red sandstone inlaid with marble and coloured tiles. The interior of the tomb was once very effectively ornamented with tile work and painted plaster, but this has now to a great extent peeled off, exposing the masonry of the walls and domes.

**Tomb of Atgah
Khān.**

Sairu-l Manazil (folios 46 and 47*a*) contains a large number of verses which are stated to have been written inside the tomb on the walls, presumably on the tiles which have now disappeared. They are only expressive of the instability of the world and prayers to God, without any historical interest. The building had long been in a neglected condition until 1903 when it was taken in hand by the Archaeological Department, and all necessary measures of conservation were carried out.² The original pinnacle of the dome was destroyed by storm,³ but in recent times has been replaced by a gilded one.

Inside the tomb there are three marble graves ornamented with interesting carving. The grave in the centre is that of Atgah Khān, and that on its east is that of his wife, Jijī Anagah; the one on its left is not identified.⁴ On each of the doors of the building there is an inscription engraved on a marble slab, but of these only the following one which is on the entrance towards south, refers to the date and erection of the tomb, the rest being quotations from the Qurān.

تمت هذا العمارة الشريفة في سنة اربع و سبعين و تسعمائة باهتمام استاذ خدا قلی

Translation.

"This noble edifice was finished in the year 974 A.H. (1566-7 A.D.) under the superintendence of Ustād Khuda Qulī."

Atgah Khān was the husband of Akbar's wet-nurse Jijī Anagah. His real name was Shamsu-d Dīn Muḥammad, the title Atgah Khān being merely the appellation which was given to the husband of a nurse, as the nurse herself was known as Anagah. He was the son of Mīr Yār Muḥammad of Ghaznī and first entered the service of Mirzā Kamrān, the brother of Humāyūn. Atgah Khān was present with the Mughal army, when Humāyūn was defeated by Sher Shah Sūr and aided the emperor in his escape from the battle field. Humāyūn rewarded him by appointing his wife a wet-nurse of prince Akbar. When Bairām Khān, having fallen into disfavour with the emperor

**Short
biographical
account of
Atgah Khān.**

¹ *Āthār-u-ṣ Sanādīd*, chapter III, p. 57; *Miftāḥ-u-l Tawārīkh*, p. 172; *Carr Stephen*, p. 117; *Keene*, p. 57.

² *Annual*, 1903-4, p. 23-5.

³ *Carr Stephen*, p. 118; *Keene*, p. 57.

⁴ Hearn assigns this grave to a brother of Atgah Khān. (*Seven Cities of Dehli*, p. 117.)

Akbar, raised a rebellion against him, Atgah Khān was appointed governor of the Panjāb and sent against Bairām Khān, whom he defeated. For this service he was rewarded with the title of 'Āzam Khān. Shortly after, in the sixth year of the reign of Akbar, he was appointed as "Vakil" or chancellor of the empire. This aroused the enmity of certain powerful personages of the court such as Mun'im Khān and Māham Anagah, and at last on the 12th Ramazān 969 A.H. (5th May 1562 A.D.) he was assassinated by Adham Khān, the youngest son of Māham Anagah, another nurse of Akbar, when engaged with Mun'im Khān and other grandees upon state business in the palace at Agra.¹ According to Farishta Atgah Khān was killed in the year 970 A.H. (1562-3 A.D.) by Adham Khān while reading the Qurān.² The body of Atgah Khān was removed to Dehlī and buried near the tomb of Shāikh Nizāmu-d Dīn Auliya. In the year 974 A.H. (1566-7 A.D.) some five years after his death Mirzā 'Aziz Kokal-tāsh his younger son erected a tomb over his remains.

Khānqāh of
Bahrām Shāh.

The Khānqāh of Bahrām Shāh consists of a three arched *dālān*, constructed of brick masonry and red sandstone, and an open court to the north. The red sandstone doorway on the east, which gives entrance to the building, bears an inscription inlaid with black letters and dated 1225 A.H. (1810-11 A.D.).

(۱) شہ بہرام ابن شاہ عالم مرقد ساخت جای خوش سراپا
(۲) خرد از سال تاریخش چنین گفت کہ اقدس خانقاہ روح افزا
۱۲۲۵

Translation.

- (1) "Shāh Bahrām, the son of Shāh 'Ālam erected this pleasant building.
- (2) Wisdom said for the date of its erection 'A sacred and pleasing (lit. increasing of spirits) Khānqāh (a monastery).' The year 1225."

To the north of the court there was another doorway which gave access to the shrine of Shāikh Nizāmu-d Dīn, but it is now blocked up. An inscription, engraved on a marble slab, is fixed near this doorway on the northern face of the wall, and runs as follows :—

ساخت مکان جذت نشان محمد بہرام شاہ ابن شاہ عالم پادشاہ غازی

Translation.

"This paradise like house was built by Muḥammad Bahrām Shāh, the son of Shāh 'Ālam the king champion of faith."

Grave of
Bahrām Shāh.

The grave of Bahrām Shāh, which is of marble, lies in the centre of the *dālān*. It is not inscribed. The deceased, as is indicated by the inscription on the doorway of the Khānqāh, was the son of Shāh Alam II. In the *dālān* and courtyard are a large number of other graves, which are believed to be those of the members of the royal Mughal family.

Grave of the wife
of Bahrām Shāh.

On the extreme west of the courtyard is the grave of Bī Jān, the wife of Bahrām Shāh. It is of red sandstone with an inscribed marble slab fixed on the western enclosing

¹ *Maṣṭhūr-i Umarā*, vol. II, pp. 531-4; *Āin-i Akbarī*, vol. I, p. 321.

² *Tārīkh-i Farishta*, vol. I, p. 252; *Briggs*, vol. II, 211.

wall of the court. The inscription which runs as follows is dated 1222 A.H. (1807—8 A.D.):—

(۱) زرجہ بہرام شد بست رخت زین چہان و چشم آن گریان چو صیغ
(۲) داغ حسرت بر نہاد از نہاد رفت بی جان گفت ہائف ای دریغ
سنہ ۱۲۲۲

Translation.

- (1) "The wife of Bahrām Shāh repaired from the world, and his eyes shed tears like cloud.
- (2) (This event) left a mark of sorrow on his heart, and the invisible crier said 'Alas! Bī Jān departed.'

The year 1222."

At the four corners of the slab are written the names of Allah, Muḥammad, 'Alī, Fāṭima, Ḥasan and Ḥusain. It is not improbable that the burial of his favourite wife here actuated Bahrām Shāh to build the *Khānqāh*.

In the centre of the courtyard, a marble grave with two marble slabs standing at its north and south is specially noteworthy. It is of a saint named *Khūājī* and is much older than the *Khānqāh*. The northern slab contains the following inscription which begins with the *kalima* and is dated 990 A.H. (1582 A.D.):—

Grave of
Khūājī.

(۱) از جہان رفت خواجگی درویش سوی فردوس رہنما آمد
(۲) دل ازین دار بے بقا بر کند ز افکہ کار جہان فنا آمد
(۳) از سر اعتقاد و روی نیاز بر در شیخ اریا آمد
(۴) در بہشت برین نہاد قدم فارغ از قید ما سوا آمد
(۵) سال تاریخ از خرد گفتا عمر درویش بے بقا آمد
قایلہ و کاتبہ عبد السلام

Translation.

- (1) "*Khūājī Darvish* departed from the world, and he acted as a guide to the paradise.
- (2) He renounced this transitory world, as every thing there is to be vanished in the end.
- (3) With faith and supplication he came to the door of *Shaikh Auliya* (*Shaikh Niẓāmu-d Dīn Auliya*).
- (4) He stepped into the highest paradise, and was relieved from the bondage of the world.
- (5) Wisdom spoke the date of his death 'The age of Darvish was not everlasting.' Composed and written by 'Abdu-s Salām.'

The slab on the south is elaborately carved with pleasing floral designs, and is inscribed with the following verse at the top:—

ای بے تو گردش فلک بے مدار حیف یاشد زمانہ و تو نباشی ہزار حیف

Translation.

"Pity for the revolution of the supportless sky without thee! Thousand pities that there should be the world and not thee."

A marble slab of the same size and similarly carved lies in the courtyard of the *Khānqāh*. It apparently belonged to one of the few marble graves which lie beside that of *Khūājī* and are seemingly contemporaneous with it. The grave of *Khūājī* as well as the inscriptions on both the slabs are referred to in *Sairu-l Manāzil* (folio 47) but nothing is recorded about the saint.

The *Khānqāh* was filled with earth and debris, and overgrown with rank vegetation. Recently it has been cleared by the Archaeological Department, and most of the graves laid bare. In connection with this improvement, the doorway of the *Khānqāh* and that of the tomb of *Atgah Khān* were furnished with new wooden door-leaves in the Mughal style.

**Chaunsath
Khambah.**

About 50 yards to the south of *Atgah Khān*'s tomb lies buried his son, *Mirzā 'Aziz Kokaltāsh*. The mausoleum of *Mirzā 'Aziz* is popularly known as *Chaunsath Khambah* (Plate X, b) on account of its sixty-four (*Chaunsath*) pillars (*Khambah*). It takes the shape of a hall 67' square, built of marble and divided into 25 open bays, which are covered by domes. Each of the four sides is divided into four bays by a range of double columns set depthwise, from the capitals of which spring pointed arches. The spaces between these columns are filled in with latticed marble screens some 10 feet high, and in each of the central bays there is a doorway in the screens giving entrance to the tomb. The arches above the screens are open. Facing the western door of the tomb, there is the marble grave of the wife of *Mirzā 'Aziz Kokaltāsh* while beside it is his own grave built of marble and ornamented with fine carving. A Qurānic inscription encircles it concluding with the date, 1033 A.H. (1623-24 A.D.). Inside the building there are eight other graves which are uninscribed but are said to belong to the *Kokaltāsh* family.

The *Chaunsath Khambah* stands in a large walled enclosure entered by an arched doorway on the west. The main entrance is through a pretentious gateway at the north-east corner of the enclosure (Plate X, a). Inside the enclosure to the north of the *Chaunsath Khambah* are the graves of the daughters and wives of *Bahādur Shāh*, the last king of *Dehlī*.¹

**Short
biographical
account of Mirzā
'Aziz Kokaltāsh.**

Mirzā 'Aziz Kokaltāsh was the youngest son of *Shamsu-d Dīn Atgah Khān* and *Jijī Anagah*, the nurse of *Akbar*. He was the foster brother and playmate of *Akbar*, and was known by the surname of *Koka* or *Kokaltāsh*, which means a foster brother. The emperor treated him very tenderly, though often offended by his boldness he would but rarely punish him. He used to say "Between 'Aziz and me is a river of milk, which I cannot cross."² He was one of the best generals of *Akbar*, having performed signal services in *Gujrāt*, *Bengal* and the *Deccan*. He held the rank of 5,000 with the title of *Khān-i 'Azām*, and two of his daughters were married to princes of the royal blood, one to prince *Murād*, the son of *Akbar*, and the other to prince *Khusrāu*, the son of *Jahāngir*.

He incurred the displeasure of *Jahāngir* by giving a favourable countenance to the rebellion of prince *Khusrāu*, his son-in-law, and during the reign of that emperor he was more than once deprived of his rank and imprisoned, but was soon after restored to his position. In the eighteenth year of the reign of *Jahāngir* he was appointed tutor

¹ Carr Stephen, p. 121 ; Keene, p. 58.

² *Maāthiru-l Umarā*, vol. I, 675 ; *Āin-i Akbarī*, vol. I, 325.

(*atālīq*) to prince Dāwar Bakhsh, the son of Khusrau, who had been appointed governor of Gujrāt, but a year later died at Aḥmadābād¹ (1033 A.H.=1623-24 A.D.). His corpse was brought to Dehlī and buried close to his father's mausoleum, where a splendid monument was erected over his grave.²

Mirzā 'Azīz was remarkable for ease of address, intelligence, and knowledge of history, but seems frequently to have brought trouble on himself from his freedom of speech.³

Other monuments of interest inside the enclosure of the village of Nizāmu d Dīn are the Lāl Maḥall, the inscribed mosque of Khān-i Jahān and the tomb of Khān-i Jahān Tilangānī. They are now mostly ruined and occupied by villagers, but are not without interest.

The Lāl Maḥall or the Red palace (Plate XI, *a*) stands some 50 yards to the north of the Chaunsath Khambah near the northern enclosing wall of the village. The whole structure, which is raised on a *chabūtra*, is much dilapidated. It is constructed of red sandstone and consists of a central domed apartment surrounded by an arched *dālān* on each of its four sides. The latter have red sandstone pillars very simply ornamented, and lintels supporting a flat roof of the same material, over which are *chhatris* on the east, west and south, the northern *chhatrī* having disappeared. Some 25 feet to the north-west of the dome on the same *chabūtra* is a double storeyed *chhatrī* which was originally connected with the palace. Sayyid Aḥmad Khān identifies this building with Kūshak-i Lāl, which he says was erected by Ghiyāthu-d Dīn Balban before he ascended the throne.⁴ Carr Stephen assigns it to 'Alāu-d Dīn Khaljī and says "Of the history of these ruins, we know nothing, but the opinion that they belong to the Khiljī kings and very probably to 'Ala-uddin has received the support of Mr. Campbell's authority. There is nothing palatial about these ruins; thirty years⁵ ago they were more numerous, but red-stone having since risen in value by the growing demand for it in the neighbourhood, this neglected building has suffered from the ravages of plundering villagers * * * The style of the ornamentation, of the battlements, and of the mouldings so strongly resembles that in the Alai Darwaza at the Qutb that there can be no reasonable doubt as to the two buildings having been designed and built at the same period; and we have thus ample warrant for describing the Lal Mahal as the work of 'Ala-uddin."⁶

Lāl Maḥall.

The mosque of Khān-i Jahān⁷ (Plate IX, *b*), the prime minister of Fīroz Shāh, lies at the south-east corner of the village of Nizāmu-d Dīn, and can be easily approached from the eastern dilapidated gateway of the village enclosure if the visitor should desire to avoid its dirty lanes. It is a big structure, but in an advanced stage of decay, and,

Inscribed mosque of Khān-i Jahān.

¹ *Maāthiru-l Umarā*, vol. I, pp. 675-689; *Āin-i Akbarī*, vol. I, pp. 325-27.

² *Miftāḥu-t Tawārīkh*, p. 199; *Āthāru-ṣ Sanādīd*, chapter III, p. 62; Carr Stephen, p. 119.

³ *Maāthiru-l Umarā*, vol. I, 689-90; *Āin-i Akbarī*, vol. I, 327.

⁴ *Āthāru-ṣ Sanādīd* (ed. Cawnpore 1904), chapter I, pp. 14-15; Ziyā-i Barnī (pp. 122 and 130) also refers to Kūshak-i Lāl, but does not give the name of the founder or the date of its erection. It may, however, be inferred from his account that it was built by Balban and stood in the old city of Dehlī, i.e., near Qutb. According to *Khulāṣatu-t Tawārīkh* (p. 28) it was built by Jalālu-d Dīn Khaljī, but it is not stated therein as to where this building was located.

⁵ Carr Stephen wrote in the year 1876.

⁶ Carr Stephen, p. 215.

⁷ *Āthāru-ṣ Sanādīd* (ed. Cawnpore 1904), chapter III, p. 36; Carr Stephen, p. 149.

like other mosques of this founder, is built of rubble stone coated with plaster, which has now become quite black with age. It is of the same design as the Khirkī mosque, containing four inner courts and numerous domes, many of which have now collapsed. The building was occupied by the villagers until a few years ago, when the local authorities had it evacuated on the recommendation of the Archaeological Department. The following inscription referring to the erection and date of the mosque is engraved on a marble slab which is fixed on its eastern gateway (Plate VI, b) :—

بکرم و فضل حق سبحانه و تعالی در عهد دولت سلطان السلاطین الزمان الوراقی بذائید
الرحمن ابوالمظفر فیروز شاه السلطان خلد الله ملکه و اعلی امره و شانه این مسجد بناکرد بنده زاده
درگاه آسمان جاه عالمیاده جو نانشه مقبول الملقب بخانجهان ابن خانجهان در سال هفتصد هفتاد در
از هجرت پیغامبر صلی الله علیه و سام خدا بران بنده رحمت کند که درین مسجد نماز بگذار
این بنده را بفاتحه و دعای ایمان یاد کند -

Translation.

“By the favour and grace of God the most holy and omnipotent, during the reign of the king of kings of the age, strong by the help of the merciful, Abul Muẓaffar Fīroz Shāh the king—may God perpetuate his kingdom and increase his command and dignity—this mosque was built by the son of the slave of the threshold which is as exalted in dignity as the sky and is the sanctuary of the world, (named) Jūnān Shāh Maqbūl entitled Khān-i Jahān son of Khān-i Jahān in the year 772 from the flight of the Prophet (1370-71 A.D.), may God bless him and give him peace. May God have compassion on him who, offering prayer in this mosque, should remember this slave with Fātiḥa¹ and prayers for his faith.”

Short
biographical
account of Khān-i
Jahān Maqbūl,
and Khān-i Jahān
bin Khān-i Jahān
Jūnān Shāh.

Khān-i Jahān, the father and the son, were, in succession, the prime ministers of Fīroz Shāh Tughlaq, and had the greatest influence in the court of that emperor. Khān-i Jahān, the father, was a Hindū convert whose original name was Kattū. He was a native of Tilang, and a man of high position in favour with the Rāi (ruler) of that country. When Sultān Muḥammad Shāh sent the Rāi as prisoner to Dehlī² and the latter died on the way, Kattū presented himself to Muḥammad Shāh and embraced Islām. The Sultān gave him the name of Maqbūl and bestowed on him many marks of his favour. In the reign of Muḥammad Shāh he received the title of Qawāmu-l Mulk, and a grant of the fief of Multān. Later on he was made Nāib Wazīr under the premiership of Khūāja-i Jahān Aḥmad Ayāz, when he used to seal and place his signature on *parwānas* as “Maqbūl, the slave of Muḥammad Tughlaq.” (مقبول بنده محمد تغلق) On the demise of Muḥammad Shāh, Khūāja-i Jahān³ who was at Dehlī attempted to

¹ The first chapter of the *Qurān*, which is recited for the dead.

² This probably refers to the conquest of Tilangāna and Arangal (*Farishta* calls it Wārangal) by Muḥammad Shāh in the year 721 A.H. (1321 A.D.) while he was a prince. The name of the Rāi, who had been sent to Dehlī with all his relations and dependants was Rāi Laddar Deo. There is, however, no mention here of Kattū or of the death of the Rāi. (*Ziya-i Barnī*, pp. 449-50; *Elliot*, vol. III, p. 233; *Farishta*, pt. I, p. 131.)

³ Khūāja-i Jahān was beheaded for this rebellion. He was a disciple of Shāikh Nizāmu-d Dīn Auliya, and among the various religious observances he performed to prepare himself for execution, he is said to have also worn the sacred cap and the turban, which he had received as relics from the saint. (*Shams Sirāj Afīf*, pp. 69 and 77)

place a son¹ of the late emperor on the throne. Qawāmu-l Mulk was also at that time in Dehlī, but when Fīroz Shāh approached the city, he went out to meet him, and helped him to get possession of it. He was then made Wazīr and received the title of Khān-i Jahān. He held this high and responsible post for nearly 18 years until his death, which happened in the year 770 A.H. (1368-9 A.D.), and during all this period he enjoyed the greatest trust of his master and the love of the public. The emperor shed tears at his loss, and the whole of Dehlī went into mourning for him. Khān-i Jahān was a disciple of Shaikh Naṣīru-d Dīn Chirāgh-i Dehlī and he was buried at the foot (پایان) of Shaikh Nizāmu-d Dīn Auliā.²

Khān-i Jahān, the son, was born at Multān, when his father held the fief of that province. The father wrote to acquaint Sultan Muḥammad Shāh with the fact, and that monarch directed that the child should be named Jūnān Shāh.³ His full name as given in the inscriptions on this mosque and on the Kalān Masjid in Shāhjahānābād is Jūnān Shāh Maqbūl (جونا نشہ مقبول) but the ending Maqbūl represents the name of his father only. After the death of Khān-i Jahān Maqbūl, the emperor Fīroz Shāh promoted Jūnān Shāh to the high post of Wazīr, and bestowed on him the title of Khān-i Jahān bin Khān-i Jahān (Khān-i Jahān son of Khān-i Jahān). He acted as minister under Fīroz Shāh for about twenty years, and the emperor committed all the affairs of the kingdom to his charge. Towards the end of the reign of Fīroz Shāh, enmity broke out between Khān-i Jahān and the prince Muḥammad Khān, afterwards Muḥammad Shāh, which resulted in the total downfall of the former.⁴ The prince managed to secure the royal orders for the dismissal of the minister, and one night in the month of Rajab 789 A.H. (1387 A.D.) attacked his house. Khān-i Jahān unable to make resistance fled to Miwāt, where he sought refuge with Kokā Chauhān, at Mahārī. His house was, however, plundered and several of his adherents were put to death. The prince, who was now entrusted with full powers by the Sultan, sent Malik Yāqūb, entitled Sikandar Khān, with an army against Khān-i Jahān. When this force reached Mahārī, Kokā Chauhān seized Khān-i Jahān and sent him prisoner to Sikandar Khān, who killed him and carried his head to court.⁵

Khān-i-Jahān Jūnān Shāh is famous for building several mosques in and near Dehlī,⁶ of which those lying in Khirkī and Begampur villages, and the Kalān Masjid in the city of Shāhjahānābād are the most prominent. It will be interesting to note that the inscription on the Kalān Masjid is dated only one month before he had to fly for life to Miwāt.

The tomb of Khān-i Jahān Tilangānī (Plate XI, b) stands in an extensive enclosure surrounded by battlemented walls at the south-west corner of the village. Locally this enclosure is known as Koṭ and is thickly populated by the Pirzādas or attendants

Tomb of Khān-i
Jahān
Tilangānī.

¹ Muḥammad Shāh had no son, but only a daughter who was born in the reign of Ghiyāthu-d Dīn Tughlaq (*Shams Sirāj Afīf*, p. 54).

² *Shams Sirāj Afīf*, pp. 394 seq. 421-4; *Elliot*, vol. III, pp. 367-8, 371.

³ The real name of Muḥammad Shāh was Fakhr-u-d Dīn Jūnā (*Farīḡhta*, pt. I, pp. 128-9), and it is apparent that the emperor named the child after him. The historical works have this name written in three different ways, viz., جونا جونا (Jūna, Jūnā and Jūnān). The inscriptions of Khān-i Jahān on his mosques confirm only the last reading, and this may be taken as correct. جونا pronounced as *Jāuna* is a Persian word meaning "The Sun."

⁴ *Shams Sirāj Afīf*, pp. 425-8; *Elliot*, vol. III, p. 371.

⁵ *Elliot*, vol. IV, pp. 15-16; see also *Bada'uni*, vol. I, pp. 252-4.

⁶ *Carr Stephen*, 148-57.

of the shrine of Shaikh Nizāmu-d Dīn, who have also occupied the tomb of Tilangānī. An arched gateway, on the north, gives entrance to the Koṭ. The tomb of Tilangānī, which is constructed of rubble and dressed stone, is octagonal in plan with a diameter of some 74 feet. It consists of a central domed chamber enclosed by a verandah having three arches on each side of the octagon. These arches are supported on double square pillars of dressed stone, while on the roof of the verandah are eight domed *chhatrīs*, one at the centre of each face of the octagon.

The tomb is not inscribed, but the local tradition assigns it to one Khān-i Jahān Tilangānī, who is related to have been a disciple of Shaikh Nizāmu-d Dīn and a general in the army of Fīroz Shāh Tughlaq. Apparently this Khān-i Jahān is the same as Khān-i Jahān Maqbūl, the well known prime minister of Fīroz Shāh, who was a native of Tilang or Tilangāna. He was really a disciple of Shaikh Naṣīru-d Dīn Chirāgh-i Dehlī, and not of Shaikh Nizāmu-d Dīn, but we learn from Shams Sirāj 'Afīf (p. 424) that he was buried at the *pāyān* (پایان) of the latter. Now *pāyān*, which literally means the place where shoes are placed, is used for respect to the saint, and in a general sense may denote the vicinity of the tomb of Shaikh Nizāmu-d Dīn. Khān-i Jahān died in the year 770 A.H. (1368-69 A.D.), and his tomb was in all probability built by his son Khān-i Jahān bin Khān-i Jahān Jūnān Shāh who in the same connection also erected the mosque noticed above. The mosque which is dated 772 A.H. (1370-71 A.D.) lies immediately to the east of the Koṭ, but this latter building is so thickly populated in and about, that it is difficult to determine the relation between the two edifices. The tomb of Khān-i Jahān is similar to those of Mubārak Shāh¹ and Muḥammad Shāh² the Sayyid kings, or their prototype that of 'Isā Khān,³ and it may therefore be taken as the first or original specimen after which these later buildings were erected.

¹ The tomb of Mubārak Shāh lies in Mubārakpur Koṭla about two miles to the south-east of Safdar Jang's tomb. (For Mubārak Shāh's tomb see *Athāru-ṣ Sanādīd*, chapter III, pp. 41-2; Carr Stephen, pp. 159-61.)

² The tomb of Muḥammad Shāh is in Khairpur village about half a mile to the north-east of Safdar Jang's tomb. (For Muḥammad Shāh's tomb see *Athāru-ṣ Sanādīd*, chapter III, p. 42; Carr Stephen, pp. 161-2.)

³ The tomb of 'Isā Khān lies some 200 yards to the east of the village of Nizāmu-d Dīn. (For 'Isā Khān's tomb see *Athāru-ṣ Sanādīd*, chapter III, p. 53; Carr Stephen, pp. 197-8.)

BIBLIOGRAPHY.

- ĀĪN-I AKBARĪ *Āīn-i Akbarī*, Abul Fazl. English translation by Blochmann and Jarret.
- AKHBĀRU-L AKHYĀR *Akḥbār-u-l Akḥyār*, Shaikh 'Abdu-l Ḥaq Muḥaddith of Dehli. Muḥtabāi Press Dehli, 1332 A.H.
- ANNUAL *Annual Report Archaeological Survey of India*. Government Press, Calcutta.
- ANNUAL PROGRESS REPORT *Annual Progress Report of the Archaeological Surveyor, U. P. and Punjab Circle*. Government Press, Allahabad.
- ATHĀRU-Ṣ SANĀDID *Athāru-ṣ Sanādīd*, Sayyid Aḥmad Khān. Nāwal Kishore Press, Lucknow, 1900 ; Nāmi Press, Cawnpore, 1904.
- A. S. I. *Archaeological Survey of India Report*, Cunningham. Government Press, Calcutta.
- ADHKĀR-I ABRĀR *Adḥkār-i Abrār*, Fazl Aḥmad. Mufid-i 'Ām Press, Agra, 1908.
- BADĀONĪ *Muntakhabu-t Tawārīkh*, 'Abdul Qādir bin Malūk Shāh Badāonī. Bib. Ind. 1868-69.
- BĀDShĀH NĀMAH *Bādshāh Nāmāh*, 'Abdul Ḥamid Lahaurī. Bib. Ind. 1867-68.
- BERNIER *Travels in the Mogul Empire*, Francois Bernier. Archibald Constable and Company, 14 Parliament Street, S. W., Westminster, 1891.
- BRIGGS *History of the rise of the Mahomedan power in India*, till the year A.D. 1612. Translated from the original Persian of Mahomed Kasim Ferishta, by John Briggs. London, 1829.
- CARR STEPHEN *The Archaeology and monumental remains of Delhi*, Carr Stephen. Civil and Military Gazette and Station Press, Simla, 1876.
- CATALOGUE *Catalogue of the Delhi Museum of Archaeology*, Superintendent Government Printing, India, 1913.
- ELLIOT *The History of India as told by its own historians*, Sir H. M. Elliot and Professor John Dowson, London, 1867-77.
- FATŪḤĀT-I FĪROZ SHĀHĪ *Fatūḥāt-i Fīroz Shāhī*, Emperor Fīroz Shāh. Manuscript in possession of the author.
- HAYĀT-I KHUSRAU *Ḥayāt-i Khusrāu*, Muḥammad Sa'īd Aḥmad. Akbarī Press, Agra, 1321 A.H.
- HISTORY OF AURANGZEB *History of Aurangzeb*, mainly based on Persian sources, Judunath Sarkar. M. C. Sarkar & Sons, 90/2A, Harrison Road, Calcutta, 1912.
- HUMĀYŪN NĀMAH *Humāyūn Nāmāh*, Gulbadan Begam. Translated with introduction, notes, illustrations and biographical appendices ; and reproduced in Persian from the only known MS. of the British Museum by Annette S. Beveridge. 22, Albemarle Street, London, 1912.
- IEN-I BATŪTA *The travels of Ibn-i Batūta*, Urdū translation by Khān Ṣāhib Maulvī Muḥammad Ḥusain, M.A. Rifāh-i 'Ām Press, Lahore, 1898.
- KEENE *Keene's Hand-book for visitors to Delhi*, rewritten by E. A. Duncan. Thacker Spink & Co., Calcutta, 1906.

- KHAZĪNATU-L AṢṢĪYA** *Khazīnatu-l Aṣṣiya*, Ghulām Sarwar. Nawal Kishore Press, Cawnpore, 1902.
- KHULĀṢATU-T TAWĀRIKH** *Khulāṣatu-t Tawārikh*, Sujān Rāi of Baṭāla. J. & Sons Press, Delhi, 1918.
- MAĀTHIRU-L UMARĀ** *Maāthiru-l Umarā*, Nawāb Samsāmu-d Daulah Shāh Nawāz Khān. Bib. Ind., 1888-91.
- MANUCCI** *Storia do Mogor*, Niccolao Manucci. English translation with introduction and notes by William Irvine. John Murray, Albermarle Street, London, 1907-8.
- MIFTĀHU-T TAWĀRIKH** *Miftāhu-t Tawārikh*, Thomas William Beale. Nawal Kishore Press, Cawnpore, 1867.
- MIRAT-I ĀFTĀB NUMĀ** *Mirat-i Āftāb Numā*, 'Abdu-r Raḥmān entitled as Shāh Nawāz Khān. Manuscript in possession of the author.
- MUNTAḤABU-L LUBĀB** *Muntaḥabu-l Lubāb*, Muḥammad Hāshim Khān entitled Khāfi Khān. Bib. Ind. 1869-74.
- ORIENTAL BIOGRAPHICAL DICTIONARY** *An Oriental Biographical Dictionary*, Thomas William Beale. W. H. Allen & Co., London, 1894.
- RĀḤATU-L QALŪB** *Rāḥatu-l Qalūb*, Shaikh Nizāmu-d Dīn Auliyā. Qāsmī Press, Meerut, 1325 A.H.
- ṢAFĪNATU-L AULIYĀ** *Ṣafīnatu-l Auliyā*, Dārā Shaikh, Nawal Kishore Press, Cawnpore, 1900.
- SEVEN CITIES OF DELHI** *The Seven Cities of Delhi*, Gordon Risley Hearn. Thacker & Co., London, 1906.
- SHAJARATU-L ANWĀR** *Shajaratul Anwār-i Faḥrī*, Raḥīm Bakhsh. Manuscript received from Siraju-d Dīn of Alwar.
- SHAMS SIRĀJ 'AFIF** *Tārīkh-i Fīroz Shāhī*, Shams Sirāj 'Afif. Bib. Ind. 1890.
- SIYARU-L 'ARIFĪN** *Siyaru-l 'Arifīn*, Hāmid bin Fazlullah better known as Jamālī. Rizwī Press, Dehlī, 1311.
- SIYARU-L AULIYĀ** *Siyaru-l Auliyā*, Maulāna Sayyid Muḥammad Mubārak 'Alī Ulvī al-Karmānī better known as Amīr Khurd. Maḥbūb-i Hind Press, Dehlī, 1302 A.H.
- SAIRU-L MANĀZIL** *Sairu-l Manāzil*, Sangī Beg. Manuscript in the Delhi Museum of Archaeology, another copy in possession of the author.
- ṬABAQĀT-I AKBARĪ** *Ṭabaqāt-i Akbarī*, Maulānā Nizāmu-d Dīn Aḥmad. Nawal Kishore Press, Lucknow, 1875.
- TĀRIKH-I FARISHTA** *Tārīkh-i Farishta*, Muḥammad Qāsim Hindū Shāh, better known as Farishta. Nawal Kishore Press, Lucknow, 1905.
- TĀRIKH-I MUẒAFFARĪ** *Tārīkh-i Muẓaffarī*, Muḥammad 'Alī Khān Anṣārī. Manuscript in possession of the author.
- ṬHAMĀRATU-L QUDS** *Ṭhamāratu-l Quds Min Shajaratul Uns*, Lāl Beg, the Bakhshī of Prince Murād, son of Emperor Akbar. Manuscript in possession of the author.
- ZIYĀ-I BARNĪ** *Tārīkh-i Fīroz Shāhī*, Ziyāu-d Dīn better known as Ziyāi Barnī. Bib. Ind. 1862.

INDEX.

A

- Abdu-n Nabī, son of Aiyūb, 10, 26.
Abdu-r Rahmān, Khūāja, his grave, 10, 20.
Abū Hanīfa, Imām, 10, 5.
Abul Fazail, his grave, 10, 20.
Abul Hasan, see Khusrau.
Adham Khān, son of Māham Anagah, 10, 32.
Ahmad Bakhsh Khān, Nawāb of Fīrozpur, 10, 7, 14.
Akbar, 10, 11, 15, 25, 31, 32, 34.
Ālamgīr II, 10, 13.
Ālāu-d Dīn Khālji, 10, 4, 14.
Āli-al Bukhārī, Sayyid, grandfather of Shaikh Nizāmu-d Dīn, 10, 1.
Amīr Āli Jāma Dār, 10, 28.
Arab, Sayyid Khūāja, maternal grandfather of Shaikh Nizāmu-d Dīn, 10, 1.
Atgah Khān, Shamsu-d Dīn, Muḥammad, 10, 31; his tomb, 10, 31.
Aẓam Khān, 10, 11.
Aziz Kokal tāsh, Mirzā, 10, 34.

B

- Bābar, 10, 22.
Bābar, Mirzā, his grave, 10, 19; his wife's grave, 10, 19.
Bahrām Shāh, his Khānqāh, 10, 32; his grave, 10, 32; his wife's grave, 10, 32.
Bāi Kokaldī, 10, 8; her tomb, 10, 7; inscription on the floor of her tomb, 10, 8; inscription on her grave, 10, 8.
Bairām Khān, 10, 11, 31, 32.
Balban, Ghiyāthu-d Dīn, 10, 2, 28, 35.
Bāoli of Nizāmu-d Dīn, 10, 7.
Boughton, Gabriel, English physician, 10, 17.

C

- Chhajjū Khān, 10, 28.
Chaunsath Khambah, mausoleum of Aziz Kokaltāsh, 10, 34.

Chīnī kā Burj, 10, 7.

Chirāgh-i Dehli, see Nasīru-d Dīn.

D

- Daulat Khān Muazzam Khān, see Chhajjū Khān.
Dāwar Bakhsh, son of Khusrau and grandson of Jahāngīr, 10, 35.

F

- Faizullah Khān Bangash, 10, 14.
Farīd Murtaza Khān, 10, 12.
Farīdu-d Dīn Khān, Sayyid, 10, 11.
Farīdu-d Dīn Mas'ūd Shakar Ganj, Shaikh, 10, 1, 2, 6.
Fīroz Shāh, 10, 11, 14, 36, 37.

G

- Ghiyāthu-d Dīn Tughlaq, 10, 3, 5, 6, 7, 29.

H

- Hasan, Khūāja, friend of Amīr Khusrau, 10, 28.
Humāyūn, 10, 22, 31.

I

- Ikrām, Mirdhā, 10, 30; his dālān, 10, 29.
Ilmu-d Dīn, Maulānā, grandson of Shaikh Bahāud-d Dīn of Multan, 10, 5.
Imādu-d Dīn Hasan, Khūāja, 10, 25.
Imādu-l Mulk, maternal grandfather of Amīr Khusrau, 10, 28.
Iqbāl, slave of Shaikh Nizāmu-d Dīn, 10, 4.

J

- Jahānārā, 10, 17; her tomb, 10, 16.
Jahāngīr, 10, 25, 26, 34.
Jahāngīr, Mirzā, 10, 18; his tomb, 10, 18; his house, 10, 19.
Jalāl-u-d Dīn Khaljī, 10, 3, 4, 28.
Jamā'at Khāna, 10, 4, 14.
Jawāhar, 10, 21.
Jijī Anagah, wife of Atgah Khān and wet-nurse of Akbar, 10, 31; her grave, 10, 31.
Jūnān Khān, name of the emperor Muḥammad Shāh Tughlaq when he was prince, 10, 5, 6.

K

- Kaiqubād, Muizzu-d Dīn, 10, 3.
Khalil-Ullah Khān, 'Umdat-ul Mulk, 10, 13.
Khān-i Daurān Khān, Samsāmu-d Daulah, 10, 30; his mosque, 10, 30.
Khān-i Jahān Maqbūl, 10, 36.
Khān-i Jahān Jūnān Shāh, 10, 36; his mosque, 10, 35.
Khān-i Jahān Tilangānī, same as Khān-i Jahān Maqbūl, 10, 38; his tomb, 10, 37.
Khān-i Shāhīd, son of Balban, 10, 28.
Khizr Khān, son of Alāu-d Dīn Khaljī, 10, 4, 5, 14.
Khūāja Jahān, 10, 11.
Khuāja Jahān Aḥmad Ayāz, prime minister of Muḥammad Shāh Tughlaq, 10, 36.
Khuājgi, his grave, 10, 33.
Khurshīd Jāh of Hyderabad, 10, 14, 27.
Khusrau, Amīr, 10, 27; enclosure containing his tomb, 10, 21; his tomb, 10, 22.
Khusrau Khān, slave and murderer of Qutbu-d Dīn Khaljī, 10, 5.
Koka Chauhān, 10, 37.
Kushak-i Lāl, see Lāl Maḥall.

L

- Lāl Chaubāra, 10, 9.
Lāl Maḥall, 10, 35.
Langar Khāna, 10, 30.

M

- Māham Anagah, nurse of Akbar, 10, 32.
Mahdī Khūāja, 10, 22, 24.

- Maḥmūd Behar, Sayyid, 10, 7.
Majlis Khāna, 10, 16.
Malik Kāfūr, 10, 4.
Ma'rūf, Malik Sayyidu-l Ḥujjāb, chamberlain of Fīroz Shāh, 10, 9, 10.
Mirzā Khān, 10, 11.
Miyān Jān, 10, 26, 27.
Mughīthu-d Dīn, Qāzī, 10, 4.
Muḥaiyu-d Dīn, see Khurshīd Jāh.
Muḥammad Rafiq, Justice, 10, 9.
Muḥammad Shāh, 10, 8, 18; his tomb, 10, 18.
Muḥammad Shāh Tughlaq, 10, 5, 11, 14, 36, 37.
Mu'īnu-d Dīn Chishtī, Khūāja, 10, 1.
Mulāyam Khān, father of Bāi Kokaldī, 10, 8.
Mun'im Khān, 10, 32.
Muqīm, Mirzā, his grave, 10, 20.

N

- Najību-d Dīn Mutawakkil, brother of Farīdu-d Dīn Ma'sūd Shakar Ganj, 10, 2.
Nasīru-d Dīn Chirāgh-i Dehlī, 10, 6, 37.
Nizām of Hyderabad, His Exalted Highness, 10, 10, 21.
Nizāmu-d Dīn Alī Khalifa, Amīr, prime minister of Bābar, 10, 24.
Nizāmu-d Dīn, Shāikh, his ancestors, 10, 1; his birth, 10, 1; his departure to Dehlī, 10, 2; his becoming disciple of Shāikh Farīdu-d Dīn Shakar Ganj, 10, 2; his return to Dehlī and residence at Ghiyāthpur, 10, 2; his Chillagāh, 10, 3; his relations with the emperors of Dehlī, 10, 3; his death, 10, 6; his tomb, 10, 10.
Nizāmu-d Dīn village, 10, 7.

Q

- Qarā Beg, Malik, 10, 4.
Qutbu-d Dīn Bakhtiyār Kākī, Khūāja, 10, 1, 2.
Qutbu-d Dīn Khaljī, 10, 3, 4, 5.

S

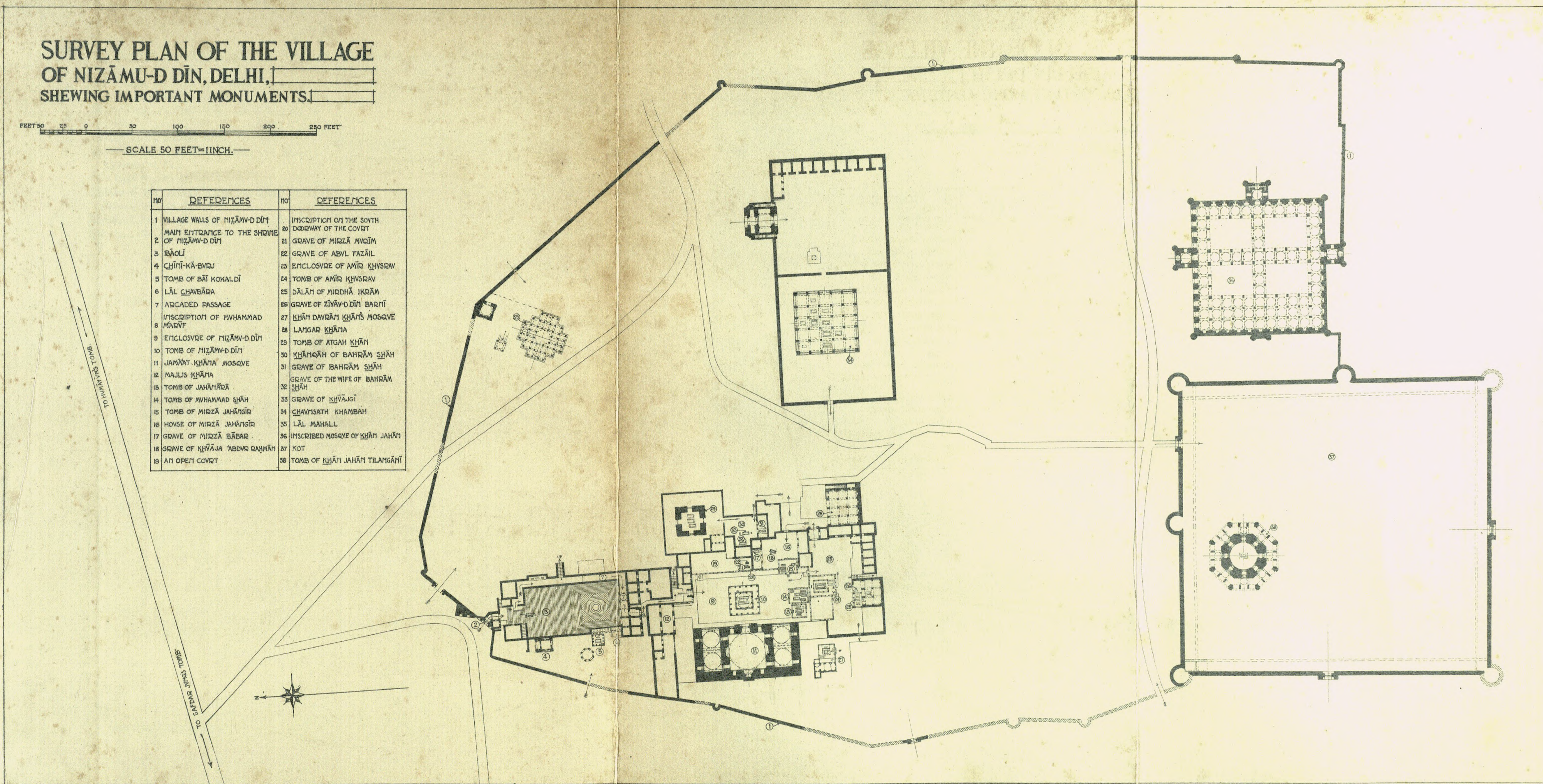
- Sa'dī, poet of Shiraz, 10, 29.
Saifu-d Dīn Maḥmūd, Amīr, father of Amīr Khusrau, 10, 27.
Sayyid Aḥmad, father of Shāikh Nizāmu-d Dīn, 10, 1.

SURVEY PLAN OF THE VILLAGE OF NIZĀMU-D DĪN, DELHI, SHEWING IMPORTANT MONUMENTS.

FEET 50 25 0 50 100 150 200 250 FEET

SCALE 50 FEET=1 INCH.

NO	DEFERENCES	NO	DEFERENCES
1	VILLAGE WALLS OF NIZĀMU-D DĪN	20	INSCRIPTION ON THE SOUTH DOORWAY OF THE COVRT
2	MAIN ENTRANCE TO THE SHRINE OF NIZĀMU-D DĪN	21	GRAVE OF MIRZĀ MUQĪM
3	BĀOLĪ	22	GRAVE OF ABUL FAZĀIL
4	CHĪNĪ-KĀ-BUDJ	23	ENCLOSURE OF AMĪR KHVSRAY
5	TOMB OF BĀI KOKALDĪ	24	TOMB OF AMĪR KHVSRAY
6	LĀL CHAVBĀRA	25	DĀLĀN OF MIRDHĀ IKRĀM
7	ARCADED PASSAGE	26	GRAVE OF ZĪYĀU-D DĪN BARNĪ
8	INSCRIPTION OF MUHAMMAD MARVĪ	27	KHĀN DAVRĀM KHĀNĀS MOSQUE
9	ENCLOSURE OF NIZĀMU-D DĪN	28	LANGAR KHĀNA
10	TOMB OF NIZĀMU-D DĪN	29	TOMB OF ATGAH KHĀN
11	JAMĀAT-KHĀNA MOSQUE	30	KHĀNQĀH OF BAHRĀM SHĀH
12	MAJLIS KHĀNA	31	GRAVE OF BAHRĀM SHĀH
13	TOMB OF JAHĀNGĪR	32	GRAVE OF THE WIFE OF BAHRĀM SHĀH
14	TOMB OF MUHAMMAD SHĀH	33	GRAVE OF KHVĀJGĪ
15	TOMB OF MIRZĀ JAHĀNGĪR	34	CHAVĪSATH KHAMBĀH
16	HOUSE OF MIRZĀ JAHĀNGĪR	35	LĀL MAHALL
17	GRAVE OF MIRZĀ BĀBAR	36	INSCRIBED MOSQUE OF KHĀN JAHĀN
18	GRAVE OF KHVĀJJA 'ABDUR RAHMĀN	37	KOT
19	AN OPEN COVRT	38	TOMB OF KHĀN JAHĀN TILANGĀNĪ

INDEX.

iii

Seyton, Resident at Shāhjahānābād, Dehli, **10**, 18.

Shādi Khān, son of Ālāu-d Dīn Khālji, **10**, 4, 5.

Shakar Ganj, see Faridu-d Dīn Mas'ūd Shakar Gani.

Shamsu-d Dīn, Khūāja, **10**, 2.

Shamsu-d Dīn Māhrū, nephew of Amīr Khusrau, **10**, 22.

Sher Shāh Sūr, **10**, 31.

Shihābu-d Dīn Aḥmad Khān, a noble of Akbar's court, **10**, 25.

Shihābu-d Dīn, prince, **10**, 5.

Shihābu-d Dīn of Hirat, **10**, 24.

T

Tahir Muḥammad 'Imādu-d Uddīn Ḥasan, **10**, 26.

Tamar, General of Changiz Khān, **10**, 28.

Tārghī Beg, Mughal general who invaded Dehli during the reign of Ālāu-d Dīn Khālji, **10**, 4.

W

Waḥīd Quraishī, father of Ma'rūf Malik Sayyidu-l Ḥujjāb, **10**, 10.

Y

Yarān-i Chabūtra, **10**, 7.

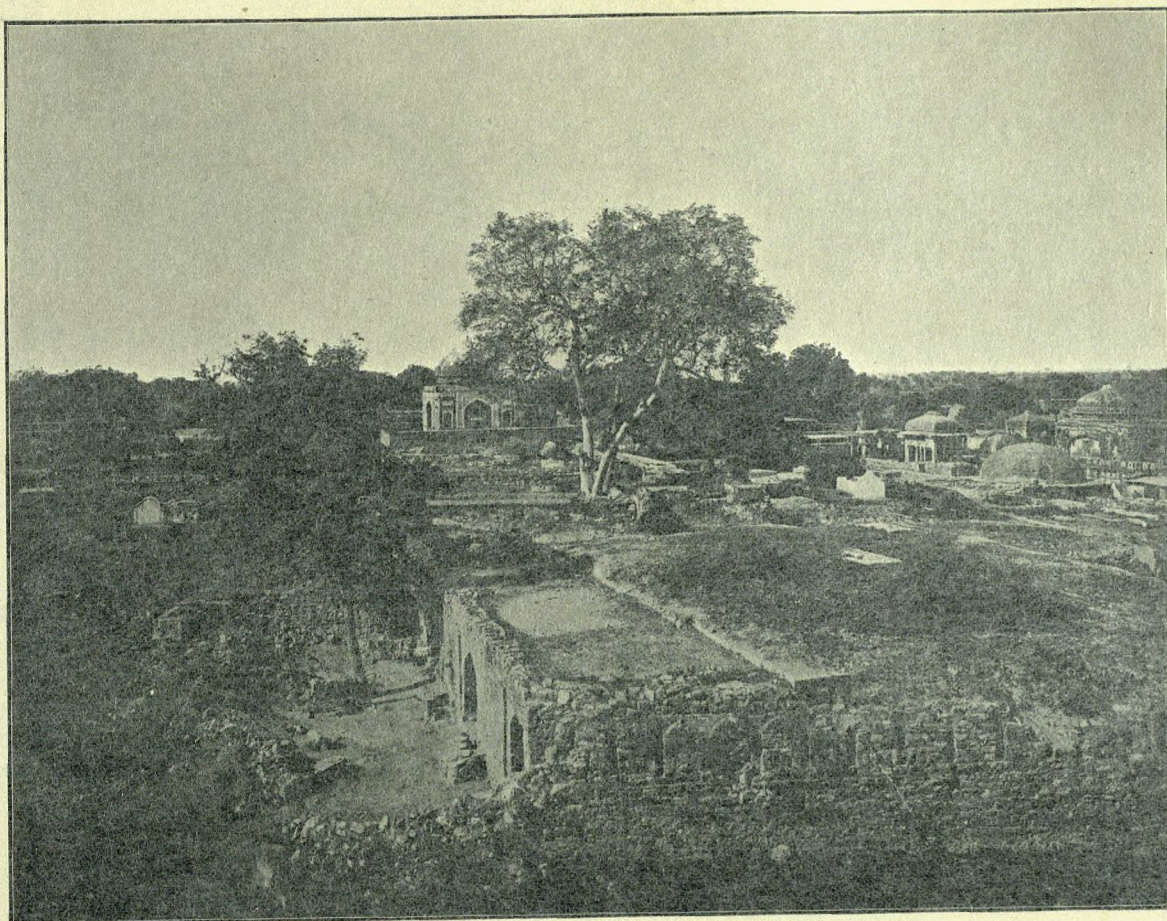
Z

Ziyāu-d Dīn 'Imādu-l Mulk, Khūāja, **10**, 3.

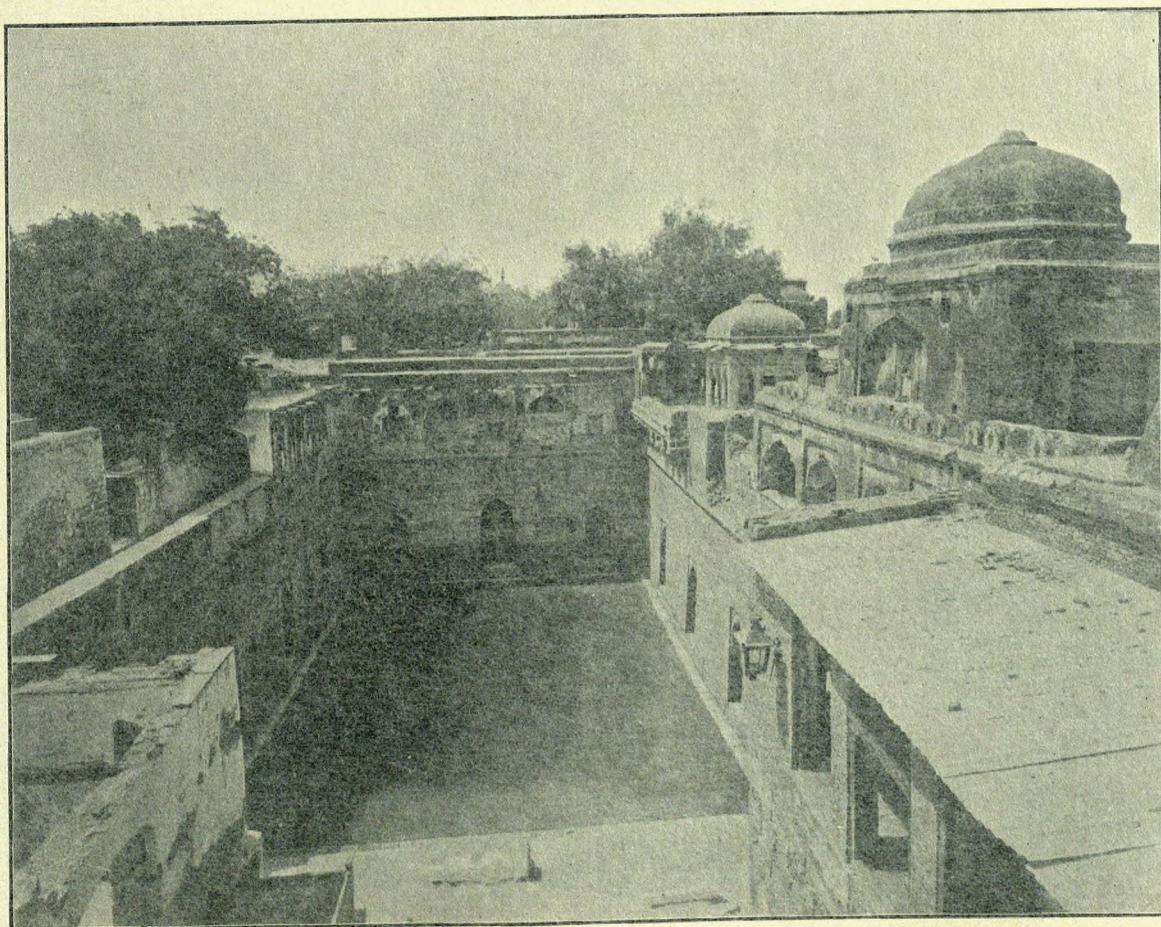
Zuhrā, an unknown lady, **10**, 7.

Zulaikha, Bibī, mother of Shaikh Nizāmu-d Dīn, **10**, 1.

GUIDE TO NIZAMUDDIN.

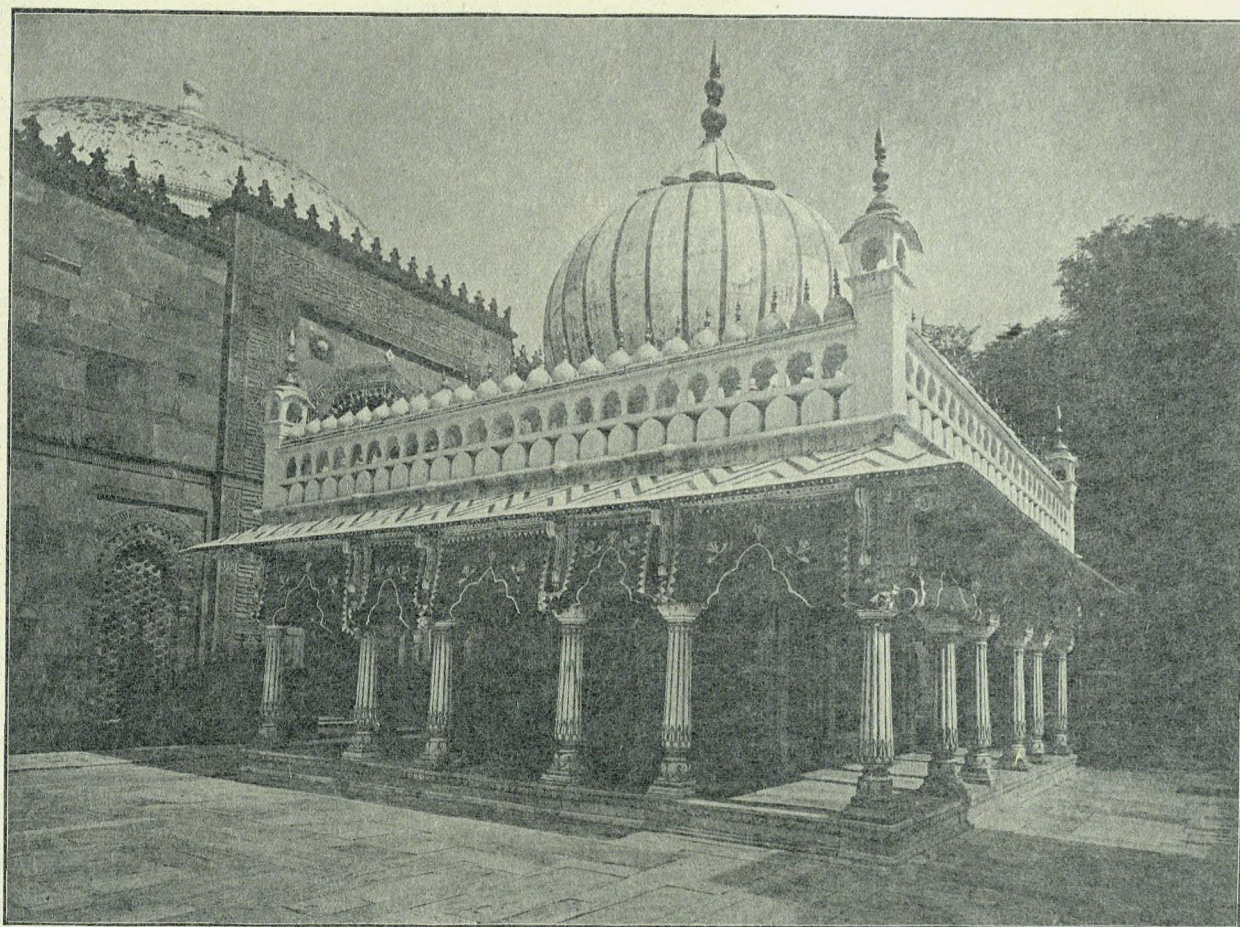

(a). GENERAL VIEW OF THE VILLAGE OF NIZĀMU-D DĪN.

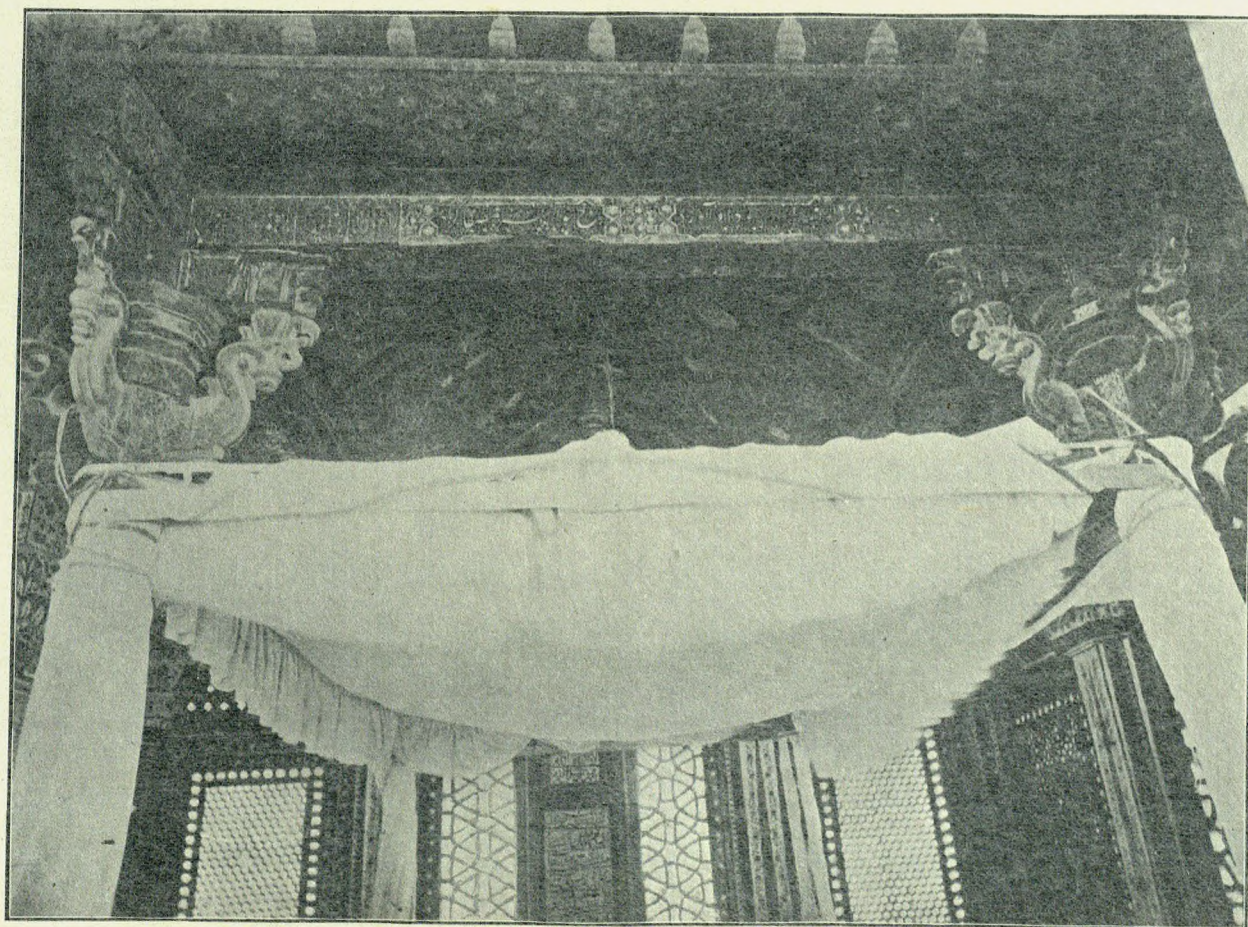

(b). GENERAL VIEW OF THE BĀOLĪ OF NIZĀMU-D DĪN.

GUIDE TO NIZAMUDDIN.

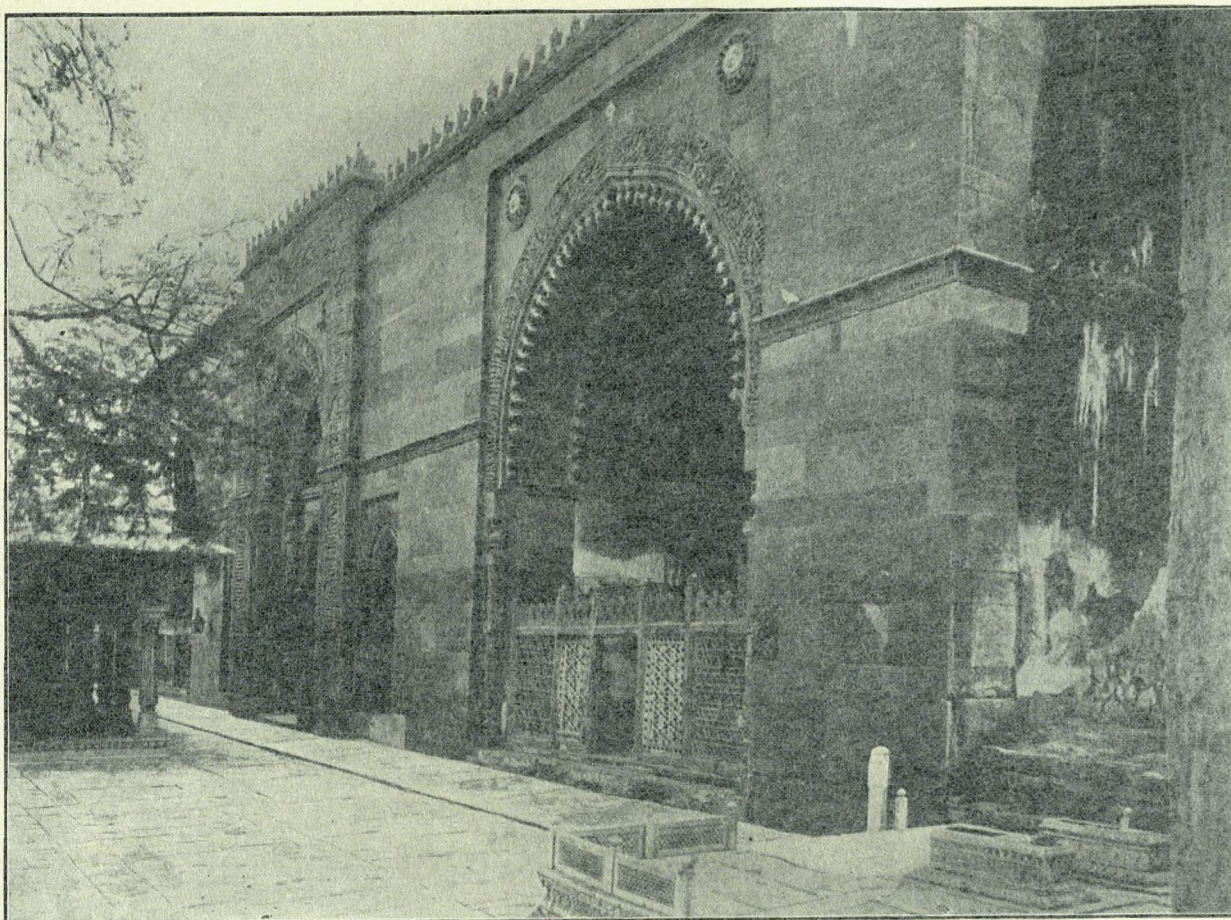

(a). TOMB OF NIZĀMU-D DĪN.

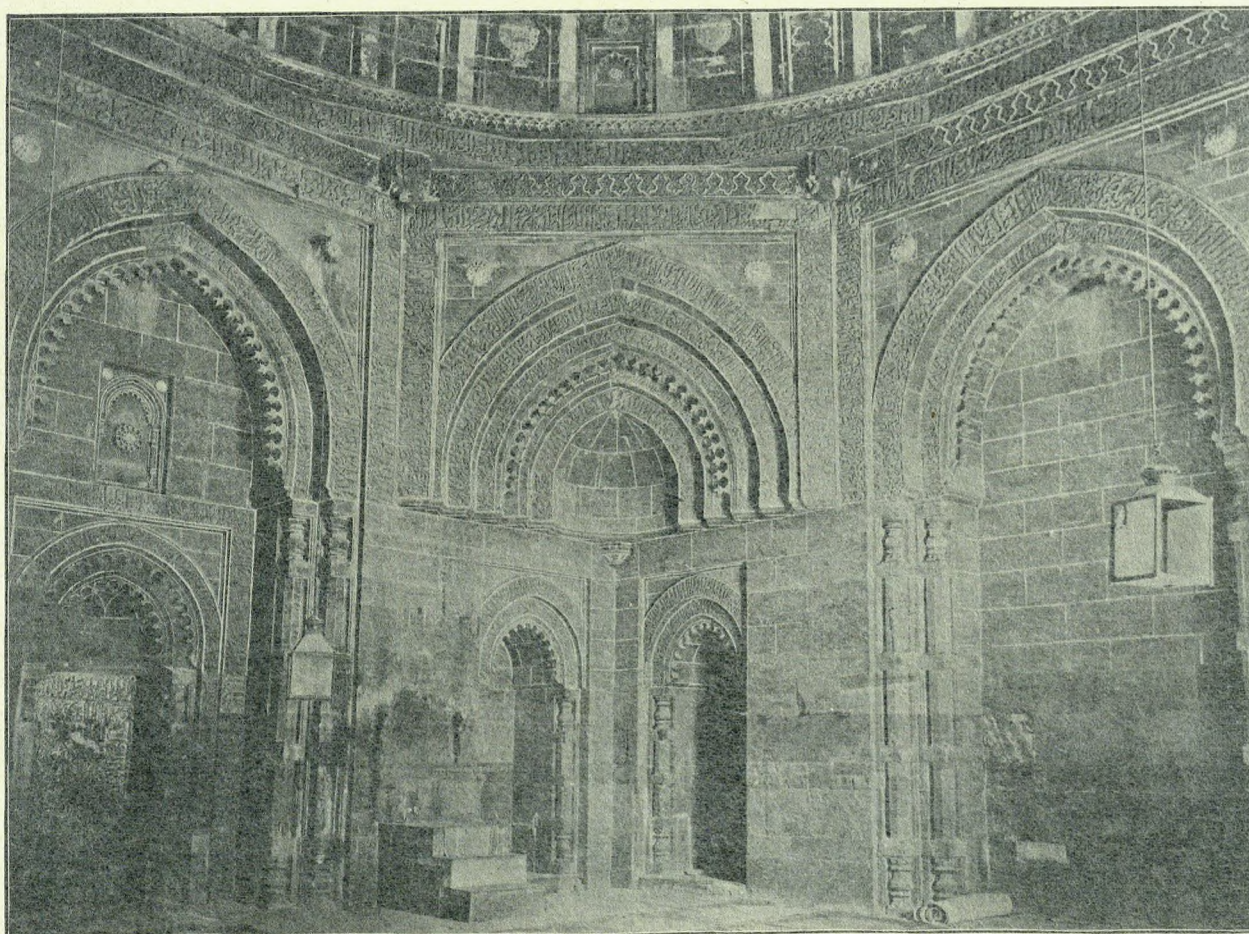

(b). WOODEN CANOPY INLAID WITH MOTHER-OF-PEARL OVER THE GRAVE OF NIZĀMU-D DĪN.

GUIDE TO NIZAMUDDIN.

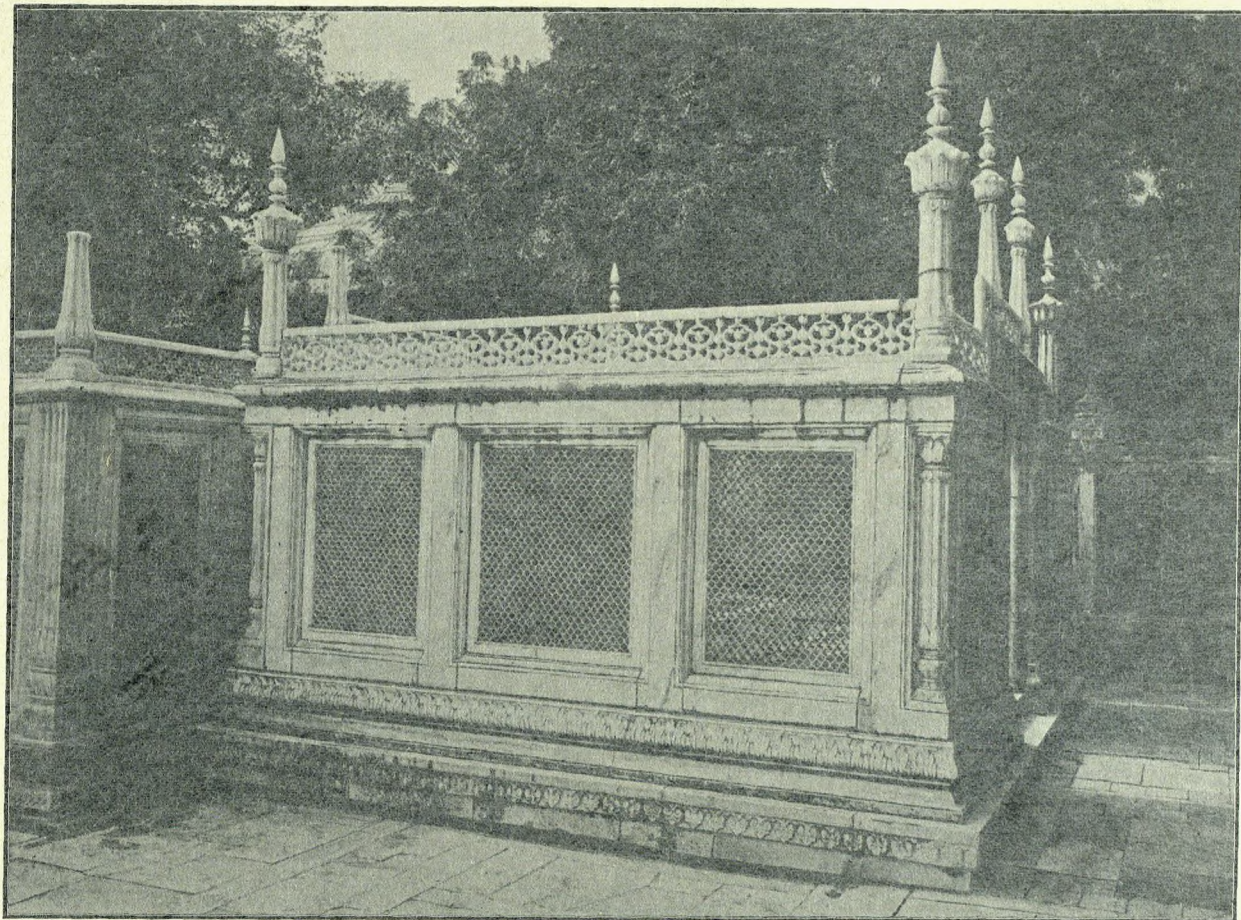

(a). EAST FAÇADE OF JAMĀAT KHĀNA.

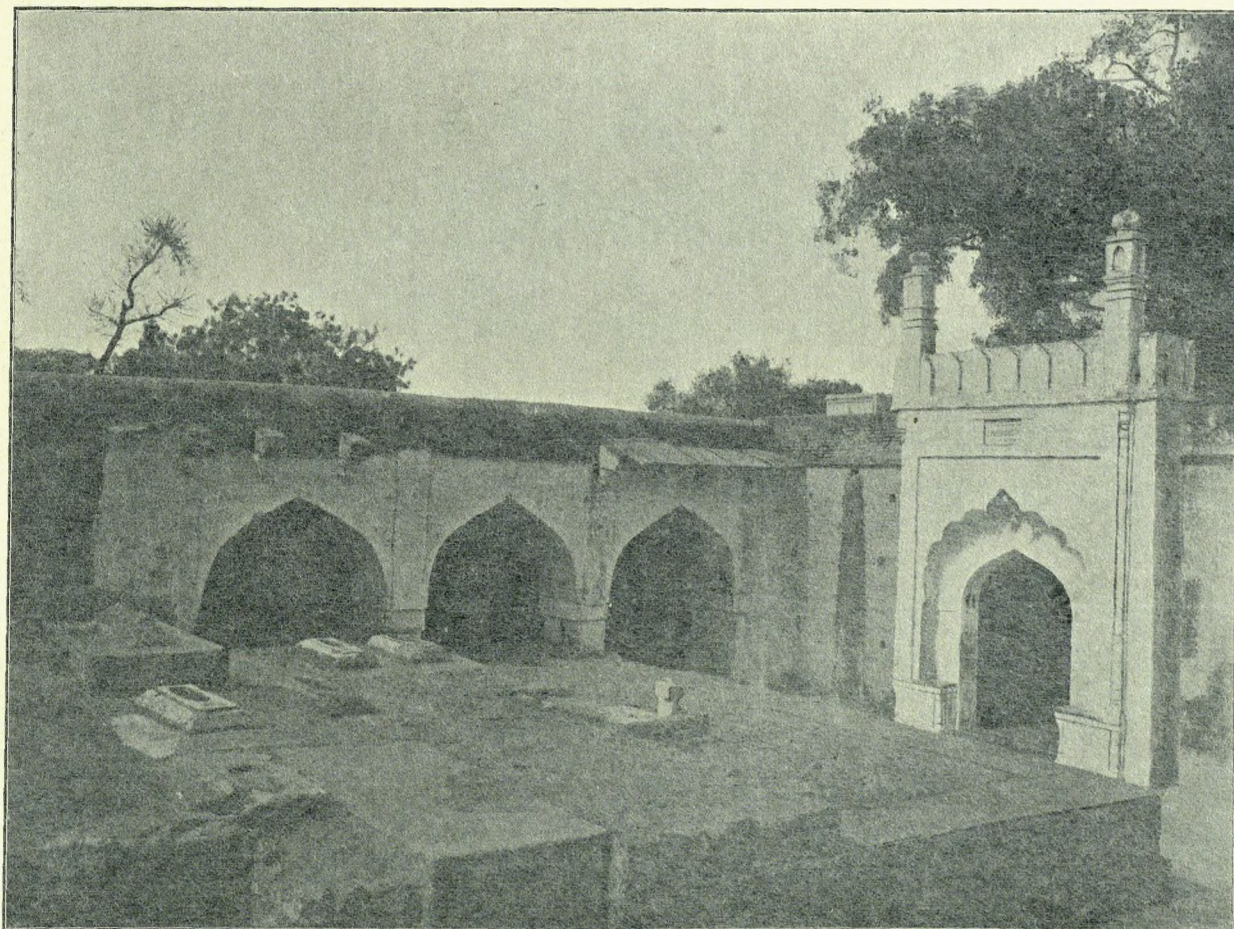

(b). THE INTERIOR VIEW OF JAMĀAT KHĀNA, SHOWING PENDENTIVES.

GUIDE TO NIZAMUDDIN.

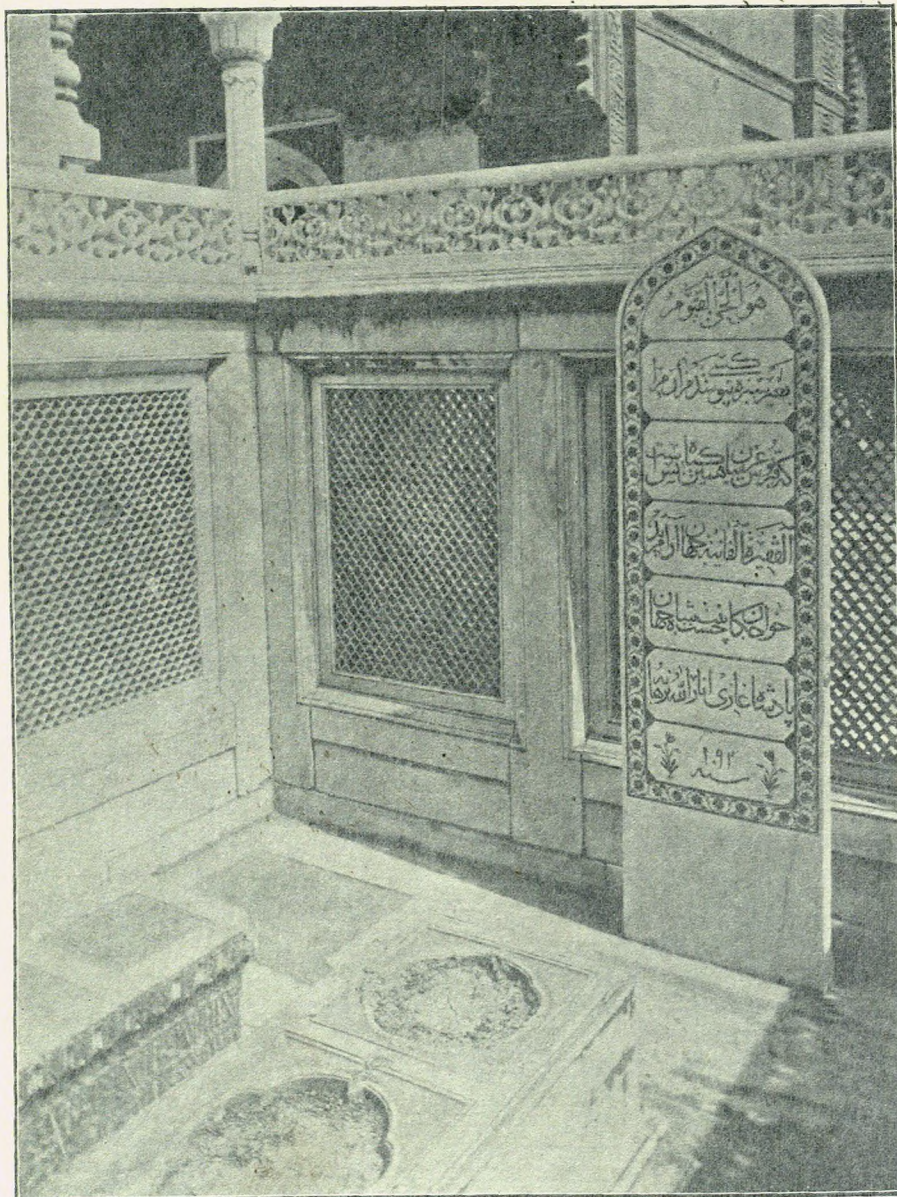

(a). TOMB OF JAHĀNĀRĀ.

(b). LANGAR KHĀNA AND THE EASTERN GATEWAY OF THE ENCLOSURE OF AMĪR KHUSRAU.

GUIDE TO NIZAMUDDIN.

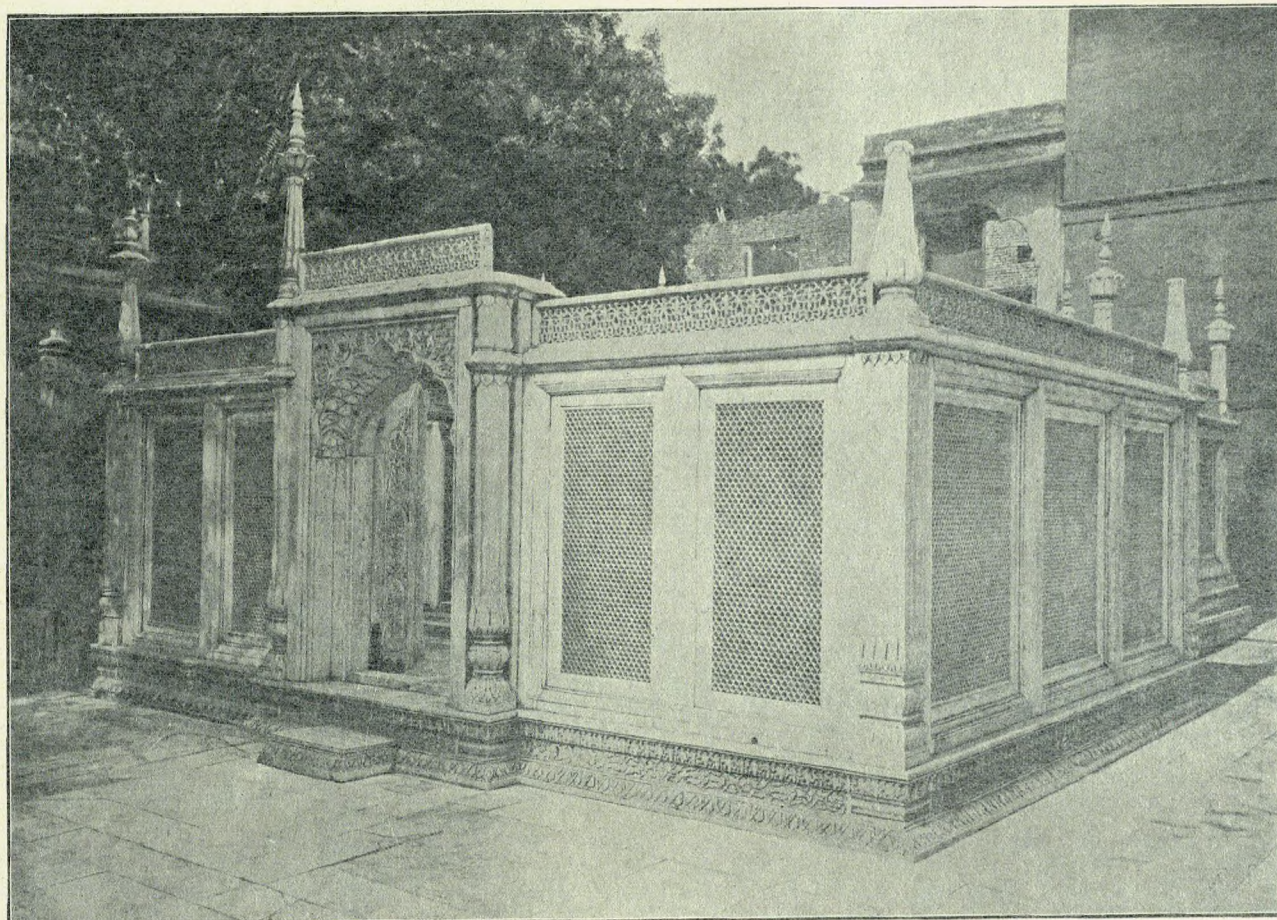

(a). INTERIOR VIEW OF THE TOMB OF JAHĀNĀRĀ, SHOWING THE INSCRIBED SLAB AT THE HEAD OF HER GRAVE.

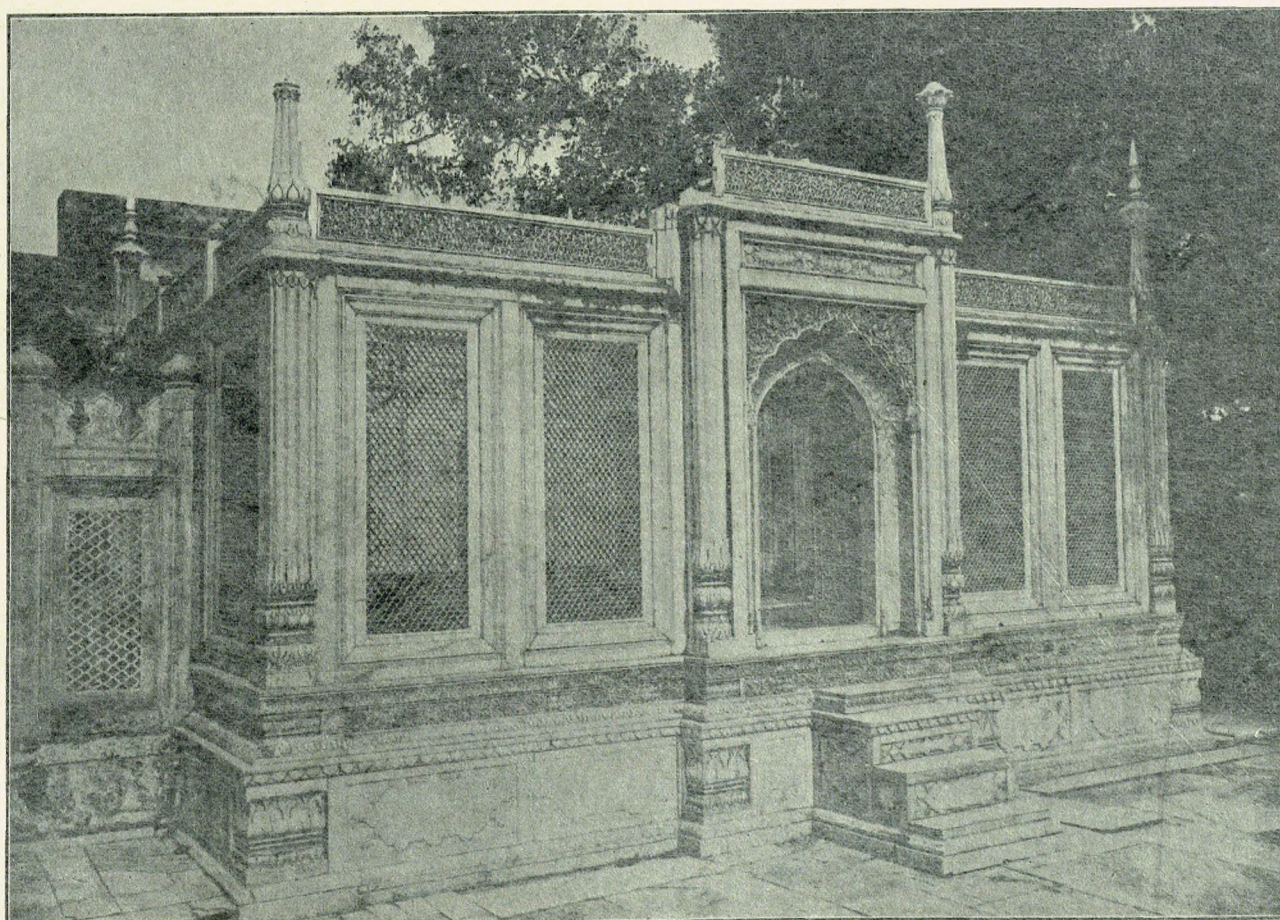

(b). EASTERN GATEWAY OF THE MOSQUE OF KHĀN-I JAHĀN, SHOWING THE INSCRIPTION.

GUIDE TO NIZAMUDDIN.

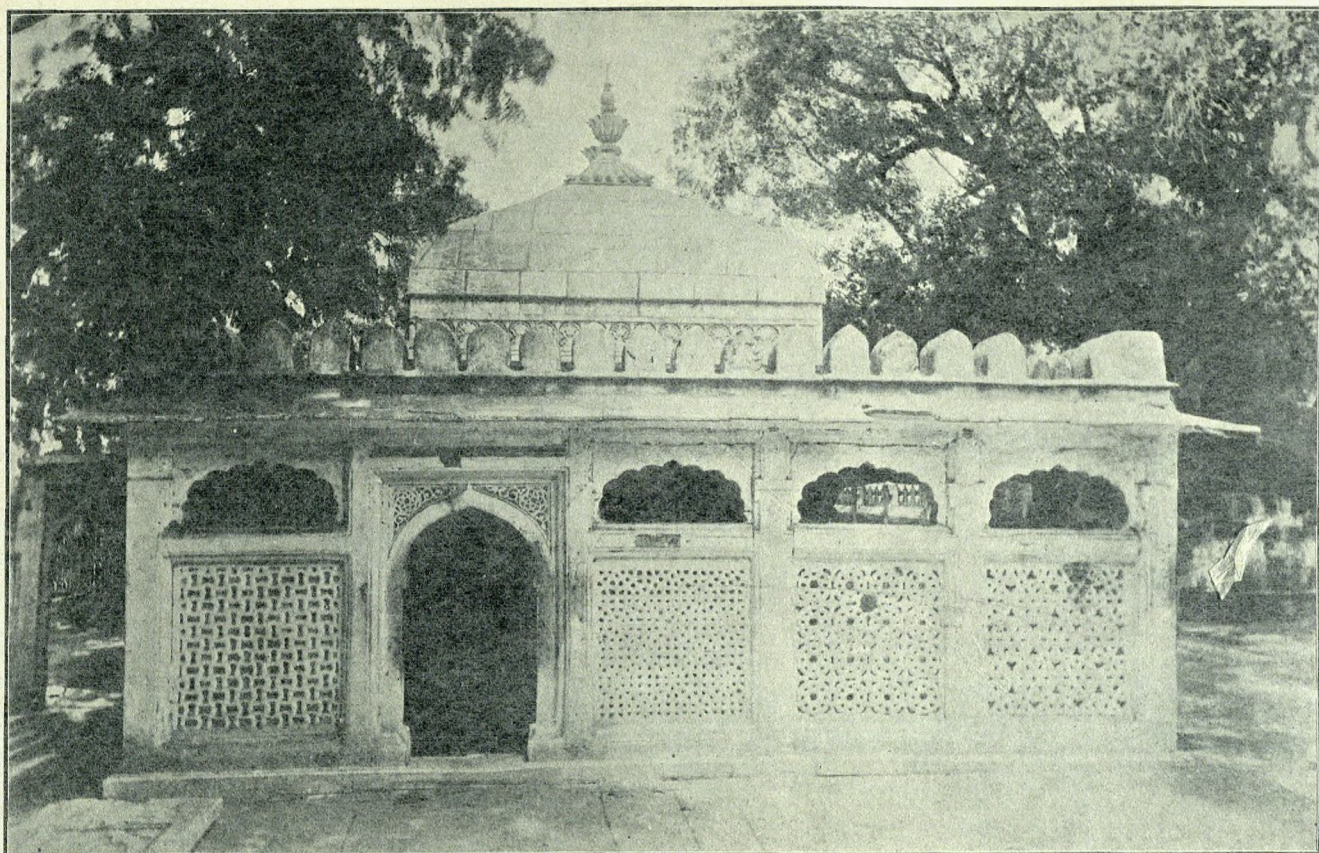

(a). TOMB OF MUHAMMAD SHĀH.

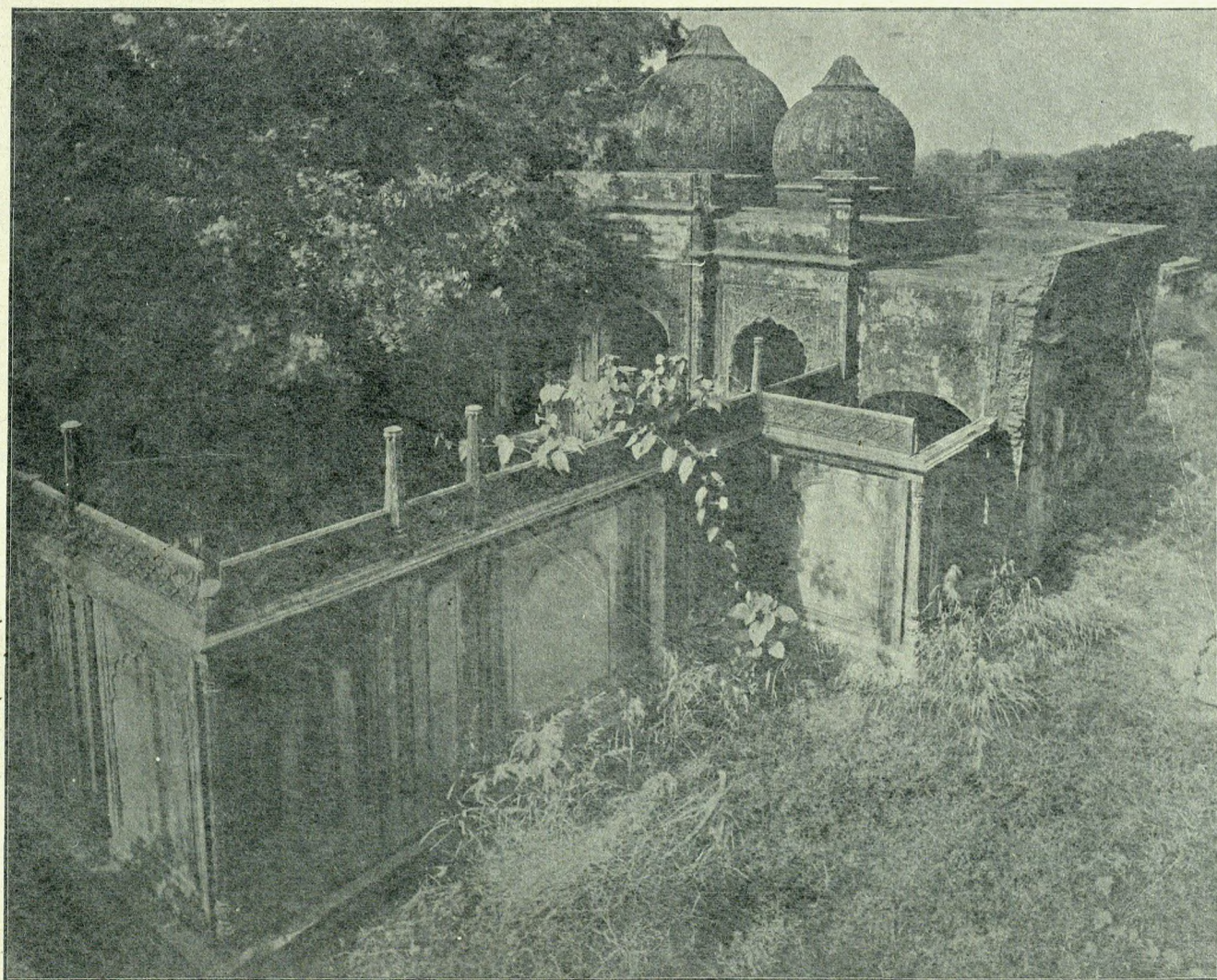

(b). TOMB OF MIRZĀ JAHĀNGIR.

GUIDE TO NIZAMUDDIN.

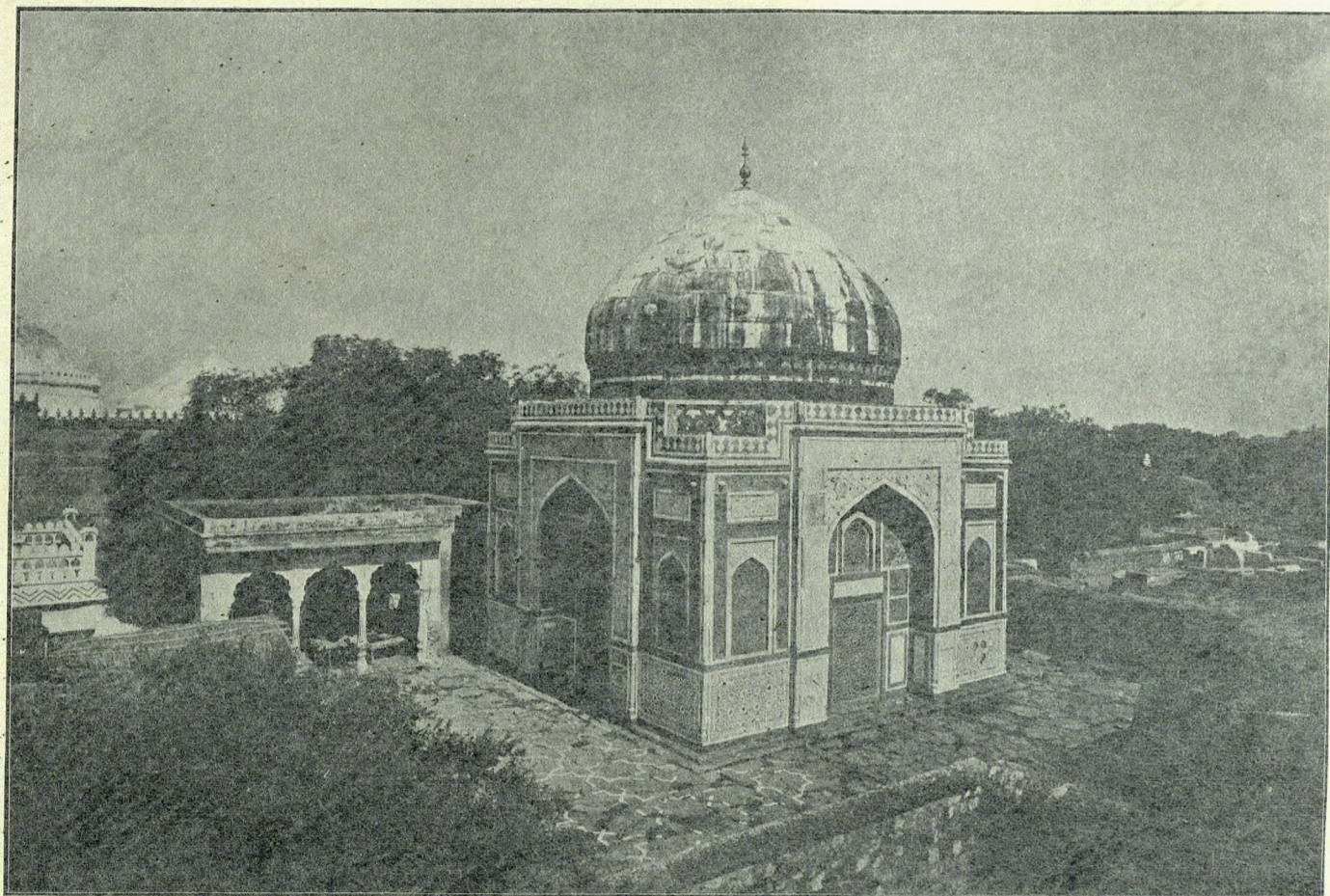

(a). TOMB OF AMIR KHUSRAU.

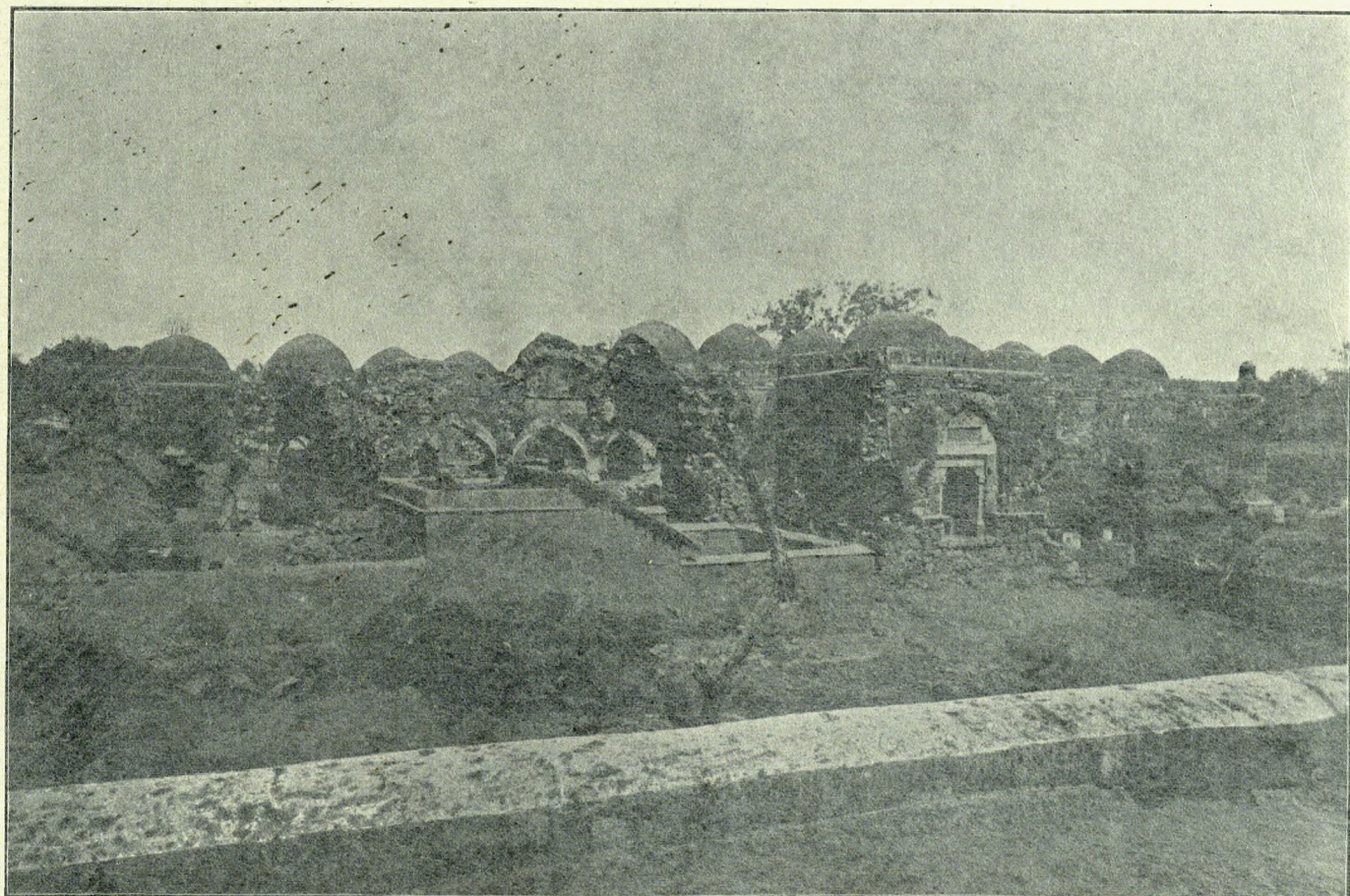

(b). MOSQUE OF KHĀN-I DAURĀN KHĀN.

GUIDE TO NIZAMUDDIN.

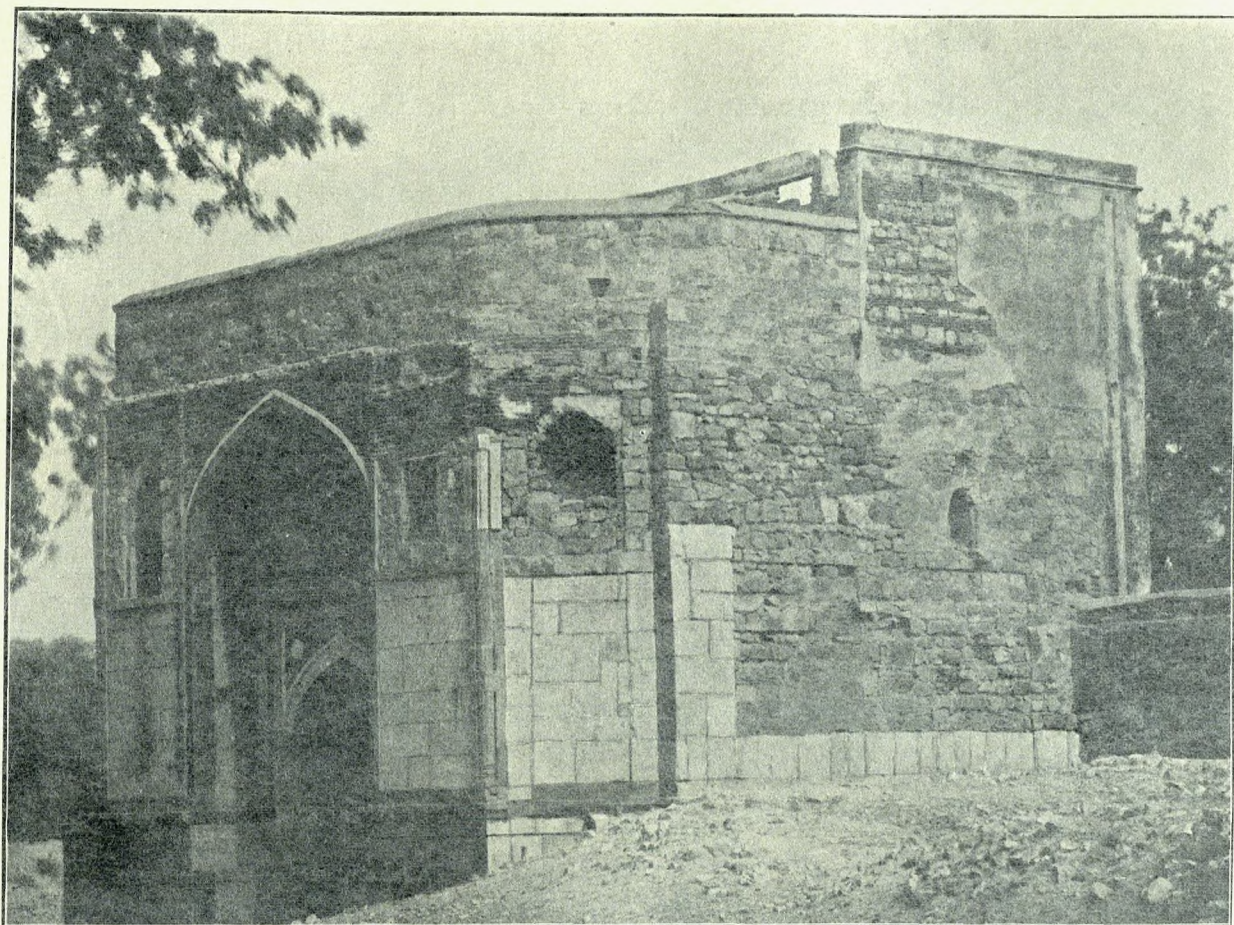

(a). TOMB OF ATGAH KHAN.

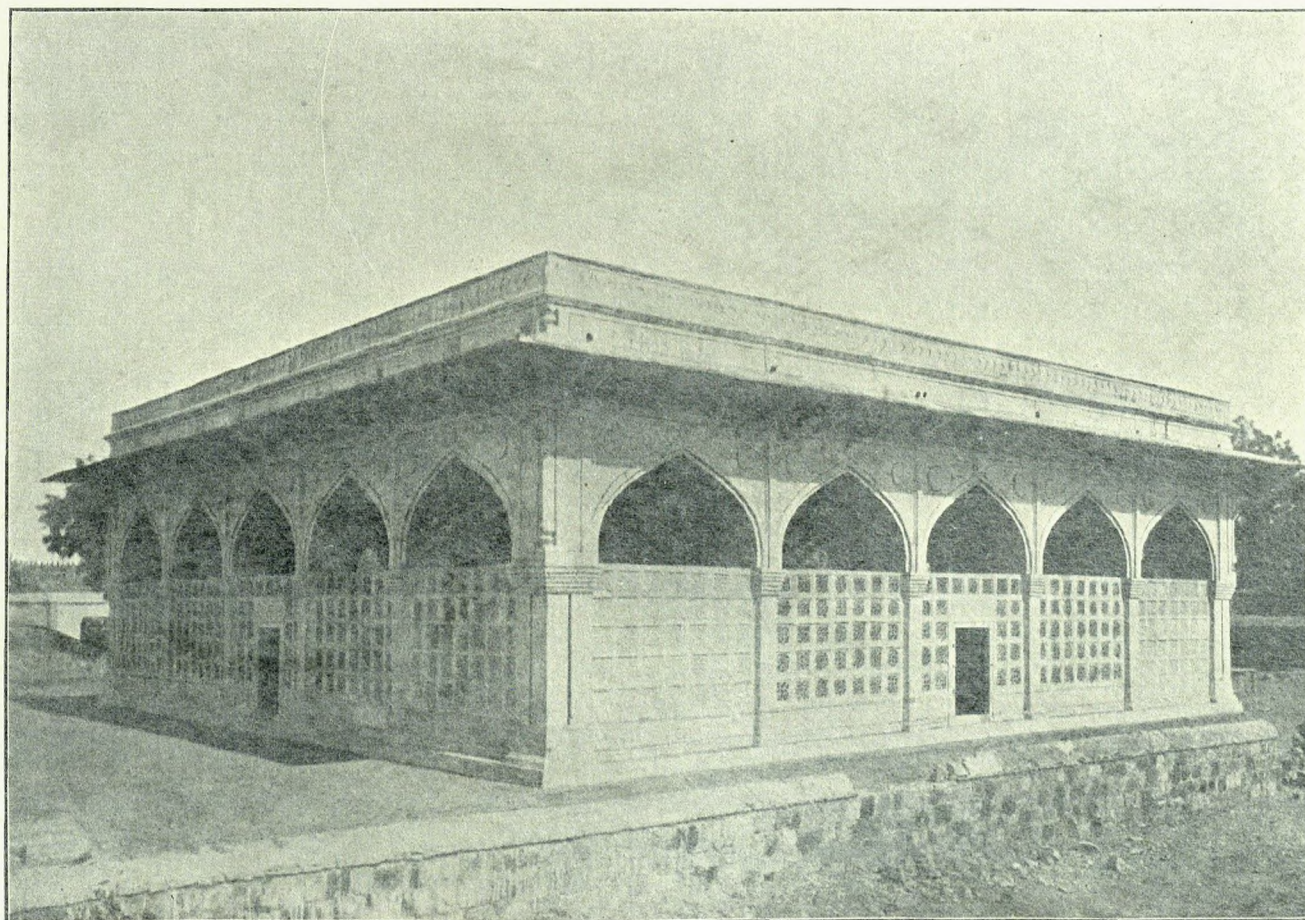

(b). INSCRIBED MOSQUE OF KHAN-I JAHAN JUNAN SHAH.

GUIDE TO NIZAMUDDIN.

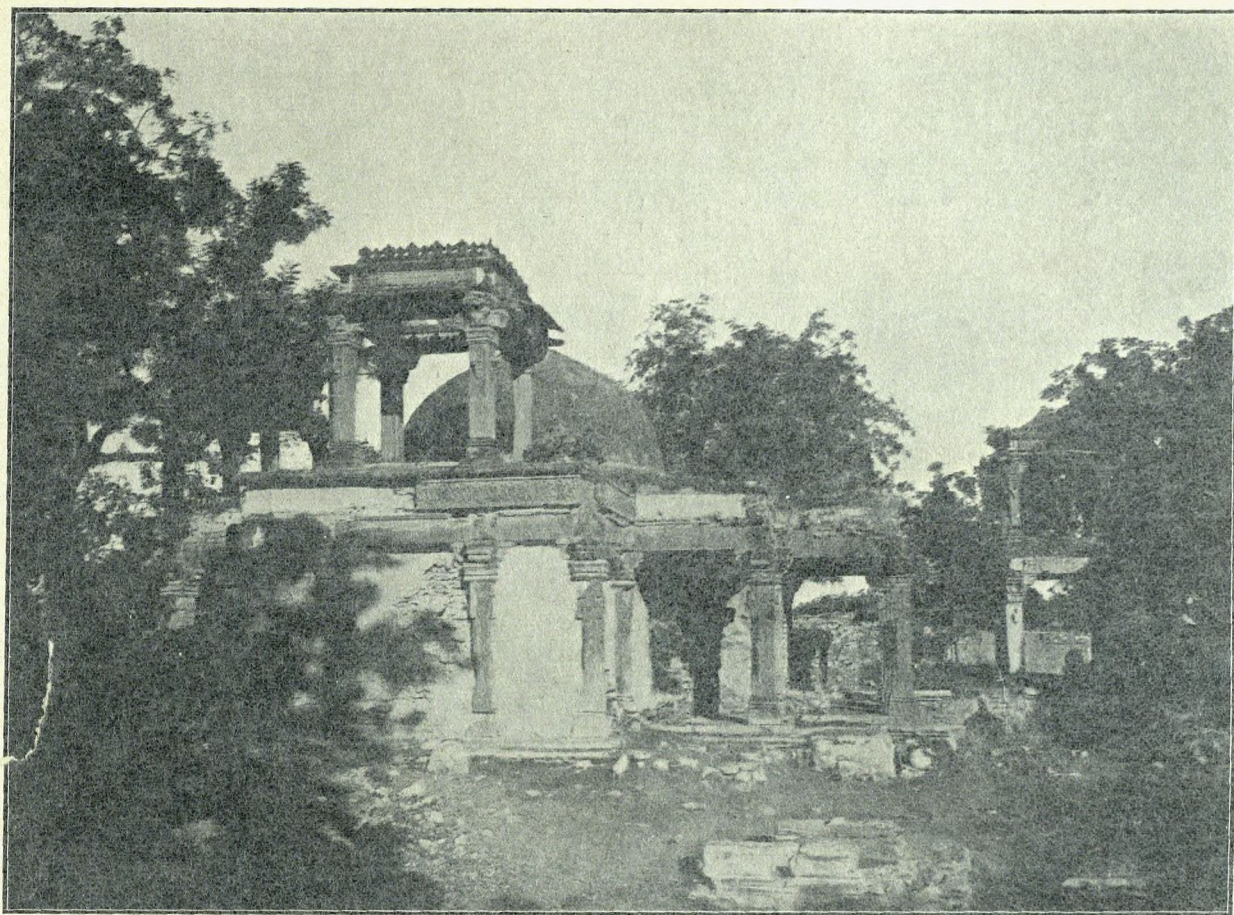

(a). NORTH GATE OF CHAUNSATH KHAMBA.

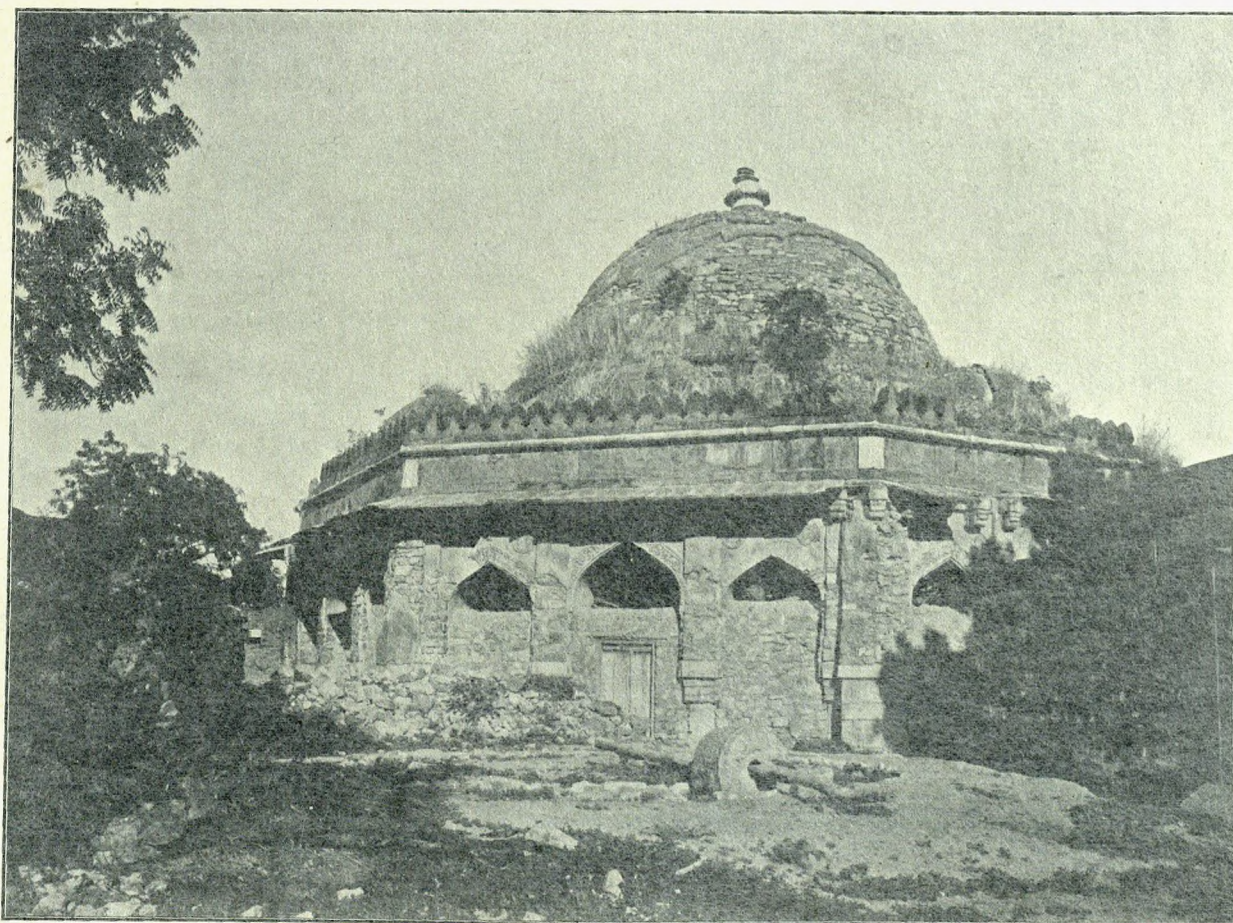

(b). CHAUNSATH KHAMBA.

GUIDE TO NIZAMUDDIN.

(a). LĀL MAḤALL.

(b). TOMB OF KHĀN-I JAHĀN TILANGĀNĪ.

MEMOIRS OF THE
ARCHÆOLOGICAL SURVEY OF INDIA

No. 11

Some Recently Added Sculptures in
the Provincial Museum, Lucknow

BY

PANDIT HIRANANDA SHASTRI, M.A., M.O.

MEMOIRS OF THE ARCHÆOLOGICAL SURVEY OF INDIA

No. 11.

Some Recently Added Sculptures in the Provincial Museum, Lucknow

BY

PANDIT HIRANANDA SHASTRI, M.A., M.O.L.

CALCUTTA
SUPERINTENDENT GOVERNMENT PRINTING, INDIA
1922

Price Rupees Two

**Agents for the Sale of Books Published by the
Superintendent of Government Printing, India, Calcutta.**

IN EUROPE.

Constable & Co., 10, Orange Street, Leicester Square,
London, W.C.	Juzac & Co., 46, Great Russell Street, London, W.C.
Kegan Paul, Trench, Trübner & Co., 68-74, Carter
Lane, E.C., and 39, New Oxford Street, London,
W.C.	W. Thacker & Co., 2, Creed Lane, London, E.C.
Bernard Quaritch, 11, Grafton Street, New Bond
Street, London, W.	T. Fisher Unwin, Ltd., 1, Adelphi Terrace, London,
W.C.
P. S. King & Sons, 2 & 4, Great Smith Street,
Westminster, London, S.W.	Wheldon & Wesley, Ltd., 28, Essex St., London, W.C.
H. S. King & Co., 65, Cornhill, E.C., and 9, Pall
Mall, London, W.	B. H. Blackwell, 50 & 51, Broad Street, Oxford.
Grindlay & Co., 54, Parliament Street, London, S.W.	Deighton, Bell & Co., Ltd., Cambridge.
	Oliver and Boyd, Tweeddale Court, Edinburgh.
	E. Ponsonby, Ltd., 116, Grafton Street, Dublin.
	Ernest Leroux, 28, Rue Bonaparte, Paris.
	Martinus Nijhoff, The Hague, Holland.

IN INDIA AND CEYLON.

Thacker, Spink & Co., Calcutta and Simla.	The Standard Bookstall, Karachi.
Newman & Co., Calcutta.	Mangaldas Harkisandas, Surat.
R. Cambray & Co., Calcutta.	Karsandas Narandas & Sons, Surat.
S. K. Lahiri & Co., Calcutta.	A. H. Wheeler & Co., Allahabad, Calcutta and Bombay.
B. Banerjee & Co., Calcutta.	N. B. Mathur, Supt., Nazir-Kandn Hind Press,
Allahabad.
The Indian School Supply Depôt, 309, Bow Bazar
Street, Calcutta, and 226, Nawabpur, Dacca.	Munshi Seeta Ram, Managing Proprietor, Indian
Army Book Depôt, Juhu, Cawnpore.
Butterworth & Co. (India), Ltd., Calcutta.	Rai Sahib M. Gulab Singh & Sons, Mufid-i-Am
Press, Lahore and Allahabad.
Rai M. C. Sarcar Bahadur and Sons, 90/2A, Harrison
Road, Calcutta.	Rama Krishna & Sons, Lahore.
The Weldon Library, 57, Park Street, West, Calcutta.	Supt., American Baptist Mission Press, Rangoon.
Standard Literature Company, Limited, Calcutta.	Manager, the "Hitavada," Nagpur.
Lal Chand & Sons, Calcutta.	S. C. Talukdar, Proprietor, Students and Co.,
Cooch Behar.
Association Press, Calcutta.	A. M. & J. Ferguson, Ceylon.
Higginbotham & Co., Madras.	Manager, Educational Book Depôts, Nagpur and
Jubbulpore.*
V. Kalyanarama Iyer & Co., Madras.	Manager of the Imperial Book Depôts, 63, Chandney
Chauk Street, Delhi.*
G. A. Natesan & Co., Madras.	Manager, "The Agra Medical Hall and Co-operative
Association, Ltd." (Successors to A. John & Co.,
Agra).*
S. Murthy & Co., Madras.	Supt., Basel Mission Book and Tract Depository,
Mangalore.*
Thompson & Co., Madras.	P. Varadachary & Co., Madras.*
Temple & Co., Madras.	Ram Dayal Agarwala, 184, Katra, Allahabad.*
P. R. Rama Iyer & Co., Madras.	D. C. Anand & Sons, Peshawar.*
Vas & Co., Madras.	Manager, Newal Kishore Press, Lucknow.*
E. M. Gopalakrishna Kone, Madras.	Maung Lu Gale, Proprietor, Law Book Depôt, Man-
dalay.*
Thacker & Co., Ltd., Bombay.	
D. B. Taraporevala, Sons & Co., Bombay.	
Mrs. Radhabai Atmaram Sagoon, Bombay.	
Sunder Pandurang, Bombay.	
Gopal Narayan & Co., Bombay.	
Ram Chandra Govind & Son, Kalbadevi, Bombay.	
Proprietor, New Kitabkhana, Poona.	

* Agents for the sale of Legislative Department Publications only.

CONTENTS.

	<i>Page.</i>
(1) <i>Introductory</i> —General details of sculptures noticed	1
A. <i>Buddhist Images</i> —(i) a railing pillar from Gurgaon	1
(2) (i) Statuette of Tārā, its description and identification	2
(ii) Tārā as known from Brahmanical literature	3
(iii) Comparison of Brahmanical and Buddhistic Tārās	8
(iv) Conclusions with regard to the origin of Tārā	9
(3) Statuette of Buddha	11
B. (i) <i>Brahmanical images</i> —large image of Ādi-varāha from Dudhai	12
(ii) Bronze image of Śiva from Benares	14
C. <i>Jaina images</i> —from Chhatarpur (Central India)	14
(1) Statue of Suvidhinātha	14
(2) Statue of Neminātha	14
(3) Brass statuette of Rishabhanātha from Hardwar	14

LIST OF PLATES.

- PLATE I.—(a) Stone image of Suvidhinātha from Chhatarpur, Central India ; (b) Railing figure
from Gurgaon ; (c) Stone image of Neminātha from Chhatarpur, Central India.
,, II.—(a & b) Tārā and Buddha in brass from Śrāvastī.
,, III.—(a & b) Varāha from Dudhai, District Lalitpur.
,, IV.—(a & b) Metal figure of Śiva from Benares.
,, V.—(a & b) Brass image from Hardwar.

SOME RECENTLY ADDED SCULPTURES IN THE PROVINCIAL MUSEUM, LUCKNOW.

DURING the last few years when I held charge of the Provincial Museum at Lucknow some valuable additions were made to its archaeological section, and as they have not been noticed before I publish them here in the interests of students of Indian iconography. The acquisitions which I intend to notice are eight images belonging to different cults. Three are Buddhist, two Brahmanical and three Jaina. Of the Buddhist images, two are in gilt copper and the third is in stone. Of the Brahmanical figures one is of sandstone and the other appears to be of gun-metal. Of the Jaina statues one is of brass and two are in black marble. The brass one bears a dated inscription giving the time of its consecration. The two Buddhist figurines in gilt copper also bear inscriptions though nothing more than the well-known creed formula. Excepting the railing pillar, which belongs to the Kushāna period, they are all mediæval. With this foreword I proceed to describe them in detail.

First of all, I take the Buddhist images. The earliest of these is, as is shown by mortices on the sides, a railing pillar in red sandstone (Plate I, Fig. 6). It is fragmentary and measures 2'8" by 8". Both the obverse and the reverse faces of it are carved. The obverse bears the much damaged figure of a female standing under a tree (which, excepting part of the foliage, is now missing) playing the *Vīṇā* or Indian lyre and possibly representing a daughter of *Māra*. It very much resembles the sculpture in Mr. Dames's collection which has been reproduced by Mr. Vincent Smith in his *History of Fine Arts in India and Ceylon*¹ and which perhaps, stands for *Māra* himself. The reverse shows three lotus flowers such as we find on other railing pillars. It is said to have come from the Gurgaon District in the Punjab.² The style of it, however, particularly the treatment of the drapery, the heavy ear-rings and anklets, having close resemblance to the well-known railing figures of Mathurā, will show that the place of its origin must have been Mathurā and

¹ Page 117, Fig. 60.

² For other Buddhist sculptures from this District see Vogel, *A.S.R.* 1909-10, page 65.

not Gurgaon. The other figures were dug out, as the Executive Engineer of the Gonda Division of the United Provinces informed me, along with three other remains, namely, a miniature *stūpa* with a square base ($2\frac{5}{8}$ " by $2\frac{5}{8}$ "), a *Vajra* or thunder-bolt,¹ $4\frac{1}{8}$ " long and a broken bell when a small hedge was cut in the compound of Sahēt or the site of the ancient *Jētavana*, and were sent to the Museum in the month of March, 1913. They are of one and the same style and consequently contemporary: an inference supported by the type of the characters used in the writing seen at their back. One of the remaining two images represents Tārā and the other Gautama Buddha (Plate II) or perhaps, Akshobhya, one of the five Dhyāni Buddhas of the Mahāyānist. That a *Vajra* was found along with them would indicate that they are of the Mahāyāna School, as is shown also of course, by the very figure of Tārā itself. The image of Tārā is $6\frac{1}{8}$ " high, including the pedestal. It represents the deity seated on a lotus in the oriental fashion, with the right leg hanging down and the foot resting on the pedestal, while the left leg rests on the lotus in the "*sukhāsīna*" pose. The right hand is placed on the right knee with a conical object which appears to be a vase. The left hand is placed in the "*nidrita*" pose and holds a conventional lotus. The deity is wearing jewellery-anklets, girdle, wristlet, armlet, necklace, ear-rings and a three-pointed head-dress. She wears also a *dhoti* and what may be a sash, worn like the sacred thread. Her hair is dressed in long locks which fall on the shoulders. She is shown laughing somewhat wildly. The round piece at the back extending from the lotus seat to a little above the head is evidently meant for the *prabhāmaṇḍala* or nimbus. Except at the border, where it is dentated, it is all plain, the border being formed by a raised line circumscribing the plain surface. It is surmounted by an umbrella pierced by a long stick forked at the upper end and fixed at the centre of the nimbus. The umbrella is decorated with two pendants or festoons hanging one on each side up to the aura. The lotus on which the figure is seated rests on a double rectangular base or pedestal (3 " by $3\frac{1}{2}$ ") which is supported on four legs and is hollow. The inner base measures $2\frac{1}{2}$ " by 2 " and the outer one 3 " by $2\frac{1}{2}$ ". At the back of the *prabhāmaṇḍala* or rather the image, about the middle, is soldered a small circular piece which bears the well-known formula of the Buddhist creed, which Aśvājī addressed to Śāriputra, engraved in low relief in characters of about the 8th or 9th century A.D.

The inscription at the back, that is, the creed formula, the association with the representations of Buddha, the *Stūpa* and the *Vajra*, which were found along with it, will at once lead us to identify the figurine with that of Tārā the well-known Bodhi-sattva of the Buddhist pantheon, as does the "*utpala*" or blue lotus seen in the left hand, as this is a characteristic emblem of Tārā. As to the special form of Tārā which this image represents, I would remark that the artist does not seem to have been particular about it, for he has not given all the characteristics of any

¹ This specimen is forked at the end as is the case with those from Nepal and Tibet unlike the *Vajra* shown in Gandhāra sculpture which is not forked.

special form. The pose is that of the Śyāma-Tārā or Green Tārā, who is usually represented seated on a lotus-throne with the right leg pendant, but we do not find any lotus supporting the foot which here rests on the pedestal. In this point she will resemble the Khadiravarṇī Tārā which is a form of the yellow Tārā, but differs in the *mudrās* or mystic poses of the hands, the Khadiravarṇī Tārā being shown as similarly seated with her right hand in the 'charity' *mudrā* holding the stem of a full-blown lotus flower, the left hand being in the 'argument' *mudrā* holding the stem of an "utpala." The attribute of the right hand is not unlike the *Kalaśa* or vase, and this will lend additional support to her identification with the yellow Tārā. But we have to remember that this form, namely, the yellow one, holds a vase in one of the left hands, the other holding¹ a trident. But artists do not always follow tradition and are at times erroneous in their distribution of attributes. It is particularly the "utpala" shown in profile with its centre hidden, whose stem is held in the left hand, which tends to identify the figure with that of the Śyāma or Green Tārā, as this is her special symbol. Although the right hand is not in the "Vara"-*mudrā* still it may perhaps be connected with her form as Dhanadā and the vase may be taken to be a *ratnaghata* or vase of jewels.

Though the figure, I believe, is undoubtedly a representation of the Buddhist Tārā, yet because of her resemblance in at least one or two points to the image of the Brahmanical deity of this name, it will not be inappropriate to study her in conjunction with the homonymous goddess of the Hindu pantheon. Nor, I think, will it be out of place to make a few remarks as to her origin. The Hindu or Brahmanical mythology knows of several Tārās. One of them is the wife of Bṛhaspati, the preceptor of the gods, who was carried off by Soma, was afterwards restored to her husband at the intercession of Brahmā, and who gave birth to a son named Budha who through Pururavas became the progenitor of the lunar race of kings. Another Tārā is the wife of Bālī or the mother of Aṅgada. The third Tārā known to the Purāṇas or epics was the wife of Hariśchandra, a king of the solar race famous for his liberality and probity and unflinching adherence to truth. But with these we have no concern at present. To Hemādri, who lived about 1300 A.D., Tārā is known as one of the sixty-four *Yoginīs* or female attendants on Śiva or Durgā. Quoting the *Mayadīpikā*, a work of unknown date, but presumably ancient, in his well-known book, the *Chaturvarggachintāmaṇi*, he describes her as black in colour, seated on an owl, and holding a spear and a club.² *Yoginīs* though supernatural, yet are subservient to other deities and do not hold an independent rank. This Tārā of the *Mayadīpikā* is apparently a new figure not noticed elsewhere. In any case, she is different entirely from the divinity I am talking about. It is the second Mahāvidyā with whom I am chiefly concerned,

¹ A. Getty. *The Gods of Northern Buddhism*, page 110.

² Bibl. Ind. edition, Vol. II, page 97.

तारा तारगुणैर्ज्ञाता कौशिकस्या सितेतरा ।
धत्ते श्वार्धके सौम्ये शलमुद्गरमन्यतः ॥

and who, like other principal deities of the henotheistic cult of the Hindus, reigns supreme in her sphere. She is one of the ten principal goddesses of the *Śāktas*. The ten Mahāvidyās or “Muses” as named in the *Chāmūṇḍātāntra* quoted in the *Śabdakalpadrūma* are these—

काली तारा महाविद्या षोडशी भुवनेश्वरी ।
भैरवी छिन्नमस्ता च विद्या धूमवती तथा ॥
वगला सिद्धविद्या च मातङ्गी कमलात्मिका ।
एता दश महाविद्याः सिद्धविद्याः प्रकीर्त्तिताः ॥

namely, (1) Kālī, (2) Tārā, (3) Shoḍaśī, (4) Bhuvaneśvarī, (6) Chhinnamastā, (7) Dhūmāvati, (5) Bhairavī, (8) Vagalā, (9) Mātangī, and (10) Kamalā.

Though Tārā is mentioned second and consequently called *Dvitiyā* or ‘the second,’ yet she is looked upon as unequalled in liberality or granting success and being one who can be invoked¹ or worshipped at any time is easily accessible. This is what we find in the case of the Buddhist Tārā also, for she can be directly appealed to without any intermediary, unlike other deities of the first rank. Ordinarily the Hindu mythology recognises eight Tārās but the principal ones are only three, namely, Ekajaṭā, Nīlasarasvatī, and Ugratārā.² I do not think these are to be treated as distinct divinities. They are rather, as Waddell has remarked with regard to the numerous Tārās of the Buddhist pantheon,³ the concrete objective representations of the modes and titles of one and the same deity, namely, Tārā. Difference in names is due to the various aspects of a god or goddess which a worshipper has in view. The Tārā proper is thus described by Mahidhara in his *Mantramahōdadhī*—

विश्वव्यापकवारिमध्यविलसच्छेताम्बुजन्मस्थितां
कर्त्रीखड्गकपालनीलनलिनै राजत्करां नीलभाम् ।
काञ्चीकुण्डलहारकङ्कणलसत्कीयूरमञ्जीरता-
मासैर्नागवरैर्विभूषिततनूमारक्तनेत्रयाम् ॥
पिङ्गोयैकजटां ललत्सुरशनां दंष्ट्राकरालाननां
चर्म द्वेपि वरं कटौ विदधतीं श्वेतास्थिपट्टालिकाम् ।
अक्षोभ्येण विराजमानशिरसं स्मेराननांभोरुहां
तारां शवहृदासनां दृढकुचाम्बां त्रिलोक्याः स्मरेत् ॥

‘She sits on a white lotus looking beautiful amidst all-pervading waters. Her colour is blue and she holds a knife (or scissors), a sword, a skull and a blue lotus in her hands. She wears a girdle, ear-rings, necklace, wristlets, armlets and anklets, is decorated with serpents, has three red eyes and a fearsome tawny chignon, her tongue is protruding and her face looks terrible on account of her jaws. Round her waist she wears a tiger’s skin and she holds an axe of white bones. Her head is adorned by Akshobhya. Her lotus-

¹ Mahidhara in his *Mantramahodadhī*, Chapter IV, Sts. 44 and 122.

² Her name Nīlasarasvatī given in the *Tantrasāra* and accounted for as लीलशवाक्प्रदाचंति तेन लीलसरस्वती is evidently an instance of *dānastuti* or popular etymology.

³ The cult of Tārā, *Journal Royal Asiatic Society*, 1894, page 65.

like face is smiling. She with prominent breasts sits on the chest of a corpse and is the mother of the triple world.

The description given in the *Tantrasāra*¹ agrees in the main with this. It represents her in the *prayālīḍha* attitude,² i.e., standing in the attitude of shooting, with her left knee advanced and the right retracted, dwarfish in size, with protuberant abdomen and surrounded by a burning funeral pyre, holding *Khadga* (sword), *Kartrī* (scissors), or knife in the right hands, and *Kapāla* (skull) and *Utpala* (blue lotus) in the left hands. But this I think is a difference in detail only. Attributes change according to the aspects of a deity.

The Brahmanical Tārā like the Buddhist Tārā is primarily a 'Saviouress,' and this is in harmony with the etymology of the term.³ According to the *Laghustava*, the well-known eulogy of Durgā read daily by a staunch Śākta or the worshipper of Śaktī, she is to be invoked for the crossing of waters or at the time of distress caused by 'flood or swelling of waters.'

लक्ष्मीं राजकुले जयां रणभुवि क्षेमङ्करीमध्वनि
क्रव्याद्विपन्नर्पभाजि शवरीं कान्तारदुर्गं गिरी ।
भूतप्रेतपिशाचराक्षसभये स्मृत्वा महाभैरवीं
व्यामोहे त्रिपुरां तरन्ति विपदस्तारां च तोयप्लवे ॥

"Having thought of Lakshmī at the royal courts, Jayā in the battle-field, Kṣhemaṅkarī during a journey, Savarī in inaccessible forests abounding in serpents, elephants, and carnivorous animals, Mahābhairavī at the time of fear due to ghosts, spirits, goblins, and demons, Tripurā during embarrassment, people cross or overcome their troubles thinking of Tārā during floods or the swelling of waters."

This would rather go to connect her with navigation--she is a deity who ensures safe crossing of waters. The very conception of her form as seated on a lotus emerging from all-pervading water, or the ocean, seems to favour this idea. She can save her votaries from the flooded waters or the sea, she can save them from the *bhavasāgara*, the Ocean of Existence. She will be what a boat is to a person who has to cross a river, a comparison found in the verse of Jātavedas in the Rīgveda, so very closely connected with the cult of Durgā. Durgā is the chief goddess in the Brahmanical pantheon, and other goddesses are her '*Vibhūti*' or the manifestation of her power. This is what we find from the *Durgāsaptaśatī* or *Mārkaṇḍeyapurāṇa* of which it forms a part. While addressing the demon-king Śumbha, Durgā says:—

पश्यैता दृष्ट मयैव विशन्त्यो मद्भिभूतयः ।

¹ See *Sābdakalpadruma* under Tārā.

² Cf. Tārāśataka published in the *Bṛhatstotratratnākara* (Bombay, Nirṇayasāgara Press) Verse I, प्रत्यासीदपदस्थिते, etc.

³ Tārā from the root *tr.* to cross or swim over.

जातवेदसे सुनवान् सीमसरातीवती निदहति वेदः ।

स नः पश्यतिदुर्गाणि विद्यां नावेव सिद्धिं दुरिताख्यम् ॥

Rīgveda ; I 99-1.

This verse though originally dedicated to Jātavedas is used for *anganyāsa* or the mystic touching of the limbs before the *Durgāsaptaśatī* is read.

“ See, villain ! these manifestations of my power submerge in me.”

In a hymn of the Mahābhārata Durgā the well-known Hindu goddess is praised under the epithet of Tārīnī and as Tārā and Tārīnī are apparently identical names one is tempted to ask if Tārā was really in view of the composer of the hymn. This being an interesting reference to Tārīnī as a goddess, perhaps, the earliest known in Brahmanical literature, it will not be out of place to quote in full the whole text of the hymn where it occurs, *i.e.*, the hymn uttered by Arjuna at the instance of Kṛishṇa in praise of Durgā to attain victory over his formidable foes :

अर्जुन उवाच—

नमस्ते सिद्धसेनानि आर्ये मन्दरवासिनि ।
कुमारि कालि कापालि कपिलि कृष्णपिङ्गले ॥
भद्रकालि नमस्तुभ्यं महाकालि नमोस्तु ते ।
चाण्ड चण्डे नमस्तुभ्यं तारिणि वरवर्णिनि ॥
कात्यायनि महाभागे करालि विजये जये ।
शिखिपिच्छध्वजधरे नानाभरणभूषिते ॥
अट्टशूलप्रहरणे खड्गखेटकधारिणि ।
गोपेन्द्रस्यानुजे ज्येष्ठे नन्दगोपकुलोद्भवे ॥
महिषासृविप्रये नित्यं कौशिकि पीतवासिनि ।
अट्टहासे कोकमुखे नमस्तेऽस्तु रणप्रिये ॥
उमे शाकम्भरि ज्वाले कृष्णे कैटभनाशिनि ।
हिरण्याक्षि विरूपाक्षि धूम्राक्षि च नमोऽस्तुते ॥
वेदश्रुति महापुण्ये ब्रह्मण्ये जातवेदसि ।
जम्बूकटकचैत्येषु नित्यं सन्निहितालये ॥
त्वं ब्रह्मविद्या विद्यानां महानिद्रा च देहिनाम ।
स्कन्दमातर्भगवति दुर्गे कान्तारवासिनि ॥
स्वाहाकारः स्वधा चैव कला काष्ठा सरस्वती ।
सावित्री वेदमाता च तथा वेदान्त उच्यते ॥
स्तुतासि त्वं महादेवि विशुद्धेनान्तरात्मना ।
जयो भवतु मे नित्यं त्वत्प्रसादाद्गुणजिरे ॥
कान्तारभयदुर्गेषु भक्तानां पालनेषु च ।
नित्यं वससि पाताले युद्धे जयसि दानवान् ॥
त्वं जम्बनो मोहिनी च माया क्लीः श्रोतृष्वेव च ।
सन्ध्या प्रभावती चैव सावित्री जननी तथा ॥
तुष्टिः पुष्टिर्धृतिर्दोषिष्वन्त्रादित्यविवर्धनी ।
भूतिर्भूतिमतां संख्ये वोच्यसे सिद्धचारणैः ॥

The following translation follows Muir in the main :—

Arjuna says :—Reverence to thee, Siddhasenānī (General of the Siddhas), the noble, the dweller on the Mandara mountain, Kumārī (maiden), Kālī,

Kapilā (tawny), Krishṇapīṅgalā (dark and brown). Reverence to thee, Bhadrakālī; reverence to thee, Mahākālī; reverence to thee, Chaṇḍī, Chandā; reverence to thee, O Tārīnī, (deliveress) O Varavarṇinī (beautiful-coloured), O fortunate Kātyāyanī, O Karālī, O Vijayā, O Jayā, who bearest a peacock's tail for thy banner, adorned with various jewels, armed with many spears, wielding sword and shield, younger sister of the chief of cowherds (Kṛishṇa), eldest born in the family of the cowherd Nanda, delighting always in Mahisha's blood, Kausikī, wearing yellow garments, loud-laughing, wolf-mouthed; reverence to thee, thou delighter in battle, O Umā Śākambharī, thou white one (or Śvetā), thou black one (or Kṛishṇā). O destroyer of Kaiṭabba. Reverence to thee O Hiraṇyākshī (golden-eyed), distorted or three-eyed and dark-eyed one, O Vedaśruti (tradition of the Veda), most pure, devout, Jātavedasī (female Agni) who dwellest continually near to [the ridge of] mountain precipices and sepulchres, of sciences thou art the science of Brahma, the great sleep of embodied beings, O mother of Skanda, divine Durgā, dweller in wildernesses. Thou art called Svāhā, Svadhā, Kalā, Kāshṭhā (minute divisions of time) Sarasvatī, Sāvitrī, mother of the Vedas, and the Vedānta. Thou, great goddess, art praised with a pure heart. By thy favour let me be ever victorious in battle. Thou dwellest in the wilderness in fearful and difficult places, (for the) protection of thy worshippers. In nether regions thou constantly abidest and ever conquerest demons in battle. Thou art Jambhānī, Mohinī, Māyā, Hri, Śrī, the luminous Sandhyā (twilight) Sāvitrī, the mother Tusṭī (contentment), strength, constancy, light, increaser of the sun and moon, the power of the powerful in battle—(all this) thou art seen by the Siddhas and the Chāraṇas (to be).¹

This is only a *stotra* of Durgā, no doubt, but the mention of Tārīnī or the deliveress of beautiful colours is quite significant particularly when this hymn is read together with the *stuti* or praise of the goddess by Yudhisṭhira, the chief of the five Pāṇḍavas. Whether Tārā, as conceived by the Tāntrikas later on, was known or not at the time when this hymn was composed we have no means of ascertaining. But the hymn at any rate goes to indicate that Brahmanical mythology knew of a goddess whose aid was sought for deliverance from troubles and who was conceived to be a noble maiden of a beautiful black, tawny and white colour, with three (or distorted) eyes, and the mother of all sciences about the beginning of the Christian era. To determine the date of the Mahābhārata or its parts is a difficult problem still awaiting final solution, so I am not in a position to say at what definite time the above-quoted eulogy was composed. Still I think it will not be far from accurate to ascribe it to the early centuries of the Christian era. In any case, this much seems to be certain that the form of Tārā as conceived by the latter Tāntrikas is not altogether a new idea. But as the traits we find in the *stotras* by Yudhisṭhira² or Arjuna³ are common to

¹ Muir, *Sanskrit Texts* Vol. IV, page 432-3.

² *Mahābhārata*, Virāṭaparvan Chap. 6.

³ *Bhīshmaparvan*, Chap. 23.

all goddesses as well as gods much stress, I am afraid, cannot be laid on these references.

In the cult of the Brahmanical Tārā we find that Akshobhya is the chief person. He is the seer of her *mantra* and is to be worshipped as such on the head of the goddess.¹ There are, besides Akshobhya, a few seers also whom a votary of Tārā has to adore, namely, Vairochana, Amitābha, Padmanābha, Śaṅkha, Pāṇḍura, etc. These he will worship at different parts of the mystic diagram or spell of the goddess.² Of these Amitābha and Vairochana, at least, are to be found in Buddhist mythology as well. Buddhists, or rather the Mahāyānists, we know, recognise five Dhyāni Buddhas, namely, (1) Vairochana, (2) Akshobhya, (3) Ratnasambhava,³ (4) Amitābha, (5) Amoghasiddha; and their Śaktis to the same number, to wit, (1) Vajradhātviśvarī, (2) Pāṇḍarā, (3) Tārā, (4) Māmakī, and (5) Lochanā.

This conception of Tārā in the Hindu mythology will at once strike a student of the Buddhist pantheon as not very dissimilar to that of the Śakti or female energy of Avalokiteśvara, the reflex or spiritual son of Amitābha and the most popular divinity in the Mahāyāna school of thought, whose worship extends not only from Nepāl to Tibet but northward to lake Baikāl and from the Caucasus eastward to Japan. In the Buddhist mythology, as I have already said, Tārā is conceived to be a saviouress or deliveress, *i.e.*, one who helps man to cross the Ocean of Existence. Her *dhārinī* or the manual of worship giving her praises and spells is believed to have been written by the Dhyāni-Buddha Vairochana. The legend regarding her origin which is generally accepted is that a tear fell from the eye of the All-pitying One, *i.e.*, Avalokiteśvara, and falling in the valley beneath, formed a lake from whose waters arose a lotus flower, which, opening its petals, disclosed the pure goddess Tārā.⁴ Though there are several Tārās, yet, I think, according to the colour she adopts, Tārā may be thought of as five-fold, namely, the white, the blue, the green, the yellow, and the red Tārā. These are the five sacred colours. Ordinarily she is green, but is seen red like the sun, blue like sapphire, white like the milky sea, or yellow like gold. In some of the representations known to us endeavour has been made to show all these colours simultaneously. Like other deities she too has a double aspect, the angry and the pacific one. Her angry forms are represented in three colours, red, yellow and blue, but her pacific form will be coloured white or green. In her pacific mode she is seated wearing the *Bodhisatva* ornaments, including the five-leaved crown and having long and wavy hair as well as a smiling expression. The angry aspects have dishevelled hair, Tāntric attributes and ornaments and a third eye.

¹ *Mantramahodadhī*, IV, 93.

² *Loc. cit.* Sts. 94-95.

³ This Dhyāni Budhha has a yellow colour and may be identical with the Pāṇḍura who is connected with the Brahmanical Tārā.

Pāṇḍarā is the Śakti or energy of Amitābha but it reminds one of Pāṇḍura the seer connected with the cult of the Brahmanical Tārā.

⁴ A. Getty *The Gods*, etc., page 105.

Taking all her various forms together, the Buddhist Tārā shows all the traits of the Brahmanical Tārā.

The comparison thus shows that the Brahmanical Tārā rather resembles the angry form of the Buddhist divinity of that designation. The description of the goddess given above in accordance with the Brahmanical texts agrees in many respects with that of blue Tārā or Ekajāṭā. Both are blue, step to the right, stand on a corpse, have three eyes, laugh horribly, have prominent teeth and protruding tongue. Their eyes are red and thin hips covered by a tiger skin. Both have garlands of heads and ornaments of snakes. The four-armed Tārā in Buddhist mythology also has the same attributes or symbols which her Brahmanical sister has, namely, sword, knife, blue lotus and skull-cup. Besides these we find that the figure of Akshobhya in the head-dress is also common, for we know that a small image of this Dhyāni Buddha is often to be seen in the head-dress of Tārā as is noticed in that of Mañjuśrī Yamāntaka, and Prajñāpāramitā. The fact that Akshobhya figures in the head of other divinities should cause no astonishment. For the nearer we approach to Tāntric practices, the more difficult it becomes to differentiate the divinities. Owing to this circumstance M. Foucher in his *Iconographie bouddhique* had to remark that in the *Stotras* and *Dhāraṇīs* the hymns of Tārā are found hopelessly mixed with those of Mārīchi and others, and the personalities of the deities in these litanies are so vague that one is tempted to ask if the names really represent distinct deities.

This brief analysis, I think, shows that the Brahmanical Tārā is very much like the Buddhist goddess of that name. The one difference we notice is that in Buddhist mythology she is ranked as a Bodhisattva, though at times she is called the mother of the Buddhas. The question which now presents itself for solution is whether Tārā was originally a Brahmanical or a Buddhist deity. That she is a Bodhisattva could go to indicate that she might have been Brahmanical originally. For it does not appear unlikely that the Buddhists or Mahāyānists enrolled her as a Bodhisattva and gave her a position which was slightly inferior to that of a Buddha. This they did in several other instances.¹ The incorporation of Hindu deities into the Buddhist pantheon is an admitted fact. When turned into a Bodhisattva the Brahmanical deity was no doubt placed below Buddha, but the Hindu votary while coming over to Buddhism would remember that a Bodhisattva is destined to become a Buddha in some future *Kalpa* and he is not very likely to feel this lowering of the position of his deity especially when he knows fully well that every person by virtue of his merit can rise to the rank of a god. On the other hand that would open for him a career which had been apportioned to his deity. By the dint of his energy or virtue he himself could attain to a similar position. This bringing in of Brahmanical gods was not resented for it still allowed the pious convert to continue his adoration of his favourite divinity or *ishtadēva*. The association of Tārā with Avalokiteśvara will hardly tend

¹ For example, Śiva became Avalokiteśvara of the Mahāyānists.

to counteract this idea, for in Avalokiteśvara we can recognise Śiva, the well-known Brahmanical deity. But the data now available do not favour this view. They would show with a considerable amount of certainty that the conception of Tārā must have been Buddhist originally. What leads me to such a surmise is this. According to the Hindu Tantra works Tārā appears to be more Buddhist than Brahmanical for the one reason that Akshobhya is placed on her head and has thus been given a higher position than that of the divinity. That ¹Akshobhya is a Buddha is too well-known to require demonstration, but I am not aware that he figures at all as a distinct personality elsewhere in Brahmanical mythology. To make him a *rishi* or seer of her *mantra* is an attempt towards Brahmanisation of the cult, apparently. Otherwise, the elevation of a 'seer' (a mortal after all) to such an exalted position is hardly explicable. The very position in the head-dress is a Buddhist feature.

Though the appearance of Akshobhya is in itself a strong argument in favour of Tārā's Buddhist origin, yet I think further support is required. This is supplied by an old *tantra* work, named *Āchāratāntra* whose manuscript copy dated in the Vikrama year 1854 (A.D. 1797) I had occasion to see in the State Library at Jammu. This work records a legend which will elucidate the point. It says that Vasishṭha, the well-known *rishi*, failed to propitiate Tārā by means of the Brahmanical modes of worship and, when on the verge of disappointment, was asked by her through *Ākāśavānī* (i.e., incorporeal voice), to go to Buddha (lit. Vishṇu in the form of Bodha) and worship her in accordance with the *āchāra* or system as taught by him. While addressing the seer, Tārā, without manifesting herself, thus spoke to him:—

मदीयाराधनाचारं बौद्धरूपो जनादनः ।
एक एव विजानाति नान्यः कश्चन तत्त्वतः ॥
वृथैवाक्लेशबहुना कालोऽयं गमितस्त्वया ।
विरुद्धाचारशीलेन मम तत्त्वमजानता ॥
तद्बोधरूपिणो विष्णोः सन्निधिं याहि संप्रति ।
तेनोपदिष्टाचारेण मामाराधय सुव्रत ॥
तद्देवाशु प्रसन्ना स्यां त्वयि वत्स न संशयः ।

Translation :—

The real way to worship me is known to Vishṇu in the form of Buddha and to nobody else. In vain you have spent so much time and undergone

¹ This name of Akshobhya occurs in the thousand epithets of Vishṇu and is merely an attribute for it does not represent any particular form of that god. The only other instance I know of where the term is used though in the feminine gender as a proper noun is in the *Mayadīpikā* quoted by Hemādri in his *Chaturvargga chintāmaṇi* where it occurs as the name of one of the sixty-four *Yoginīs* or female attendants of Durgā. Even in this case the personality spoken of is so vague that one can reasonably doubt if the name really represents any distinct divinity.

² Last three verses of its first *Paṭala* or Chapter.

troubles not knowing my real nature and following the wrong course or practices. Go, therefore, unto Vishṇu who has assumed the form of Bodha (Enlightenment)¹ at once and worship me in accordance with the way (*āchāra*) he will teach you who are of good vows and conduct. Then only I shall be pleased with you immediately, O dear one, there is no doubt.

The legend continues to say that the sage went to China (*mahāchīna*) and learned from Buddha himself how to worship Tārā. It also gives various details but we have no concern with them at present.

To say that the real nature of Tārā was known to Buddha and that she could be propitiated by means of the Chinese way of her worship suffices, in my opinion, to show her Buddhist origin. I think the bearing of the legend on this question is quite clear, and on the strength of it one can safely surmise that Tārā was originally Buddhist divinity.

The earliest mention of the goddess in an epigraphical document known to me is perhaps in the Chālukyan inscription of the time of Tribhuvanamalla or Vikramāditya VI, whose reign began in the Śaka year 1017 (A.D. 1095-6). Here, too, she is evidently Buddhist and not Brahmanical. So she is in the inscription from Śrāvastī which is dated in the Vikrama year 1276 (A.D. 1219).

In this connection I may remark that her association with Avalokiteśvara rather lends an additional support to this view. The cult of this Bodhisattva is fairly old and was known in the early centuries of the Christian era as would appear from a railing figure preserved in the Lucknow Museum which I think bears the representation of Avalokiteśvara with Amitābha, his spiritual father, in the head-dress. Whether he was conceived along with his Śaktī, namely, Tārā so early we are not sure² nor can we say for certain at what time Tārā was first introduced into the Brahmanical pantheon. About the 8th century we know she was a very favourite deity³ not only of the Buddhists but of the Hindus also as I have already said because of her easy accessibility. She could be invoked without the intercession of any priest and at any time, like Avalokiteśvara, the All-compassionate. She has been the deliveress *ever and anon*. She was largely worshipped by the Buddhists when Hiuan Tsiang visited India. Between the 8th and 12th centuries she became very popular, and as Miss Getty tells us,¹ many temples and colleges were dedicated to her and there was hardly a household without a statue of Tārā.

The next figure in the lot which requires notice is very much like the foregoing one in style and is evidently of the same age. It measures 3" by 2½" by 5½" and represents Buddha (Plate II) seated cross-legged in the *bhūmisparśamudrā* or the earth-touching attitude and in the Vajrāsana or 'adamantine' posture in which the Buddha sat at the time of the Bodhi or Enlightenment, with an indomitable resolution not to get up till he had

¹ Cf. A. Getty, *The Gods*, etc, page 54.

² Beals, *Buddhistic records*, etc., Vol. II, pages 103 and 174.

³ Gods, etc., page 105.

reached the goal and attained to the highest wisdom as Aśvaghosha has expressed it :—

भिनन्नि तावद्भुवि नैतदासनं
न यामि यावत्कृतकृत्यतामिति ॥

The *prabhāmaṇḍala* or nimbus is here cut from within round the upper part of the figure. A small circular piece is soldered at the back bearing, as in the figurine of Tārā, the Buddhist creed in the Nāgarī character of about the 9th century A.D.

The leaves of the pipal or *Ficus religiosa* shown above the head of the figure defines the statuette as an image of Gautama or the historical Buddha. Different Buddhas we know have different *bodhi* trees. For instance, the *nyagrodha* or banian tree (*Ficus indica*) was the *bodhi* tree of Kāśyapa, the *udumbara* (*Ficus glomerata*) is that of Kanaka Muni, the *Sāla* or *Shorea robusta* of Viśvabhū, the *Pāṭali* (*Bignonia Suaveolens*) of Vipāśvi, and the *Sirisa* (*acacia Sirisa*) of Krakuchhanda. Similarly the historical Buddha is said to have the *pīpal* as his *bodhi* tree. The Hīnayānists will look upon this figurine as a representation of Gautama Buddha who sat under the *pīpal* tree in the *Vajrāsana* posture at the time of the Enlightenment. They worship him under this form in Ceylon, Java, Burma and Siam. But the Mahāyānists will take it to be an image of Akshhobhya who is likewise represented seated cross-legged with the left hand lying on the lap and the right hand touching the earth with the tips of the outstretched fingers, the palm turned inwards, in the same pose in which Gautama Buddha sat invoking the Earth to bear witness that he had resisted the temptation of Māra. The followers of the Great Vehicle, we are told, appeal to the Buddha in his etherial form of Amitābha. As the collection to which this figurine belongs is of the Mahāyānist cult, I should rather like to call it Akshhobhya, although I think the name must have been an attribute originally signifying the indomitable will of the Lion of the Śākyas.

Both these statuettes are in a fair state of preservation. The image of Tārā is slightly damaged at the right hand finger tips. Both are well executed and show considerable regard to realism.

The two Brahmanical images may now be noticed. One of these represents Ādi-Varāha or the primeval Boar who was the third incarnation of Viṣṇu (Plate III). It is a colossal statue in sandstone, measuring 4' 4½" long and 3' 11" high, and came from a locality called *Bani-e-ki barāt*, lying about half a mile to the west of Dudhai, a Sub-Post Office and a Police Station in the Lalitpur subdivision of the Jhansi District in 24 25N. and 78 23E. Cunningham¹ noticed it in 1880 along with countless pieces lying scattered over the place. A drawing of it was published by Babu P. C. Mukerjee in 1899 in his account of the antiquities of Lalitpur. In 1910-11 it was exhibited at Allahabad at the time of the Exhibition. I secured it for the Lucknow Museum in 1913 through

¹ See his account of remains at Dudhai A.S.R. Vol. X, page 90.

the kind offices of Mr. F. O. Oertel and Mr. C. A. S. Silberrad, I.C.S. It is slightly damaged in transit at one or two places where the stone has chipped off. But on the whole, the sculpture is fairly well preserved.

The Varāha is represented standing with the right leg advanced as in walking. Underneath he has a Nāga figure with seven hoods over the head (five of these are, however, broken) and a long coiled tail and folded hands in adoration. A female figure stands to the left of the Nāga holding a *chowrie* or fly-whisk in the right hand, while her left hand (which is at present damaged) was placed below the mouth of the deity. The image is profusely carved. The portion which is exposed to sight is cut into figurines of many sorts representing various divinities of the Hindu pantheon, including the different incarnations of Viṣṇu, and his door-keepers. These figurines are engraved and arranged in five elliptical rows or panels going round the body of the Varāha and starting from the neck where a serpentine coil is formed. The portion meant for the backbone is decorated with lotus flowers. In front of the snout we see a damaged figure of a female which possibly stands for Sarasvatī with her Vīṇā or lyre. On the two tusks, one on each side, we see a figurine, possibly Prithivī. Each of the ears has a small image of a female engraved on it.

The Ādi-Varāha or Bhūvarāha whom our figure represents is shown either as man-boar (*nṛvarāha*), i.e., with the face of a boar in association with the body of a man, or wholly as a boar like the figure under notice. According to the *Vaikhāṇasāgama* quoted by Gopi Nath Rao,¹ the Nāga shown underneath would be Śeṣha or Ādiśeṣha and the figure of the female standing to the right will be Prithivī or the Earth-goddess, as this corresponds to the *āgamas*. Though the attitude is not of the Añjali, i.e., she is not shown *प्राञ्जलोकतहस्ता* as 'having her hands folded' yet her touching the muzzle is very characteristic. So also her face, which is expressive of shyness and joy, and the height, for we are told that the image of Bhūmidevī should be as high as the chest of the Varāha.

Though the carving is not so fine as that of the similar image at Eran which has been reproduced by Dr. Kumarasvami,² yet it can serve as a good illustration of mediæval sculpture. It bears no date but as it closely resembles another figure of this kind which is still standing *in situ* at Chāndpur, half way between Dudhai and Deogarh, and bears an inscription dated in *Samvat* 1207 (A.D. 1150), it must be relegated to the same period, viz., the 12th century A.D. Possibly the worship of Varāha was very popular then as several of his representations belong to that period. The same was perhaps, the case during the early mediæval age, as we can infer from the fact that Bhoja, the powerful monarch of Upper India, in the 9th century, assumed the *biruda* or title of Ādi-Varāha or 'Primeval Boar' and issued coins bearing the figure of the boar incarnation of Viṣṇu which we find in abundance in Northern India.

¹ *Elements of Hindu Iconography*, Vol. I, Part I, page 132, Loc. Cit.

² *Viśvakarma*, Plate 93, XCIII.

The next image to be described is that of Śiva, and is made of bronze (Plate IV). It measures 1' by 8" by 7 $\frac{1}{4}$ " and is in an excellent state of preservation. The place of its origin is not known, but I bought it for the Museum from a dealer in brass-ware at Benares who got it from a Nepalese. It represents Śiva sitting on a lotus with his right leg extended downwards having below the knee a small bell tied as is generally found in the Śaivite images of Southern India. The left leg is bent in the *oriental* fashion, and the god is sitting in the *Sukhāsīna* attitude. He has four arms. The right upper hand holds a *ṭanka* or axe between the fore-fingers and the middle finger the remaining fingers being turned to the palm and thus making a pose of the hand which is called *tripatākahastā*, i.e., the hand with three banners. The right lower hand is lifted up in the *abhaya-mudrā* or attitude of imparting security. The left upper hand holds a deer by the legs between the fore-finger and the middle finger, the remaining fingers being turned like those of the right upper hand in the *tripatākā* pose. The left lower hand is extended downwards in the *varamudrā* or gift-bestowing attitude. The god is wearing several ornaments such as wristlet, necklace, anklet, etc., and a broad waist band. He has a *dhōti* and to both of his ears festoons are tied in a conventional way. From the waist to the knees there is an ornamental projection which is probably a conventional treatment of the drapery. The head-dress of the deity is characteristic of South Indian workmanship. It has a *Karaṇḍa-mukuta* which one would rather expect in the images of female deities. The representations of Śiva are ornamented with *Jatāmukuta*. The style of the figure, the head-dress, the small bell on the right leg, the waist band or *Kaṭi-bandha*, and the pose of the hands, are all South Indian, and I can confidently surmise that the figure came originally from the South. It is not dated but apparently belongs to the late mediæval period.

Out of the additions made to the Jaina Section during my three years in Lucknow I want to notice very briefly only three figures. Two of them are in *alabaster* or *black* marble and the third is brass. The former I secured at Chhatarpur in Bundelkhand. One of them represents Suvidhinātha (Plate I, Fig. a) and the other Neminātha (Plate I, Fig. c), two patriarchs in the Jaina hierarchy, who are shown standing nude and flanked by *chowrie* bearers. The respective symbols or *lañchhanas* of these Tīrthānkaras, namely, the crab and the conch shell, are shown on the pedestals which bear also short votive inscriptions written in the Sanskrit language and the Devanāgarī script. According to these records these images were consecrated in the (Vikrama) year 1208 (A.D. 1151) on Thursday the 5th day of the bright half of Āshāḍha. They furnish good examples of the mediæval Jaina sculpture of Upper India and as such are published here.

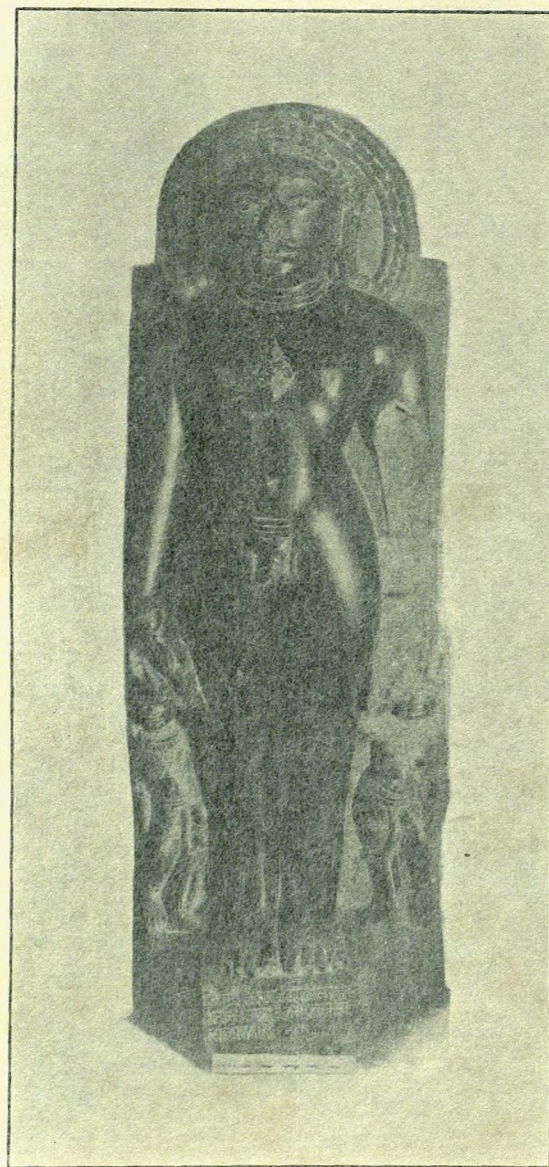
The third and the last figure requiring mention is a brass statuette which was secured at Hardwar in 1914 (Plate V). It represents Rishabhanātha, the first Tīrthānkara or pontiff of the Jaina pantheon, who is sitting cross-legged in meditation on a lotus resting on two lions, in the midst of the remaining twenty-three Jinas, thirteen of whom are shown seated in the *dhyanā-*

mudrā, while ten stand in the usual posture, nude and with their hands placed on the thighs, palms inwards. The two standing figurines, one on each side of the lion-throne, are possibly the accompanying *Yaksha* and *Yakshi*, namely, Gomukha and Chakreśvarī; and those sitting at the outer corners of the pedestal with hands folded in adoration, are evidently meant for the donors. To the right we see a serpent. Above the cognisance, which in this case is the bull, there is a standing figurine with lotus in the right hand. Below the symbol there is a row of small seated figurines which perhaps stand for the planets with *Sūrya* to the left (*i.e.*, the proper right) side of the image. Below this row there is another figure standing in the centre whose nature is not apparent. The *Jina* is sitting flanked by two standing figures under a *chhatra* or umbrella on the sides of which a celestial being holding festoons and an elephant with a rider are shown together with a *deva* in flight above the pinnacle or top of the umbrella. The figurines of the *Jinas*, the conventional elephants, *makaras* and lions or leogryphs on the outermost row are all nicely arranged and the composition gives a pleasing effect. The relief forms a little temple with the *Jina* sitting inside and having a domical spire surmounted by an *amalaka*. The whole piece rests on six legs, three on each side. At the back of the pedestal a short votive inscription of three lines is cut. Its language is Sanskrit and the script Devanāgarī. According to this record *Samvat* 1216 (A.D. 1159) *Ashādha* 9, is the date when the statuette was consecrated. Though entire, it is unfortunately much defaced on account of the sandal-paste which was daily rubbed over it, for it was, when purchased, being worshipped as a Brahmanical deity on the *Harkipaidi* at Hardwār which is one of the most sacred spots of the Hindus. Still it is a good specimen of the Jaina art of the twelfth century A.D.

HIRANANDA SHASTRI.

INDEX.

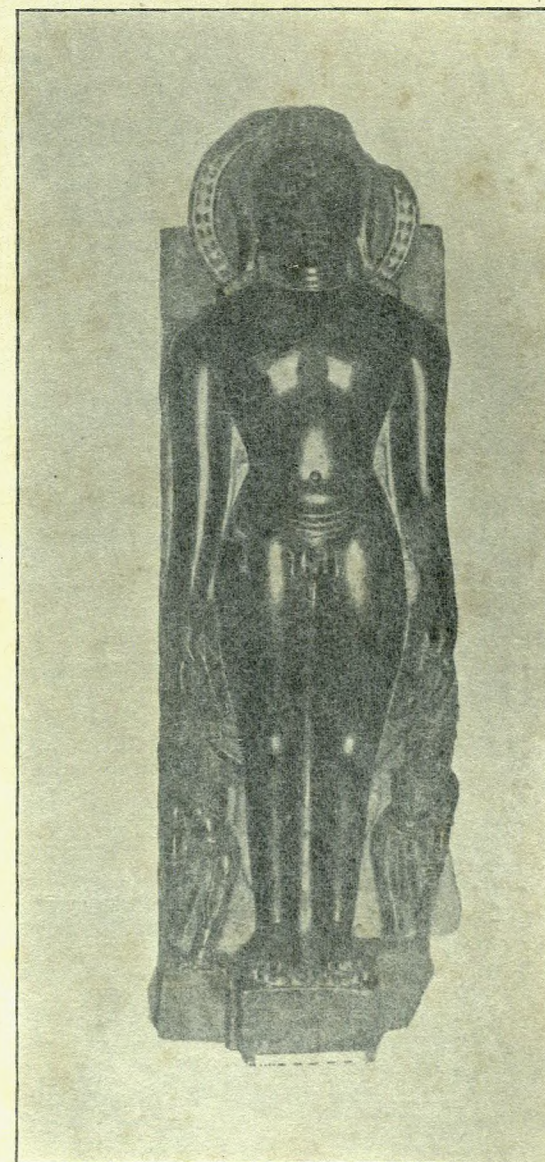
Ādi-varāha, image of—	II, 12
Akshobhya, Dhyāni-Buddha	II, 2
Ditto, a seer	II, 2
Amitābha, Dhyāni-Buddha	II, 8
Arjuna, Pāṇḍava praising Durgā	II, 6
Avalokiteśvara, Bodhisattva	II, 3
Ditto, his cult very old	II, 11
Bodhisattvas, some probably Brahmanical in origin	II, 9
Bodhi-trees	II, 12
Buddha figure from Jetavana	II, 11
Chakreśvari, a Yakshī	II, 15
Chhatarpur (Central India), Jaina images from—	II, 14-15
Durgā, her <i>stotra</i> in <i>Mahābhārata</i>	II, 6
Gomukha, a <i>Yaksha</i>	II, 15
Gurgaon, railing pillar from—	II, 1
Hardwar, Jaina statuette from—	II, 15
Jetavana, finds from—	II, 2
Lochanā, a <i>saktī</i>	II, 8
Māra, image of his daughter	II, 1
Mahāvidyās	II, 4
Māmakī, a <i>saktī</i>	II, 8
Neminātha, image of—	II, 14
Pāṇḍarā, a <i>saktī</i>	II, 8
Ratnasambhava, a Dhyāni-Buddha	II, 8
Rishabhanātha, image of—	II, 15
Suvidhinātha, Jina, image of—	II, 14
Tārā, image of—from Jetavana	II, 2
—, a Brahmanical goddess	II, 3 ff
Tārās, known from Brahmanical literature	II, 3
—, forms of—	II, 4
—, Buddhist <i>saktī</i> of Avalokiteśvara	II, 8 ff
—, Originally Buddhist	II, 10
—, mode of her worship	II, 10
—, very popular in mediæval period	II, 11
—, probably connected with navigation	II, 5
Vasishṭha, seer worshipping Tārā	II, 10
Vairochana, Dhyāni-Buddha	II, 8
Vajra-dhātviśvarī, a <i>saktī</i>	II, 8

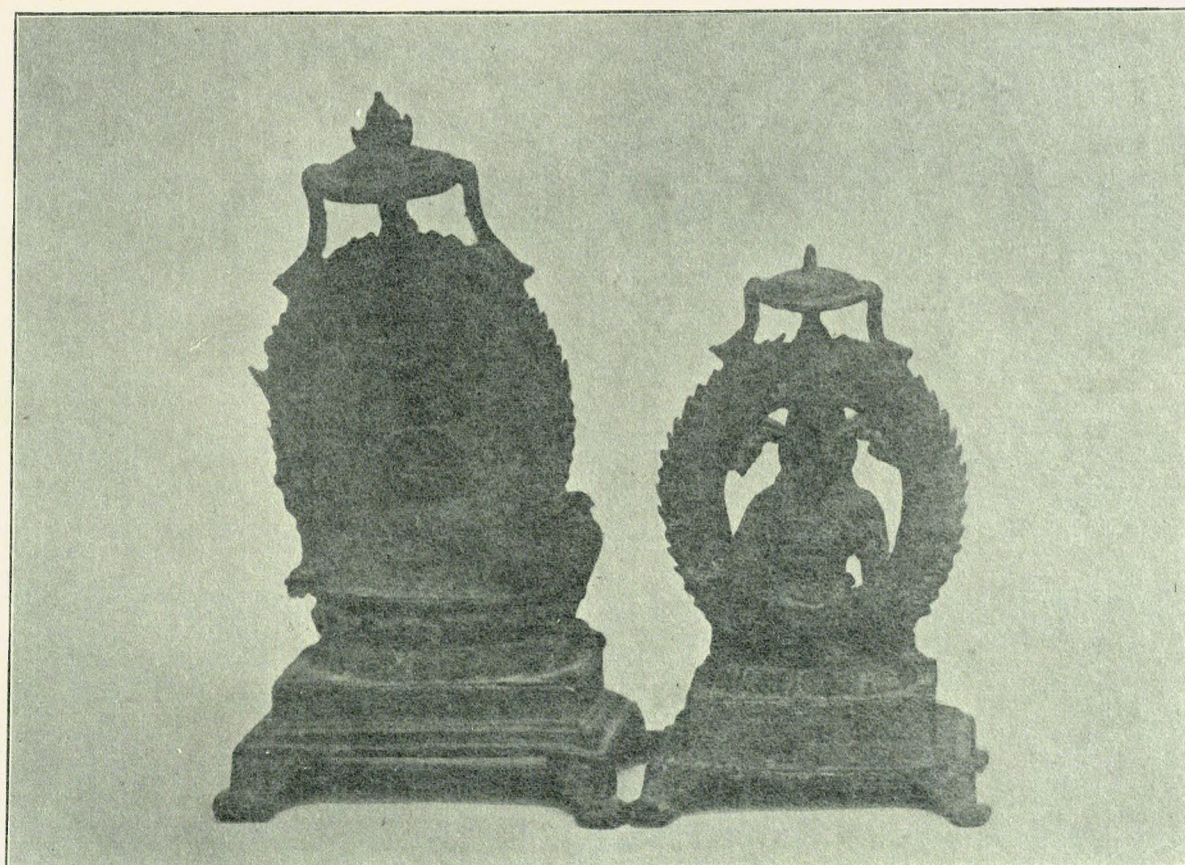
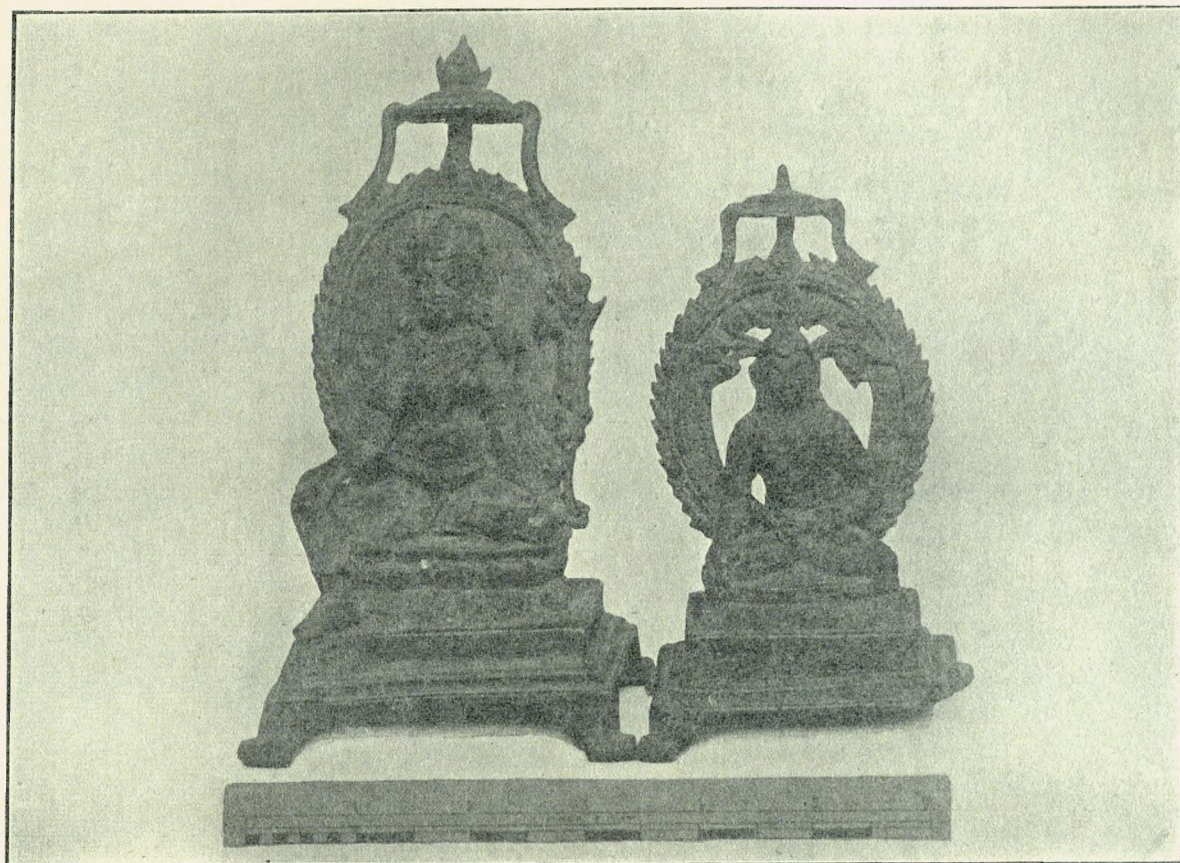
a. STONE IMAGE OF SUVIDHINĀTHA FROM
CHHATARPUR, CENTRAL INDIA.

b. RAILING FIGURE FROM GURGAON.

c. STONE IMAGE OF NEMINĀTHA FROM CHHATARPUR,
CENTRAL INDIA.

TĀRĀ AND BUDDHA IN BRASS FROM ŚRĀVASTĪ.

A black and white photograph of a large, ornate stone sculpture of an elephant, likely a Gajasingha, standing on a rectangular base. The elephant is adorned with intricate carvings and a decorative collar. Two smaller figures, possibly deities or attendants, are seated on its back, one in front of the other. The sculpture is set against a plain, light-colored background.

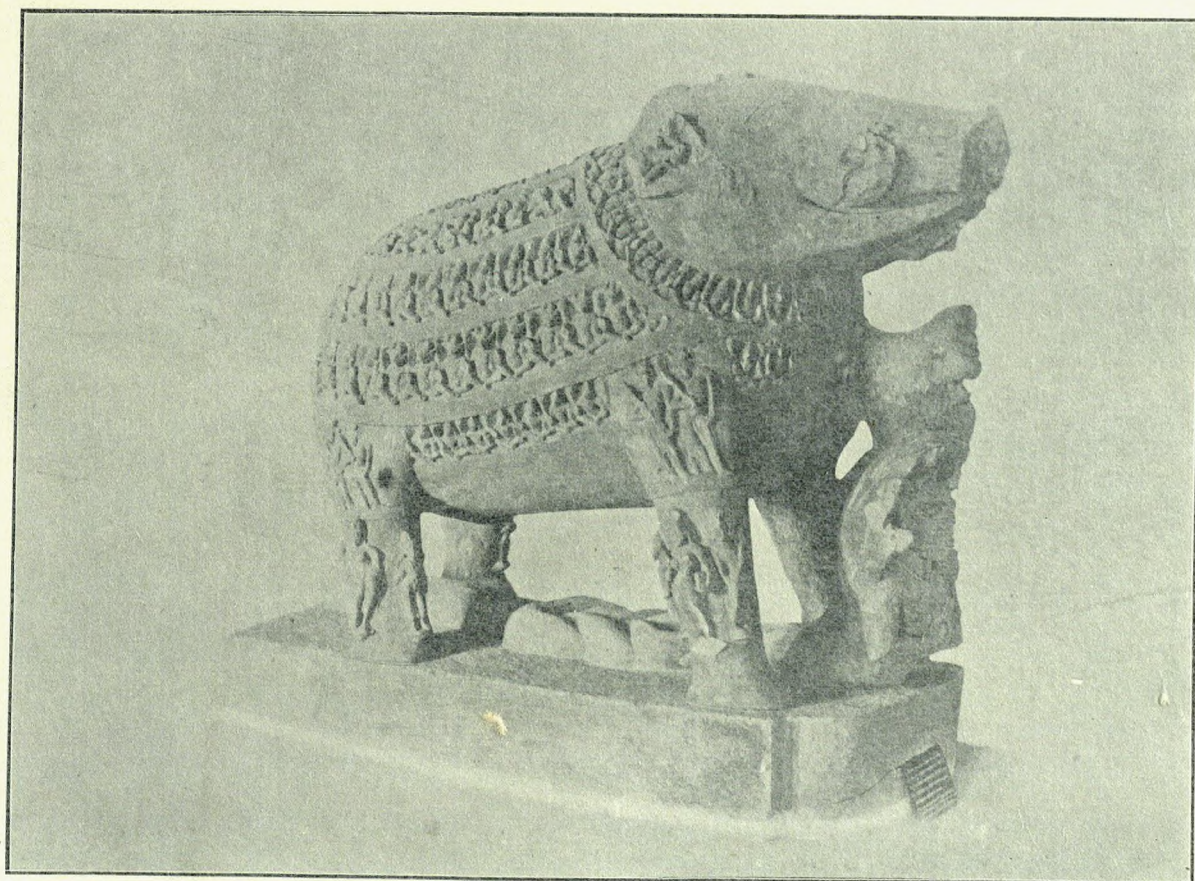
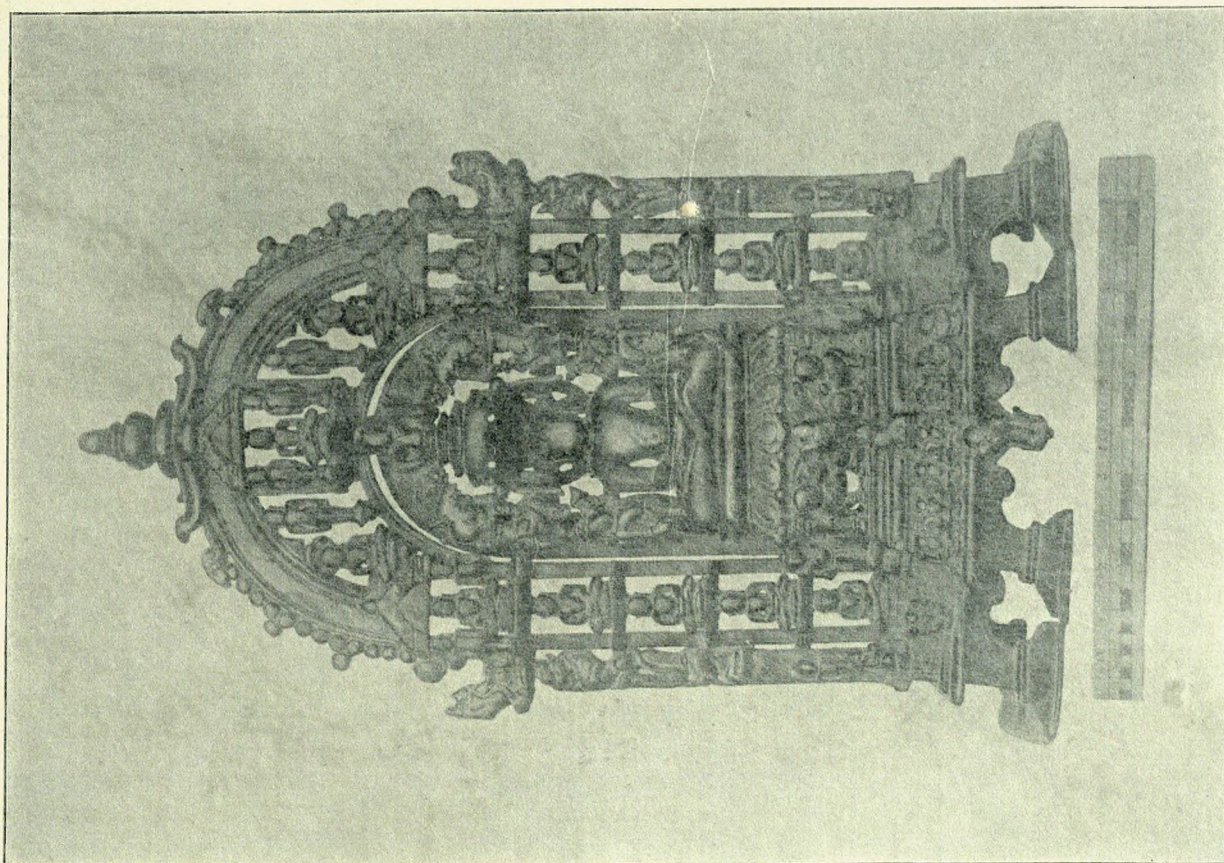
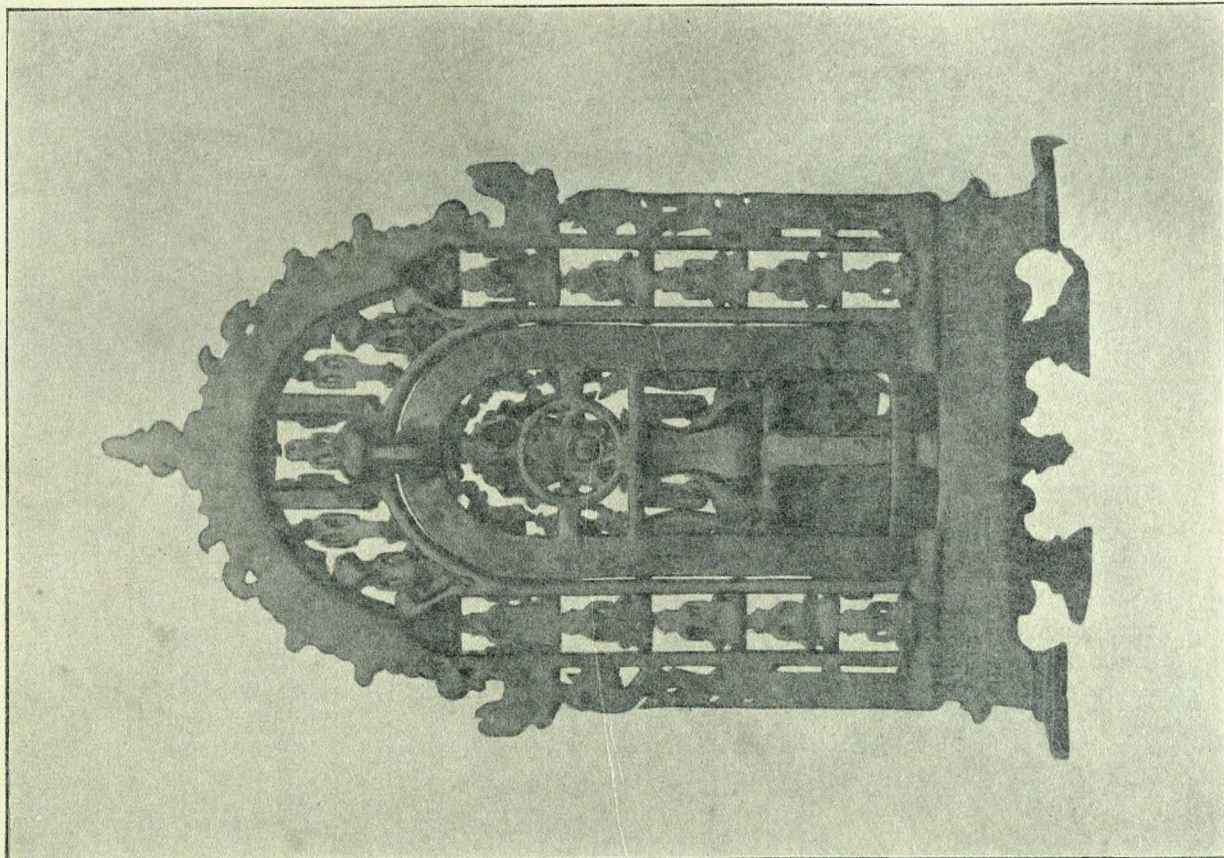

Photo-engraved & printed at the Offices of the Survey of India, Calcutta, 1921.

METAL FIGURE OF ŚIVA FROM BENARES.

BRASS IMAGE FROM HARDWAR.

MEMOIRS OF THE
ARCHÆOLOGICAL SURVEY OF INDIA

No. 12

Astronomical Instruments in the
Delhi Museum

G. F. KAYE

2 CSL

MEMOIRS OF THE ARCHÆOLOGICAL SURVEY OF INDIA

No. 12. ASTRONOMICAL INSTRUMENTS IN THE DELHI MUSEUM

BY
G. R. KAYE.

CALCUTTA
SUPERINTENDENT GOVERNMENT PRINTING, INDIA
1921

Price Rupee 1 annas 10.

Agents for the Sale of Books Published by the Superintendent of Government Printing, India, Calcutta.

IN EUROPE.

Constable & Co., 10, Orange Street, Leicester Square, London, W.C. Kegan Paul, Trench, Trübner & Co., 68-74, Carter Lane, E.C., and 25, Museum Street, London, W.C. Bernard Quaritch, 11, Grafton Street, New Bond Street, London, W. P. S. King & Sons, 2 & 4, Great Smith Street, Westminster, London, S.W. H. S. King & Co., 65, Cornhill, E.C., and 9, Pall Mall, London, W. Grindlay & Co., 54, Parliament Street, London, S.W.	Luzac & Co., 46, Great Russell Street, London, W.C. W. Thacker & Co., 2, Creed Lane, London, E.C. T. Fisher Unwin, Ltd., 1, Adelphi Terrace, London, W.C. Wm. Wesley & Son, 28, Essex St., Strand, London. B. H. Blackwell, 50 & 51, Broad Street, Oxford. Deighton, Bell & Co., Ltd., Cambridge. Oliver and Boyd, Tweeddale Court, Edinburgh. E. Ponsonby, Ltd., 116, Grafton Street, Dublin. Ernest Leroux, 28, Rue Bonaparte, Paris. Martinus Nijhoff, The Hague, Holland.

IN INDIA AND CEYLON.

Thacker, Spink & Co., Calcutta and Simla. Newman & Co., Calcutta. R. Cambray & Co., Calcutta. S. K. Lahiri & Co., Calcutta. B. Banerjee & Co., Calcutta. The Indian School Supply Depot, 309, Bow Bazar Street, Calcutta, and 226, Nawabpur, Dacca. Butterworth & Co. (India), Ltd., Calcutta. Rai M. C. Sarcar Bahadur and Sons, 90/2A, Harrison Road, Calcutta. The Weldon Library, 57, Park Street, West, Calcutta. Standard Literature Company, Limited, Calcutta. Lal Chand & Sons, Calcutta. Association Press, Calcutta. Higginbotham & Co., Madras. V. Kalyanarama Iyer & Co., Madras. G. A. Natesan & Co., Madras. S. Murthy & Co., Madras. Thompson & Co., Madras. Temple & Co., Madras. P. R. Rama Iyer & Co., Madras. Vas & Co., Madras. E. M. Gopalakrishna Kone, Madura. Thacker & Co., Ltd., Bombay. A. J. Combridge & Co., Bombay. D. B. Taraporevala, Sons & Co., Bombay. Mrs. Radhabai Atmaram Sagoon, Bombay. Sunder Pandurang, Bombay. Gopal Narayan & Co., Bombay. Ram Chandra Govind & Son, Kalbadevi, Bombay. Proprietor, New Kitabhkhana, Poona.	The Standard Bookstall, Karachi. Mangaldas Harkisandas, Surat. Karsandas Narandas & Sons, Surat. A. H. Wheeler & Co., Allahabad, Calcutta and Bombay. N. B. Mathur, Supt., Nazir Kanun Hind Press, Allahabad. Munshi Seeta Ram, Managing Proprietor, Indian Army Book Depot, Juhl, Cawnpore. Rai Sahib M. Gulab Singh & Sons, Mufid-i-Am Press, Lahore and Allahabad. Rama Krishna & Sons, Lahore. Supt., American Baptist Mission Press, Rangoon. Manager, the "Hitavada," Nagpur. S. C. Talukdar, Proprietor, Students and Co., Cooch Behar. A. M. & J. Ferguson, Ceylon. Manager, Educational Book Depôts, Nagpur and Jubbulpore.* Manager of the Imperial Book Depôts, 63, Chandney Chauk Street, Delhi.* Manager, "The Agra Medical Hall and Co-operative Association, Ltd." (Successors to A. John & Co., Agra.)* Supt., Basel Mission Book and Tract Depository, Mangalore.* P. Varadachary & Co., Madras.* H. Liddell, Printer, etc., 7, South Road, Allahabad.* Ram Dayal Agarwala, 184, Katra, Allahabad.* D. C. Anand & Sons, Peshawar.* Manager, Newal Kishore Press, Lucknow.* Maung Lu Gale, Proprietor, Law Book Depot, Mandalay.*

* Agents for the sale of Legislative Department Publications only.

DELHI MUSEUM ASTRONOMICAL INSTRUMENTS.

THE Director General of Archaeology recently purchased from a resident of Delhi three astrolabes and a small brass celestial sphere, which have now been placed in the Delhi Museum. Of these instruments the sphere is inscribed with the maker's name and date as follows: *Dia al-Dīn Muhammad ibn Mullā Qāsim Muhammad ibn Ḥāfiẓ 'Isā ibn Shaikh Allāhdād, Humāyūnī, Sana 1087.*

This person appears to have belonged to a family of astrolabe makers of Lahore. He himself was the maker of the very accurate instruments shown in figures 6 and 19 of my *Astronomical Observatories of Jai Singh*, and an uncle of his, described as Muhammad Muqim ibn 'Isā ibn Allāhdād, Uṣṭūrlābī Humāyūnī of Lahore, made in A.H. 1053 an instrument now in the possession of Mr. Lewis Evans,¹ and there is another of his instruments, dated A.H. 1070, in the British Museum.²

2. None of the three Delhi astrolabes bears either the maker's name or any date, but, as will be shown below, such instruments, when accurately constructed, bear clear evidence, based upon the precession of the equinoxes, of the period of construction. The known history of the instruments,³ the date on the small sphere which accompanies them (approximately A.D. 1676), and their general design are other factors bearing on the period of their construction. The oldest of these Delhi astrolabes is inscribed in Kūfic characters and belongs to the thirteenth century A.D.; another belongs to the end of the fifteenth century; and the third, which is inscribed in Devanāgarī characters, belongs to about the end of the seventeenth century. All these instruments contain many details of astronomical and archæological interest. The workmanship on two of the astrolabes is excellent; while the third, although of

¹ To whom I am indebted for an excellent photograph of the instrument.

² Number 12 of the unpublished list kindly lent to me by Sir [Hercules] Read.

³ The late owner of the instruments states that his great-great-grandfather 'was keenly interested in the science of the heavenly bodies' and that 'somewhere in the 17th century A.D. he collected the astrolabes, together with an excellent selection of astronomical literature.'

much cruder design than the others, is possibly one of the earliest inscribed in Devanāgarī characters.

A. Thirteenth Century Astrolabe inscribed in Arabic (Kūfic) characters.

3. This is a brass instrument 5·7 inches (14·2 cm.) in diameter, and 2 mm. thick. Besides the body of the instrument, termed the *umm* or *mater*,¹ it consists of only the 'ankabūt (*aranea* or *rete*) and the sighter or alhidade, and is inscribed with Kūfic characters. The 'ankabūt has 29 *shazāya* or star points each inscribed with the name of a star, and the ecliptic circle graduated and inscribed with the twelve names of the signs of the zodiac.² Of the 29 *shazāya* eleven have white metal bosses, and there are also four larger bosses which serve as handles for rotating the 'ankabūt. The venter or inner surface of the mater is engraved with a projection of the celestial sphere. The rim is graduated in degrees, which are numbered in groups of five up to 360, starting from the top or south point and proceeding through the west point on the right, the north and east in order. The back of the instrument has the upper half of the rim also graduated in degrees. The upper two quadrants of the back contain a Zarqālī projection of a portion of the sphere; the lower left quadrant contains a graphic table of sines; and the edge of the lower right quadrant is inscribed with a shadow scale. The alhidade or sighter has two fixed sighting pieces, each with two sighting holes. The alhidade appears to have been made later than the rest of the instrument and is not graduated. The workmanship is excellent throughout except for some apparent mistakes in numbering the graduations; but the metal has become slightly pitted in parts. The instrument was made about A.D. 1280. Such is a description of the instrument in bare outline, which requires amplification in certain directions.

4. *The 'ankabūt.*—The open net-work disc, examples of which are shown in figures 1, 3, 5 and 10, is by the Muslims appropriately termed 'ankabūt' ('spider') or *shabakah* ('net') and by mediæval western scholars *aranea* or *rete*. It is essentially a star map of the heavens and always includes the ecliptic, and can be rotated. It is reticulated in order to render the co-ordinates marked on the disc below visible. Each *shaziyya* ('splinter') or denticulus marks the positions of a star, generally with a considerable degree of accuracy. Right ascension may be marked by lines joining the centre to the graduated circumference; declination circles are sometimes given as in figures 7 and 11; the graduations on the ecliptic circle give longitudes, and a special disc containing projections of circles of latitude and longitude is sometimes provided (Figure 8).

The names and positions of the stars on instrument A are given below, together with their modern names where there is no doubt about the identification, and also the positions according to Ulugh Beg. The names are explained in the annexed glossary.

¹ The traditional nomenclature is both Arabic and mediæval Latin. This is confusing but cannot now be well avoided. Even in Chaucer's time the mixture was in evidence.

² These names are the same as those given in paragraph 18 below.

Star List of Astrolabe A.

Name on the instrument.	Modern name.	Magnitude.	ON THE INSTRUMENT.		ULUGH BEG.		Long. Diff.	No. in Baily.
			Long.	Lat.	Long.	Lat.		
			°	°	°	°	°	
1. Matn Qīṭus . . .		...	12½	—20				
2. Ghūl . . .	26β Persei, <i>Algol</i> .	2.6	47	+22	48 55	+22 0	1 55	201
3. Dabarān . . .	87α Tauri, <i>Aldebaran</i> .	1.1	60	—5	62 31	—5 15	2 31	391
4. 'Aiyūq . . .	13α Aurigæ, <i>Capella</i> .	0.2	73	+22½	74 43	+22 42	1 43	221
5. Qadam al-Jauzā .	19β Orionis, <i>Rigel</i> .	0.3	69½	—32	69 25	—31 18	—0 5	764
6. Mankib . . .	58α Orionis, <i>Betelgeux</i> .	1.0	80	—17	81 13	—16 45	1 13	732
7. Al-'Abūr . . .	9α Canis Majoris, <i>Sirius</i> .	—1.6	95	—39	96 19	—39 30	1 19	815
8. Ghumaisā . . .	10α Canis Minoris, <i>Procyon</i> .	0.5	106	—16	108 22	—16 0	2 22	845
9. Yad al-Dubb . .	9α Ursæ Majoris .	...	113	+30	114 55	+29 21	1 55	20
10. Zabānā . . .	65α Cancri . . .	...	120½	—5	125 40	—5 21	4 30	451
11. 'Unq al-Shujā' .	30α Hydræ, <i>Alphard</i> .	2.2	138	—21	139 31	—22 30	1 31	902
12. Rijl . . .	33α Ursæ Majoris .	...	129	30	131 40	+29 45	2 40	28
13. Qalb . . .	32α Leonis, <i>Regulus</i> .	1.3	140	...	142 13	+0 9	2 13	466
14. Janāḥ al-Ghurāb	4γ Corvi . . .	...	177½	—13	182 46	—14 18	5 16	928
15. Al-Ā'zal . . .	67α Virginis, <i>Spica</i> .	1.2	194	—2	196 10	—2 9	2 10	507
16. Qāid . . .	85γ Ursæ Majoris .	...	170	+55	169 10	+54 9	—0 50	35
17. Al-Rāmiḥ . . .	α Boötis, <i>Arcturus</i> .	0.2	195	+31½	196 31	+31 18	1 31	110
18. Fakkah . . .	5α Cor. Borealis, <i>Alphecca</i> .	2.3	210½	+46	214 34	+44 30	4 4	111
19. 'Unq al-Haiyah .	28β Serpentis . . .	...	220	+34	222 13	+34 15	2 13	264
20. Qalb al-'Aqrab .	21α Scorpii, <i>Antares</i> .	1.2	241	—3	242 16	—4 30	1 16	550
21. Al-Hawwā . . .	27κ Ophiuchi . . .	2.1	244	+32	243 40	+32 0	—0 20	232
22. Wāq'ī . . .	3α Lyrae, <i>Vega</i> . . .	0.1	276	+64	278 19	+62 0	2 19	148
23. Al-Ṭāir . . .	53α Aquilæ, <i>Altair</i> .	0.9	291	+30	294 10	+29 15	3 10	286
24. Ridf* . . .		...	338	+61				
25. Zanab al-Jadī .	40γ Capricorni . . .	...	311	—2	314 13	—2 30	3 13	620
26. K'ab al-Faras .	10κ Pegasi . . .	...	326½	+38	331 31	+36 27	5 1	332
27. Mankib . . .	53β Pegasi, <i>Sheat</i> .	...	350	+31	351 37	+30 51	1 37	315
28. Khadib . . .	11β Cassiopeiæ . . .	2.4	20	+50	28 1	+50 48	8 1	1188
29. Zanab Qīṭus .		...	348	—6½				

* The point appears to have been broken.

The Age of Astrolabe A.

5. In consequence of the precession of the equinoxes the positions of the stars relative to the line of equinoxes (AB in figure 10) varies in the different instruments according to the period for which they are constructed. Thus, if an astrolabe is accurately made, it contains in its star map engraved on the 'ankabūt a definite record of the date of its construction. Since, however, the precession of the equinoxes approximates to 50·2 seconds of arc in a year,¹ and since the error in reading any individual star position may amount to as much as, say, half a degree, our estimate of the age of an instrument may be out by a few years; but, within reasonable limits, the estimate is reliable. Not all the stars are of equal value for this purpose of comparison. The better known stars were presumably the more correctly located, and for the purpose of comparison those not very far from the ecliptic are perhaps the more suitable. Also it is convenient to compare the star positions as recorded on the instrument with a record of not too distant a date: the types of error on the instrument are likely to be similar to those of a catalogue of the period, etc. These considerations have led to the use of Ulugh Beg's catalogue as a standard of comparison. Ulugh Beg's records are not perfectly accurate but we now know the amount of inaccuracy in each case,² and the catalogue gives longitudes, which are much more convenient for comparison than the right ascensions and declinations given in modern catalogues.

Since the instrument error may amount to about half a degree it is useless for us to consider the effect of the proper motion of the stars. The average error in longitude of Ulugh Beg's records is about —12 minutes, and thus would make but little appreciable difference to our estimate. Since latitude does not vary with precession the latitudes on the instrument and those given in Ulugh Beg's catalogue should be nearly the same. We thus have a criterion of accuracy of the instrument, and the latitudes as compared in the above table show that the degree of accuracy claimed for the instrument is in no way exaggerated.

The following list gives the longitude of each of the identified stars on the instrument whose distance from the ecliptic is not more than 30 degrees, and it shows the difference in longitude between the record on the instrument and that of Ulugh Beg.

—	Magnitude.	LONGITUDE.		
		On instrument.	Ulugh Beg.	Differences.
2. Algol, 26β Persei	12·6	° 47	° 48 55	° 1 55
3. Aldebaran, 87α Tauri	1·1	60	62 31	2 31
4. Capella, 13α Aurigæ	0·2	73	74 43	1 43

¹ The generally accepted value is $50·256 - 0·000222T$ seconds, where T is the number of years before A.D. 1900.

² See the admirable edition of Ulugh Beg's Star Catalogue by Mr. E. B. Knobel, recently published by the Carnegie Institution of Washington.

	Magnitude.	LONGITUDE.		
		On instrument	Ulugh Beg.	Difference.
6. Betelgeux, 58 α Orionis . . .	1.4	80	81 13	1 13
8. Procyon, 10 α Canis Minoris . .	0.5	106	108 22	2 22
13. Regulus, 32 α Leonis . . .	1.3	140	142 13	2 13
15. Spica, 67 α Virginis . . .	1.2	194	196 10	2 10
20. Antares, 21 α Scorpii . . .	1.2	241	242 16	1 16
23. Altair, 53 α Aquilæ . . .	0.9	291	294 10	3 10

The average difference in longitude is approximately $-2^{\circ} 3'$, which corresponds very nearly to -148 years. Ulugh Beg's catalogue was constructed in A.D. 1437 and the rough process followed gives A.D. 1289 as the approximate date of the instrument. The method of calculation is, however, open to criticism. All the stars selected have not the same values for purpose of comparison. If, for example, we had excluded all stars of less than the first magnitude, the resulting date would have been A.D. 1270, in spite of the positive precession shown by number 5 (β Orionis). Also we might, with justification, have taken the 'mode' instead of the 'average' of the differences; we have neglected the proper motions, Ulugh Beg's errors, etc., etc.

The following table gives a comparison of three of the best known stars at greater intervals:—

	LONGITUDE.			DIFFERENCE.	
	A. Instrument.	B. Ptolemy, A.D. 58	C. 1919.	A—B.	A—C.
Aldebaran . . .	60	42 40	68 38	+17 20	—8 38
Regulus . . .	140	122 30	148 42	+17 30	—8 42
Spica . . .	194	176 40	202 43	+17 20	—8 43

The averages of these differences of longitude give about $+1250$ and -622 years approximately; and the resulting dates are $58+1250$ or A.D. 1308, and $1919-622$ or A.D. 1287.

B. Astrolabe inscribed in Arabic (Naskhi) characters, circa A.D. 1500.

6. This is a plane astrolabe of the ordinary type, made in brass gilt. Its diameter is 3.75 inches ($=9.5$ cm.) and it is .3 inches or 7 mm. thick, and is inscribed in naskhi characters. It contains, besides the 'ankabūt, six plates, inscribed on both sides with sex-partite projections for certain latitudes, and other special projections. The venter is blank. The 'ankabūt has 18 points, to only 16

of which, however, star names are attached; and it has the usual ecliptic circle inscribed with the names of the signs of the zodiac¹ and graduated. The 'ankabūt has been broken in two² and rather clumsily repaired: the left top part is the more modern and is slovenly engraved. The obverse rim of the mater is graduated in degrees and is numbered in groups of five up to 360, starting from the top and proceeding clock-wise. The reverse is beautifully engraved: the edge is graduated in degrees, each quadrant being numbered separately from 5 to 90. The inner space of the left top quadrant contains graphs of the unequal or temporal hours; that of the right top quadrant a graphical table of inverse sines and consines; the left bottom quadrant contains what may be described as a set of polar co-ordinates; the remaining quadrant shows square and circular shadow scales. The alhidade or sighter has two fixed sighting pieces with single sighting holes. The workmanship, except for the repaired portion of the 'ankabūt, is excellent throughout, and the gilding has helped to preserve the engraving.

Star List of Astrolabe B.

Name on Instrument.	Modern name.	Magnitude.	INSTRUMENT.		ULUGH BEG.	
			Long.	Lat.	Long.	Lat.
			°	°	° /	° /
1. Dabarān . . .	87α Tauri, <i>Aldebaran</i> . . .	1.1	63	—5	62 31	—5 15
2. Rijl	19β Orionis, <i>Rigel</i> . . .	0.3	70	—29	69 25	—31 18
3. Yad	58α Orionis, <i>Betelgeux</i> . . .	1.0	82	—16	81 13	—16 45
4. Yamānih . . .	9α Canis Majoris, <i>Sirius</i> . . .	—1.6	97	—36	96 19	—39 30
5. Shāmih	10α Canis Minoris, <i>Procyon</i> . . .	0.5	109	—14	108 22	—16 0
6. Fard	30α Hydræ, <i>Alphard</i> . . .	2.2	140	—21	139 31	—22 30
7. Qalb	32α Leonis, <i>Regulus</i> . . .	1.3	142	0	142 13	+0 9
8. A'zal	67α Virginis, <i>Spica</i> . . .	1.2	198	—1	196 10	—2 9
9. Rāmiḥ	α Bootis, <i>Arcturus</i> . . .	0.2	197	+33	196 31	+31 18
10. Fakkah	5α Coronæ Borealis, <i>Alphecca</i> . . .	2.3	219	+47	214 34	+44 30
11. Qalb al-'aqrab . .	21α Scorpīi, <i>Antares</i> . . .	1.2	243½	—3	242 16	—4 30
12. Hawwā	55α Ophiuchi	2.1	258	+35	255 13	+35 51
13. Wāqī'	3α Lyræ, <i>Vega</i>	0.1	280	+69	278 19	+62 0
14. Tāir ³	53α Aquilæ, <i>Altair</i>	0.9	292	+28	294 10	+30 0
15. — ³		...	314	+27	...	...
16. Kaffa		...	349	+55	...	...

¹ The names of the signs are the same as those given in paragraph 18 below.

² At longitudes 15° and 255° on the ecliptic circle.

³ These are on the repaired part and are very badly engraved.

7. By the same process as in paragraph 5, from the following elements, we obtain an approximate date for astrolabe B.

—	Magnitude.	LONGITUDE.		Difference.
		Instrument.	Ulugh Beg.	
		°	° '	°
1. Aldebaran, 87a Tauri . . .	1.1	63	62 31	+0 29
7. Regulus, 32a Leonis . . .	1.3	142	142 13	—0 13
8. Spica, 67a Virginis . . .	1.2	198	196 10	+1 50
11. Antares, 21a Scorpii . . .	1.2	243½	242 16	+1 14

These stars give an average precession of +53.2 minutes *after* the time of Ulugh Beg's catalogue (A.D. 1437) or approximately A.D. 1500. Or, as before, taking only those stars that are of not less than the first magnitude¹ we have:

—	Magnitude.	Instrument.	Ulugh Beg.	Difference.
		°	° '	° '
2. Rigel, 19β Orionis . . .	0.3	70	69 25	+0 35
4. Sirius, 9a Canis Majoris . . .	—1.6	97	96 19	+0 41
5. Procyon, 10a Canis Minoris . . .	0.5	109	108 22	+0 38
9. Arcturus, α Bootis . . .	0.2	197	196 31	+0 29
13. Vega, 3a Lyrae . . .	0.1	280	278 19	+1 41

The average precession is here very nearly 49 minutes which gives A.D. 1495 as the approximate date of the instrument.

The Tablets of Astrolabe B.

8. There are six brass gilt tablets, each 3.2 inches (8.1 cm.) in diameter and about a millimetre thick. Each tablet is engraved on both sides with projections of co-ordinates and other elements that can be used in conjunction with the 'ankabūt tablet. Of these projections nine are for latitudes from 0° to 40°; one is nominally for latitude 90° and therefore gives declination circles; one is nominally for latitude 66° 30' and therefore gives celestial latitudes; and one is for horizons from 8° to 71°. On two of the surfaces double projections are given, thus making fourteen different projections in all.

The theory and use of these projections will be described in due course, but at present formal descriptions only will be given. To facilitate this I have numbered the tablets in a convenient order and have distinguished the obverse and reverse of each by the letters *a* and *b*.

¹ Altair is omitted because the repaired portion of the 'ankabūt, on which it lies, is very inaccurate.

I^a is marked *ba 'ard S¹* ('for latitude 90°') and is engraved with declination circles. These are concentric circles whose centre is the centre of the disc (north pole). The circles are numbered thus from the outer tropic:

A	B																		C
23	30	18	12	6	6	12	18	24	30	36	42	48	54	60	66	72	78	(84)	(90)

where A is the tropic of Capricorn, B the equator and C the pole. The readings thus give positive and negative declinations. See figure 11.

I^b is marked *'ard isturwa sā 'ātah IB* or 'zero latitude: hours 12' and exhibits co-ordinates for zero latitude. Almucantarats for every six degrees and azimuth circles for every fifteen degrees, and the 12 unequal or temporal hour lines are drawn and numbered. The two tropics (A and C) and the equator (B) are shown. See figure 12.

II^a is marked *'ard IH sā 'ātah IJ-H* or 'latitude 18: hours 13-5.' Besides the almucantarats, azimuths and temporal hour lines, there are also the equal hour lines (dotted); and the horizon is marked on the right *al-maghrib* ('the west'), and on the left *al-mashriq* ('the east'). Figure 13.

II^b is marked *ba'ard K sā 'ātah IJ-IJ* or 'for latitude 20°: hours 13—13.' Otherwise it is exactly of the same type as II^a. Figure 14.

III^a is marked *'ard KA-M sā 'ātah IJ-KA* or 'latitude 21° 40': hours 13—21.' (Note that 21° 40' N. was the generally accepted latitude of Mecca.) Figure 15.

III^b is marked *'ard KJ sā 'ātah IJ-KH* or 'latitude 23°: hours 13—25.' Otherwise as the preceding. Figure 16.

IV^a is marked at the top *'ard KH sā 'ātah IJ-LD* or 'latitude 25°: hours 13—34.' The azimuth lines are shown below the horizon only, otherwise it is of the type of II and III. Figure 17.

IV^b exhibits two independent sets of almucantarats and temporal hour lines only. At the top of the tablet is written *'ard KH sā 'ātah IJ-MW* or 'latitude 28°: hours 13—46,' and the corresponding projection is given. At the bottom is written *'ard L sā 'ātah IJ-NW* or 'latitude 30°: hours 13—56.' The east and the west are marked twice over, being reversed for the second projection. See Figure 18.

V. Tablet V is divided into two parts along the meridian line. This permits the use of either of the projections with one of the special tablets. The actual projections are of the same type as II and III

(a) is marked *'ard LB sā 'ātah ID-W* or 'latitude 32°: hours 14—6.' Figure 19.

(b) is marked *'ard LW sā 'ātah ID-KZ* or 'latitude 36°: hours 14—27.' Figure 20.

VI^a. The obverse of this tablet is superficially of the same type as IV^b i.e., there are two separate projections on the one surface. The upper projec-

¹ The Arabic letters used as numerals are here transliterated by capital letters. The notation is given on plate VI.

tion is marked 'ard *M sâ'atah ID-NA* or 'latitude 40° : hours 14—51.' The other projection is marked *ba'ard SW-L* or 'for latitude 66°—30'.' It is thus a projection for the complement of the obliquity and shows celestial latitudes. In some instruments¹ such a projection is marked as 'the measure of the 'ankabūt.' Figure 21.

VI^b is a 'tablet of horizons (*ṣafīḥah āfāqiyah*). There are the usual circles of the tropics and the equator, the meridian line and the east and west line, and there are four groups of horizon lines, each drawn for a separate latitude, and each group consisting of 16 horizons. (Figure 22.) Along the diameters of the disc these lines are numbered in Arabic numerals,² while along the circle of Capricorn they are numbered in the abjad notation. The groups are arranged thus:—

8	12	16	.	.	.	60	64	68
9	13	17	.	.	.	61	65	69
10	14	18	.	.	.	62	66	70
11	15	19	.	.	.	63	67	71

The following table summarises the elements given on these tablets:—

	I ^a	I ^b	II ^a	II	III ^a	III ^b	IV ^a	IV	V	V	VI ^a	VI ^b	
Latitude.	90°	0°	18°	20°	21° 40' Mecca.	23°	25°	28° 30°	32°	36°	40°	66½°	Horizons.
Longest day. (a) { <i>Hours</i> . { <i>Minutes</i> .		12 0	13 5	13 13	13 21	13 25	13 34	13 46 56	14 6	14 27	14 51		

C. Hindu Astrolabe.

9. The Hindu astrolabe (figures 5 and 6) is 7 inches or 17·2 cm. in diameter and .3 inches thick. It is of the same type as B but is inscribed in Devanāgarī characters. Besides the 'ankabūt it contains two discs with the usual projections, but, apparently, it was made for three such discs. The Venter is blank except for four names that appear to have been engraved there as memoranda. The 'ankabūt has 37 points of which 21 only have star names attached, and one point is broken. The ecliptic circle is roughly graduated and is inscribed with the names of the 12 signs. The obverse edge is graduated in degrees which are numbered in groups of three starting from the east point on the left and proceeding counter-clockwise. The back has only the upper edges graduated, the bottom edge being blank. The upper left quadrant contains a rough sine table; the right quadrant is marked only with equi-distant concentric quarter circles; and the lower half contains the square shadow scale. The alhidade has fixed sighting pieces each carrying two sighting holes. Compared with A and B the workmanship of this instrument is extremely crude.

¹ E.g., figure 8 shows such a projection which is inscribed *ṣafīḥah mīzān al-'ankabūt* or 'tablet of the measure of the 'ankabūt.' This particular tablet belongs to the Jaipur 'B' astrolabe shown in figures 6 and 8 of my *Astronomical Observatories of Jai Singh*.

² This is the only tablet on which numerical symbols are employed. In all other cases the *abjad* notation is used.

(a) For the connexion between the longest day and latitude see my *Hindu Astronomy* § 64.

Star List of Astrolabe C.

Name on instrument.	Modern name.	INSTRUMENT.		ULUGH BEG.	
		Long.	Lat.	Long.	Lat.
		°	°	°	°
1. Samudrapaksha . . .	78 ¹ Ceti . . .	356	—11	353 55	—10 30
2. Manushyaśirsha . . .	26 ^β Persei, <i>Algol</i> . . .	54	+23	48 55	+22 0
3. Rohiṇī . . .	87 ^α Tauri, <i>Aldebaran</i> . . .	67½	—5	62 31	—5 15
4. Manu.....(broken) . . .		...	...	...	...
5. Mithuna..... <i>dakshina</i> . . .	19 ^β Orionis, <i>Rigel</i> . . .	71	—30½	69 25	—31 18
6. Hasta . . .		82	—11	...	...
7. Mithuna . . .		98	—11	...	...
8. Ārdrā Lubdhaka . . .	9 ^α Canis Majoris, <i>Sirius</i> . . .	97	—39	96 19	—39 30
9. Lubdhakabandhu . . .	10 ^α Canis Minoris, <i>Procyon</i> . . .	110½	—15	108 22	—16 0
10. Maghā . . .	32 ^α Leonis, <i>Regulus</i> . . .	143	—0½	142 13	+0 9
11. Uttara Phalgunī . . .		151	+18	...	...
12. Viśākhā . . .		150	+48	...	...
13. Mātrimaṇḍala . . .		180	+20	...	...
14. Chitrā . . .	67 ^α Virginis, <i>Spica</i> . . .	201	—1½	196 10	—2 9
15. Svātī . . .	<i>α</i> Bootis, <i>Arcturus</i> . . .	207	+30½	196 31	+31 18
16. Dhanuḥ koṭi . . .		245	+31	...	...
17. Abhijit . . .	3 ^α Lyrae, <i>Vega</i> . . .	280	+61	278 19	+62 0
18. Śravaṇa . . .	53 ^α Aquilae, <i>Altair</i> . . .	296	+29	294 10	+29 15
19. Kakumdapuchha . . .	750 ^α Cygni, <i>Deneb</i> . . .	333	+60	328 46	+59 42
20. Āśvanābha . . .	21 ^α Andromedae . . .	7	+26	6 28	+25 21
22. Pūrvābhadrapada . . .		3	+16	...	...

10. Of these names 11 are names of nakshatras and their positions agree generally with the usual identifications;¹ but *Hasta* does not refer to the nakshatra of that name and here possibly indicates a hand of Orion. *Mithuna* is the name of the sign Gemini and *Mithuna...dakshina* refers to Rigel as south of that sign. *Dhanus* is also the name of a 'sign' and *Danuḥ-koṭi*, 'the end or tip of the bow,' appears to be used appropriately. *Samudrapaksha*, 'marked with a fin,' is possibly Ceti; *Manushyaśirsha*, 'a human skull' is equivalent to Ulugh Beg's 'demon's head'; *Ārdrā Lubdhaka* is said to be a name for Cauda Draconis, but here it marks Sirius 'the star in the mouth of the dog'; *Lubdhaka* is the hunter in the Rohiṇī myth² and *Lubdhaka-bandhu* is the hunter's relation, and is applied to Procyon. *Mātrimaṇḍala* is evidently meant to indicate the circle of latitude of Virgo, on which the star lies. *Kakumdapuchha*

¹ See my *Hindu Astronomy*, Appendix II.

² *Ib.*, Appendix I.

possibly is meant as an equivalent of Cauda Cygni, but it is marked on the 'ankabūt by a bird's beak. The term *Aśvanābha* indicates some connexion with a celestial horse and is the principal star¹ in Pegasus.

Besides these star names are certain names written on the 'ankabūt that are not connected with any pointer. Near Rohiṇī is written *Ṣaṣṣamukha*, 'having six mouths,' perhaps for Krittikā (the Pleiades); on the extreme edge (long. 160°-170°) is inscribed '*Kakaskandha*,' 'the crow's shoulder,' possibly for one of the stars of the constellation Corvus; and on the ecliptic, near Capricornus, is (?) *Dhanuṣsarāgum* which possibly is to indicate the Muri or pointer at the top of the ecliptic circle.

Some other names are engraved on the venter but appear to have no direct connexion with any part of the astrolabe: they are—

Laṅkāyām	0
Adane	11
Tilaṅge	?19
Devagirau	20-34

These appear to be memoranda of certain latitudes, viz., Laṅkā 0, Aden 11, Tilaṅga ?19, Devagirī (the modern Daulatābād, the Tagara of Ptolemy) 20° 34'. Laṅkā is the place of origin of the Hindu geographical co-ordinates, and is 'in Ceylon'; the latitude of Daulatābād is approximately 19° 57' N. and there is little doubt as to the identification; the latitude of Aden is 12° 47' N. and the identification is possible; Tilaṅga is doubtful.

11. It would be futile to attempt to determine the age of such a crudely constructed instrument as this by means of precession. The average of the differences in longitude would have no value since the probable error is so great. But on general grounds we may suggest the end of the seventeenth or beginning of the eighteenth century as about the period of its construction.

The Tablets of Astrolabe C.

12. Astrolabe C has two tablets only, although from the depth of the rim it is conjectured that the instrument was made for three. I^a is inscribed—

22 Chhāyā 5	Paramadinam 33 30
Karṇaḥ 13	Avantikayām

which means '(Latitude) 22, Shadow 5, Hypotenuse 13, Longest day 33 (ghaṭīs) 30 (palas), At Avanti (Ujjain).' Almucantarats for every three degrees are drawn and numbered. The unequal or temporal hour lines are drawn and also the equal hour lines, the latter, as in the Muslim instruments, being dotted. For the hour lines is only one set of numbers. The equal hour lines, of which only 12 are shown on this surface, are badly drawn. Apparently an attempt was made to count the equal hours both from sunrise and sunset! No azimuths are given.

I^b is inscribed—

Palāṁsah 37	Paramadinam 36 24
Chhāyā 9	
Karṇaḥ 15	

¹ Now named α Andromedæ.

which may be read 'latitude 37° , longest day 36 (ghaṭīs) 30 (palas), shadow 9, hypotenuse 15.' On this surface the equal hour lines are drawn in the normal fashion but not very accurately. Otherwise the tablet is the same as I^a. No town is mentioned and the latitude is well outside India.

II^a is marked—

Palāṁśaḥ 23

Chhāyā 5 6

Karṇaḥ 13 3

Paramadinam 33 50

Amadāvād

or, 'Latitude 23,' longest day 33 (ghaṭīs) 50 (palas) Shadow 5-6, hypotenuse 13-3, Ahmedabad. Otherwise it is like I^b.

II^b is a tablet of horizons (similar to figure 22), but without any graduation numbers.

The most interesting features of these badly drawn tablets are the names of the towns and the methods of expressing their latitudes (a) by degrees, (b) by longest days, (c) by the shadow of a vertical gnomon. The first two methods are general but the third is peculiar. The vertical gnomon is supposed to be 12 units, or 720 minutes long; and its noon-day shadow at the equinoxes is $12 \tan \phi$, while the hypotenuse formed by the shadow and gnomon is $12 \cos \phi$, where ϕ is the latitude. The days are expressed in ghaṭīs and palas, of which 60 ghaṭīs=1 day of 24 hours and 60 palas=1 ghaṭī.

We thus have—

Place.	Latitude.	Longest day.	$\sin \phi$.
	°	H. M. S.	
I ^a . Ujjain	22	13 24 0	$5/13 = .385$
I ^b	37	14 33 36	$9/15 = .600$
II ^a . Ahmedabad	23	13 32 0	$306/783 = .391$

For these latitudes the longest days are, to the nearest minute, $13^h 23^m$, $14^h 37^m$, and $13^h 27^m$; and the values of $\sin \phi$ are approximately .375, .588, .391. The actual latitude of Ujjain is $23^\circ 10' 6''$ and that of Ahmedabad is given as $23^\circ 2' N$.

The Projections.

13. The mathematical principle on which the tablets, including the rete or 'ankabūt', are constructed is indicated by the term 'stereographical projection.' A pole of the heavens is usually taken as the centre of vision and the plane of the equator as the plane of projection; but occasionally one of the equinoctial points is the centre of vision and the solstitial colure (i.e., the great circle passing through the solstitial points and the poles of the equator) is the plane of projection.

In the ordinary plane astrolabe (like B and C) the point of vision (V in figures 23 and 24) is usually a pole of the equator and the projection is made on the plane of the equator of which *us* in figures 23 and 24 is a trace. The

type of projection employed is thus polar stereographic, in which circles of the sphere usually are circles on the projection, and angles on the sphere are represented by the same angles on the projection.

Let VA_1A_2 be a great circle on the sphere through the point of vision V , and let ns lie in the plane of projection. Let A_1A_2 be the diameter of a small circle on the surface of the sphere. The projection of this circle on ns will be a circle whose diameter is a_1a_2 .

Almucantarats, Celestial Latitude and Declination.

14. If ns represent the equator then A_1A_2 may represent the diameter of a circle of altitude, and its trace a_1a_2 that of an almucantar. The altitude is measured by $OA_2A_1=OA_1A_2=a$, and if VO produced cut A_1A_2 in C then $VCA_2=\phi$ is the latitude. The poles Z and Z' of the circles of altitude are termed the zenith and nadir.

We have $Oa_1=r.\tan a_1VO=r.\tan \frac{\phi-a}{2}$, and $Oa_2=r.\tan a_2VO=r.\tan \frac{180^\circ-\phi+a}{2}=r.\cot \frac{\phi+a}{2}$.

When $\phi=90^\circ-\omega$, ($=63\frac{1}{2}$ degrees approximately), then A_1A_2 is parallel to the ecliptic, *i.e.*, it is a diameter of a circle of celestial latitude; and when $\phi=90$ degrees, A_1A_2 is parallel to the equator and is a diameter of a circle of declination. Also if z and z' are the traces of Z and Z' we have $Oz'=r.\tan \frac{90-\phi}{2}$ and $Oz=r.\cot \frac{90-\phi}{2}$; and when $\phi=90^\circ-\omega$, $Oz'=r.\tan \frac{\omega}{2}=r.(.208)$ nearly, and $Oz=r.\cot \frac{\omega}{2}=r.(4.808)$ nearly; and when $\phi=90$ degrees, $Oz'=0$ and $Oz=\infty$. When $a=0^\circ$ the almucantar becomes the horizon and $Oa_1=r.\tan \phi/2$ and $Oa_2=r.\cot \frac{\phi}{2}$.

Azimuths, Celestial Longitude and right Ascension.

15. The great circles which pass through the zenith and nadir and cut the horizon at right angles are called vertical circles. They mark off on the horizon horizontal angles or azimuths and may therefore be called azimuth circles. Their projections are circles passing through the zenith and nadir and also through the appropriate graduations on the horizon. The projections of these graduations are found by joining the corresponding graduations on the equator to the zenith; and the centres of the projected azimuth circles all lie on the line bisecting at right angles the straight line joining the zenith and nadir. Circles of celestial longitude are particular cases of azimuth circles for $\phi=90^\circ-\omega$; and circles of declination, which in the projection are straight lines, are also particular cases for $\phi=90^\circ$.

Figure 25 shows the plane of projection, which is here in the plane of the equator. Since $Oe=OV$ and the angles eOa_1 and VOa_1 are both right angles, we have the angles Oea_1 and OVa_1 equal, and also the angles Oea_2 and OVa_2 equal, and the angle $sOd_1=90^\circ-2a_1VO=(\phi-a)+90^\circ$ and $sOd_2=90^\circ-2a_2VO=(\phi+a)-90^\circ$. This gives a geometrical construction for the almucantar, of which a_1a_2 is a diameter.

But in practice it is perhaps more convenient to calculate the radius of each circle (r') and its distance (Oc) from the centre of projection, O . We have $Oa_1 = r \tan \frac{\phi - \alpha}{2}$, $Oa_2 = r \cot \frac{\phi + \alpha}{2}$, where r is the radius of the equator, and $r' = (Oa_1 + Oa_2)/2$; and $Oc = r' - Oa_1 = Oa_2 - r'$. The following table gives certain values for r' and Oc for the particular cases when the almucantarats become circles of latitude and declination, (for $r=100$).

	$\alpha = -30^\circ$	-20°	-10°	0°	$+10^\circ$	$+20^\circ$	$+30^\circ$	$+40^\circ$	$+50^\circ$
$\phi = 90^\circ - \omega$	$\begin{cases} Oc = 95.6 \\ r' = 217.6 \end{cases}$	$\begin{cases} 69.2 \\ 163.2 \end{cases}$	$\begin{cases} 53.6 \\ 132.4 \end{cases}$	$\begin{cases} 43.4 \\ 109.0 \end{cases}$	$\begin{cases} 36.4 \\ 90.2 \end{cases}$	$\begin{cases} 31.6 \\ 75.6 \end{cases}$	$\begin{cases} 28.00 \\ 61.0 \end{cases}$	$\begin{cases} 25.4 \\ 49.0 \end{cases}$	$\begin{cases} 23.6 \\ 28.0 \end{cases}$
$\phi = 90^\circ, Oc = 0$	$r' = 173.2$	142.8	119.2	100.0	83.9	70.0	57.7	46.6	36.4

16. The 'ankabūt and tablets of the ordinary astrolabe such as B and C are all constructed on the basis of polar projections as described above; but the obverse of A (figure 7) is a general projection so constructed as to avoid the necessity for special tablets for each latitude. One such general projection, attributed to Ibrāhīm b. Jahjā al-Naqqas, known as al-Zarqālī (Arzachel), is described in my *Astronomical Observatories of Jai Singh*¹; but the projection on A differs from that inasmuch as it is made for use with an ordinary polar projection 'ankabūt. The obverse of A may therefore be described as a general polar projection. From one point of view it is connected with the tablet of horizons.

In figure 27 let VAA' represent a sphere and let V be the centre of vision of the projection. The plane of projection aoa' is parallel to AA' which is at right angles to VO. If AA' represent the equator then V and o are the poles of the equator.

A portion of the projection of the sphere is shown below the line aoa' and this is exactly the same as that on the obverse of astrolabe A (figure 7). Three sets of circles are projected viz., (i) small circles at right angles to the equator and parallel to the plane of the solstitial colure: in figure 27 one such circle is lettered $b_1 b_2$; (ii) parallels of declination which are small circles parallel to the plane of the equator and concentric with the pole, e.g., $b_1 \beta b'$ and $a a a'$; (iii) great circles passing through the equinoxes, which under certain conditions may be regarded as horizons, and one of which may be regarded as the ecliptic: examples in figure 27 are $a a a'$ and $a \beta a'$. The uses of (ii) and (iii) are fairly obvious, but at present I cannot indicate definitely the use of (i). Similarly, although it is not difficult to reconstruct the projection shown in the upper half of the reverse of A (figure 2), I do not, at present, understand exactly how it was utilised.

The Hour Lines.

17. The division of the day was two-fold: (i) the time from sunrise to sunset was divided into twelve equal parts, called temporal or unequal hours, since they change in length from day to day and vary with the latitude; (ii) the whole day and night was divided into 24 equal, or equinoctial, or clock hours. This latter is the time division now practically followed in most coun-

¹ P. 27 & Figs. 20 & 21.

tries, but there is still divergence as to the starting point: some reckon from midnight (civil time in most countries), some from midday (until quite recently western astronomers), some from sunrise (e.g., the Muslims and Hindus).

The astrolabe makers generally reckoned from sunrise, and, as their hour lines are generally (but not always) drawn below the horizon, the initial point is that point of the horizon marked *al-maghrib*, 'the west,' e.g., in figures 13, 14, 19, etc. (D to G in figure 16, according to the time of the year).¹

On the astrolabe the unequal or temporal hour lines are circles passing through points on the equator and tropics so as to divide that portion of each that is below the horizon into twelve equal parts. The circles of the equal hours divide the whole of the equator into twenty-four equal parts, and the portion of the tropic of Capricorn (DEF in fig. 16) below the horizon into parts corresponding to the longest day, and the similar portion of the tropic of Cancer (GKL in fig. 16) into parts corresponding to the shortest day. Thus, in figure 16 which shows a tablet for latitude 23° , there are thirteen equal divisions on the tropic of Capricorn with a remaining part corresponding to 25 minutes—since the longest day is 13 hours 25 minutes; and the portion of the tropic of Cancer below the horizon is divided into ten equal parts with a remaining part equivalent to 35 minutes—since the shortest day for latitude 23° is 10 hours 35 minutes.

On the reverse of astrolabe B (figure 4) the left top quadrant is occupied by a graphical representation of the unequal or temporal hours. The diagram shown as figure 26 explains how this was used. The hour circles ARO, BO, CO, etc., cut the arc EA at intervals of 15 degrees and all pass through the centre O. The midday hour line is ARO and each of the other lines corresponds to a certain number of hours before or after noon but are numbered as from sunrise.

If AOR is the noonday zenith distance of the sun and if AOQ is the zenith distance of the sun at any instant, then Q, the point of intersection of the altitude line and the arc passing through the point of intersection of the midday hour circle and the noonday altitude line, indicates approximately the temporal hour. (Q here lies nearly midway between the hour lines DO and CO, i.e., within the 3rd morning hour space counting from sunrise, or the 10th, in the afternoon.)

In figure 26 the arc PQO is such that $PS=SO$, and if the angle SOQ were a multiple of 15 degrees then PQO would be a temporal hour line. Let the angle ROA= z_n , the angle QOA= z , and the angle POA= θ . We then have $PS=r/2\cos\theta$, $OQ=2PS\cos z$, $OR=r\cos z_n$, from which, since $OQ=OR$, we get

$$\begin{aligned}\cos z &= \cos \theta \cdot \cos z_n = \cos \theta \cdot \cos (\phi - \delta) \\ &= \cos \theta \cdot \cos \phi \cdot \cos \delta + \cos \theta \cdot \sin \phi \cdot \sin \delta\end{aligned}\quad (i)$$

But we should have

$$\cos z = \cosh \cdot \cos \phi \cdot \cos \delta + \sin \phi \sin \delta \quad (ii)$$

and (i) is not strictly true. But, if $\theta = h$, the difference between (i) and (ii) is $\sin \phi \sin \delta (\cosh - 1)$, which disappears when $\phi = 0$. Formula (i) and the construction on the astrolabe to which it corresponds is, therefore, only applicable to low latitudes.²

¹ This reversal is a matter of convenience only, since the upper portion of the tablet is generally fully occupied with almucantars and azimuth lines.

² See DELAMBRE *Astronomie du moyen age*, p. 243 seq.

D. Celestial Sphere, dated A.H. 1087.

18. The brass sphere is 6.5 c.m. in diameter and is supported in a stand as shown in figure 9. It was made in A.D. 1676/7 and is inscribed thus—

*'amalā ahqar al'ibād Dīā al-Dīn Muhammad ibn Mullā Qasīm
Muhammad ibn Hafiz 'Isā ibn Shaikh Allāhdād, Humāyūni;
sana 1087.*¹

The stand is graduated horizontally only. The four cardinal points are marked, and from the east and west points graduations for every two degrees run right and left; and these are numbered in the *abjad* notation in groups of six up to 90 degrees. The detachable vertical circle lies north and south, and the sphere was pivoted to it through the equatorial poles; but the axis or pivot is now missing. At the north and south of the horizontal circle are grooves in which the pivots could also fit. The detachable vertical circle is not graduated and has the appearance of being of later make than the sphere itself.²

On the sphere are inscribed the positions of 92 stars of which all but eleven are named. Also the circles of longitude for each 30 degrees and the ecliptic and equator are given. The ecliptic is marked with the usual signs, and each sign is graduated and the graduations are numbered from six to thirty; while each quadrant of the equator is graduated and numbered from six to ninety.

The names of the signs are—

al-Hamal—ARIES.

al-Thaur—TAURUS.

al-Jauzā—GEMINI.

al-Saraṭān—CANCER.

al-Asad—LEO.

al-Sunbulah—VIRGO.

al-Mizān—LIBRA.

al-'Aqrab—SCORPIO.

al-Qaus—SAGITTARIUS.

al-Jadī—CAPRICORNUS.

al-Dalw—AQUARIUS.

al-Hūt—PISCES.

The position of each star is indicated by a dot enclosed in a small circle, thus: ⊙; and in most cases the names are quite clearly engraved. The names of the stars with their positions on the sphere are given below; and, in the cases of the stars that can be identified, these positions are compared with those given by Ulugh Beg.

In order to test the accuracy of the sphere and also as a check on the calculations made in paragraphs 5 and 7 above the age of the instrument was recalculated by utilising the same nine stars as were employed in paragraph 5. From Ulugh Beg's time (A.D. 1437) the average precession of these stars is approximately $+3^{\circ} 9'$, which corresponds to about 227 years, and the resulting date is $1437+227=A.D. 1664$, as compared with 1676-1677 given in the inscription.

¹ "The work of the humblest of men, Dīā al-Dīn, etc." This is inscribed on the sphere itself, around the south pole.

² The lower support is broken and the sphere has been patched in three places. One of these inlaid patches is 2 c.m. by 1.5 c.m., another is 1.2 c.m. square, and the third is a small circle of 2 mm. diameter.

Name on sphere.	Modern name.	ON SPHERE.		ULUGH BEG.		No. in Baily.
		Long.	Lat.	Long.	Lat.	
		°	°	°	°	
1. Janāh al-Faras ¹	88γ Pegasi	5½	+13	1 22	+12 24	314
2. Sarat al-Faras	δ Peg.=21α And., <i>Alpheratz</i>	11	+26	6 28	+25 21	313
3.	43β Andromedæ, <i>Mirach</i>	27	+25	23 13	+25 26	344
4. Akhr al-Nahar	θ Eridani	19	—55	15 40	—53 45	802
5. Masāf al-Nahar		?	—55			
6. Sadr al-Qitūs	89η Ceti	29	—29½	26 43	—28 51	719
7. Muqadam al-Sharaṭin	5γ Arietis, <i>Mesartim</i>	29	+6½	26 13	+6 36	360
8.	6β Arietis, <i>Sheratan</i>	30	+7½	27 7	+7 51	361
9. Kaf al-Khaḍīb	11β Cassiopææ, <i>Chaph</i>	30½	+50½	28 1	+50 48	188
10. Fam al-Qitūs	86γ Ceti	36	—12	32 10	—12 18	711
11.al-Thuraiya, saḥābī	7κ Persei	50	+40	36 19	+40 0	190
12. Rās al-Ghūl	26β Persei, <i>Algol</i>	51	+19½	48 55	+22 0	201
13. Tālī	34γ Eridani	50	—34½	46 40	—33 15	778
14. al-Durāʿī	35γ Cephei	56	+63½	55 31	+64 30	776
15. Mirfaq al-Thuraiya	33α Persei	59	+29	55 19	+29 21	196
16.		56	—59			
17. ʿAin al Thaur	87α Tauri, <i>Aldebaran</i>	66	—5½	62 31	—5 15	391
18. Rijl al-Jauzā, isrī	19β Orionis, <i>Rigel</i>	72	—30	69 25	—31 18	764
19. Mankib al-Jauzā, isrī	24γ Orionis	75	—16	73 34	—17 15	733
20. Haqaʿh, saḥābī	39λ Orionis	79	—13½	76 31	—13 30	731
21. ʿAiyūq	13α Aurigæ, <i>Capella</i>	79	+23½	74 43	+22 42	221
22. al-Jadī	1α Ursæ min.	84	+64	80 19	+66 27	1
23. Mankib al-Jauzā, yumnī	58α Orionis	85	—16	81 13	—16 45	732
24. Rijl al-Jauzā, yumnī	53κ Orionis	84	—31½	78 40	—33 21	768
25. Mankib al-ʿannāz	34β Aurigæ, <i>Mankalinan</i>	88	+21½	83 52	+21 30	222
26. al-Suhail	α Argus, <i>Canopus</i>	96	—75	95 51	—75 0	889
27.		99	+23½			
28. Shiʿrī Yamānīh	9α Can. maj., <i>Sirius</i>	99	—40	96 19	—39 30	815
29. Rās Tawām, al-muqadam	66α Geminorum	106½	+9	102 43	+9 54	421
30. Shiʿrī Shāmīh	10α Can. min., <i>Procyon</i>	110	—19	108 22	—16 0	845

¹ For the meanings of the Arabic names see the annexed glossary.

Name on sphere.	Modern name.	ON SPHERE.		ULUGH BEG.		No. in Baily.
		Long.	Lat.	Long.	Lat.	
		°	°	°	°	
31. Tarafat al-Safinah . . .	11ε Argus	121	—42	119 16	—42 42	846
32. Ma'laf, saḥābī	41ε Cancri, <i>Præsepe</i> . . .	122½	+¼	119 46	+1 0	446
33. Rās al-Asad	24μ Leonis	137	—12	133 25	—12 21	461
34. Anwar al-Farqadin . . .	β Ursæ min.	126	+71½	125 25	+73 0	6
35.	γ " "	138	+73	133 55	+75 9	7
36. Qalb al-Asad	32α Leonis, <i>Regulus</i> . . .	145½	+¼	142 13	+0 9	466
37. Fard al-Shuja'	30 Hydrae	141	—22½	139 31	—22 30	902
38.	50α Ursæ maj.	131	+48	127 25	+49 24	24
39.	48β " "	133	+44	131 37	+45 9	25
40.	64γ " "	146	+46	142 31	+47 15	27
41. } al-Banāt al-Na'sh	69δ " "	148	+50	143 25	+51 30	26
42.	77ε " "	154	+53	150 31	+54 9	33
43.	79ζ " "	162	+55	158 4	+56 12	34
44.	85η " "	173	+52½	169 10	+54 9	35
45. 'Unq al-Shuja'	39υ Hydrae	151	—25	148 10	—26 0	1903
46. Zahr al-Asad	68δ Leonis	156	+13½	153 28	+14 9	478
47. Sa'id al-Asad	15 Com. Ber.	170	+27½	166 4	+28 12	491
48. Sarfah	94β Leonis	172	+11½	163 49	+12 0	485
49. Qā'idat al-Batīh	7α Crateris	168	—22	165 55	—22 42	908 1918
50. Janāḥ al-Ghurāb	4γ Corvi	186	—15	182 46	—14 18	928
51. Minqār al-Ghurāb	1α Corvi	188	—22	184 13	—22 0	925
52. Mufrad al-Rāmiḥ	8η Bootis	196	+28	191 43	+28 0	107
53. Simāk al-Rāmiḥ	16α Bootis, <i>Arcturus</i> . . .	202	+32	196 31	+31 18	110
54. Simāk al-'Azal	67α Virginis, <i>Spica</i> . . .	200	—1½	196 10	—2 9	507
55. Rās al-'awā	149δ Bootis	202	+53½			
56.		208	—23			
57.		211	—42			
58.	9α Libræ	220	+¼	217 52	+0 45	526
59. Kaffa		225	+11			
60. 'Unq al-Haiya	27λ Serpentis	228	+26	224 28	+26 39	268
61. Miza Fakkah	5α Coronæ Bor., <i>Alphecca</i> .	219	+45	214 34	+44 30	111

Name on sphere.	Modern name.	ON SPHERE.		ULUGH BEG.		No. in Baily.
		Long.	Lat.	Long.	Lat.	
62. Rās al-Sabu'	β Lupi	228	$-30\frac{1}{2}$	225 25	-30 3	969
63.		237	$+57$			
64. Rijl Qan̄aurus	α Centau	241	-42	238 1	-41 10	966
65.	β Draconis	244	$+75\frac{1}{2}$	243 1	75 30	46
66. Rās Tinnīn	85 ι Herculis	255	$+68\frac{1}{2}$	252 55	$+69$ 15	137
67. Rās al-Jāthī	64 α Herculis, <i>Ras Algethi</i>	250	$+38\frac{1}{2}$	247 55	$+37$ 9	119
68. Qalb al-'Aqrab	21 α Scorpī <i>Antares</i>	245	$-4\frac{1}{2}$	242 16	-4 30	550
69.	35 η Ophiuchi	253	$+6\frac{1}{2}$	250 37	$+6$ 45	243
70. Rās al-Mijmarah	ζ Arae	253	-36	250 31	-34 0	994
71. Rās al-Ḥawwa	55 α Ophiuchi	260	$+37$	255 13	$+35$ 31	232
72. Shaulah	35 λ Scorpī	260	-13	255 55	-13 33	562
73.	σ Arae	260	$-22\frac{1}{2}$	257 21	-22 40	988
74.		274	$-17\frac{1}{2}$			
75. 'Ain al-Rāmī, saḥābī	γ Sagittarii	278 $\frac{1}{2}$	$+1$	275 7	$+0$ 45	574
76. Nasr Wāqī'	3 α Lyrae, <i>Vega</i>	282	$+62\frac{1}{2}$	278 19	$+62$ 0	148
77. Rakbah al-Rāmī	α Sagittarii	282	-19	278 43	-18 36	590
78.	17 ζ Aquilae	290	$+36$	282 31	$+36$ 15	1292
79.	β Sagittarii	294	-23			
80. Nasr Ṭāir	53 α Aquilae, <i>Altair</i>	298	$+28$	294 10	$+29$ 15	286
81. Minqār al-Dajājah	21 η Cygni	302	$+59$	305 16	$+54$ 30	1160
82. Zanab al-Ḥūt	κ Pisc. Aust. = <i>Gruis</i>	313	-23	310 25	-23 15	1018
83.		310	$+28$			
84. Zanab al-Jadī	40 γ Capricorni	319	-3	314 13	-2 30	620
85. Fam al-Ḥūt	α Pisc. Aust. <i>Fomalhaut</i>	325	-22			
86. Fam al-Faras	8 ϵ Pegasi	328	$+24$	324 28	$+22$ 0	329
87. Zanab al-Dajājah	ω Cygni	335	$+65$	332 10	$+64$ 21	174
88. Sāq sākib al-māh	76 δ Aquarii	335	$-7\frac{1}{2}$	331 55	-8 18	643
89. Matn al-Faras	54 α Pegasi	349	$+19$	345 55	$+19$ 0	316
90. Baṭn al-Ḥūt	8 κ Piscium	349	$+4$	345 16	$+4$ 0	676
91. Mankib al-Faras	53 β Pegasi	354	$+30$	351 37	$+30$ 51	315
92.	8 ι Ceti	357	-11	353 55	-10 30	729
93. Zanab al-Qīṭus	16 β Ceti	358	-21	355 25	-21 0	730

GLOSSARY

- al-‘Abūr** . Sirius.
- ‘ain** . ‘eye’; *‘aīn al-rāmī*, ν Sagittarii; *‘aīn al-thaur*, α Tauri or Aldebaran.
- ‘aiyūq** . ‘goat’; α Aurigæ, Capella or Alhaiot.
- ākīr** . ‘last’; *ākhir al-nahar*, θ Eridani.
- ‘anaz** . ‘goat’; *mankib al-‘annāz*, β Aurigæ.
- ‘ankabūt** . ‘spider’; the star tablet of an astrolabe; aranea, alhancabuth; see also *shubakah*.
- anwar** . ‘brighter’; *anwar al-Farqadīn*, β Ursæ Min.
- ‘aqrab** . ‘scorpion’; *al-‘aqrab*, the sign Scorpio; *qalb al-‘aqrab*, α Scorpii or Antares.
- ‘ard** . ‘latitude’; *‘ard istuwā*, zero latitude.
- asad** . ‘lion’; *al-asad*, the sign Leo; *qalb al-asad*, α Leonis or Regulus; *rās al-asad*, μ Leonis.
- ‘awā** . 13th manzil, *rās al-‘awā*, ? δ Bootis.
- ‘azal** . ‘unarmed’; *al-‘azal*, α Virginis or Spica.
- banāt** . ‘daughters’; *al-banāt al-na‘sh*, Ursa major.
- baṭiyya** . ‘small cask’; *qā‘idat al-baṭīh*, α Crateris.
- batn** . ‘interior’; *batn al-hūt*, κ Piscium.
- dabarān** . ‘the 4th manzil (α , θ , γ , δ , ϵ Tauri); α Tauri or Aldebaran.
- dajājah** . ‘fowl’; Cygnus; *minqar al-dajājah*, ? η Cygni; *zanab al-dajājah*, ω Cygni.
- dalwa** . ‘jar’; *al-dalw*, the sign Aquarius.
- dubb** . ‘bear’; *yad al-dubb*, ι Ursæ Majoris.
- durā‘at** . ‘cuirass’; *al-durā‘ī*, ? γ Cephei.
- fakkah** . ‘bowl’; *al-fakkah*, α Coronæ Bor. or Alphecca.
- fam** . ‘mouth’; *fam al-faras*, ϵ Pegasi; *fam al-hūt*, α Pisc. aust. or Fomalhaut; *fam al-Qitūs*, γ Ceti.
- farqad** . ‘calf’; du. *farqadan*, β and γ Ursæ min.; *anwar al-farqadīn*, β Ursæ min.
- faras** . ‘horse’; *fam al-faras*, ϵ Pegasi; *janāh al-faras*, γ Pegasi; *sarat al-faras*, α Andromedæ; the wedge that fastens the parts of an astrolabe together.
- fard** . ‘alone’; *fard al-shujā‘*, α Hydræ or Alphard.
- ghūl** . ‘demon’; *rās al-ghūl*, β Persei or Algol.
- ghumaṣiā** . Procyon or α Canis minoris.
- ghurāb** . ‘crow’; *janāh al-ghurāb*, γ Corvi or Alghorab; *minqār al-ghurāb*, α Corvi.
- haiyat** . ‘serpent’; *unq al-haiyah*, β Serpentis.
- hamal** . ‘ram’; *al-hamal*, the sign Aries.
- haq‘at** . three stars in the head of Orion; here λ Orionis.
- hawwa** . ‘snake charmer’; *ras al-hawwa*, α Ophiuchi.

- ḥut** . . . 'fish'; *al-ḥūt* the sign Pisces; *ḥam al-ḥūt* Fomalhaut or α Pisc. aust. *zanab al-ḥūt*, κ Pisc. Aust.
- ḥidādah** . . . 'post'; alhidade, sighter.
- īsrī** . . . 'left side'; see ρ and γ Orionis.
- jadi** . . . 'goat'; *al-jadī*, the sign Capricornus; also α Ursæ minoris; *zanab al-jadī*, γ Capricorni.
- janāḥ** . . . 'wing'; *janāḥ al-faras* γ Pegasi; *janāḥ al-ghurāb*, γ Corvi or Alghorab.
- janūbī** . . . 'south.'
- jāthī** . . . Hercules (as the kneeling one); *rās al-jāthī*, α Herculis.
- al-Jauzā** . . . the sign Gemini; the constellation Orion; *mankib al-jauzā*, α and γ Orionis; *rijl al-jauzā*, β and κ Orionis.
- ka'b** . . . 'ankle bone'; *ka'b al-faras*, ? κ Pegasi.
- kaff** . . . 'hand'; *kaff al-khadīb*, ρ Cassiopeiæ.
- khadīb** . . . 'died red', 'bloody'; *kaff al-khadīb* β Cassiopeiæ.
- al-maghrīb** . . . 'the west.'
- mā** . . . 'water'; *sāq sākib al-mā*, δ Aquarii.
- ma'laf** . . . 'manger'; ϵ Cancri or Præsepe.
- mankib** . . . 'shoulder'; *mankib al-faras*, β Pegasi; *mankib al-jauzā* α Orionis; *mankib al-'annāz*, β Aurigæ.
- manzil** . . . 'station of the moon'; pl. *manāzil*.
- al-mashriq** . . . 'the east.'
- matn** . . . 'back'; *matn qītus*, ? ζ Ceti.
- mijmarah** . . . 'censer'; Ara; *rās al-mijmarah*, ζ Aræ.
- minqār** . . . 'a beak'; *minqār al-ghurāb*, α Corvi; *minqār al-dajājah*, ?
- mirfaq** . . . 'elbow'; *mirfaq al-thuraiya*, α Persei.
- mizān** . . . 'balance'; *al-mizān*, the sign Libra; *mīza fakkah*, α Cor. Bor.
- mufrad** . . . 'alone'; *mufrad al-rāmī*, η Bootis.
- muqaddam** . . . 'preceeding'; *muqaddam al-sharaṭīn*, γ Arietis; *rās tawām al-muqaddam* α Geminorum.
- muqanṭar** . . . 'resting on arches'; *muqanṭarāt* 'bridges'; circles of altitude.
- muri** . . . index.
- al-nahar** . . . 'the stream'; Eridanus; *ākhr al-nahar* (Ultima fluvii), θ Eridani; *masā al-nahar*, ?
- na'sh** . . . 'bier'; *al-banāt al-na'shin*, Ursa major.
- nasr** . . . 'eagle'; *nasr al-tāir*, α Aquilæ; *nasr al-wāqī*, α Lyræ.
- qadam** . . . 'foot'; *qīlam al-jauzā*, β Orionis.
- qā'idat** . . . 'foundation'; *qā'idat al-baṭīḥ*, α Crateris (Quæ in basi Crateris est).
- qalb** . . . 'heart'; *qalb al-'aqrab*, α Scorpii or Antares; *qalb al-asad*, α Leonis or Regulus.
- Qantaurus** . . . Κένταυρος
- qaus** . . . 'bow'; *al-qaus*, the sign Sagittarius.
- Qītus** . . . Κῆτος; *ḥam al-qītus*, γ Ceti; *alr al-qītus*, π Ceti; *zanab al-qītus*, β Ceti.
- quṭb** . . . 'pole'; *quṭb janūbī*, south pole; *quṭb shamālī*, north pole.
- rāmī** . . . 'archer'; *al-rāmī*, ν Sagittarii (Quæ in oculo est); *rakbat al-rāmī*, α Sagittarii.

rāmih	‘ lance bearer ’ ; <i>simāk al-rāmih</i> , α Bootis or Arcturus ; <i>mufrid al-rāmih</i> , η Bootis.
rās	‘ head ’ ; <i>rās al-asad</i> , μ Leonis ; <i>rās al-‘awā</i> , ? δ Bootis, <i>rās al-ghūl</i> , β Persei or Algol ; <i>rās al-jāthī</i> , α Herculis ; <i>rās al-sabu</i> , α Lupi ; <i>rās tawām al-muqaddam</i> , α Geminorum ; <i>rās al-hawwa</i> α Ophiuchi.
rijl	‘ foot ’ ; <i>rijl al-jauzā</i> , β or κ Orionis ; <i>rijl qanṭauru s</i> α Centauri ; on astrolabe A <i>rijl</i> =ι Ursæ maj.
rukbat	‘ knee ’ ; <i>rukbat al-rāmī</i> , α Sagittarii.
sā‘āt	‘ hours.’
sabu	‘ beast of prey ’ ; Lupus ; <i>rās al-sabu</i> , α Lupi.
sadr	‘ breast ’ ; <i>sadr al-qitūs</i> , ? π Ceti.
ṣafā‘ih	‘ plates ’ ; (sing. <i>ṣafiha</i>) tablets of an astrolabe ; saphiæ.
saḥīnah	‘ ship ’ ; <i>ṭarafat al-saḥīnah</i> , ε Argus.
saḥābī	‘ cloudy ’ ; nebulous ; <i>al-thuraiya, saḥābī</i> , χ Persei ; ‘ <i>‘aīn al-rāmī saḥābī</i> , ν Sagittarii ; <i>haq‘ah saḥābī</i> , λ Orionis ; <i>ma‘lij saḥābī</i> ε Caneri or Præsepe.
ṣa‘id	‘ wrist ’ ; <i>ṣa‘id al-asad</i> , 15 Com. Ber.
sākib	‘ one who pours out ’ ; <i>al-sākib</i> , the sign Aquarius. See <i>ṣāq</i> .
ṣāq	‘ leg ’ ; <i>ṣāq sākib al-māh</i> , δ Aquarii.
sarf	? ‘ red ’ ; <i>sarfah</i> , β Leonis.
saraṭān	‘ crab ’ ; <i>al-saraṭān</i> , the sign Cancer.
shām	‘ Syria ’ ; <i>shī‘ra shāmīh</i> α Can. min. or Procyon.
shamāl	‘ north.’
sharaṭīn	the 1st manzil (β, γ Arietis) ; <i>muqaddam al-sharaṭīn</i> , γ Arietis.
shaulah	‘ sting of a scorpion ’ ; λ Scorpii.
shaziyya	‘ small splinter ’ ; pl. <i>shazāya</i> , star pointers on ‘ <i>ankabūt</i> .
shī‘ra	Sirius ; <i>shī‘ra shāmīh</i> , Procyon ; <i>shī‘ra yamānīh</i> , Sirius.
shubakah	‘ net ’ ; the star disc of an astrolabe ; rete.
shujā‘	‘ courageous ’ ; Hydra ; <i>ḥard al-shujā‘</i> , α Hydræ ; ‘ <i>unq al-shujā‘</i> , υ Hydræ.
simāk	‘ above ’ ; <i>simāk al-‘azal</i> , α Virginis or Spica ; <i>simāk al-rāmīh</i> , α Bootis or Arcturus.
suhail	Canopus.
al-sunbulah	the sign Virgo.
surrah	‘ navel ’ ; <i>surrah al-faras</i> , δ Pegasi or α And.
al-tāir	‘ the flier ’ ; α Aquilæ or Altair.
tālī	‘ following ’ ; applied to β Arietis and γ Eridani.
ṭaraf	‘ side ’ ; <i>ṭarafat al-saḥīnah</i> , ε Argus.
tawām	‘ a twin ’ ; <i>rās tawām al-muqaddam</i> , α Geminorum.
thaur	‘ bull ’ ; <i>al-thaur</i> , the sign Taurus ; ‘ <i>‘aīn al-thaur</i> , α Tauri or Aldebaran.
al-thuraiyā	the Pleiades ; <i>al-thuraiyā</i> , χ Persei ; <i>mirfaq al-thuraiyā</i> , α Persei.
tinnīn	‘ dragon ’ ; <i>rās tinnīn</i> , ? ι Herculis.
umm	‘ mother ’ ; the body of an astrolabe ; mater.
‘unq	‘ neck ’ ; ‘ <i>unq al-shujā‘</i> , υ Hydræ ; ‘ <i>unq al-haiya</i> , λ Serpentis.
usturlāb	‘ astrolabe.’
wāqī‘	‘ falling ’ ; <i>nasr al-wāqī‘</i> , α Lyra or Vega.

- yad** . . 'hand'; *yad al-dubb*, ι Ursæ maj.; *yad al-jauzā*, α Orionis.
yamānī . . 'of Yemen'; *Shi'ri yamānīh*, Sirius.
yumnī . . 'right hand'; see α and κ Orionis.
zabānā . . 'sting of an insect'; the 16th manzil; α Cancri.
zanab . . 'tail'; *zanab al-dajājah*, α Cygni; *zanab al-jadī*, γ Capricorni; *zanab qītūs*,
 β Ceti.
zahr . . 'back'; *zahr al-asad*, δ Leonis.

INDEX.

Alhidade	12, 2, 6, 9
Almucantarats	12, 8, 11, 13
Ankabūt	12, 2, 5, 9
Aranea of astrolabe	12, 2
Astrolabe	12, 1—12
Astronomical Observatories of Jai Singh	12, 1, 9, 14
Azimuths	12, 8, 13
Avanti <i>See</i> Ujjain	
British Museum	12, 1
Daulatābād	12, 11
Ḍia-al-Dīn Muhammad	12, 1, 17
Evans L.	12, 1
Hour lines	12, 8, 11, 15-16
Knobel E. B.	12, 4
Kūfic characters	12, 1, 2
Latitude : { Celestial	12, 13
{ Terrestrial	12, 8, 11, 12
Mater of astrolabe	12, 2
Muhammad Muqim	12, 1
Precession	12, 4, 7, 17
Projections	12, 12-16
Ptolemy	12, 5
Read, Sir A.	12, 1
Rete of astrolabe	12, 2
Ṣafihah afāqiyah	12, 9
Shabakah	12, 2
Shāziya	12, 2
Signs of Zodiac	12, 2, 6, 17
Sphere, astronomical	12, 1, 17
Star lists	12, 3, 6, 10, 18-20
Tablet of Horizons	12, 9
Tablets of Astrolabe	12, 7, 11
Ujjain	12, 11, 12
Ulugh Beg	12, 2, 4, 5, 10, 17
Umm of astrolabe	12, 2
Venter of astrolabe	12, 2, 5, 9
al-Zarqālī	12, 14
Zarqālī projection	12, 2
Zodiac, signs of	12, 2, 6, 17

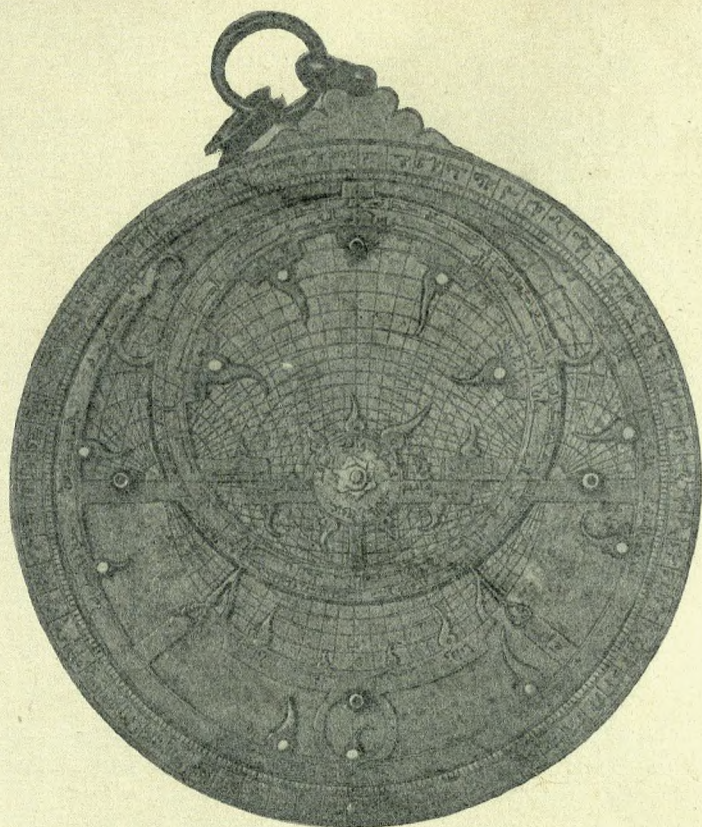

Fig. 1. ASTROLABE A—OBVERSE.

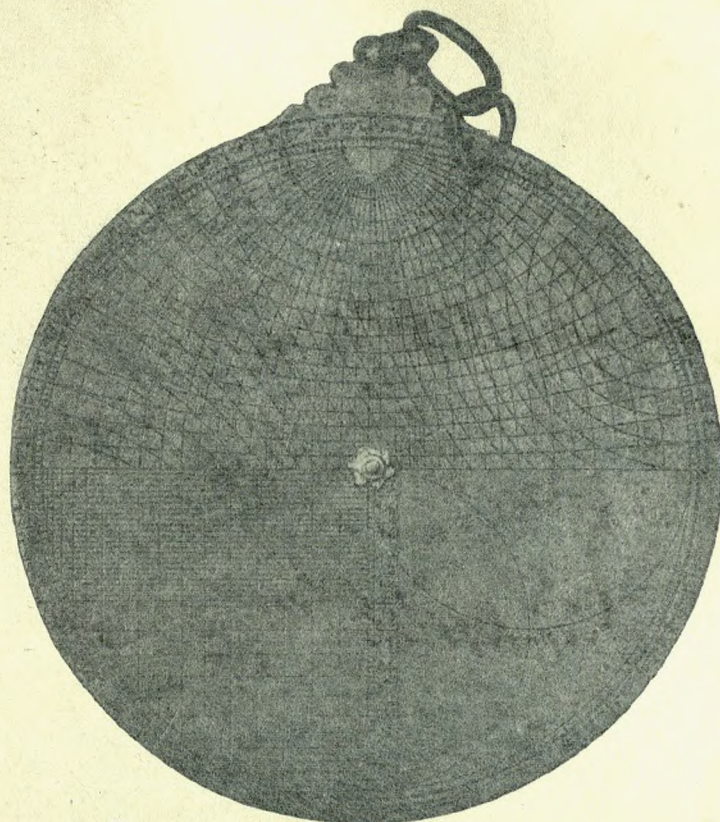

Fig. 2. ASTROLABE A—REVERSE.

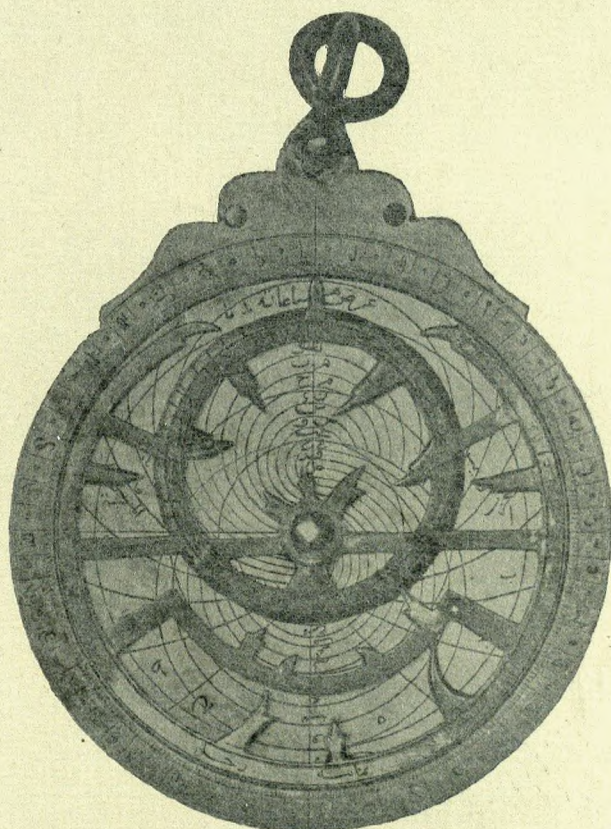

Fig. 3. ASTROLABE B—OBVERSE.

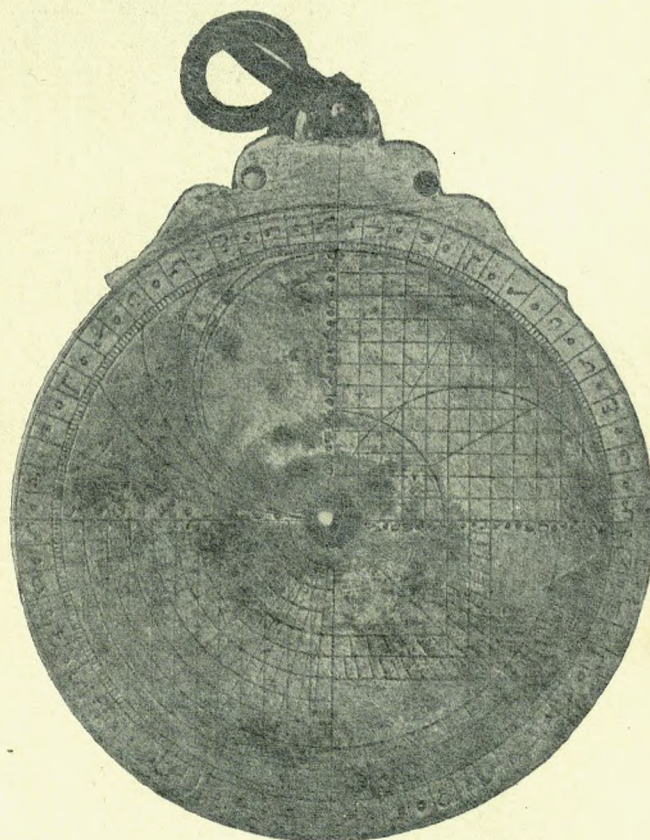

Fig. 4. ASTROLABE B—REVERSE.

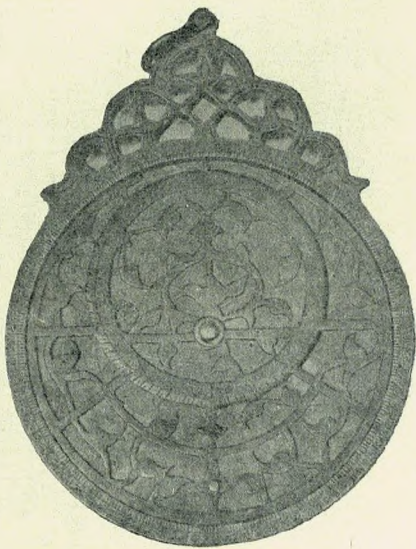

Fig. 5. ASTROLABE C—OBSERVE.

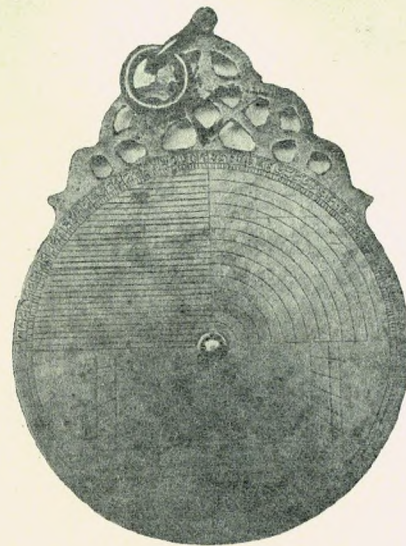

Fig. 6. ASTROLABE C—REVERSE.

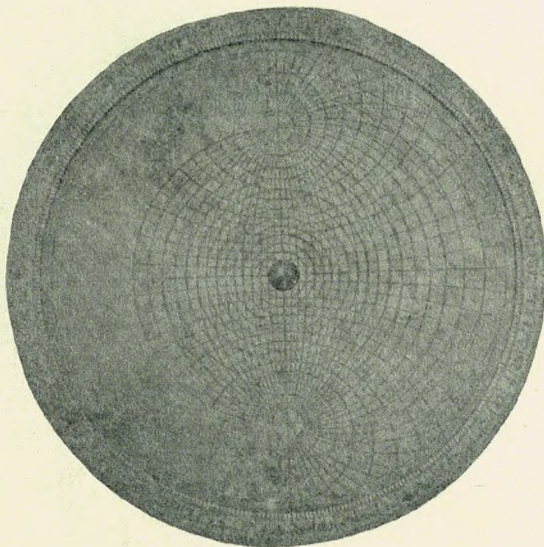

Fig. 7. OBSERVE OF A, WITHOUT 'ANKABŪT.

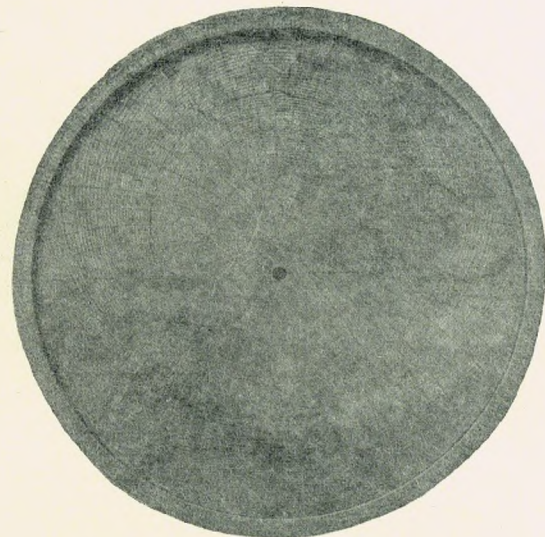

Fig. 8. TABLET OF 'ANKABŪT CO-ORDINATES.

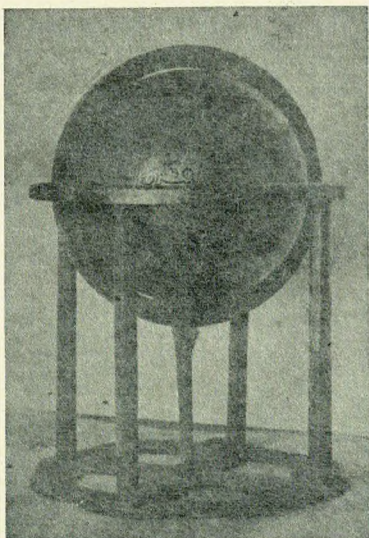

Fig. 9. CELESTIAL SPHERE.
MADE IN A.D. 1676.

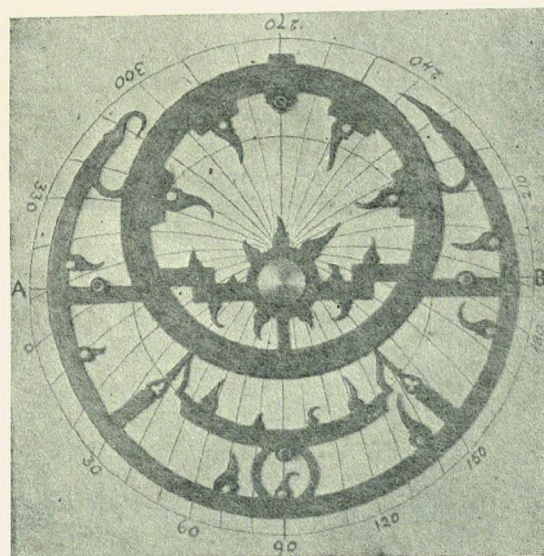

Fig. 10. 'ANKABŪT WITH SCALE OF LONGITUDES.

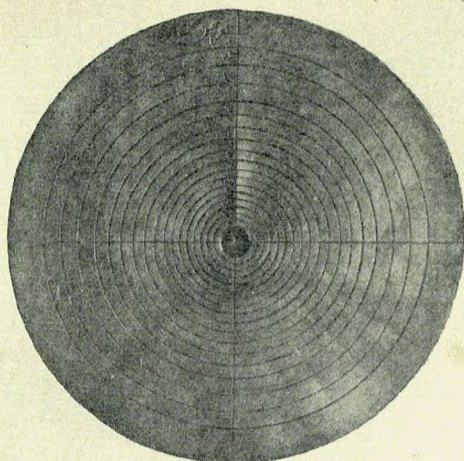

Fig. 11. I^a DECLINATIONS.

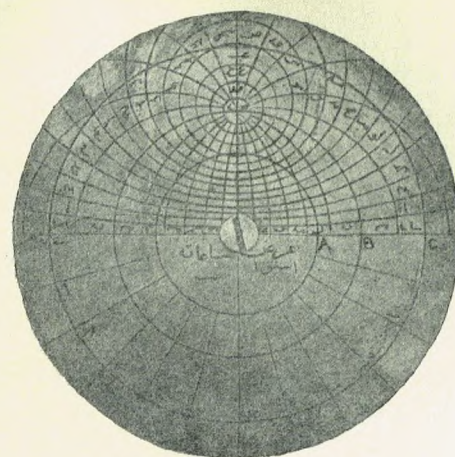

Fig. 12. I^b LATITUDE 0°.

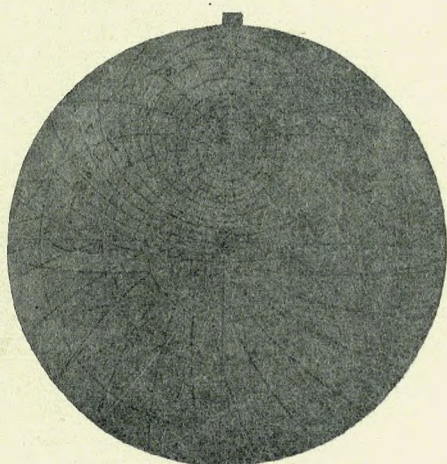

Fig. 13. II^a LATITUDE 18°.

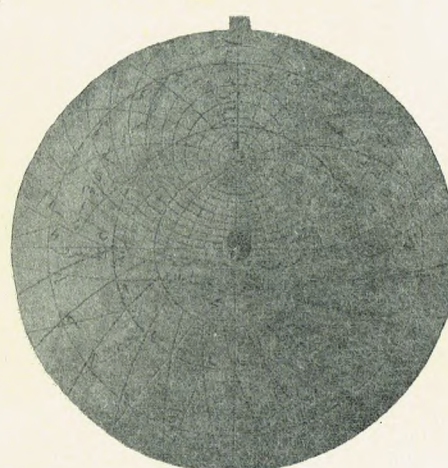

Fig. 14. II^b LATITUDE 20°.

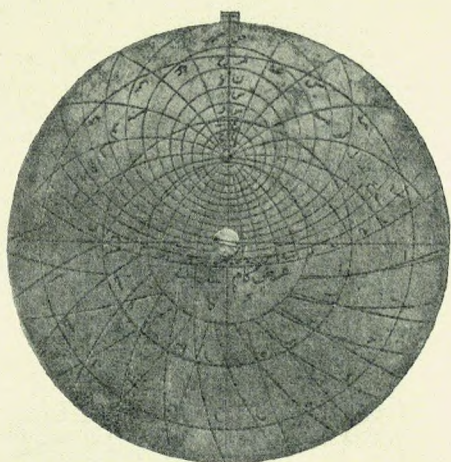

Fig. 15. III^a LATITUDE 21° 40' (MECCA).

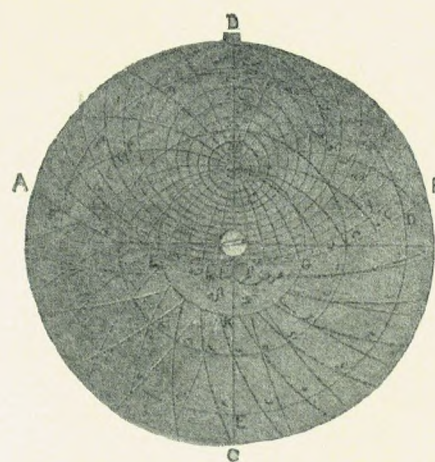

Fig. 16. III^b LATITUDE 23°.

TABLETS OF ASTROLABE B.

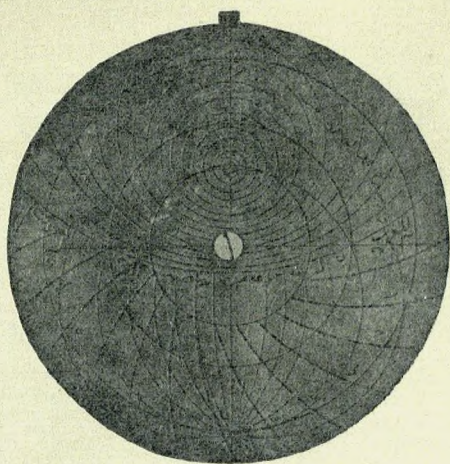

Fig. 17. IV^a LATITUDE 25°.

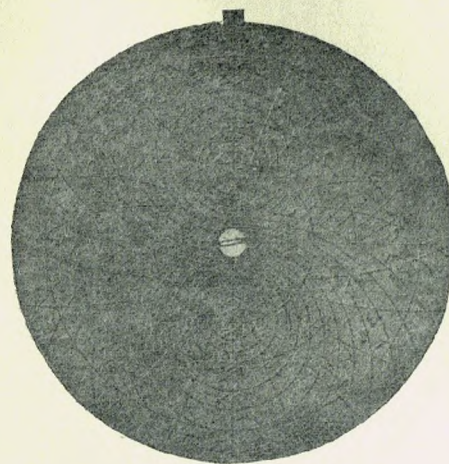

Fig. 18. IV^b LATITUDES 28° & 30°.

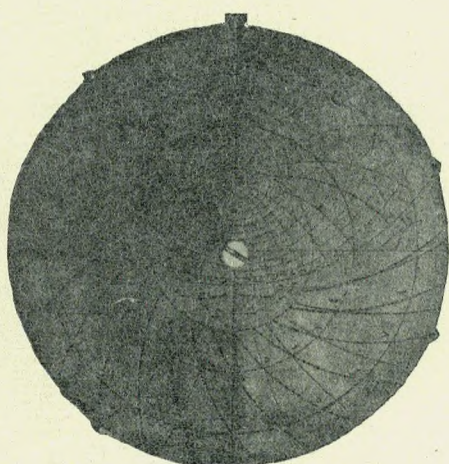

Fig. 19. V^a LATITUDE 32°.

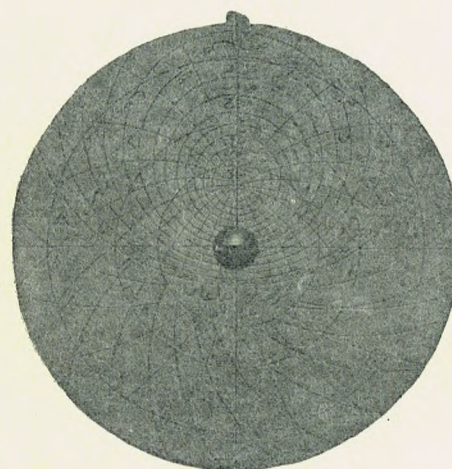

Fig. 20. V^b LATITUDE 36°.

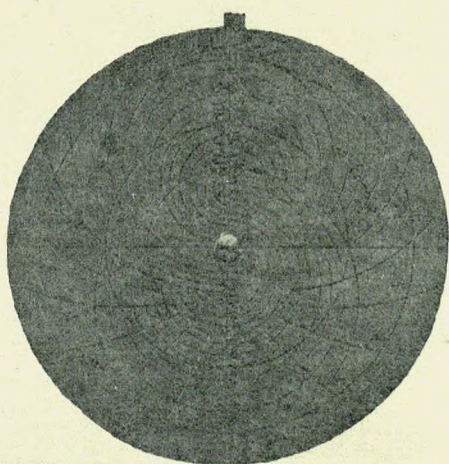

Fig. 21. VI^a LATITUDES 40° & 66° 30'.

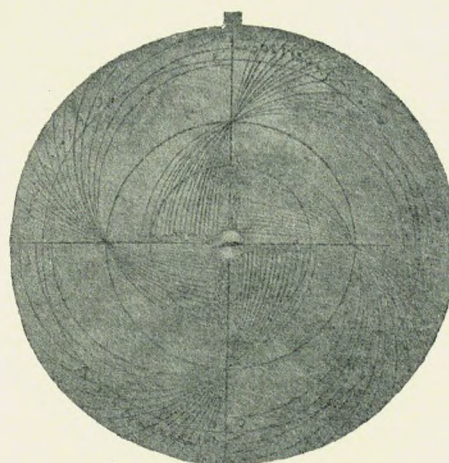

Fig. 22. VI^b HORIZONS.

TABLETS OF ASTROLABE B.

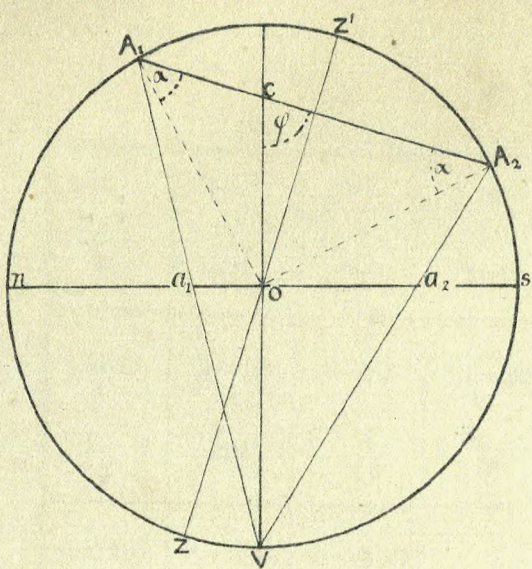

FIG. 23.

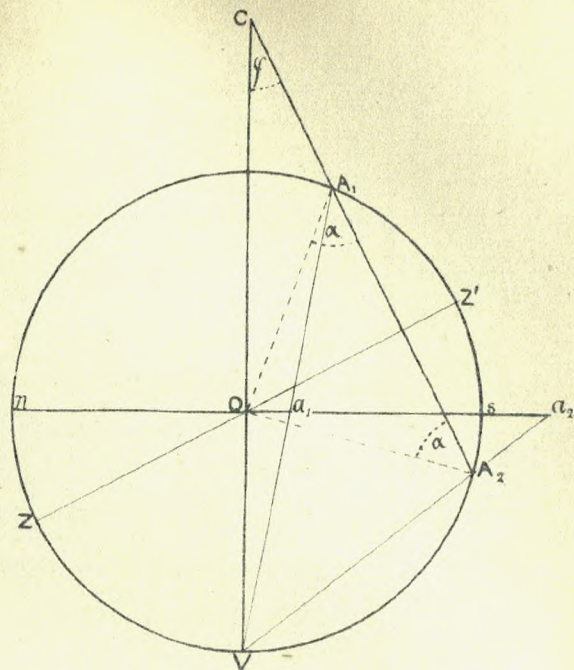

FIG. 24.

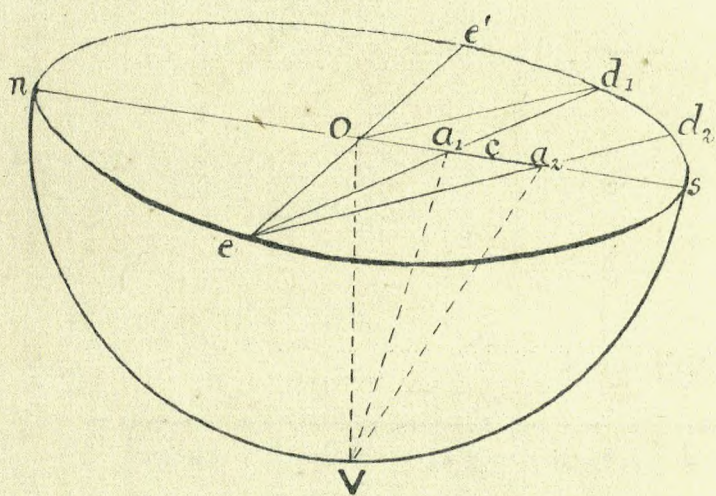

FIG. 25.

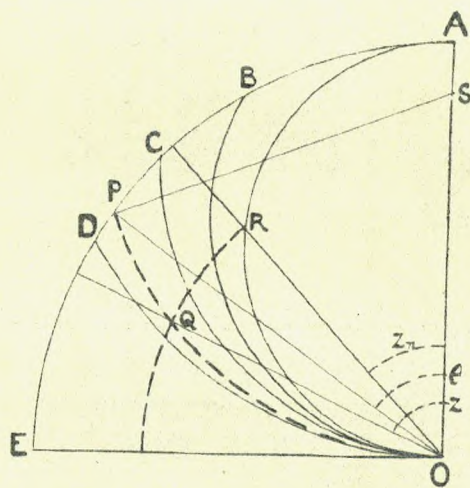

FIG. 26.

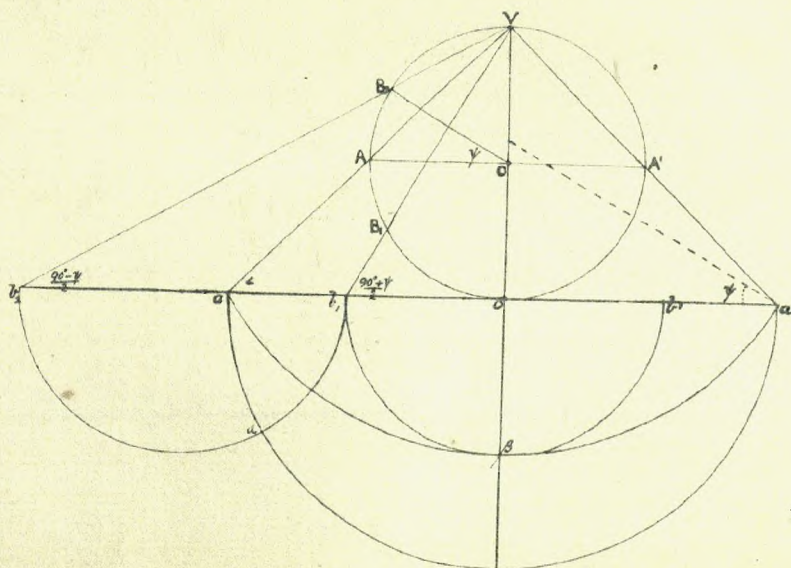

FIG. 27.

Abjad Notation-Kūfic.

a=1 ا	b=2 ب	j=3 ج	d=4 د	h=5 ه	w=6 و	z=7 (ر)	h=8 ح	t=9 (ط)
i=10 ي	k=20 ك	l=30 ل	m=40 م	n=50 ن	s=60 س	'=70 ع	f=80 ف	ṣ=90 ص
q=100 ق	r=200 ر	sh=300 ش						

Abjad Notation-Naskhī.

a=1 ا	b=2 ب	j=3 ج	d=4 د	h=5 ه	w=6 و	z=7 ذ	h=8 ح	t=9 ط
i=10 ي	k=20 ك	l=30 ل	m=40 م	n=50 ن	s=60 س	'=70 ع	f=80 ف	ṣ=90 ص
q=100 ق	r=200 ر	sh=300 ش	t=400 ت	th=500 ث	kh=600 خ	dh=700 ذ	ḍ=800 ض	ẓ=900 ظ
gh=1000 غ								

MEMOIRS OF THE
ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF INDIA

No. 13.

Kannada Poets mentioned in
Inscriptions

by
T. SHARMA

UNDER THE EDITORSHIP OF

PROF. RAJENDRA PR. K. GUPTA, SHASTRI

(Government of India)

305 CSL

MEMOIRS OF THE ARCHÆOLOGICAL SURVEY
OF INDIA

No. 13

KANNADA POETS
MENTIONED IN INSCRIPTIONS

BY
T. T. SHARMAN

UNDER THE EDITORSHIP
OF
RAO BAHADUR H. KRISHNA SHASTRI
Government Epigraphist

MADRAS
PRINTED BY THE SUPERINTENDENT, GOVERNMENT PRESS

1924

ಶ್ರೀ

ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಕರ್ನಾಟಕ ಕವಿಗಳು

ಶಿರುಮಲ ತಾತಾಚಾರ್ಯ ಕರ್ಮರವರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟು

ಗವರ್ನಮೆಂಟು ಎಡಿಗ್ರಾಫಿಸ್ಕು ರಾನ್ ಬಹದ್ದೂರ್ ಹೊ- ಕೃಷ್ಣ ಕಾಸ್ತಿಗಳವರಿಂದ ಪರಿಶೋಧಿತವಾಗಿದೆ

ಮದ್ರಾಸು

ಗವರ್ನಮೆಂಟ್ ಪ್ರೆಸ್ ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟರವರಿಂದ ಮುದ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

1924

ವಿಷಯ ಸೂಚಿಕೆ -

						ಕ್ರಿ.ಶ. (ಸುಮಾರು) ಕಾಲ.	ಪುಟ.
ದಿವಾಕರ	...	...	...	...	...	೭೩೪	1
ಗುಣವರ್ಣ	...	...	...	...	...	೯೦೫	3
ಕವಿಕಮಲಾದಿತ್ಯ	...	...	...	...	...	೯೪೦	4
ನಾಗವರ್ಣ	...	...	...	...	...	೧೦೪೭	5
ಇಂದ್ರಕೀರ್ತಿ	...	...	...	...	...	೧೦೫೫	6
ರಾವಣಯ್ಯ	...	...	...	...	...	೧೦೫೯	6
ನಾರಾಯಣ ಭಟ್ಟ	...	...	...	...	...	೧೦೫೩	8
ಶ್ರೀಕಂಠಸೂರಿ	...	...	...	...	...	೧೦೯೯	9
ಮಧುಸೂದನದೇವ	...	...	...	...	...	೧೧೪೪	10
ಬಿಜ್ಜಯ ನಾಯಕ	...	...	...	...	...	೧೧೭೦	11
ಭಾಸ್ಕರ	...	...	...	...	...	೧೧೭೭	12
ಭಾಸ್ಕರ	...	...	...	...	...	೧೧೮೬	13
ಉದಯಾದಿತ್ಯ	...	...	...	...	...	೧೧೯೪	13
ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರ-ಮಧುರ	...	...	...	...	...	೧೪೧೦	15
ಪರಿಶಿಷ್ಟ I—ಕನ್ನಡ ನಾಟಕ	...	...	...	...	...	...	18
ಪರಿಶಿಷ್ಟ II—'ರಚಿಸು' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪಠ್ಯಾಯ ಪದಗಳು	...	...	...	...	...	...	20
Index to the Preface	...	...	...	...	...	...	23
ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆ	...	...	...	...	...	...	25

PREFACE.

Of the cultivated languages of the South, Kannada or Karnāṭaka stands second to none. The Karnāṭaka country and the Karnāṭaka language are of great antiquity.¹ "Karnāṭaka" is mentioned by Pāṇini, Vātsyāyana and ²Varāhamihira. The mention of Banavāsi, the capital of the Kadambas in Aśoka inscriptions, the mention of Erumaiyūran in Tamil Sangam literature, and the discovery of the papyri at Oxyrhynchus³ in Lower Egypt are too well known to require repetition.

Some scholars hold that there must have existed quite a large number of Kannada works during the days of Buddhist supremacy over the Karnāṭaka, which have been lost to us now. In their opinion Nāgārjuna, Vimalōdaya, and others mentioned by Nripatūṅga in his *Kavirājamārga* are Buddhist authors. But according to some others Buddhism does not seem to have made much headway in the Karnāṭaka, their argument being that not even a single Buddhist work is available in the whole range of Karnāṭaka literature.

When Jainism took the place of Buddhism in the Karnāṭaka, Kannada was highly cultivated under the patronage of the ruling families and even became a vehicle of their religious literature. In the course of a few centuries the Jains produced poets like Ādi-Pampa, Ranna, Janna and Honna, rhetoricians like Nripatūṅga, Nāgavarma and Udayāditya, and scientists like Rājāditya, Chandrarāja and Kirtivarma. With the beginning of the rise of Basava in the 12th century Jain authors in Kannada began to disappear, their place being taken by the Vīraśaivas and the Vaishnavas. Vīraśaivism was also a mass-movement and naturally gave a great impetus to the language of the masses. The classic *Champū* style of the Jains fell into disuse and the popular *Shatpadi*, *Ragale*, *Sāṅgatya* and *Vachana* took its place.

The beginning of the 16th century saw the Brāhmanic counter-revival. The Bhakti cult or *Mārga*, the dominant religious movement of this period, produced Poet-saints like Purandaradāsa, Kanakadāsa, Jagannāthadāsa and a host of others. Their *Shatpadis*, songs and narratives form the sweetest of the Kannada literature of this period. "It is not to be understood, however, that the above periods of Jaina, Vīraśaiva and Vaishnava literatures are marked off from one another by hard and fast lines, and that during the literary predominance of one sect no works originated with the others."

The advent of the British and the introduction of the European system of education have had their own effect on Kannada literature. We have to-day a large number of poets and dramatists, who have composed original works and translated from the best western writers; but even the best work of this period cannot stand comparison with a third rate work of any of the former three periods. It is because the age is barren and devoid of imagination.

Systematic enquiry and scientific research in regard to Kannada language and literature largely owe their origin to western scholars like the Rev. Kittel and Mr. Rice. It was Rev. Kittel who for the first time collected and published an account of a few Kannada poets in his preface to Nāgavarma's *Chhandōmbudhi*, in 1875. He was followed by Mr. Rice who published a somewhat fuller account of Kannada poets in his introduction to Bhaṭṭakalāṅka's *Śabdānuśāsana*. "These accounts are necessarily brief and incomplete and contain a few statements which recent research has shown to be incorrect. Further, being written in English, their accounts though useful to the English-knowing Kannadigas, are not of much use to the bulk of the Kannadigas who are ignorant of English." In 1907 appeared the first volume of the "Lives of Kannada Poets" (up to the 14th century), the life-long labours of the late S. G. Narasimhaacharya, whose sound scholarship and poetical skill commanded admiration from all the Kannadigas, and of Rao Bahadur R. Narasimhaacharya, Director of Archaeological Researches in Mysore (since retired). Twelve years

¹ Fleet's *Dynasties of the Kanarese Districts*, pp. 3 and 4 and p. 42, footnote 1. Bühler's note; pages 27 and 28 of his introduction to Bilhana's *Vikramāṭkādōvacharita*; *Lives of Kannada Poets*, Vol. II, Introd. p. 1.

² *Lives of Kannada Poets*, Vol. II, Introd. p. 4.

³ *Journal of the Royal Asiatic Society* for 1904, pp. 399 ff.

passed before the second volume appeared, and we have to-day the *Lives of Kannada Poets* brought up to the end of the 17th century. The able scholar, Mr. R. Narasimha-charya, promises us his third and last volume shortly which is to bring the work up to date.

The object of this memoir is to supplement the two volumes of the *Lives of Kannada Poets* and place before the public a few additional names of Kannada poets who are mentioned in inscriptions. South-Indian History, it must be understood, is largely dependent upon South-Indian Epigraphy for its material, political, social, religious or literary. As will be seen in the body of the article, much of the matter in the sequel has been taken from the Madras Annual Reports on Epigraphy and from other published Epigraphical literature. Kannada inscriptions in general and those of the Chālukya, Rāshtrakūṭa, Yādava and Hoysala in particular, are in themselves excellent specimens of literary composition. Some of them read like little Champū-Kāvya (e.g. see *Epigraphia Indica*, Volume XIII, page 326), and in some cases the names of the Poets who composed these records are given. The authors of the *Lives of Kannada Poets* have already brought to light nearly seventy poets mentioned in inscriptions. In a few cases only their names are preserved. Still their mention cannot be undervalued; for it is not unlikely that some day their works may be discovered and their importance established.

In the Office of the Assistant Archæological Superintendent for Epigraphy, Madras, are a number of Kannada inscriptions which are not yet published. Some of these are indeed literary productions worth recording as *Kāvyas*. An inscription of the time of the Vijayanagara King Krishnadēvarāya mentions a drama *Tāyikunda-Nāṭaka* by name. It also states that women appeared on the stage. Others introduce people who had directly or indirectly advanced the cause of literary production. Daṇḍanāyaka Dāmapayya of Uchchangi (Madras Epigraphical collection for 1899, No. 135) is called 'sakala-vidvajjanāmritārṇava-pūrṇa-chandra,' 'chatura-chaturmukha' and 'bhāṣhā-chaturbhuja'; Sītādēvī wife of Tribhuvanamalladēva-Chōla-Mahārāja, was a great scholar and a patron of letters, and is referred to in the following terms: 'āsritavibudhajana-sudhe', 'kavi-gamaki-vādi-vāgmīndra-vaitālika-pāthakāḍijana-paritushte' (ibid. No. 121); Padmaladēvī, wife of Tribhuvanamalla, was called 'abhinava-Sarasvatī' and 'sakala-kalādhari' (ibid. for 1913, No. 122); Rebbanabbe, wife of Raviga-Chamūpa, seems to have been the greatest poetess of the time and is addressed as 'pratibhā-Sarasvatī,' 'sakala-kalā-pravīṇe' and 'kavipravarānute' (ibid. No. 128). There are a few important records, fully discussed in the sequel, which help us immensely not only in identifying some authors already familiar to Kannada literature, but in revealing to us some valuable details about their lives of which the literary world has been in the dark till now. The following are some of the instances:—

(1) Udayāditya the author of an Alankāra work in Kannada and Udayāditya, the ruler of Pennapari-nāḍu with its capital at Tādpatri (Madras Epigraphical collection for 1892, No. 338) are possibly not two different persons.

(2) Lakshmīdhara, the Minister of Dēvarāya II and a nephew of Mādhavāchārya the famous Advaita protagonist, was not only a patron of letters but also a great poet himself (Inscription No. 38 of 1889).

(3) Nārāyaṇa-Bhaṭṭa, the donee of the Nandamapūṇḍi grant of Rāja-Rāja-Narēndra, was a great poet in Sāṃskṛita, Karnaṭaka, Prākṛita and Āṇḍhra.

I take this opportunity of tendering my sincere thanks to Sir John Marshall, Kt., C.I.E., etc., Director-General of Archæology in India, for allowing me to publish this note as a Memoir of the Archæological Survey of India in Kanarese. My special thanks are due to Rao Bahadur H. Krishna Sastri, Government Epigraphist, for his continuous encouragement and his valuable suggestions in the preparation of the present note.

T. T. SHARMAN.

ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಕರ್ನಾಟಕ ಕವಿಗಳು.

ದಿನಾಕರ ; ಕ್ರಿ.ಶ. ೨೩೪ (ಸುಮಾರು)- 1

ಸೇಲಂ ಜಿಲ್ಲೆಗೆ ಸೇರಿದ ಧರ್ಮಪುರಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಒಂದು ಶಾಸನದಿಂದ ಈ ಊರಿಗೆ ಬಹು ಪುರಾತನಕಾಲ ದಿಂದಲೂ ತಗಡೂರಂಬ ಹೆಸರಿದ್ದಂತೆ ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ. ದಕ್ಷಿಣ ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನದ ಪ್ರಾಚೀನ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ತಗಡೂರು ಬಹು ಹೆಸರುವಾಸಿ ಪಡೆದಿದ್ದಿತು. ತಮಿಳು ಸಾಹಿತ್ಯಸಂಘದ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಈ ತಗಡೂರು ಮೇಲೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶಾಸನದಿಂದ ಮಹದೈತ್ಯರೈಯುಕ್ತವಾದದ್ದೆಂತಲೂ, ದುರ್ಗಮವಾದ ಕೊಟಿ ಕೊತ್ತಲಗಳಿಂದಲೂ, ಅದ್ಭುತವಾದ ಅರಮನೆಗಳಿಂದಲೂ, ರಮ್ಯವಾದುವವನೆಗಳಿಂದಲೂ, ಚಿತ್ರತರೆ ದೇವಾಲಯಗಳಿಂದಲೂ, ಕೂಡಿಕೊಂಡು³ ಜೈನ ಶೈವ ಮತಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯ ಸ್ಥಾನವಾಗಿದ್ದಂತೆಲೂ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ.

ಮೇಲೆಕಂಡ ಈ ಅಮುದ್ರಿತಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮೂರು ವೃತ್ತಗಳೂ ಒಂದು ಕಂದಪದ್ಯವೂ ಇವೆ. ಶೈವ ಗುರುವೂ ಮಹಾವಿದ್ಯಾವೆಂತನೂ ಆದ ವಿದ್ಯಾರಾಶಿ (ವಿದ್ವಾರಾಸಿ) ಯೆಂಬ ಒಬ್ಬನು ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಶಾಸನವನ್ನು “ಬರಹೋಂ ಸನ್ನ ದಿನಾಕರ” ನೆಂಬದಾಗಿ ಮೂರನೆಯ ವೃತ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಶಾಸನದ ಕಾಲವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಇದರಲ್ಲಿ ಇನ್ನಾವ ಸಾಧಕಸಾಧನಗಳೂ ಇಲ್ಲ.

ಆದರೆ ಪ್ರದುಕೊಟಿ ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಕೊಡುಂಬೈ ಅಥವಾ ಕೊಡುಂಬಾಳೂರು ಎಂಬ ಊರಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ಒಂದು ಶಾಸನದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಈ ಶಾಸನದ ಕಾಲವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಬಹುದು. ರಾಯಬಹದ್ದೂರ್ ವೆಂಕಯ್ಯನವರು ಕೊಡುಂಬಾಳೂರು ಶಾಸನದ ಕಾಲವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦ ನೆಯ ಶತಮಾನವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು⁴ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿರುವರು. ಇದು ತೃಪ್ತಿಕರವಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಕೊಡುಂಬಾಳೂರು ಶಾಸನದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಲವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಅರಸುಮನೆತನದವರ ವಂಶವೃಕ್ಷವೊಂದು⁵ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಮನೆತನದ ಭೂತಿವಿಕ್ರಮಕೇಸರಿಯು ಆಶ್ರೇಯಗೊಳ್ಳುತ್ತ ಕಾಲಾಮುಖಸಂಪ್ರದಾಯದವರ ಮುಖ್ಯಗುರುವಾದ ಮಧುರೆಯ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನಿಗೆ ಮಠವೊಂದನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿಕೊಟ್ಟಂತೆಯೂ, ಆ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನು ವಿದ್ಯಾರಾಶಿ, ತನ್ನೋರಾಶಿ ಎಂಬ ಗುರುಗಳ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿ ದ್ದಂತೆಯೂ ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ. ತಗಡೂರು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಶೈವಗುರು ವಿದ್ಯಾರಾಶಿಯು ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನಿಗೆ ಮಠವೊಂದನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿಕೊಟ್ಟಂತೆಯೂ, ಆ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನು ವಿದ್ಯಾರಾಶಿ, ತನ್ನೋರಾಶಿ ಎಂಬ ಗುರುಗಳ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿ ದ್ದಂತೆಯೂ ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ. ತಗಡೂರು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಶೈವಗುರು ವಿದ್ಯಾರಾಶಿಯು ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನಿಗೆ ಮಠವೊಂದನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿಕೊಟ್ಟಂತೆಯೂ, ಆ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನು ವಿದ್ಯಾರಾಶಿ, ತನ್ನೋರಾಶಿ ಎಂಬ ಗುರುಗಳ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿ ದ್ದಂತೆಯೂ ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ.

1 [ಹೀಗೆಯೇ ಮುಂದೂ ಎಲ್ಲ ಕವಿಗಳ ಕಾಲನಿರ್ಣಯವನ್ನೂ ಭಾವಿಸಬೇಕು—Ed.]

2 Madras Epigraphical collection for 1901, No. 309.

3 Ibid. for 1911, page 61, paragraph 14 and *Epigraphia Indica*, Vol. X., page 64.

4 Madras Epigraphical collection for 1907, No. 129 and paragraphs 85 ff. of Madras Annual Report on Epigraphy for 1908.

• ಪರವೀರಜತ

ವೀರತುಂಗ

[ವಾಳವಧ್ವಂಸಿ]

ಅತಿವೀರ

ಅನುಪಮ

ನೃಪಕೇಸರಿ

ಪರದುರ್ಗಮರ್ಧನ

[ವಾತಾಪಿಯನ್ನು ಗೆದ್ದನು]

ಸಮರಾಭಿರಾಮ

[ಇವನಿಗೆ ‘ಯದುವಂಶಕೇತು’ ಎಂದೂ ಹೆಸರುಂಟು. ಇವನು ಅಧಿರಾಜಮಂಗಲದ ಕೊಳ್ಳಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಚಾಳುಕ್ಯನನ್ನು ಕೊಂದನು. ‘ಅನುಪಮಾ’ ಎಂಬೊಬ್ಬ ಜೋಳರಾಜಪುತ್ರಿಯನ್ನು ಕೈಹಿಡಿದನು.]

ಭೂತಿವಿಕ್ರಮಕೇಸರಿ.

[ಇವನು ಕಾವೇರೀತೀರದಲ್ಲಿ ಪಲ್ಲವರನ್ನೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕಿದನು ; ರಣಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ವೀರಪಾಂಡ್ಯನನ್ನು ಹೊಡೆದೊಡಗಿದನು ; ವಂಜವೇಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನು ; ಕಟ್ಟಳೆ, ವರಗುಣಾ ಎಂಬಿಬ್ಬರು ರಾಜಪುತ್ರಿಯರನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಕೊಡುಂಬಾಳೂರಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದನು.]

ಕಟ್ಟಳೆ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ

ಪರಾಂತಕವರ್ಮ

ಅದಿತ್ಯವರ್ಮ

ಜಾರ್ಜ್ ಗೆರಾರ್ಡ್ ವಿಡ್ಯಾರಾಶಿಯೇ ಆಗಿರಬೇಕೆಂದು ಊಹಿಸಲು ¹ ಅವಕಾಶವುಂಟು. ಭೂತಿವಿಕ್ರಮಕೇಸರಿಯ ಕಾಲವನ್ನು ನಾವು ನಿರ್ಧರಿಸಿದ್ದೇ ಆದರೆ ವಿಡ್ಯಾರಾಶಿಯ ಕಾಲವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸದಂತೆಯೇ ಆಯಿತು.

ಭೂತಿವಿಕ್ರಮಕೇಸರಿಯ ತಾತನಾದ ಪರದುರ್ಗಮರ್ದನನು ವಾತಾಪಿನಗರವನ್ನು ಗೆದ್ದನೆಂದು ವಂಶ ವೃಕ್ಷದಿಂದ ತಿಳಿದಿತ್ತು. ಆದಕಾರಣ ಪರದುರ್ಗಮರ್ದನನು ಚಳುಕ್ಯ ಎರಡನೆಯ ಪುಲಕೇಸಿ ಮತ್ತು ಪಲ್ಲವ ಮೊದಲನೆಯ ನರಸಿಂಹವರ್ಮ ಇವರುಗಳ ಸಮಕಾಲಿಕನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಯಿತು. ಪಲ್ಲವಚಕ್ರವರ್ತಿ ನರಸಿಂಹವರ್ಮನು ವಾತಾಪಿಯಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿಹೋಗಿ ಆ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನೆಂಬುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ನಿರ್ವಿವಾದಾಂಶವಾಗಿ ಯೇ ಇದೆ. ನರಸಿಂಹವರ್ಮನು ವಾತಾಪಿಯಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೊರಟಾಗ ಸಿಂಹದ್ವೀಪದ ರಾಜಕುಮಾರನಾದ ಮಾನವಮ್ಮನೂ ² ಅರುವತ್ತುಮೂರು ಶೈವಭಿಕ್ಷುರರೊಬ್ಬನಾದ ಶಿರುತ್ತೊಂಡನಾಯನಾರೂ ³ ಆ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ದಂಡನಾ ಯೆಕರಾಗಿದ್ದರು. ಪರದುರ್ಗಮರ್ದನನೂ ನರಸಿಂಹವರ್ಮನ ಒಬ್ಬ ದಂಡನಾಯಕನಾಗಿಯೇ ಇದ್ದು ಚಳುಕ್ಯರ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗಿದ್ದು ದರ ದೆಶೆಯಿಂದಲೇ 'ವಾತಾಪಿನಗರಧ್ವಂಸ' ನೆಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ಮೆಸಲು ಅವಕಾಶವಾಗಿ ದ್ದಿರಬೇಕು.

ಪರದುರ್ಗಮರ್ದನನ ಮಗನೇ ಸಮರಾಭಿರಾಮನು. ಇವನಿಗೆ 'ಯದುವಂಶಕೇತು' ವೆಂದೂ ಹೆಸರುಂಟು. ಇವನೂ ತನ್ನ ತಂದೆಯಂತೆ ಚಾಳುಕ್ಯದ್ವೇಷಿಯಾಗಿದ್ದು ದು ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲದೆ ಅಧಿರಾಜಮಂಗಳದ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಚಾಳುಕ್ಯರಾಜನನ್ನು ಕೊಂದನು. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ ಚಾಳುಕ್ಯನು ಯಾರಿರಬಹುದೆಂಬುದು ತರ್ಕಾಂಕವಾಗಿದೆ. ವಾತಾಪಿಯ ನಾಶನಾನಂತರ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಪತನವು ನಿಶ್ಚಿತವಾಯಿತು. ಚಾಳುಕ್ಯಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಪುನರುಜ್ಜೀವನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕೈಯಿಕ್ಕಿ ಮೊದಲನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಪಲ್ಲವರನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಅವನಣ್ಣನಾದ ಆದಿತ್ಯವರ್ಮನು ಆ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಕೈಹಾಕಿ ಭಿಕ್ಷುಪ್ರಯತ್ನ ನಾದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ ⁴. ಈ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯ ವರ್ಮನು ಪಲ್ಲವರನ್ನು ಅಪ್ಪಿಕ್ಕೊಂಡು ಬಂದು ಸಮರಾಭಿರಾಮನನ್ನು ಸಂಧಿಸಿರಬಹುದು. ಅಧಿರಾಜಮಂಗಳದ ಬಳಿ ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಯುದ್ಧವಾಗಿ ಆದಿತ್ಯವರ್ಮನು ಪರಾಜಿತನಾಗಿ ಮೃತಿಯೊಂದಿದ್ದ ರೂ ಹೊಂದಿರಬಹುದು.

ಭೂತಿವಿಕ್ರಮಕೇಸರಿಯು ಈ ಸಮರಾಭಿರಾಮನ ಮಗನು. ಇವನು ತನ್ನ ತಾತ ತಂದೆಯರಂತಲ್ಲದೆ ಪಲ್ಲವ ರನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಕಾವೇರೀತೀರದಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ಅವರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದನು. ಅಲ್ಲದೆ ಇವನು ವೀರಪಾಂಡ್ಯನೆಂಬೊಬ್ಬ ಪಾಂಡ್ಯರಾಜನನ್ನು ಗೆದ್ದನು. ವಂಜಿವೇಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನು.

ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ೭-೧ ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ವಾತಾಪಿಯ (ಪಶ್ಚಿಮ)ಚಾಳುಕ್ಯರೂ ಪಲ್ಲವರೂ ಬಹುಕಾಲ ಹೋರಾಡಿದರು. ಈ ವಿಚಾರವಂತಿರಬೇಕು. ಭೂತಿವಿಕ್ರಮಕೇಸರಿಯು ವಾತಾ ಪಿಯ ನಾಶನದಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪರದುರ್ಗಮರ್ದನನಿಗೆ ಎರಡನೆಯ ತಲೆಗೆ ಸೇರಿದವನು. ಎಷ್ಟು ಈಚೆ ನವನೆಂದರೂ ಎರಡನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನಿಗಿಂತಲೂ ಈಚಿನವನಲ್ಲ ⁵. ವಿನಯಾದಿತ್ಯ ವಿಜಯಾದಿತ್ಯರ ಕಾಲದವನೂ ಗದಿದ್ದ ರೂ ಎರಡನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಸಮಕಾಲಿಕನಾಗಿ ಇದ್ದೇ ಇರಬೇಕು. ಈ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ. ಶ. ೭೩೪ ರಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಅಂದರೆ ಭೂತಿವಿಕ್ರಮಕೇಸರಿ, ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ, ವಿಡ್ಯಾರಾಶಿ, ದಿವಾಕರ ಮತ್ತು ಎರಡನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಸಮಕಾಲಿಕರಾದರು.

ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ನಾವು ತಗಡೂರು ಶಾಸನವು ೧ ನೆಯ ಶತಮಾನದ್ದೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ 'ಎಪಿಗ್ರಾಫಿಯಾ ಇಂಡಿಕಾ' ⁶ (Epigraphia Indica) ದಲ್ಲಿಯೂ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಶಾಸನ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಕೊಂಚ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ನೋಡಿದರೆ ಮೇಲಿನ ಊಹೆಯನ್ನೇ ಸ್ಥಿರಪಡಿಸು ತ್ತದೆ. 'ಬರೆದೋನ್' 'ವಣ್ಣಿ ಪೋಂ' 'ಬಣ್ಣಿ ಪೋಂ' ಎಂಬೀ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಕೇವಲ ಹಳಗನ್ನಡ. ಅಂದರೆ ಕ್ರಿ. ಶ. 7 ೧ ನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಈಚಿನದಲ್ಲವೆಂದು ದೃಢವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು.

¹ Epigraphia Indica, Vol. X, page 64, footnote 4.

² George Tournour's Mahāvamsa, Chapter XLVII, pages 41—43.

³ Historical Sketches of Ancient Deccan by Mr. K. V. Subrahmanya Aiyar, Vol. I, p. 38 f.

⁴ Fleet's Dynasties of the Kanarese Districts, page, 367. [ಈ ಊಹೆಯನ್ನು ಡಾಕ್ಟರ್ ಫ್ಲೀಟರವರು ಮಾಡಿದರೇ ಹೊ ತ್ತು ವೊಪ್ಪಲಿಲ್ಲ—ಹೊ.ಕೃ.]

⁵ ರಾಯ್ ಬಹದ್ದೂರ್ ವೆಂಕಯ್ಯನವರು ಕಾರಣಾಂತರಗಳಿಂದ ಭೂತಿವಿಕ್ರಮಕೇಸರಿಯು ಆದಿತ್ಯಕರಿಕಾಲನಿಗೂ, ಅವನ ತಂದೆ ಎರಡನೆಯ ಪರಾಂತಕನಿಗೂ ಸಮಕಾಲಿಕನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ, ಈ ಭೂತಿವಿಕ್ರಮಕೇಸರಿಯ ತಾತ ಪರದುರ್ಗಮರ್ದನನು 'ವಾತಾಪಿಧ್ವಂ ಸನ' ನೆಂದು ಕೊಡಂಬಾಳೂರು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಕೇವಲ ಔಪಚಾರಿಕವಾದದ್ದೆಂದು ಸೂಚಿಸಿರುವರು. ಈ ವಿಷಯವು ವಿಚಾರಣೀಯವಾಗಿದೆ. [ಭೂತಿವಿಕ್ರಮಕೇಸರಿಯ ಶತ್ರುವಾದ ವೀರಪಾಂಡ್ಯನನ್ನೂ ಆದಿತ್ಯಕರಿಕಾಲನ ಶತ್ರುವಾದ ವೀರಪಾಂಡ್ಯನನ್ನೂ ಒಬ್ಬನೇಯೆಂದೇಣಿಸಿ ಅವರು ಮೊದಲನೆಯವನು ಎರಡನೆಯವನಿಗೆ ಸಮಕಾಲಿಕನೆಂದರು. ಅಕ್ಷರಸಾಧ್ಯತೆಯನ್ನೂ ಪರಿಗಣಿಸಿದರು. ಹೊ.ಕೃ.]

⁶ Vol. X, p. 64 and footnote 4. [ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ೧ ನೇ ಶತಮಾನದ ಕೊನೆಯಂದೇ ನನ್ನಭಿಪ್ರಾಯ—ಹೊ.ಕ.]

⁷ Lives of Kannada Poets, Vol. I, Introduction, page 8.

ಶಾಸನಕವಿ ದಿವಾಕರನ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಿನೂ ಈ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿಯಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅನ್ಯಥಾ ಈತನು ಪ್ರಸಿದ್ಧನೂ ಅಲ್ಲ. ಇವನು ವಿದ್ಯಾರಾಶಿಯ ಶಿಷ್ಯನು; ಶೈವನು; ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಗುರುವನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರುವನು. ಕವಿತೆಯು ಪೌರಾಣಿಕವಾಗಿದೆ. ಶಾಸನ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ.

ವೃ|| ಕಲಿಚೋರೇಶ್ವರ ಪಲ್ಲ[ವೇ]ಶ್ವರ ಮಹಾ ಭೋಗೇಶ್ವರೋತ್ತಮಂ ನಿ-
ಮಲ ನನ್ನೇಶ್ವರ ಕೀರ್ತಿಶಾಸನಲಸತ್ಕಾಂಕ್ಷಾಭಂಜಿಂಗೇಶ್ವರಂ-|
ವಲಿ ಕಣ್ಮೀರವೆಕ್ಕೂಪ ನನ್ನನವನ ಪೌರಕಾರಸಂಸ್ಥಾನದಿ-
ನ್ನಲಕೆಲ್ಲಂ ಪಡಿಚನ್ನ ಮೂಯ್ತು ತಗಡೂರಿ ವಿದ್ವರಾಶೀನ್ದ್ರಂ ||

ವೃ|| ಅಕ್ಕರಿಗಂಗೆ ಬೇಡಿದ ನರಂಗೆ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ದೇಸಿಗಂಗೆ ಕ-
ಟ್ಟುಕ್ಕಲಿಗಂಗೆ ದೀನ ನಟ ಪಾಠಕ ವನ್ನಿಜನಕ್ಕೆ ರಾಗದಿ-|
ನ್ನಕ್ಕೊಡೆ ನಿನ್ನು ನೋಡಿದೊಡೆ ಮಿಚ್ಚಿದೊಡೆ ತೊಡೆ ಕೂತ್ಕೊಡಿಗಳ್ಳ
ಮಿಕ್ಕದನ್ನೀವೆ ನಂಬುದಿದು - ವಗುಣಂ ಸಲೆ ವಿದ್ವರಾಶಿಯ ||

ವೃ|| ಗುರುಗಳುದ್ರಭೋಜನಗದ - - - ಗೃಹಸ್ತಂ ಬೇಶ್ವರಸ್ತದ್ಭಜಂ-
ಗರ ಶಿಷ್ಯವ್ಯವರಲಾಕುಳಾಗಮಿಕ ವಿದ್ಯಾರಾಶಿಗಳ್ಳಸನಂ|
ಬರದೋಂ ಸನ್ನ ದಿವಾಕರನ್ನೆ ಗಟ್ಟದೀ ಭೋಗೇಶ್ವರಸ್ಥಾನಮು-
ವ್ವರೇಗಿನೊನ್ನಣೆ ನೊನ್ನ ಪೂಜ - ಮಿದನಿನ್ನೇ ವೇಣೈ ಪೋಂ ಬಣೈ ಪೋಂ ||

ಕಂ|| ಶ್ರೀಶಿವಪೂಜೆಯೊಳೊಂದು ಸದಾಶಿವಯೋಗದೊಳೊಂದು ರೂಪಮೆ ರೇನಾ |
ರಾಶಿವೈತರೇನ - ವಿದ್ಯಾರಾಶಿ ಶಿವಜ್ಞಾನ ಕರ್ಮ ನಿರ್ವಿಫಲರಾದರ್ ||

ಗುಣವರ್ಮ ; ಕ್ರಿ. ಶ. ೯೦೫.

ಕಡಪಾ ಜಿಲ್ಲೆಯ ದಾನವುಲಪಾಡು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೀವಿಜಯದಂಡನಾಥನ ಶಾಸನದ² ಅಂತ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ 'ಅನುಪಮಕವಿಯ ಸೇನಬೋವಂ ಗುಣವರ್ಮಂ ಬರದೋಂ' ಎಂದು. ಶಾಸನಬಂಧವನ್ನು ನೋಡಿದವರು ಗುಣವರ್ಮನು ಸಾಧಾರಣ ಕವಿಯೆಂದು ಹೇಳಲಾರರು. ಇವನು ಅನುಪಮಕವಿಯ ಆಶ್ರಯಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ಒಬ್ಬ ಗುಣವರ್ಮನು³ ಶೂದ್ರಕವೆಂಬ ತನ್ನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ "ಮಹೇಂದ್ರಾಂತಕಂ" ಇತ್ಯಾದಿ ಬಿರುದುಳ್ಳ ಒಬ್ಬ ಗಂಗೆ ರಾಜನನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಿ, ಅವನನ್ನು ಶೂದ್ರಕರಾಜನಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮಹೇಂದ್ರಾಂತಕನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಗಂಗೆರಾಜನು ಎರೆಯಪ್ಪನೊಬ್ಬನೇ. ಇವನು ಕ್ರಿ. ಶ. ೯೦೫ ರವರೆಗೆ ಆಳಿದನು. ಈ ಎರೆಯಪ್ಪನೇ ಗುಣವರ್ಮನ ಪೂರ್ವಕನಾಗಿದ್ದಿರಬೇಕೆಂದು ಕರ್ಣಾಟಕ ಕವಿಚರಿತ್ರೆಕಾರರು⁴ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು.

ದಾನವುಲಪಾಡು ಶಾಸನದ ಕವಿಯಾದ ಗುಣವರ್ಮನೇ ಶೂದ್ರಕಗ್ರಂಥಕರ್ತನೇಕಾಗಿರಬಾರದೆಂದು ನಮ್ಮ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಈ ಶಾಸನವು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ಮುಮ್ಮಡಿ ಇಂದ್ರ (ನಿತ್ಯವರ್ಷ) ನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು. ಇವನ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ. ಶ. ೯೦೫ ದೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ದಾನವುಲಪಾಡು ಶಾಸನದಿಂದ ಶ್ರೀವಿಜಯದಂಡನಾಥನ ಪರನಾದ ಕಲವುಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ಬರೆಯುತ್ತೇನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕವಿಚರಿತ್ರೆಕಾರರು ಉದಹರಿಸಿರುವ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ.

ಕಂ|| ವಸುಮತಿಯೊಳಗಿಟ್ಟೆಂಟುಂ ದೆಸೆಗಳೆ ಕುಸುಕುರುಪನೆಯ್ ಮೊಣದೆ ಮತ್ತಂ |
ಬಿಸಿರುಹಗಬ್ಬಾಂಡಕ್ಕಂ ಪಸರಿಸಿದುದು ಕೀರ್ತಿ ನೆಟ್ಟ ನನುಪಮಕವಿಯು ||

¹ ಈ ಶಾಸನವನ್ನೂ ಮುದ್ರಿತವಾಗಿಲ್ಲ ವಾದಕಾರಣ ನಾವು ಪ್ರಕೃತ ನಿರೂಪಿಸಿರುವ ಪಾಠವು ನಿರ್ದೋಷವಾಗಿರಲಾರದು.

² *Epigraphia Indica*, Vol. X, pp. 150 ff.

³ ಮಾಗಳದ ವೇಣುಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿಯ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಹೊಯ್ಸಳ ವಿಠಲಬಲ್ಲಾಳನ ಶಾಸನ ಪ್ರೊಂದರಲ್ಲಿ (Madras Epigraphical collection for 1913, No. 126) ಈ ಕೆಳಗಿನ ಪದ್ಯವು ಕಾಣಬರುತ್ತದೆ.

ವೃ|| ಗಂಭೀರಸ್ಮಾರವೇಲಾಬಹಲಪರಿವೃತೋಲ್ಲೋಲಕಶ್ಲೋಲಮಾಲಾ-
ರಂಭಪೋಡ್ಡೀನಫೇನಪುಬಲಚರೋಲೂ ಕಪೋತೀನಶಂಭ-|

ತ್ಯುಂಭೀರಾಭೀಳನಕ್ರಪಕರಕಮಲನೀರೇಭರೆತ್ತ ಪ್ರಭಾವೋ-

ದ್ವ್ಯಂಭತೋದ್ಭವಿಸೀವೀಜೀನಿಜಯಫನಫನಾಧ್ಯಾನರೌದ್ರಂ ಸಮುದ್ರಂ ||

ಇದೇ ಪದ್ಯವನ್ನೇ ಗುಣವರ್ಮನ ಶೂದ್ರಕಗ್ರಂಥದಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕವಿಚರಿತ್ರೆಕಾರರು ಉದಹರಿಸಿರುವರು (ಕವಿಚರಿತ್ರೆ, ನಂ. ೧, ಪು. ೬೫.)

⁴ *Lives of Kannada Poets*, Vol. I, Pages 64 and 376 and Vol. II, pp. 1-2.

- ಕಂ॥ ನಿರ್ಗತಭಯೋ ನೀ ನರಸಂ ಸರ್ಗಮ ನಾನೂಲ್ಲೆನಂದು ಪೇಸಿ ಬಿಸುವ್ಯಂ ।
ಸರ್ಗದ ಭೋಗಮ ನುಂಡಪವರ್ಗಕ್ಕಡಿಯಿಟ್ಟ ನಱಿದೊ ನನುಪಮಕವಿಯಂ ॥
- ಕಂ॥ ದಂಡಿನ ಸಾಮಗ್ರಿಗೆ ಪರಮಂಡಲ ಮಲ್ಲಾಡೆ ಸರ್ವ್ವವಿಕ್ರಮತುಂಗಂ ।
ದಂಡಿನ ಬೀರಶ್ರೀಗೊಳ್ ಗಂಡಂ ಶ್ರೀದಂಡನಾಯಕಂ ಶ್ರೀನಿಜಯಂ॥
- ಕಂ॥ ಚಂಡಸರಾಕ್ರಮನುಅದರಿಮಂಡಲಿಕರನಟ್ಟಿ ಪಡಿದು ಪತಿಗೊಪ್ಪಿಸುವೊಳ್ ।
ಗಂಡಂ ಪ್ರಚಂಡನೀ ಭೂಮಂಡಲದೊಳ್ಳಂಡನಾಯಕಂ ಶ್ರೀನಿಜಯಂ ॥

ಕವಿಕಮಲಾದಿತ್ಯ; ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೪೦.

ಬೆಳಗಾವಿಜಿಲ್ಲೆಯ ಸೋಗಲ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಾಸನವುಂಟು. ಅದು ಇವ್ವುಡಿ ತೈಲಪನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು. ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಸೋಗಲಿಗೆ ಸೋವಲ್, ಸೋಲು ಮತ್ತು ಸೋಲ್ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳು ಕಾಣಬರುತ್ತವೆ. 'ಸುವರ್ಣಾಕ್ಷಿ' ಎಂಬ ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಕಂಚಿಯೆಟ್ಟಿ ಅಥವಾ ಕಂಚಲಿ ಎಂಬ ಭಿಕ್ಷುಲೋಬ್ಬಳು ದಾನಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದಳೆಂಬ ಅಂಶವು ಈ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಕಂ ॥ ಭುವನಂ ವನನಿಧಿ ಸುರಗಿರಿ ದಿವಕುಳಮಿನಚಂದ್ರರುಳ್ಳನಂ ಧರ್ಮಮಿದು ।

ದ್ವೈವಮಾಗಿ ನಡೆಗೆ ಶಾಸನಕವಿಕಮಲಾದಿತ್ಯರಚಿತಕಾವ್ಯದೇಶಂ ॥

ಎಂಬ ತುದಿಯ ಪದ್ಯದಿಂದ ಈ ಶಾಸನವನ್ನು ರಚಿಸಿದವನು ಕಮಲಾದಿತ್ಯನೆಂದೂ, ಅವನು ಕವಿಯೆಂದೂ ಗೊತ್ತಾಯಿತು. ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಈ ಶಾಸನದಿಂದ ಕಮಲಾದಿತ್ಯನ ವಿಚಾರವೇನೂ ತಿಳಿದುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ :-

“ಶ್ರೀಮದನವರತದನುಜನರಾಮರಮಣಿಮಕುಟತಟಘಟಿತಪದಪದ್ಮೋದ್ಭವಮಯಗಳಂ ಶ್ರೀಲೋಕಸ್ವಾಮಿ ಸುವರ್ಣಾಕ್ಷಿದೇವರೀಗಮಗೊಳ್ಳು” ಎಂದೂ,

“ಇಂತೆನಿಸುವ ಸಿದ್ಧಕ್ಷೇತ್ರಾಂತರತೀರ್ಥಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯನಾಶ್ರಿತಸುರಭೋಜಂ ಶ್ರೀಭುವನಸಿಂಹಮುನಿಂದ್ರಂ ತಾಪಸಗೋತ್ರ ವೈರಿಕುಳಜಸಿಂಹ” ಎಂದೂ

“ವೈ॥ ತಪಮಂ ಮಾಡುವ ತಾಪಸರ್ಕ್ಕಳವೆಲ್ಲೋದೋ ತನುಕ್ಲೇಶಮಂ
ಬುಪಸರ್ಗಕ್ಕಿರದಂತು ಮೆಯ್ಯನಟವೀಶಾಖಂಗಳಂ ತಿಂದುಮಾ- ।
ಧಿವನಂ ಪೂಜಿಸಿ ಮುಕ್ತಿಯೊಳ್ಳೆರೆಯಲೆಂದಿಪಂ ಸುವರ್ಣಾಕ್ಷಿದೇ
ವಪದಾಂಭೋಜಶಿಲೀಮುಖಾಭಿನೇನಿಪಂ ಶ್ರೀಗಂಗರಾಶಿವ್ರತಿ ॥”

ಎಂದೂ ಶಿವನನ್ನೂ, ಶೈವ ಮುನಿಗಳನ್ನೂ ನುತಿಸುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಕಮಲಾದಿತ್ಯನು ಶೈವನೆಂದೇ ಊಹಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಶಾಸನದಲ್ಲಿ—

“ವೈ॥ ಬಳವಚ್ಚೋಳಮಹೀಧರೇಂದ್ರಕುಳಶಂ ಲಾಳೇಭ ಪಂಚಾನನಂ
ಜಳಭೂಭೃದ್ವನದುರ್ಗಮಾರ್ಗಜಳಧಿವ್ರಾತಕ್ಕೇಲೇ ಬಾಡವಾ- ।
ನಳರೂಪಂ ರಣಕಂಭಕಕ್ಕಲಶಿರಚ್ಛೇದಂ ರಿಪೂಗ್ರಾವನೀ-
ವಿಳಯೋತ್ಪತ್ತಿವಿಕೇತು ಚಕ್ರತಿಳಕಂ ಶ್ರೀ ತೈಲರಾಜಾಧಿಪಂ॥”

ಎಂಬದಾಗಿ ಇರ್ಮಡಿ ತೈಲನನ್ನೂ 'ತತ್ತ್ವದಪಮೋಪಜೀವಿ'

“ವೈ॥ ಜನಪತಿಚಕ್ರವರ್ತಿವರರಕ್ಷಣದಕ್ಷಭೂಜಾಸಿ ವೈರಿಸಾ
ಧನಲಯಕಾರಿ ರಟ್ಟಕುಳಭೂಷಣನನ್ಯನರೇಂದ್ರದರ್ಪಭಂ ।
ಜನನವದಾತಕೇತ್ತಿ ವಿಭು ಕಂಠಯಭಾರದ ನನ್ನ ಪಯ್ಯರಾ
ಣನ ತನಯಂ ವಿವೇಕನಿಧಿ ಕತ್ತ ಮಹೀಭೂಜನೆಂಬ ಪರ್ಮಗಂ॥”

ಎಂಬದಾಗಿ ಕೂಂಡಿವಿಷಯಾಧೀಶ್ವರನಾದ ಕತ್ತ (ಕಾರ್ತವೀರ್ಯ I) ನನ್ನೂ ಹೊಗಳುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಕವಿಕಮಲಾದಿತ್ಯನು ರಾಜಾಶ್ರಯಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿದ್ದನೆಂದೂ, ವಿಶೇಷತಃ ಕಾರ್ತವೀರ್ಯನ ಆಸ್ಥಾನಕವಿಯಾಗಿದ್ದಿರಬಹುದೆಂದೂ ಊಹಿಸಲವಕಾಶವುಂಟು. ಇರ್ಮಡಿ ತೈಲ ಮತ್ತು ಮೊದಲನೆಯ ಕಾರ್ತವೀರ್ಯರ ಸಮಕಾಲಿಕ

ನಾಡೆ ಕವಿಕಮಲಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಚರ್ಚೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ಈ ಶಾಸನವು ಶಾ. ಶ. ೯೦೦ ರಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಈ ಶಾಸನವು ಒಂದು ಕಾವ್ಯದಂತೆ ಪ್ರಾಥಮಿಕವಾಗಿದೆ. ಕವಿಕಮಲಾದಿತ್ಯನ ಕವಿತಾಮೃತವನ್ನು ಕನ್ನಡಿಗರು ಸವಿಯಲೋಸುಗ ಹಲವು ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಸುವರ್ಣಾಕ್ಷಿಕ್ಷೇತ್ರ

ವೈ|| ಪಂಕಜಷಂಡವಿಂದೆಸೆವ ನೆಯ್ತಲ ಪೂಗೊಳದಿಂ ತಳತ್ತ ಮೊ
ವಿಂ ಕುಸುಮೋದಿತಂ ಕೊಸಗುಪಾದರಿನೇಣಿಲಕೋಕಬಾಳೆಯೆಂ |
ಬಂಕದ ವೈಶ್ವಜಾತಿಗಳನಿಂಚರದಿಂ ಪುಗಲೆಂಬ ಕೋಕಿಳಾ
ಳಂಕಿತದಿಂದೆ ನಾಲಬನಮೊಪ್ಪುವುದೀ ವಿಷಯಾಂತರಾಳದೋಳ್ ||

ವೈ|| ಅಲ್ಲಿಯ ನಿಜ್ಞರೋದಕದಿನೊಪ್ಪುವ ತೀರ್ಥಮಿದೀ ಜಗಕ್ಕೆ ಪೆಂ
ಪೆಲ್ಲ ಮನಾಂತ ಶಂಕರ ಶಯಂಭುಸುವಣ್ಣಮಹಾಪ್ರದೇವ ಪಾ |
ದೋಲ್ಲಸಿತಾಂಬುಜಂಗಳನೆ ಪೂಜಿಪ ಭಕ್ತಜನಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತಿ ತ
ಳ್ವಿಲ್ಲದೆ ಕೂಡುಗೊಂದು ಪೊಗಟ್ಟಂ ಕವಿತೇಶನದವ್ರಭಂಜನ ||

ಕಂ|| ಪುಲಿಗಳೆ ಧರ್ಮಶ್ರವಣಮನಲೆ ಮಿಡುಕದೆ ಕೇಳುತಿರ್ಪವರಗಿಳಿಗಳ್ ನಿ |
ಮೃಳಮುನಿಸರೋದುಪೋದಂ ಚಳವಾಡೆಡೆಯೊಂದು ಪೇಳ್ವನಿರುಳುಂ ಪಗಲುಂ ||

ಕಂ|| ವಾನರಸಂಹತಿ ದೇವನೊ ನಂ ಮಾಡುವರ್ಗ್ ಗದ್ದುಗೆಯ ನಿರಂ ಸೆ |
ನ್ಮಾನದೆ ತಂದೀವುನೆನಲಕ್ಕನೆಯೊಂದು ಪೊಗಳಲವರ ತಪದುಗ್ರತೆಯೆ ||

ಕಂ|| ಪಾಪ ಪುಗಲು ಪುಗಲುಗ್ರದ ಕೋಪ ಪುಗಲು ಪುಗಲಶೇಷಧರ್ಮದೋಹ |
ವ್ಯಾಪಾರಿ ಪುಗಲ್ಪುಗಲೆಂದಾವೊತ್ತುಂ ಕೋಕಿಲಂಗಳುಲಿಗುಂ ಬನದೊಳು ||

ಕಂ|| ಗಳಪುವರಗಿಳಿಯ ಕುಕಿಲುವ ಕಳಹಂಸೆಯ ಗಾವರಿವು ಪೆಣ್ಣಂಬಿಯ ಬಾ |
ಮಳಸುವ ಪುರುಳಿಯ ಕೊಂಡಂಗಳನಗಿಸುವ ರವೆಮೆ ನಗದ ನಾಲ್ಕುಂ ದೆಸೆಯೊಳು ||

ನಾಗವರ್ಮ ; ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೪೭.

ಬಳ್ಳಾರಿಜಿಲ್ಲೆಯ ಹಡಗಲ್ಲಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಮೈಲಾರಗ್ರಾಮದ ಸೋಮಲಿಂಗೇಶ್ವರದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಶಾಸನವೊಂದುಂಟು. ಅದರಲ್ಲಿ ಬಾಳುಕ್ಕು ತೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ (ಮೊದಲನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರ)ನ ಸಾಮಂತನಾದ ಕಾಳಿಮಯ್ಯನು ಅಥವಾ ಕಾಳಿದಾಸನು ಮೌಳಿಮಂಡುವಿನ ತೇಜೋರಾಶಿಪಂಡಿತರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಚಿಲ್ಲುಕಾಚಾರ್ಯರ ಮೂಲಕ ಸ್ವಯಂಭುದೇವರಿಗೂ ಮೂಲಸ್ಥಾನದೇವರಿಗೂ ದಾನ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಶಾ. ಶ. ೯೬೪ ರಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಶಾಸನವನ್ನು ಬರೆದ ನಾಗವರ್ಮನೆಂಬಾತನು ಪ್ರಾಥಮಿಕವಾಗಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಕಾಳಿದಾಸನ ಶಾರ್ಯ ಪ್ರತಾಪಗಳು ಬಹಳ ಚನ್ನಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಶಾಸನ ಕವಿತೆಗಳು ಶ್ಲೋಕವಾಗಿದೆ. ಶಾಸನವು ಶಿಥಿಲವಾಗಿರುವುದರದಿಂದ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಉದ್ಧರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ.

ಮೇಲಿನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಕಾಳಿದಾಸನು ನೃಜಾಮರ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ ನಾಗೈ ಎಂಬ ಊರಿನಲ್ಲಿರುವ ಆರವತ್ತುಕಂಭದ ಗುಡಿಯ ಮುಂದಿರುವ ತೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲನ ಕಾಲದ 'ಶಿಲಾಶಾಸನದಲ್ಲಿಯೂ, ಶಿವಾಲಯದ ಎದುರಿಗಿರುವ ಪಾಳುಗುಡಿಯ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲಿನೊಂದು ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನಕಾಲದ 'ಶಾಸನದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ.

ಪಾಳುಗುಡಿಯ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕಾಳಿಮರಸನನ್ನು 'ಸಾಹುತ್ಯವಿದ್ಯಾವಿತರ್ಕ್ಕಂ' 'ವಾಕ್ಸತೀ ಕರ್ಣಾವತಂಸಂ' ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಅರವತ್ತುಕಂಭದಗುಡಿಯ ಮುಂದಿರುವ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ಕಾಳಿ

¹ Madras Epigraphical collection for 1914, No. 484.

² ನಾಗೈ ಎಂಬ ಊರು ಚಿತ್ತಾಪುರದ ರೆಯಲ್ವಿ ಸ್ಟೇಷನ್ನಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದೆ.

³ Madras Epigraphical collection for 1902, No. 98.

⁴ Ibid. No. 99.

ದಾಸದಂಡಾಧೀನನ ಅನ್ವಯ, ಶೌರ್ಯಪ್ರತಾಪ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ. ಇದರಲ್ಲೂ ಅವನನ್ನು “ ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ಯಾವಿತಕ್ರ್ಯಂ ” “ ವಾಕ್ಯತೀಕ್ಷಣಾರ್ಥವತಂಸಂ ” ಎಂಬವಾಗಿ ಹೊಗಳಿದೆ. ಈ ಶಾಸನದಿಂದ ಕಾಳಿದಾಸನ ಅನ್ವಯ ಭಾಗವನ್ನಿಲ್ಲಿ ಉದ್ಧರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ.

- ಕಂ || ಆ ಕಮಳಜಾತವಂಶಸಂಧಾಕರದೊಳ್ವೆಂಪುವೆತ್ತ ನುದ್ಧೃತಧಾತಿ ||
ಲೋಕಂ ಸ್ವೀಕೃತವಿಮಳಶ್ರೀಕಂ ಗೋವಿನ್ದನಂದದಿಂ ಗೋವಿನ್ದಂ ||
- ಕಂ || ಪ್ರೀತಿಸುತಗಂ ಪ್ರೀತಿಗಮರುನ್ಧತಿಗಂ ರತಿಗಂ ಸರಸ್ವತೀಸತಿಗಂ ಪಾ ||
ವ್ಯತಿಗಂ ಮಿಗಿಲಿನಿಪ ಮಹಾಸತಿ ತತ್ಪ್ರತಿಗೇಚಿಕಬ್ಬ ಕುಲವಧುವಾದಳ್ ||
- ಕಂ || ಆದಂಪತಿಗೆ ತನುಾಭವನಾದಂ ಶ್ರೀಕಾಳಿದಾಸದಣ್ಣಾಧಿಪನಾ ||
ಪಾದಿತವಿಶುದ್ಧಯಶನುತ್ಪಾದಿತಚೂಳುಕ್ಕುರಾಜರಾಜ್ಯಾಭ್ಯುದಯಂ ||
- ಕಂ || ಅನುಜಾತನಾದನಾತಂ ಗನಿಮಿಷಗುರುವಿನಿಪ ನಿಂಬದಣ್ಣಾಧಿಪನಾ ||
ತನ ತಮ್ಮನಾದನಭಿಜನವಿನುತಂ ಶ್ರೀಚಿದ್ಧ ರಾಜದಣ್ಣಾಧೀಶಂ ||
- ಕಂ || ನಯಮೆಸೆಯ ನೆಗಟ್ಟ ಶಕ್ತಿತ್ರಯದೊಳ್ವುಭುಮಂತ್ರಶಕ್ತಿ ಯೆಸವನೊಲೆಸೆದಂ ||
ಪ್ರಯತನಯಮೂರ್ವನರೊಳಂ ನಯಾನಿವಿತಂ ಕಾಳಿದಾಸದಣ್ಣಾಧೀಶಂ ||
- ವೃ || ಸಲೆ ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಮೊದಲ್ವ ಲಕ್ಕೆ ನಲೆ ಧರ್ಮಕ್ಕಾಮೃತ ಮಾಯಕ್ಕುಗುಂ
ದಲೆ [ಬೀರ]ಕ್ಕೆ ತವಗುಣಕ್ಕೆ ಕಣ ಪೆಂಪಿಂಗೆಕ್ಕೆ ಚಾಕಕ್ಕೆ ತಾ ||
ಯ್ಯೊಲ ನೇಣ್ಣೆಂಗೆಡೆ [ಮಾನ್ವನಕ್ಕೆ] ಗುಣಿ ಚಾತುರ್ಯಕ್ಕೆ ಬೀಡಿಗೆ ಕೀ
[ತ್ರಿಲತಾವಲ್ಲಿ] ಗಡಪ್ಪು ತಾನೆನಿಸಿದಂ ಸಂಗ್ರಾಮಕಂಠೀ[ರವಂ] ||
- ಕಂ || ಆ ಪುಣ್ಯನಿಧಿಗೆ ವಿನಯದ ರೂಪಿನ ಭಾಗ್ಯದ ಪತಿವ್ರತಾಗುಣದೊಳ್ವಂ ||
ದಾಸರಮೇಶ್ವರಿಸಚಿಗನುರೂಪೆ ಯನಲಿಬ್ಬಣಬ್ಬಕುಲವಧುವಾದಳ್ ||

ಇಂದ್ರಕೀರ್ತಿ ; ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೫೫.

ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲನ ಕಾಲದ ಶಕ. ೯೩೭ ರಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಶಾಸನವೊಂದು ಬಳ್ಳಾರಿಯ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೋಗಳಿಯ ಬಸ್ತಿಯ ಮುಂದಿರುವ ಮಂಟಪದ ಬಳಿಯುಂಟು.¹ ಇದರಿಂದ ಆ ಬಸ್ತಿಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಗಂಗರಾಜನಾದ ದುರ್ವಿ ನಿಂತನಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟದಂತಲೂ, ಇಂದ್ರಕೀರ್ತಿಯೆಂಬೊಬ್ಬ ಜೈನಾಚಾರ್ಯನು ಆ ಬಸದಿಗೆ ಈ ಶಾಸನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದನೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ.

ಈ ಶಾಸನದ ಶೈಲಿಯು ಬಹು ಪ್ರೌಢವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿರುವ ಅತಿಸುಂದರವಾದ ತೋಮರರಗಳೆಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ :

“ ಶ್ರೀಮದರುಹಚ್ಚ ರಣಸರಸಿರುಹ ಭೃಂಗ, * ಕೊಂಡಕುಂದಾನ್ವಯಸಮೂಹಮ ಖಮಂಡನ, ದೇಸೀಯೆಗಣ ಕುಮುದವನಸರಚ್ಚಂದ್ರ, ಕೋಕಳಪುರೇನ್ದ್ರ, ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ ಸದಸರಸಿಕಳಹಂಸ ”

ನಾಪೀತನ ವಿಚಾರವನ್ನಿಷ್ಟು ಹೇಳಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ಈತನನ್ನು ‘ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಲನಾಲಂಕಾರ ’ ‘ ಕವಿ ಜನಾಚಾರ್ಯ ’ ‘ ಪಂಡಿತಮುಖಾಂಬುರುಹಚಂಡಮಾರ್ತ್ಯಂಡ ’ ‘ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ ’ ‘ ಕವಿಕುಮುದರಾಜ ’ ‘ ಕವಿಗ ಮಕವಾದಿವಾಗ್ಗ್ರಂಥಕಲ್ಪದ್ರುಮ ’ ‘ ಕವಿಕದಂಬಕೀರಫಲಿತಚೂತದ್ರುಮ ’ ಎಂದು ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ ಈ ಶಾಸನ ದಲ್ಲಿ ಹೊಗಳಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಈತನು ಮಹಾಕವಿಯೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈತನು ಯಾವ ಗ್ರಂಥ ಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆಯೋ ತಿಳಿಯದು. ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ ಈತನನ್ನು ‘ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲೇಂದ್ರಕೀರ್ತಿ ಹರಿಮೂರ್ತಿ ’ ಎಂದು ಹೊಗಳಿದೆ.³

ರಾವಣಯ್ಯ ; ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೫೯.

ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಗೆ ಸೇರಿದ ರೋಣತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಸೂಡಿ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವೊಂದೆಂಟು. ಹಿಂದೆ ಇದಕ್ಕೆ ಸೂಡಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿತ್ತು. ಕಲ್ಯಾಣಚಾಳುಕ್ಕುರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂಡಿಯು ಕಿಸುಕಾಡೆಪ್ಪತ್ತರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದಿತು.

¹ Madras Epigraphical collection for 1904, No. 37.

* ಕೊಂಡಕುಂದೆಯೆಂಬುದು ಈಗ ಗುತ್ತಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಕೊನಕೊಂಡ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವಾಗಿರಬಹುದು. — Madras Annual Report on Epigraphy for 1916, p. 134.

* [ಈ ಇಂದ್ರಕೀರ್ತಿಯ ಶಾಸನವನ್ನು ಈ ವ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಶೇರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇಯಿಲ್ಲ. ಈತನು ಸ್ವಯಂ ಕವಿಯೂ ಅಲ್ಲ ಉತ್ತಮಕವಿಗಳಿಂದ ವರ್ಣಿತನಾದಂತೆಯೂ ಶಾಸನದಿಂದ ಕಾಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. — ಹೊ.ಕೃ.]

ಈಗಲೂ ಈ ಯೂರಿನಲ್ಲಿ ಜೋಡುಕಲಕದ ಗುಡಿಯೊಂದುಂಟು. ಈ ಗುಡಿಯ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಲ್ಲು ಹಲಗೆಯಮೇಲೆ ಒಂದು ಶಾಸನವುಂಟು. ಇದು ವೊದಲನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರ (ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ)ನಕಾಲದ ಶಾ.ಶ. ೯೫೧ ರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ದಂಡನಾಯಕ ನಾಗದೇವನು,

‘ವೈ || ಶಿವಗೃಹವ್ಯೂಹಖಂಡಸ್ಥುತಿತನವಸುಧಾಕರ್ಮೈನಿಮ್ಯಾಪಣಕ್ಕಂ
ಶಿವಪೂಜಾವ್ಯಾಸ್ತಿಗಂ ತಚ್ಚೈವಮಹಿಮಮಹಾಭೋಗಸಂಪತ್ಪದಕ್ಕಂ
ಶಿವಯೋಗೀಂದ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕಂ ಶಿವಪದಯುಗಳಾನಮ್ಮವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ್ಗಂ
ಶಿವಣೂರಂ ಕೊಟ್ಟ’

ನೆಂದು ಬರೆದಿದೆ.

ಈ ಶಾಸನವನ್ನು ‘ಬರೆದಂ ಸೂಂಡಿಯ ಕುಳಕರಣಿ ರಾವಪಯ್ಯ ನೀಶ್ವರಪಾದಪಂಕಜಭ್ರಮರಂ’ ಎಂತಲೂ ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಇವನನ್ನು ‘ಭಾಸ್ಕರದಾಸ’ ‘ಈಶ್ವರಪಾದಾಬ್ಜಭ್ರವರ’ ಎಂತಲೂ ವಿಶೇಷಿಸಿದೆ.

ಮೇಲಿನ ಶಾಸನದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಭಾಷಾಶೈಲಿಯನ್ನೂ, ವಾಗ್ಗೋಷರಣೆಯನ್ನೂ, ಲಾಲಿತ್ಯವನ್ನೂ ನೋಡಿದರೆ ರಾವಪಯ್ಯನು ರನ್ನ ಪಂಪಾದಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಯಾವ ವಿಧದಲ್ಲೂ ಕಡಮೆಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಶಾಸನವೊಂದು ಚಿಕ್ಕಕಾವ್ಯದಂತಿದೆ ಮಾದರಿಗಾಗಿ ಇದರಿಂದ ಕೆಲವು ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಶಾರ್ಯ್ಯ.

ವೈ || ಬಳವೆಚ್ಚೋಳನರಂದ್ರದರ್ಪದಳನಂ ಮಾಳವೈ ವಂಶಾರ್ಣವ
ಜ್ವಳದಾಬ್ಜೋಳನಳ ನಂಗವಂಗುಸವೇಂಗೀಪಾಣ್ಯೋಸಾರಾಪ್ಪುಕೇ |
ರಳನೇಪಾಳತುರುಷ್ಕಚೇರಮಗಧಪ್ರಾಧೀಶಧಾರಾಧರಂ
ನಿಳ ನಂಭೋನಿವೃತಾವನೀವಳಯದೋಳಾಳೈಕ್ಕಣ್ಣೋರವ ||

ನಾಗದೇವನ ಶಾರ್ಯ್ಯಪ್ರತಾಪ.

ವೈ || ವಸುಧೇಶ್ವರಗೃಣಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿತಿಳಕಂ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲಂ ನಿಜಾ
ವಸುಧಾವಾತ್ಮವದಕ್ಕೆ ಮಾಡೆ ಮಹಿಮಾವಸ್ತ್ರಂಭಿಮಂ ತಾಳ್ದ ಸಾ |
ಧಿಸಿದಂ ಮುನ್ನ ಮಸಾಧ್ಯರಪ್ಪುಹಿತರಂ ತದ್ಧೈವ್ಯಮಂ ತಂದು ಪುಂ
ಜಿಸಿದಂ ಸಾವ್ಯಮಿಗಪಾರಪಾರುಷಗುಣಂ ಶ್ರೀಗಂಡನಾರಾಯಣಂ ||

ವೈ || ಜಳರಾಶೀಶೇಣಿಯೋಳ್ ಪಾಲಗಡಲಮರಕುಜಶ್ರೀಣಿಯೋಳಾರಿಜಾಕಂ
ಕುಳಶೈಲಶ್ರೀಣಿಯೋಳ್ ಮಂದರಮಖಿಳನದೀಶ್ರೀಣಿಯೋಳ್ಗೆ ಯೆಂತ |
ಗ್ಗಳಮೆನ್ನಾರಾಧ್ಯಮೆನ್ನೀ ಚತುರುದಧಿತಪೀಸೊಳಕಲೋಳವಾಳಾ
ವಿಳಭಾಸ್ವದ್ಧೂರಿಭೋಗೋಳಕಜನಿತನಿಭುಶ್ರೀಣಿಯೋಳ್ ನಾಗದೇವಂ ||

ವೈ || ಸುಭಟರ್ತನನ್ನ ರಿಲ್ಲಿಲ್ಲಿಯುಮೆನೆ ನಗ್ಗುಂ ಚೋಳಕಾಳಾಂತಕಂ ಭೋ
ಜಭುಜಂಗಾಹಿದ್ವಿಷಂ ಗೂರ್ಜ್ವರಮದಹರಣಂ ಸೇಗುಣಧ್ವಂಸಕಂ ಚೇ |
ರಭಯಭ್ರಾನ್ತಿಪ್ರದಂ ಕೊಂಕಣಬಳದಳನಂ ಹಾರನೀಹಾರತಾರಂ
ನಿಭಿಕುಂಭಿತ್ತೀರ್ತಿ ದಣ್ಣಾಧಿಪರೊಳತುಳದೋರ್ವಿಕ್ರಮಂ ನಾಗದೇವಂ ||

ಸೋಮೇಶ್ವರ ಪಂಡಿತ.

ವೈ || ಪ್ರೀತಿಯೊಳ್ ವೈಭವೀಂದ್ರಪ್ಪಲರೊಳರವಗೊಂದುಳೊಡೊಂದಿಲ್ಲಿದೇನೆಂ
ಬ ತಪೋವಿಖ್ಯಾತಿಯೇನೆಂಬಮಳನಚರಿತಖ್ಯಾತಿಯೇನೆಂಬ ವಿದ್ಯಾ |
ಚತುರತ್ವಖ್ಯಾತಿಯೇನೆಂಬವಿಳಗುಣಗಣಖ್ಯಾತಿಯೆಂಬೊಂದು ಪಾಪೂ
ಜ್ವೀತಮಾಯ್ತಂದೆ ಸೋಮೇಶ್ವರಯತಿಪತಿಯಂ ಬಣ್ಣಿ ಸಲ್ಪಲ್ಲ ನಾವೋರಂ ||

¹ Epigraphia Indica, Vol. XV. pp. 85-94.

² Ibid, page 101.

ವೈ || ಸಕಲಹೃದ್ರಾಪಾಲಚೂಡಾಮಣಿಕಪಣಿಕಸೋಪೇತಪದಾಬ್ಜೈ ನೈಶೇ
ಪಿಕಚೂಡಾರತ್ನ ನೈಯಾಯಿಕಸರಸಜಮಾತ್ರ್ಣ್ಯ ಸಾಂಖ್ಯಪ್ರಭಾವಾ ||
ಧಿಕ ಶಬ್ದ ಜ್ಞಾನಪದಾತ್ಮಸನ ನಿನಗಣೆ ಯಾರಂಬಿನಂ ಸನ್ನಮೋವಾಂ
ಸಕಗೋತ್ರತಾಸಿ ಸೋಮೇಶ್ವರಯತಿಪತಿ ಭೂಲೋಕವಿಖ್ಯಾತನಾದಂ ||

ಶಿಲ್ಪಿ ಶಂಕರಾರ್ಯ-

ವೈ || ಕಣಿ ವಿದ್ಯಾವಿಭವಕ್ಕುದಾಹರಣೆ ಯತ್ಕೂಪಪಾಜ್ಞನಕ್ಕೆಕ್ಕಲಾ
ವಣ ಮುದ್ದುದ್ಗುಣರತ್ನ ರಾಜಿಗಣಿವೆಟ್ಟಾದಾರ್ಯಸಂಪತ್ತಿಗೆ |
ಗಣಜಿನ್ನೀ ಗುಣಿ ¹ಶಂಕನಂ ಪೂಗಲಗುಂ ರೂಪಾತ್ಮಾರಿಯುರೂಪಸಮಿ
ರಣಸಂಭೂತತರಂಗಸಂಭೃತಪಯೋಧಿಪ್ರವೃತ್ತೋಬ್ಬೀತಳಂ ||

ನಾರಾಯಣ ಭಟ್ಟ; ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೫೩.

ಗೋದಾವರೀ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕಲಿಕ್ಕರಿಂದ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತಾಂಬ್ರಶಾಸನವೊಂದು ಈಗಲೂ ಮದರಾಸಿನ ವಸ್ತು
ಪ್ರದರ್ಶನ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿರುವುದು.² ಇದರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಚಾಳುಕ್ಯರ ರಾಜರಾಜನರೊಂದನು ನಾರಾಯಣಭಟ್ಟನೆಂಬ
ಬಿಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ನಂದಮೆಪೊಂಡಿ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯವರ್ಷ ೩೨ ರಲ್ಲಿ ದಾನಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ-
ನಾರಾಯಣಭಟ್ಟನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ-

“² ಹಾರೀತಗೋತ್ರೇ ಹರಿಮೂರ್ತಿರಾವಸ್ತುಂಬದ್ವಿಜಶ್ರೇಷ್ಠಸಿಂಧುವಿನೀತಃ |
ಸದಾ ಪುರೋಡಾತಪವಿತ್ರವಕ್ತೋ ವಿದ್ಯಾನಭೂತ್ಯಂಜನಸೋಮಯಾಜೇ ||
ತಸ್ಯ ಶ್ರೀಮಾನ್ ಹಿಮಕರಕರಪ್ರಸ್ಪರತ್ಕ್ರೀರ್ತಿರಾಶೇ-
ರಾಸೀತೂನುಃ ಸಕಲವಿದುಷಾಮಂಚಿತಃ ಕಂಚಿನಾರ್ಯಃ |
ಯಂ ಮನ್ಯಂತೇ ಯಮಮರಿಗಣಾಃ ಕಾಮಧೇನುಂ ಕವೀಂದ್ರಾಃ
ಕ್ರೀಡಾರಾಮಂ ಪರಮಸುಹೃದೋ ಜೀವಿತಂ ಬಂಧುವರ್ಗಃ ||
ತಸ್ಯಾತ್ಮಜೋ ಮಹಾತ್ಮಾ ಸಮಜನಿ ಶೌಚಾಂಜನೇಯ ಇತಿ ವಿದಿತಃ |
ಪುಜ್ಯಾಚಿತವಾಚಸ್ವತಿರಕಲಂಕಾಶಂಕನಾಮಾತ್ಮ್ಯಃ ||
ತಸ್ಯ ಚ ಸುಧರ್ಮ್ಯಪತ್ನೀ ಗುಣಶಾಲಿನಾತ್ಮ್ಯ ಸಾಮಿಕಾಂಬಾಯಾಃ |
ಅಭವದನುಷ್ಠಿತಜಗದುಪಕರಣೋ ನಾರಾಯಣಸ್ತನಯಃ ||
ಯಃ ಸಂಸ್ಯುತಕರ್ಣಾಟಪ್ರಾಕೃತವೈಶಾಚಿಕಾಂಧ್ರಭಾಷಾಸು |
ಕವಿರಾಜಶೇಖರ ಇತಿ ಪ್ರಥಿತಃ ಸುಕವಿತ್ವನಿಭಿವೇನ ||
ಕವೀನ್ದ್ರನೀಪಾಲವದುವ್ಯಿದಗ್ಧಾನ್ ಮನೋಹರಾಭಿನ್ನಿಜಸೂಕ್ತಿಭೀರ್ಯಃ |
ಕುವ್ಯಂನ್ನಗವ್ಯಾನ್ವಟುಭಿರ್ಭಿರ್ಭಿರ್ತಿ ಕವೀಭವೇಜ್ರಾಂಕುಶನಾಮ ಸಾರ್ಥಂ ||

ನಾರಾಯಣಭಟ್ಟನದು ಹಾರೀತಗೋತ್ರ; ಅವಸ್ತುಂಬಸೂತ್ರ; ಕಂಚಿನಸೋಮಯಾಜಿಯು ಅವನ ಪ್ರತಿಮೆ
ಹನು; ಕಂಚಿನಾರ್ಯನು ಅವನ ಪಿತಾಮಹನು; ಅಕಲಂಕಾಶಂಕನಾಮಾತ್ಮ್ಯನು ಅವನ ತಂದೆ; ತಾಯಿಯು ಸಾಮೆ
ಕಾಂಬೆ. ಇವನು ಸಂಸ್ಯುತ, ಕರ್ಣಾಟ, ಪ್ರಾಕೃತ, ವೈಶಾಚಿ, ಆಂಧ್ರ ಭಾಷೆಗಳೆಲ್ಲದರಲ್ಲೂ ‘ಕವಿರಾಜಶೇಖರ’ನೆಂಬ
ಬಿರುದೊಂದನ್ನು ಲ್ಲದೆ ‘ಕವೀಭವೇಜ್ರಾಂಕುಶ’ ‘ಅಪ್ಪಾದಶಾವಧಾರಣ ಚಕ್ರವರ್ತಿ’ ‘ಸರಸ್ವತೀಕರ್ಣಾವತಂಸ’ ಎಂಬ-
ನೇಕ ಬಿರುದುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದನು.

ಮೇಲಿನ ತಾಂಬ್ರಶಾಸನವನ್ನು ಬರೆದವನು ನನ್ನ ಯೆಭಟ್ಟನು. ಈತನೇ ಆಂಧ್ರಭಾರತಕ್ಕಾದಿಕವಿಯಾದ ನನ್ನ
ಯೆಭಟ್ಟರಕನಾಗಿದ್ದ ರಬೇಕೆಂದು ಡಾಕ್ಟರ್ ಹುಲ್ಸ್ ಸಾಹೇಬರು ಊಹಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.⁴ ನನ್ನ ಯೆಭಟ್ಟರಕನು ತನ್ನ
ಭಾರತದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ‘ಪಾಯಕ ಪಾಕಶಾಸನಿಕ ಭಾರತಘೋರರಣಂಬುನಂದು ನಾರಾಯಣನುಳ್ಳ ವಾನಸಧರಾಮ
ರವಂಶವಿಭೂಷಣುಂಡು ನಾ | ರಾಯಣಭಟ್ಟ ವಾಕ್ತ್ರಯಧುರಂಧರುಡು ತನಕೆಷ್ಟುಡು ಸಹಾಧ್ಯಾಯಿಯುನೈನ
ವಾಡಭಮತಂಬುಗ ದೋಡಯಿ ನಿರ್ವಹಿಂವರ್ಗ ||’ ಎಂಬದಾಗಿ ಹೇಳಿರುವನು.

¹ ಶಂಕನಂ stands for ಶಂಕರನಂ, a form which is found in another verse.

² [This is marked ‘Chālukyas, Eastern 21’ in the Catalogue of copper-plate grants in the Madras Museum.—H.K.S.]

³ Journal of the Telugu Academy, Vol. I, pages 45-62.

⁴ Epigraphia Indica, Vol. IV, p. 303, foot-note 3.

‘ಕವಿರಾಜಶೇಖರ’ ನೂ ‘ಕವಿಭವಜಾಂಕುಶ’ ನೂ ಆದ ನಂದಮೆಪೊಂಡಿಶಾಸನದ ನಾರಾಯಣಭಟ್ಟನೂ ಆಂಧ್ರಭಾರತರಚನೆಯಲ್ಲಿ ನನ್ನಯನಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾದ ನಾರಾಯಣಭಟ್ಟನೂ ಒಂದೇ ; ಇದಕ್ಕೆ ಲೇಖನಾದರೂ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ.

ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦-೧೧ ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡಕವಿತೆಯು ಬಹು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದಿತು. ಚಾಳುಕ್ಯರು ಕನ್ನಡಿಗರಾದುದರಿಂದ ವೇಂಗೀಮಂಡಲದಲ್ಲಿಯೂ ಕನ್ನಡಗ್ರಂಥಗಳು ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಆದಿಪಂಪ, ನಾಗವರ್ಮ ಮೊದಲಾದವರು ಆಂಧ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಕನ್ನಡಕವಿಶ್ರೇಷ್ಠರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದರು. ಆಗ್ಗೆ ವೇಂಗೀಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದ ಭಾರತಗಳಿಗೆ ಸರಿಸಮನಾಗಿ ಆಂಧ್ರಭಾರತವನ್ನು ರಚಿಸೆಂದು ರಾಜರಾಜನರೇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಆಸ್ಥಾನಕವಿಯಾದ ನನ್ನಯಭಟ್ಟಾರಕನಿಗೆ ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದಾಗ ಕನ್ನಡಭಾರತವನ್ನು ಭಾವಿಸಿದ್ದನೋ ಹೇಗೋ-ರಾಜನಾಜ್ಞೆಯಂತೆ ಆಂಧ್ರಭಾರತರಚನೆಯಾಯಿತು ; ಈ ಗ್ರಂಥರಚನೆಗೆ ನನ್ನಯನ ಸಹಾಧ್ಯಾಯಿಯಾದ ನಾರಾಯಣಭಟ್ಟನು ಸಹಾಯಕನಾದನು.

ಶ್ರೀಕಂಠಸೂರಿ ; ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೯೯.

ಬಳ್ಳಾರಿಜಿಲ್ಲೆಯ ಕುಣುವತ್ತಿಯ ಕಲ್ಲೇಶ್ವರದೇವಾಲಯದ ಬಳಿ ಒಂದು ಶಾಸನವುಂಟು. ಇದು ತ್ರಿಭುವನ ಮಲ್ಲನ ಕಾಳಕ್ಕ ಸೇರಿದುದು. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಣುವತ್ತಿಯ ಇನ್ನೂ ವರ್ವರು ಮಹಾಜನಂಗಳೂ, ಅಲ್ಲಿಯಧಿಪತಿ ಕಾಳದಾಸನೂ, ಅವನ ಮಕ್ಕಳೂ ‘ಅಭಿನವಸೋಮೇಶ್ವರದೇವರಂಗಭೋಗಕ್ಕಂ, ತಪೋಧನರಾಹಾರದಾನಕ್ಕ ಮೂಟಕೂಟಕ್ಕಂ’ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮತ್ತು ‘ಮೂಡಣಬಟ್ಟೆಯಲು ತ್ರೇಣಕಾಪ್ತ ಕಾಕಫಳವೊದಲಾಗಿ ಬರ್ಪು ವಸ್ತುವಿಂ ಸುಂಕ ಮುಮಂ’ ಚಾಳುಕ್ಯವಿಕ್ರಮವರ್ಷ ೨೪ ರಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೯೯ ರಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಂತೆ ಹೇಳಿದೆ. ಶಾಸನಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ :

ವಿದ್ಯಾವಧೋಶ್ರವಣಭಾಸುರಕರ್ಣ್ಣಪೂರಃ ಶ್ರೀಕಾಳದಾಸವಿಬುಧಾಧಿಪತೇಸ್ತನೂಜಃ |

ಸೋಮೇಶಶಾಸನವಚೋರಚನಾಂ ವಿಧಾಯ ಶ್ರೀಕಂಠಸೂರಿರಲಿಖದ್ವಿಬುದ್ಧೈರ್ವಿಚಾರ್ಯೈಃ ||

ಎಂಬ ಪದ್ಯವೊಂದಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಶಾಸನಕವಿಯು ಶ್ರೀಕಂಠಸೂರಿಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಯಿತು. ಇವನ ವಾಕ್ಪುಥೆಯನ್ನು ಪಾಠಕರು ಸವಿಯಲೆಂದು ಹಲವು ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಶಾಸನದಿಂದ ಉದ್ಧರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಕುಣುವತ್ತಿ

ಕಂ|| ಆ ನಾಡೊಳಗ್ರಹಾರಂ ಭೂನಾರೀಹಾರಮಧಿಕ ವಿಬುಧಾಧಾರಂ |

ಶ್ರೀನಾರಿಗಿರ[ಲ]ಗಾರಂ ಭೂನಿಧಿ ಕುಣುವತ್ತಿ ನೋಡೆ ಸೊಗಯಿಸಿ [ತೋ]ಕ್ಕುಂ ||

ಕಾಳದಾಸ

ವೈ|| ಭುವನವಿನೂತಕೀರ್ತ್ತಿವನಿತಾಪ್ರಿಯನೆಂದು ಪರೋಪಕಾರಿಯೆಂ

ದವನತಪಾಳನೈಕಪಟುವೆಂದು ಧರಾಮರಪೂಜ್ಯನೆಂದು ಮಾ |

ನವನಯಶಾಳಯೆಂದೆಸಮಸಾಹಸನೆಂದು ವಿನೀತನೆಂದು ಬಾ

ನ್ಧವಸುರಭೋಜಮೀದವನಿ ಬಣ್ಣಿ ಸುತಿಪುರ್ದು ಕಾಳದಾಸನ ||

ಕಂ|| ಪರಹಿತದೊಳು ವಿದ್ಯಾಧರಪರಿವೃಥನಂ ಸ್ವಾಮಿಭಕ್ತಿಯೊಳು ಪವನಜನಂ |

ಪರಮೌದಾರ್ಯೊದೊಳಂಗೇಶ್ವರನ ನಧಃಕರಿಸಿ ಕಾಳದಾಸನ್ನೆಗೆಟ್ಟಂ ||

ಕುಣುವತ್ತಿ ಇನ್ನೂ ವರ್ವರು

ವೈ|| ಶರಣಾಯಾತಜನಕ್ಕೆ ವಜ್ರಕವಚಮೃತಾಂತ ನೀರಂಗ ಕೇ

ಸರಿ ಬಾಯ್ವಿಟ್ಟಿರೆದೆಗೆ ಕಲ್ಪಮುಖಂ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ತಾನಾಸ್ಪದಂ |

ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ತವರ್ ಶೃತಿಸ್ತೃತಿಗೆ ತಾಂ ಲೀಳಾಗೃಹಂ ಧರ್ಮದಾ

ಕರನಿನ್ನೀ ಕುಣುವತ್ತಿವತ್ತಿಮಹಿದೇವಾನೀಕಮಿನ್ನೂ ವರ್ವರು ||

ಸೋಮನಾಥ

ವೃ || ತ್ರಿಭುವನಸಂಭವಸ್ಥಿತಿಲಯಂಗಳಿಗೋರ್ವನೆ ಕರ್ತೃವೆಂದು ಸೆ
ನ್ದ ಭುವಿನಿಕಾಯಸಂಸರಣಘೋರಮಹಾನ್ಮವಕರ್ನಧಾರನೆ |
ನ್ದಭಿನಯಿಪನ್ನ ದಕ್ಷಿಣಸುರಾಪಗಯೊಳು ಸೆರೆಯಲ್ಕೆ ಬಂದನೊ
ಲ್ದಭಿನವಸೋಮನಾಥನಮರೋತ್ತರನಾಥನನಾಥನವ್ಯಯಂ ||

ಮಧುಸೂದನದೇವ ; ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೪೮-

[ರಾವ್ ಬರದೂರ್ ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯರವರ ಕವಿಚರಿತ್ರೆ (ಮೊದಲನೆಯ ಸಂಪುಟ, ಪತ್ರಗಳು ೧೩೦-೧೩೧) ಯಿಂದ ಈ ಕವಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಸಕಲವೂ ನಮಗೆ ಆಗಲೇ ತಿಳಿದಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಉದ್ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಪದ್ಯಗಳು ದಾವಣಗೆರೆಯ ಶಾಸನದವಲ್ಲದೇ ಕೊಟ್ಟಕಲ್ಲಿನವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ವ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಬೇಕಾಯಿತು. — ಹೊ. ಕೃ.]

ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹಡಗಲಿ ತಾಲೂಕಿನ ಕೊಟ್ಟಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿರುವ ಈ 'ಶಾಸನವು ಇಮ್ಮಡಿ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ರಾಜ್ಯಾಭ್ಯುದಯಕಾಲದ ೧೧ ನೇ (ಶಕ. ೧೦೭೦) ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ಸಾಮಂತ ವೀರಪಾಂಡ್ಯನ ಮಾತುಳನಾಡ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ತುಂಗಾ ದಕ್ಷಿಣ ತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ವಯಂಭು ಕೊಟಕಂಕರದೇವರಿಗೆ ದತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟಂತೆ ಹೇಳಿದೆ.

ಇಮ್ಮಡಿತ್ಯಲನಿಂದ ಇಮ್ಮಡಿ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನವರಗೂ ರಾಜವಂಶಾವಳಿಯನ್ನೂ, ವೀರಪಾಂಡ್ಯನ ಕಾರ್ಯ ಪ್ರತಾಪಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಗುಣವರ್ಣನೆ ಮೊದಲಾದ ಈಶಾಸನ ಭಾಗವನ್ನು ಮಧುಸೂದನದೇವನು ಬುವನು ಬರೆದಂತೆ ಈ ಕೆಳಗಣ ಪದ್ಯದಿಂದ ವಿಶದವಾಗುತ್ತದೆ :

ಕಂ|| ಶ್ರೀವೀರಪಾಂಡ್ಯದೇವಮಹೀವಲ್ಲ ಭಮಂತಪಾದಪರಮಾರಾಧ್ಯ |
ಶ್ರೀವಿಠಲರ್ಮಧುಸೂದನದೇವರ್ವಿರಚಿಸಿದರಸೆಯ ಶಾಸನಕೃತಿಯಂ ||

ಇದರಿಂದ ಮಧುಸೂದನದೇವನು ವೀರಪಾಂಡ್ಯನ ಆಶ್ರಯಕ್ಕೊಳಗಾದ ಆಸ್ಥಾನಕವಿಯೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಯಿತು. ಈತನ ಕವಿತೆಯು ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿದೆ. ಈ ಶಾಸನದಿಂದ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳನ್ನಿಲ್ಲಿ ಉದ್ಧರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಕಂ|| ಅಂತೆಸೆದ ಮೇರುಗಿರಿಯಿಂದಂ ತಂಕಣದಸೆಯೊಳಸೆವ ಭಾರತನಪಾರ್ಥ |
ಭೈರವರದೊಳುಕಾಕಾಂತೆಯ ಕುಂತಳಮೆನ ಮುಖ್ಯವಾಯ್ತು ಕುಂತಳದೇಶಂ ||

ವೃ|| ಶ್ರೀಕಾಂತಾಂಭೋಜಗರ್ಭದ್ಯುಮೇಣಿಮಣಿಕಿರೀಟಾಂಶುಪುಷ್ಪಾಂಘ್ರಿಪೀಠಂ
ಶ್ರೀಕಣ್ಣಂ ನಾಕಸಿಂಧೂಚ್ಚಳದಮಳಲಸತ್ಪೀನಶುಂಭ[ತೆ*]ಪ್ರಸೂನಂ |
ಲೋಕೇಶಂ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯರಸನಭಿಮತಾತ್ಮಕಂಗಳಂ ಮಾಳ್ಕೆ ನಿಜ್ಜಂ
ಭೂಕೃಪಾ ಧೃತ್ವತ್ಯಸೂರ್ಯೋದಕಪವನವಿಧುಬೋಮಗಾತ್ರಂ ತ್ರಿಣೇತ್ರಂ ||

ವೃ|| ವಿನಯಾಂಭೋನಿಧಿಯೆಂದು ಧರ್ಮಪರನೊಂದುದ್ದಾ ಮಪುಣ್ಯೈಕಭಾ
ಜನನೊಂದುವ್ವರೆ ಬಣ್ಣಿ ಕುಂ ವಿಬು[ಧ*]ವಕ್ತ್ರಂ ದೀನರಾದಿತ್ಯನಂ |
ತನುವಿಂ ನಿತ್ಯನ ನುದ್ಧಸತ್ಯನ ನಶೋಷೋವಿರತಳಸುತ್ಯನಂ
ಮನುಸಾರಿತ್ಯನ ನಕ್ಕುಪ್ಪಿಂದೆ ಸತತಂ ಶೀವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನಂ ||

ವೃ|| ಆ(?)ಯದೊಳ್ಳುಕ್ರಮದೋಳ್ಳುರೋಪಕೃತಿಯೊಳ್ಳುಖ್ಯಾತಿಯೊಳ್ಳುತಿಯೋಳ್
ದಯೆಯೋಳ್ಳು ವ್ಯುಧೋಳ್ಳುಪ್ಪೋಳ್ಳುನಯದೋಳ್ಳುಕುಂದಿಯೊಳ್ಳುಬ್ಬಿಯೋಳ್ |
ನಿಯತಂ ತನ್ನ ವೋಲ್ಯರಾರನೆ ಜಗಂ ಜೀಯಂಬಿನಂ ಸಂತತೋ
ದಯಮಂ ತಾಳ್ವಿದ ಪೇರ್ವೊ ನೂರ್ವೊಡಿವಲಂ ಶ್ರೀವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ||

ವೃ|| ಜನಕಾಸಂಸ್ತುತನಾದನೇಕಗುಣದಿಂ ಶ್ರೀವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯದೇ
ವನೊಳನ್ನೀ ಕಲಿಕಾಲಕಲ್ಪಪಮೋಶ್ಲಿಸ್ಸುರಂ ಪಾಶಿವೆ |
ಗ್ಗಿನೊಳೆನುನ್ನ ತಸತ್ಯಸಂಪದದೊಳಾರಿದಗ್ಗಲಂ ನೋರ್ಪುಡೆಂ
ಬಿನೆಗಂ ತಾಳ್ವಿದ ದನತ್ಯದಾತ್ತ ಚರಿತಂ ದಿಗ್ವರ್ತಿ ಸತ್ಪೀರ್ತಿಯಂ ||

ವೃ॥ ಸ್ಥಿರತೇಜೋಜಾಲ ವೆಂಟುಂ ದೆಸೆಗೆ ಪಸರಿಸೆಲ್ವೊರಿವೀರಾನ್ವ ಕಾರಂ
ಪರದೋಡಲಾನ್ವಾನ್ವಾಂಬುರುಹವೆನವದಾನ್ವ ಮೆಂ ತಾಳ್ವೆವಿದ್ವಿ .
ಟುರುಣೇನೇತೋತ್ಯಳಂಗಳೊಕ್ಕಿಗೆ ನಿಜಚಮೂ ಚಕ್ರವಾಕ್ಯೋತ್ತರಂ ರಾ
ಗರಸಾಂಭೋರಾಶಿಯೊಳ್ಳೆ ತ್ವಿಸೆ ಧರೆಗೆಸೆವಂ ನಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯದೇವಂ ॥

ವೃ॥ ಪರಮಂ ಶ್ರೀನಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯರಸ ನಿಗಗೆ ದೀರ್ಘಾಯುವಂ ಶ್ರೀಯುಮಂ ಶಂ
ಕರನತ್ಯಾನಂದದಿಂದಂ ಕುಡುಗಮರಸರಿದ್ವಾರಿಪೂತೋಚ್ಚ ಲ್ಲೆಚ್ಚಿ .
ಕರತಾ[ರಾ]ಧಾರಚಂಚತ್ತರುಣಶಿಕಳಾಕಾನ್ವಿಸನ್ನಾನ್ವಶೋಭಾ
ಕರಮಂಜತ್ತುಂಗಪಿಂಗದ್ವೈತಿಕಟಜಟಾಜಾಟಕೋಟೀರಭಾರ ॥

ಬಿಜ್ಜಯನಾಯಕ ; ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೭೦-

ಬಿಜ್ಜಯನಾಯಕನ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರುವ ಜಾತಿ ಎಂಬ ಸ್ವತಂತ್ರಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮಾಡಗಿಹಾಳ್ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮಾಳಿಗೆ ಎಂಬ ಊರೂ ಮಾಳಿಕಾಪುರವೆಂಬ ಊರೂ ಹೆಸರಿತ್ತು. ಈ ಗ್ರಾಮದ ಮಹಾದೇವಾಲಯದ ಮುಂದೆ ಒಂದು ¹ ಶಿಲಾಶಾಸನವುಂಟು. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ—‘ಕುಂತಳದೇಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ತಟಿ ಕಾಡುನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮಂಗಳವೇಡವೆಂಬ ಒಂದು ಪಟ್ಟಣವುಂಟು ; ಅದಕ್ಕೆ ಕನ್ನ ಮನೆಂಬವನು ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿದ್ದನು ; ಅವನಿಗೆ ರಾಜನೆಂಬವನು ಹುಟ್ಟಿದನು ; ರಾಜನಿಗೆ ಅಮ್ಮುಗಿ, ಸಂಕಮ ಮತ್ತು ಜೋಗಮರೆಂಬ ಮೂವರು ಮಕ್ಕಳು ದರು ; ಜೋಗಮನಿಗೆ ಹೆಮ್ಮಾಡಿಯು ಹುಟ್ಟಿದನು ; ಹೆಮ್ಮಾಡಿಯ ಮಗನೇ ಕಾಲಚೂರ್ಯವಂಶಸ್ಥಪತನಾದ ಬಿಜ್ಜಯನಾಯಕನು ; ಬಿಜ್ಜಯನಾಯಕನ ಮಗನು ರಾಯಮುರಾರಿ ಸೋಯ ; ಇವನ ಆಶ್ರಿತನೇ ಮಾಳಿಗೆಯ ಪ್ರಭುವಾದ ಬಿಜ್ಜಯನಾಯಕನು. ಈ ಬಿಜ್ಜಯನಾಯಕನು ಶಾಲಿವಾಹನ ಕಕ. ೧೦೯೩ ರಲ್ಲಿ ತನ್ನೊಡೆಯನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಸೋಮನಾಥೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನೂ, ತನ್ನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಬಿಜ್ಜೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನೂ, ಅದರ ಬಳಿಯೊಂದು ಸರೋವರವನ್ನೂ ಕಟ್ಟಿಸಿದನು’—ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ.

ಈ ಶಾಸನದ ಕವಿತ್ವವು ಬಹು ಶ್ಲಾಘನೀಯವಾಗಿಯೂ ಲಕ್ಷ್ಯಲಕ್ಷಣಯುಕ್ತವಾಗಿಯೂ ಇದೆ. ಆದರೆ ಶಾಸನದ ಕವಿಯ ಹೆಸರು ಇದರಲ್ಲಿ ಕಾಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಬಿಜ್ಜಯನಾಯಕನು ಅನೇಕ ಬಗೆಯಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನು. ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ :—

ವೃ॥ ಕಳಚುರಿರಾಜರಾಜ್ಯಗೃಹದೀಪಕನೆಂಬ ಮಹತ್ವದೇಳ್ತ
ನೊಳ್ ರಿಪುರಾಯದೊಡುಗೆ ಪಡೆಗ್ಗ ಹನೆಂಬುರು ನೀರದೇಳ್ತ ತಂ .
ನೊಳ್ ಬುಧರಿಯೆ ವರ್ಣ್ಯಕವಿ ಕಂನಡಜಾಣನೆನಿಸ್ಸ ಬಲೈ ತಂ
ನೊ[ಳ್] ನೆಲೆಸಲ್ಕುದಾತ್ತನೆನೆ ಬಿಜ್ಜಯನಾಯಕನಿರ್ವ ನುಬ್ಬಿಯೊಳು ॥

ವಿಧ್ವಂಸರು ಬಿಜ್ಜಯನಾಯಕನಿಗೆ ‘ವರ್ಣ್ಯಕವಿ’ ‘ಕನ್ನಡಜಾಣ’ ಎಂಬ ಬಿರುದುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಂತೆ ಹೇಳಿದೆ. ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ :—

“ಸಮಸ್ತಗುಣಗಣಾಲಂಕೃತಾಭಿಧಾನ ಕಳಚುರಿರಾಜರಾಜ್ಯಪ್ರಮುಖಪ್ರಧಾನ ಗೋತ್ರಜನಚಿಂತಾಮಣಿ ಸುಜನನಿಬುಧಚೂಡಾಮಣಿ ವರ್ಣ್ಯಕವಿತಾಪ್ರವೀಣ ಕಂನಡಜಾಣ ರಿಪುರಾಯದೊಡುಪಡಿಗದ ಸತ್ಯಸಂಗ್ರಹ ಶ್ರೀ ಸೋಮನಾಥಬಿಜ್ಜೇಶ್ವರದೇವಮಾಧಾಂಭೋಜಭೃಂಗ ಸಾಹಸೋತ್ತಂಗ ಮುನಿವಿಪ್ರಜನಫಲಪ್ರದಾಯಕರೆನಿಸ್ಸ ಶ್ರೀ ಮತು ಮಾಳಿಗೆಯ ಪ್ರಭು ಬಿಜ್ಜಯನಾಯಕರು” ಎಂಬದಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಬಿಜ್ಜಯನಾಯಕನು ರಾಯಮುರಾರಿ ಸೋಮಿಯ ಪ್ರಮುಖ ಪ್ರಧಾನನೂ ಮಹಾಕವಿಯೂ ಆಗಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.

‘ಕಂ ॥ ಪೊಸಕಾಲದ ನವಿಲಾಟಂ ಸಿರುಗಳ ಮುದ್ದಾಟ ಹರಿಣಹರಣಿಯ ನೋಟಂ .
ರಸಕವಿಗಳ ಕರ್ಣಾಟಂ ಶಶಿಮುಖಿಯೊಡಗೊಟದಂತೆ ಕನ್ನಡಜಾಣಾ ॥’

ಇತ್ಯಾದಿ ಕೆಲವು ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ‘ಕನ್ನಡಜಾಣಾ’ ಎಂಬ ಅಂಕಿತವು ಕಾಣಬರುತ್ತದೆ. ² ಕರ್ಣಾಟಕಕವಿಚರಿತ್ರೆ ಕಾರರು ಈ ಅಂಕಿತವುಳ್ಳ ಹಲವು ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ “ಕವಿಗಳು ಸ್ವಕೃತಪದ್ಯಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಹೆಸರು ಬಿರುದುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಬಿರುದುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವಾದರೂ ಕವಿಗಳಿಗೆ ಅನ್ವ

¹ Epigraphia Indica, Vol. XV, pages 315 ff.

² ಸಂಪುಟ ೨, ಪುಟ ೧೭೫.

ಯಿಸ ಬಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಕವಿಗಳು ಇಂಥವರು, ಈಕಾಲದವರು ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ. ಸು. ೧೫೦೦ ಎಂದು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಕಾಲವನ್ನು ಮೇಲೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇವೆ. ಎಂಬುದಾಗಿ ಬರೆದಿರುವರು. ಮೇಲಿನ ಶಾಸನದ ಬಿಜ್ಜಯನಾಯಕನು ಪ್ರಾಥಮಿಕವೆಯೆಂದೂ, ಅವನಿಗೆ ವಿದ್ವಾಂಸರೆ 'ವರ್ಣಕವಿ' 'ಕನ್ನಡ ಹಾಣ' ನೆಂಬ ಬಿರುದುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರೆಂದೂ ತಿಳಿದವು. 'ಕನ್ನಡಹಾಣ'ನೆಂಬ ಅಂಕಿತವುಳ್ಳ ಪದ್ಯಗಳ ಕರ್ತೃವು ಬಿಜ್ಜಯನಾಯಕನೇ ಎಂದು ಊಹಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಆಸಂಭವವೇನೂ ಇರಲಾರದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಈ ಊಹೆಯು ಸ್ಥಿರಪಡುವುದಾದರೆ 'ಕನ್ನಡಹಾಣ' ನನ್ನು ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೦೦ ರಿಂದ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೧೭೦ ಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯ ಬೇಕಾದೀತು. ಇವನು ಯಾವೆಯಾವ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುವನೋ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ. ಬಿಜ್ಜಯನು ಚತುರ್ಥಕುಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು.

ಕಂ || ಆತನ ವಲ್ಲಭ ಕಾಂತಾಬ್ರಾತರೋಮಣಿ ಸರೋಜಲೋಚನ ವಸುಧಾ |
ಮಾತೆಯನಿಪ್ಪಳು ವಿದಿತಂ ಮಾತೇಂ ಸಾವಿತ್ರಿದೇವಿ ಮಹಿಮಾಗುಣದಿಂ ||

ವೃ || ಜನನುತ ಹಂಸಯಾನ ವಿಭುಬಿಜ್ಜಯನಾಯಕಚಿತ್ತ ಭೃಂಗಪ
ದ್ವಿನಿ ಕಳಹಂಸಗಾಮಿನಿ ಲತಾಂಗವಿಳಾಸಿನಿ ಸಾಯಿಯಕ್ಕನೊ |
ಜ್ವನಕಣಿ ದಾನಶೀಲ ಗುಣಶೀಲ ಯಶೋಧಿಕ ನಿತ್ಯಪುಣ್ಯಭಾ
ಗಿನಿ ರತಿ ಗೌರಿ ಸೀತೆಯನಿಪಂನಳ ದೇವಿ ಧರಾತಳಾಗ್ರದೊಳು ||

ಈತನ ವಂಶಾವಳಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಹಲವು ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಉದ್ಧರಿಸುತ್ತೇನೆ :-

ಕಂ || ಆ ಪುರದಧಿಪಂ ಪ್ರಭು ದಿಗ್ವಿಜಯಪಕನಿರ್ಮಲಯಶೋವಿತಾನಂ ನುತಲ |
ಕ್ಷೇಪತಿ ಪರೋಪಕಾರ ಬ್ಯಾಪಾರಂ ಮಲ್ಲಗೌಡನುದ್ಧತಮಲ್ಲಂ ||

ಕಂ || ನೆಗರ್ದಂ ತತ್ತನಯಂ ಚಾರುಗುಣಂ ಶ್ರೀಬಲ್ಲಗೌಡನಾತನ ತನಯಂ |
ಜಗತ್ಪ್ರಜಾಪತಿಹಂತಮಂತ್ರಗುಣಂ ಪ್ರಭುಮಲ್ಲಗೌಡನುಪಮಚರಿತಂ ||

ಕಂ || ಆತನ ಸತಿ ನುತ ಗುಣವತಿ ಸೀತಾರುಂಧತಿ ವಿವೇಕವಿದ್ಯಾರ್ಥರೆ ಭೂ |
ಪೂತ ಪತಿಬ್ರತ ದಾನಬ್ರಾತೋನ್ನತ ಮುದ್ದಿಯಕ್ಕ ನೊಳ್ಳುಂ ನೆಗರ್ದಲು ||

ವೃ || ವರತದ್ವಂಪತಿಗಳ್ಳು ದಾತ್ತನತುಳಂ ಶ್ರೀಶಂಭುಗಂ ಗೌರಿಗಂ
ಹರಿಗಂ ಲಕ್ಷ್ಮಗವಾ ಸುರಾಧಿಪತಿಗಂ ಪೌಳೋಮಿಗಂ ಷಣ್ಮುಖಂ |
ಸ್ವರರಾಜಂ ವಿಳಸಜ್ಜಯಂತನುದಿತಂ ಸತ್ಪುತ್ರ ನಾದಂತಿರಾ
ದರದಿಂ ಬಿಜ್ಜಯನಾಯಕಂ ತನಯನಾದಂ ಧಾತ್ರಿ ಬಾಪ್ಪೆಂಬಿನಂ

ಭಾಸ್ಕರ ; ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೦೭ -

ನಿಜಾಂ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಪಟ್ಟನಚೆರುವು ಎಂಬ ಊರಿನ ಸುಬೇದಾರಕಛೇರಿಯ ಬಳಿಯೊಂದು ಶಾಸನವುಂಟು. ಇದು ಚಾಳುಕ್ಯ ಭೂಲೋಕಮಲ್ಲ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಕಾಲದ ಚಾಳುಕ್ಯವಿಕ್ರಮ ವರ್ಷ ೫೧ ರಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೦೭) ಬರೆದುದು. ಇದರಿಂದ ಸೋಮೇಶ್ವರನು 'ಪಟ್ಟಬಂಧೋತ್ಪನ್ನ ಸಮಯ' ದಲ್ಲಿ ಜೋಯಿಸಿಗಂ ನನ್ನೆಯ ಭಟ್ಟರಿಗೆ 'ವಿಜಯಾತ್ರೇಗೆ ಲಗ್ನಮಂ ಕೊಟ್ಟ ನಿಮಿತ್ತ' ದಿಂದ ಭೂದಾನಮಾಡಿದನೆಂದು ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ. ಶಾಸನಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ

'ಕಂ || ನಿರತಿಶಯೋನ್ನತಮತಿ ಭಾಸ್ಕರ ಸರಸಕವೀಂದ್ರ ರಚಿತ ಶಾಸನಮಂ ಬಿ |
ತ್ತರದಿಂ ಪ್ರತಿಕಂಟಂ ಸಾಕ್ಷರನಿಳಯಂ ತಿಟ್ಟಿ ಭಾಸ್ಕರಯ್ಯಂ ಬರದೆ ||'

ಎಂಬ ಪದ್ಯದಿಂದ ಶಾಸನಕವಿಯು ಭಾಸ್ಕರನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸರಸಕವೀಂದ್ರ ಭಾಸ್ಕರನ ಕವಿತೆಯು ಬಹಳ ಪ್ರೌಢವಾಗಿದೆ. ಈಶಾಸನದಿಂದ ಹಲವು ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸುತ್ತೇನೆ :-

ವೃ || ಶ್ರೀಮಚ್ಚಾಳುಕೃಷ್ಣೇಶ್ವರನು ನನುಪಮಿತೋದ್ಯದ್ಭಜಾದಂಡಶೌರ್ಯೋ
ದ್ಧಮಂ ವಿರಾರಿಭೂಭಿಷ್ಣುಕರನಿಶಿತವಜ್ರಾಯುಧಂ ಕ್ಷತ್ರವಿದ್ಯಾ |
ಧಾಮಂ ರಟ್ಟಾನ್ಯನಾಯಪ್ರಬಳಿತರತಮಸ್ತೋಮಮಾತ್ರಾಂಡತೇಜ
ಸ್ತೋಮಂ ತಾನೆಂಬಿನಂ ಮಿಕ್ಕಸೆದ ನಸದಳಂ ತೈಲಪಕ್ಷೋಣಿಪಾಳಂ ||

1 ಈ ಶಾಸನವನ್ನು ನಿಜಾಂಸರಕಾರದ ಆರ್ಕೈವಾಲೋಜಿಕಲ್ ಇಲಾಖೆಯ ಗ್ರಂಥಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ನಾನು ಕ್ಷಿಪ್ರದಲ್ಲೇ ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಗಿದ್ದೇನೆ.

ವೈ || ಸಕಲಾಳಾಪದಿ ನಾನೆ ಪೇಳದೊಡದೊಂ ದದ್ದದ್ದಿಲ್ಲಿಂಬ ಚೋ
ಳಕಳಿಂಗಾಂಗವರಾಳಮಾಳವಮರುನ್ನೇಪಾಳಪಾಂಚಾಳ ರಾ |
ಪ್ರಕದಂಬಂಗಳೊಳುಣೈ ಪೊಣ್ಣುವ ಮಹತ್ಮಾಧಾನಳೊದೈತ್ತಿಖಾ
ಪ್ರಕರಂ ಪೇಳದೆ ನಿಕ್ರನೊನ್ನ ತಿಕೆಯಂ ಶ್ರವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ||

ವೈ || ಮೊಳವೆತ್ತಿತ್ತಿದ ತೋಳಬಾಳಜಳದಿಂ ಮೆಯೊಂಡಮಿತ್ರಾಂಗನಾ
ಕುಳಬಾಪ್ಪುದ್ರವದಿಂ ತಳತ್ತು ರಿಪುಸೇನಾ ಚಕ್ರರಕ್ತಾಂಬುನಿಂ |
ಬಳದತ್ತಿಗಲಂಪಾಹಿತಾಹಿತಗಲುತ್ತಾಳುಂಗಮಾತಂಗಸಂ
ಕುಳದಾನಪ್ಪವದಿಂ ಪರಾಕ್ರಮವನಂ ಭೋಲೋಕಮಲ್ಲಾಂಕನ ||

ಭಾಸ್ಕರ; ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೮೬-

ಚಾಳುಕ್ಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಮಹಾಪ್ರಚಂಡವಂಡನಾಯಕನಾದ ಮೊಳಪರಸನು ಸಿಂದವಾಡಿನಾವಿರದಲ್ಲಾಳು
ತ್ತಿದ್ದು ಶಕ- ೧೧೦೨ ರಲ್ಲಿ ನಂದಾಪುರದ ಶ್ರೀಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನದೇವರ ನಿವೇದ್ಯ ನಂದಾದೀವಿಗೆಗೆ ಕಲವು ಸುವರ್ಣಾದಾ
ಯಗಳನ್ನು ಧಾರೆಯೆರದನೆಂದು ಒಂದು 'ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ- ಈ ಶಾಸನವನ್ನು 'ಸುಕವಿಪದ್ಮಪ್ರಭಾಕರೋ
ಭಾಸ್ಕರಃ' ಎಂಬವನು ಬರೆದಂತೆ ಶಾಸನದ ಕಡೆಯ ಪದ್ಯವಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಕವಿಗೆ 'ಕುಕವಿಮುಖ
ಮುದ್ರ' ನಂಬ ಬಿರುದೂ ಇದ್ದಂತೆ ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ. ಭಾಸ್ಕರನು ಸಂಸ್ಕೃತ ಕರ್ಣಾಟ ಭಾಷೆಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ
ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದನು- ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಚಾರವಾವುದೂ ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ- ಇದರಿಂದ ಒಂದು
ಪದ್ಯವನ್ನೆತ್ತಿ ಬರೆಯುತ್ತೇನೆ—

ಕಂ|| ಪವನಪಥದನ್ನು ಪಾಶ್ರಿತಕವಿರಾಜನನನ್ನೆ ಬಹುಭೋಗಧರಂ |
ದಿನಸಕರನಂತೆ ತೇಜೋಭವನಂ ಮೊಳಪಚಮೂಪನಸೇನಂ ಧರೆಯೋಳ್ ||

ಉದಯಾದಿತ್ಯ; ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೯೮-

ಉದಯಾದಿತ್ಯಲಂಕಾರವೆಂಬ ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ ಗ್ರಂಥವನ್ನು 'ವಸುಧಾನಾಥನ ಸೋಮನಾಥನ ಸುತಂ
ಚೋಳೋದಯಾದಿತ್ಯಂ' 'ಸೋಮಮಹಿಳೈನ್ನಂದನಂ' ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವ ಉದಯಾದಿತ್ಯನೆಂಬಾತನು
ಅವನೋ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ.¹ ಈತನು ಒಬ್ಬ ಸೋಮನಾಥನೆಂಬ ಚೋಳರಾಜನ ಮಗನೆಂದು ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ- ಈ
ತನು ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾಗಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೂ ತೋರುತ್ತದೆ- ಈ ಕವಿಯ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ- 1150
ಇರಬಹುದೆಂದು ಕವಿಚರಿತ್ರೆಕಾರರು ಊಹಿಸಿರುವರು.

ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಗೆ ಸೇರಿದ ತಾಡಪತ್ರಿ ಎಂಬ ಊರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ರಾಮೇಶ್ವರನ ದೇವಾಲಯ ನೋಡುಂಟು-
ಅದರ ರಾಜಾಂಗಣದ (ಪ್ರಾಕಾರ) ವಾಯವ್ಯ ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು 'ಶಿಲಾಶಾಸನವುಂಟು- ಅದರಿಂದ 'ಭುವನ
ಪ್ರಖ್ಯಾತಸೋಮಾನ್ವಯಜನಿತ' ಉದಯಾದಿತ್ಯಮಹಾರಾಜನೊಬ್ಬನು 'ಪನ್ನಪರಿನಾಡ ರಾಜಧಾನಿಯಾದ 'ತಾಟಿ
ಪಾಟಪುರದ ನೆಲಿವಿಡಿನಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಭಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು; ಈ ಉದಯಾದಿತ್ಯನ ತಂದೆ ಸೋಮಿದೇವನು; ಉದ
ಯಾದಿತ್ಯನು ಶಕ ವರ್ಷ ೧೧೦೦ ನೆಯ ಕಾಳಯುಕ್ತ ಸಂವತ್ಸರದ ಮಾಘ ಬ- ೧೫ ಬೃಹಸ್ಪತಿವಾರದ ಸೂರ್ಯಗ್ರಹಣ
ದಂದು ಅಲ್ಲಿಯ ಚಂದ್ರನಾಥಪಾರ್ವತನಾಥ ದೇವರುಗಳ ಬಸದಿಯ "ಖಂಡಸ್ಥಿತಿ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಕ್ಕೂ ದೇವ-
ರಷ್ಟ್ರವಿಧಾರ್ಚನೆಗೂ ಆಹಾರದಾನಕ್ಕೂ" ವೈತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟನು; ಎಂಬೀ ವಿಷಯಗಳು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತವೆ- ಈ
ಕಾರಣ ಗಳಿಂದ ಅಲಂಕಾರ ಗ್ರಂಥ ಕರ್ತೃವಾದ ಉದಯಾದಿತ್ಯನು ಇವನೇ ಆಗಿರಬಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.²

¹ Madras Epigraphical collection for 1916, No. 546.

² Lives of Kannada Poets, Vol. I, pages 132-133.

³ Madras Epigraphical collection for 1892, No. 333.

⁴ ವೈ || ಮೇರುಮಹಾಮಹೀಧರದ ತೆಂಕಣ ಭಾರತವರ್ಷದೊಳ್ಳನೋ
ಹಾರಿಯದೆಂಬಿನೋಳ್ಳ ಕುಂತಳದೊಡ ಪೂರ್ವಭಾಗದೊಳ್ಳ |
ಸಾರಿ ಮೆರಿಪ್ಪುದಂಧದರಣೀತಳವಂದದಹಿಂದೆ ತೆಂಕಣಾ
ಧಾರಣೆಯಲ್ಲಿ ಮೆನ್ನಪರಿನಾಡು ನಿರಂತರ ಒಪ್ಪಿ ತೋಣುಗುಂ||

⁵ Tadpatri in the Bellary district.

⁶ [ಆದರೆ ಚೋಳೋದಯಾದಿತ್ಯನೆಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಲಿಯೂ ಯಿಲ್ಲ. ಈತನು ಕವಿಯೆಂಬುದೂ ಪ್ರಕಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ
ಚೋಳವಂಶವು ಸೂರ್ಯವಂಶವೇ ಹೊರತು ಚಂದ್ರವಂಶವಲ್ಲ. ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ ಉದಯಾದಿತ್ಯನು "ಸೋಮಾನ್ವಯಜನಿತ"
ನು. ಈತನ ತಾತ ಕವಿಗಂಗನಂತಲೂ, ಗಂಗಾವನಿವಾಲನೆಂತಲೂ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ.—ಹೊ. ಕೃ.]

ಚೋಳೋದಯಾದಿತ್ಯನು “ಸ್ವತಂತ್ರರಾಜನಾಗಿದ್ದಿರಲಾರನು ; ಆವದೊರೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಮಂತರಾಜನಾಗಿದ್ದಿರಬೇಕು” ಎಂಬುದು ಕವಿಚರಿತ್ರೆ ಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. “ಸ್ವಸ್ತಿನೇಕಸಮರಸಂಘಟ್ಟಸಂಚಾರವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮೀಸಮಾಲಿಂಗಿತಪಿಠಾಳವತ್ಸೃಳಂ ಹೃತ್ಪ್ರಿಯಪವಿತ್ರ ಭುವನತ್ರಿಣೇತ್ರ ನಾಮಂಬರಾಭರಣಂ ಪಾಂಡ್ಯ ಗಜಕೇಸರಿ ಕುಲುಕಡೆಪುರವರಾಧೀಶ್ವರಂ ಅಶ್ವಮಹಾಸಿದ್ಧಿ ಸಿದ್ಧವಟದೇವದಿವ್ಯಶ್ರೀಪಾದಪದ್ಮಾರಾಧಕ ಪರಬಳ ಸಾಧಕನಾಮಾದಿಸಮಸ್ತಪ್ರಶಸ್ತಿಸಂಗತಂ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರಂ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ ಭುಜಬಳವೀರನಾರಾಯಣ ಪ್ರತಾಪಕುಮಾರನುದಯಾದಿತ್ಯ” ನಂಬ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯನ್ನೂ “ಉದಯಾವಿತ್ಯದೇವ ಮಹಾರಾಜರು” ಎಂಬ ದಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನೂ ಈತನ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲನಂಬ ಬಿರುದನ್ನೂ, ಈಶಾಸನದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸಂರಾಜನಾವನ ಹೆಸರನ್ನೂ ಕೊಡದೆ ಇರುವುದನ್ನೂ ಗಮನಿಸಿದರೆ ಉದಯಾವಿತ್ಯನ ವಂಶೀಯರು ನೊಡಲುಮೊದಲು ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಳುಕ್ಯರಿಗೆ ಸಾಮಂತರಾಗಿದ್ದರೆಂದೂ ಕಡೆಕಡೆಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರರಾಗಿ ಪೆನ್ನ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ ನಿಶದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚೋಳರ ಪ್ರಬಲ್ಯವು ತಗ್ಗಿದಮೇಲೆ ಈ ವಂಶೀಯರನೇಕರು ಚಾಳುಕ್ಯರ ಅಧೀನರಾಗಿದ್ದರು. ಚಾಳುಕ್ಯರ ಬಲವು ಕುಂದುತ್ತ ಕುಂದುತ್ತ ಸಾಮಂತರನೇಕರು ಸ್ವತಂತ್ರರಾದರು. ಹಾಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರರಾದವರಲ್ಲಿ “ಚೋಳೋದಯಾವಿತ್ಯನೂ” ಒಬ್ಬನಾಗಿರಬಹುದು.

ಈ ಶಾಸನದಿಂದ ಉದಯಾದಿತ್ಯನ ಅನ್ವಯಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸುತ್ತೇನೆ—
ಉದಯಾದಿತ್ಯನ ಅನ್ವಯ

ವೃ॥ ಭುವನಪ್ರಖ್ಯಾತ ಸೋಮಾನ್ವಯಜನಿತ ಮಹಾರಾಜರುತ್ತುಂಗೆ ಕಂಠೀ
ರವಪೀಠಾಧ್ಯಾಸಿತಕೃಷ್ಣಲಬರರಸುಗಳ್ಳುಂನೆ ಸಂದದ್ಧೃಶಾಶಾ |
ವಿವರಂತರ್ವೃತ್ತಿ ಕೇತ್ತಿ ದ್ವೈಜರವರೊಳಂದಾತ್ತ ಪ್ರತಾಪಪ್ರಭಾವ
ಪ್ರವಿಧೂತಾನ್ಯಾವಲೇಪಂ ನೆಗಳ್ಳೆ ನವನಿಯಂ ಪಾಲಿಸಲ್ಕುತಿರಾಜಂ ||

ವೃ॥ ಅತ್ಯರಸಂಗೆಪುಟ್ಟಿದ ತನೂಭವ ನಾಹವಮಲ್ಲದೇವನಾ
ದಿತ್ಯಸಮಪ್ರತಾಪನಿಧಿ ತತ್ಪ್ರತಿ ಬಾಹಲದೇವಿ ತಾನರುಂ |
ಧ[ತ್ಯು]ಪಮಾನ ತಪ್ಪಿಯಸುತಂ ಕಲಿಗಂಗೆ ಮಹೀಭುಜಂ ಪರಾ
ಧ್ಯತ್ಯವಿಭೇದಿ ತದ್ರಮಣಿ ತಾಂ ಮಹದೇವಿ ಯೆನಿಪ್ಪಳೊಪ್ಪುವಳು ||

ವೃ॥ ಆಗಂಗಾವನಿಪಾಃಕಂಗೆವೆಸಿಕಂ ಬೆತ್ತಾ ಮಹಾದೇವಿಗಂ
ರಾಗಂ ಕೈಮಿಗೆ ಪುಟ್ಟಿದಂ ಪ್ರಭುಸುತಂ ಶ್ರೀಸೋಮಿದೇವಂ ಜಯೋ |
ದ್ಯೋಗಂ ತೆನ್ನಿಪಕಾಂತ ಭೂಮಿಸುತಗಂ ಭೂಭಿತ್ತನೂಹಾತಗಂ
ಶ್ರೀಗಂ ಕಂಚಲದೇವಿ ತಾನೆ ಸಮನಾದಳು ಭಾಗ್ಯಸೌಭಾಗ್ಯದೊಳು ||

ಕಂ॥ ಒದವಿದ ರಾಜ್ಯಶ್ರೀಯಿಂ ದುದಾತ್ತನೆನಿಸಿದ್ದೆ ಸೋವಿದೇವನೈಪಂಗಂ |
ಪದಪಿನ ಕಂಚಲದೇವಿಗಮುದೆಯಿಸಿದಂ ಪ್ರಿಯಕುಮಾರನುದಯಾದಿತ್ಯಂ ||

ಉದಯಾದಿತ್ಯನ ಪ್ರತಾಪ-

ವೃ॥ ಮದ[ವ*]ದ್ವೈರಿನಿಪಾಳಸೈನ್ಯತಿಮಿರಪ್ರಧ್ಯಂಸನಂ ಗೆಯ್ದ ಪೇ
ಚ್ಚೈಡೆ ರಾಗಂ ನಿಜಮಂಡಳಕ್ಕೆಸೆಯೆ ದಿಕ್ಕ ಕ್ರಾಂತಮಂ ತೆನ ತೇ |
ಜಿದಗುವ್ವಿಂ ಸಮುಪ್ಪತ್ತವೆಭ್ಯುದಯಮಂ ಕೈಕೊಂಡ ಸೈಹಿಂದವಿಂ
ತುದಯಾದಿತ್ಯಕುಮಾರನಪ್ರತಿಹತೋದಗಪ್ರತಾವೋದಯಂ ||

ಕಂ॥ ಪ್ರತ್ಯುತ್ಥಿನಿಪತಿಬಳತಿಮಿರಾತ್ಮಯಮಂ [ಮಾ]ಳ್ವ ತೇಜದಿಂ ಸೋಮನಿಪಾ |
ಪತ್ಯುನೆನಿಸಿದ ಕುಮಾರಂ ಪ್ರತ್ಯುತ್ಥಂ ತಾನ ನೋಳ್ವಡುದಯಾದಿತ್ಯಂ ||

ವೃ॥ ಸ್ಮರನಂ ರೂಪನೊ ಳಂದ್ರನಂ ವಿಭವದೊಳು ಕಾನೀನನಂ ದಾನದೊಳು
ಹರಿಯಂ ವಿಕ್ರಮಶಕ್ತಿಯೊಳು ಯವಜನಂ ಸತ್ಯೋಕ್ತಿಯೊಳ್ ತೀವ್ರಭಾ |
ಸ್ಮರನಂ ತೇಜದೊಳಂಬುಜಪ್ರಭವನಂ ಚಾತುರ್ಯದೊಳು ಹೇಮಭೂ
ಧರಮಂ ದೈರ್ಯದೊಳಯ್ದ ಪೋಲ್ವನುದಯಾದಿತ್ಯೋರ್ವರಾವಲ್ಲಭೆ ||

ಕಂ॥ ಉದಯಾದಿತ್ಯಕುಮಾರಂ ಕದನವೊಳದಿರಾದ ಮದವದಿಹಿತಮುಂಜಿಳ್ವ |
ತ್ಪದತಿಯರೆ ವದನವನಜಕ್ಕದವಕಲಂ ಮೂಡುವಂದವಿದು ಬಸವಂದೆ ||

ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರ ಮತ್ತು ಮಧುರ ; ಕ್ರಿ-ಶ- ೧೪೧೦-

ಕಮಲಾಪುರಕಲ್ಯಾಣಂಪೆಗೂ ಮಧ್ಯಮಾಗ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ಕೃಷ್ಣದೇವರ ಗುಡಿಯ ಸಮೀಪದ ಒಂದು ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ¹ಶಿಲಾಶಾಸನವೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ದೇವರಾಯನ ಸಚಿವನಾಗಿದ್ದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನು ಪಂಪಾಕ್ಷೇತ್ರದ ಪೂರ್ವದಿಗ್ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ನಾಲ್ಕನೇಶ್ವರನ ತಂಕಣದೇವಿಯ ಗುಹೆಯೊಂದರಲ್ಲಿ ಶಕ- ೧೩೩೦ ನೆಯ ವಿಶ್ವಾಧಿ ಸಂವತ್ಸರದ ಫಾಲ್ಗುಣ ಪ್ರಥಮನಾಸರ ಗುರುವಾರದಂದು “ ಸಮಸ್ತೋತ್ಸವ ಮುಣ್ಣಿ ಪೊಣ್ಣಿರೆ ಮಹಾಗಣನಾಥನ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯಂ ” ಮಾಡಿದನೆಂಬದಾಗಿ ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ.

“ ಕವಿಂದ್ರಾಭರಣಮಧುರ ” ನು “ ಪಿಂಗದೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರಕಚಿವಂಗಾಚಂದ್ರಾರ್ಕಮೊದವಿದಾಯಂ ಶ್ರೀಯುಂ , ಸಂಗತಿವಡದಿರೆ ಬರೆದಂ ಮಂಗಳಮಂ ” ಎಂದು ಶಾಸನಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿದೆ. ಶಾಸನಕೃತಿಸತಿಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರ, ಕೃತಿಕರ್ತನಾದ ಮಧುರ ಇವರ ವಿಚಾರವನ್ನು ಚರ್ಚಿಸುವುದೇ ನಮ್ಮ ಪ್ರಕೃತಕರ್ತವ್ಯವು.

ಕವಿಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ², ಒಬ್ಬ ಮಧುರನು ಧರ್ಮನಾಥಪುರಾಣ, ಗುಮ್ಮಟಾಪ್ಪಕ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುವಂತೆ ಕವಿಚರಿತ್ರಕಾರರು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. “ ಇವನು ಜೈನಮತದವನು ; ವಾಚಿವೆಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು ; ಭಾರದ್ವಾಜಗೋತ್ರದವನು ; ಇವನ ತಂದೆ ವಿಷ್ಣು ; ತಾಯಿ ನಾಗಾಂಬಿಕೆ ; ಬುಕ್ಕರಾಯನ ಸುತ ಹರಿಹರರಾಯನ ಪ್ರಧಾನನಾದ ಮುದ್ದದಂಡೇಶ್ವರನು ಇವನ ಪೋಷಕನು ; ‘ ಭೂನಾಥಾಸ್ಥಾನಚೂಡಾಮಣಿ ಮಧುರಕವಿಂದ್ರಂ ’ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇವನು ಹರಿಹರನ ಆಸ್ಥಾನಕವಿಯಾಗಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಈತನಿಗೆ ಕಲಾವಿಲಾಸ, ಕವಿರಾಜಕಲಾವಿಲಾಸ, ಕವಿನಾಥನ, ಮಧುರ, ಮಾಧವ, ಸರಸಕವಿರಸಾಲವಸಂತ ಭಾರತೀಮಾನಸಕೀರ್ತೀರಾಜಹಂಸ, ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಸಮುದಯ, ಸುಮನಸ್ಸಂಚರಚಂಚರೀಕ ಎಂಬ ಬಿರುದುಗಳಿದ್ದಂತೆಯೂ ” ಕವಿಚರಿತ್ರೆಯಿಂದಲೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ಶಾಸನದಿಂದ ‘ ಕವಿಂದ್ರಾಭರಣ ಮಧುರ ’ ನಿಗೆ ದೇವರಾಯನ ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನು ‘ ಸುಕ್ಷೇತ್ರ ಹಸ್ತ್ಯಶ್ವಭೂಪಾದಿಗಳಂ ’ ಕೊಟ್ಟು ಅವನನ್ನು ಬಹು ಅಕ್ಕಾಣಿಯಿಂದ ಪೋಷಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ.

ಹರಿಹರರಾಯನ ಪ್ರಧಾನ ಮುದ್ದದಂಡೇಶನಿಂದ ಪೋಷಿತನಾದ ಕವಿಚರಿತ್ರೆಯ ಮಧುರನಿಗೂ, ದೇವರಾಯನ ಪ್ರಧಾನನಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನಿಂದ ಪೋಷಿತನಾದ ಈ ಶಾಸನದ ಮಧುರನಿಗೂ ಏನು ಸಂಬಂಧವುಂಟೆಂದು ನಾಚಕರು ಕೇಳಬಹುದು. ಈ ಶಾಸನಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಧುರನು ತನ್ನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆ ಬರೆದುಕೊಂಡಿರುವನು :—

ವೈ || ಗಣಿದಂಗೆೊಳ್ಳೊಡೆ ಮಿಕ್ಕನಕ್ಕರದ ಮಾತಂತಿಕ್ಕೈ ತನ್ನಾಣೆ ಘೋ
ಸಣೆ ಸಲ್ಲಂ ಸುಕವಿಂದ್ರವೈಂದಸಭೆಯೊಳ್ ತಾನೆಂದೊಡಮುಮ್ಮ ಧಾ |
ರಿಣಿಯೊಳ್ಳೊಳ್ಳಿಯಾ ಜಡಾ ಮಧುರನಂ ನಿರ್ಣೀತಕರ್ಣಾಟಲ
ಕ್ಷಣಭಾಪಾಕವಿರಾಜನಂ ಪ್ರವಿಲಸದ್ವಾಣೀಮುಖಾಂಭೋಜನಂ ||

ಕವಿಚರಿತ್ರೆಯ ಮಧುರನು ತನ್ನ ಕವಿತಾಚಾರಿಯನ್ನೂ ಗುಣಾದಿಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಹೀಗೆ ಬರೆದಿರುವನು :—

ವೈ || ಗಣಿದಂಗೆೊಳ್ಳೊಡೆ ಮಿಕ್ಕನಕ್ಕರದ ಮಾತಂತಿಕ್ಕೈ ತನ್ನಾಣೆ ಗೋ
ಸಣೆ ಸಲ್ಲಂ ಸುಕವಿಂದ್ರವೈಂದಸಭೆಯೊಳ್ ತಾನೆಂದೊಡಮುಮ್ಮ ಧಾ |
ರಿಣಿಯೊಳ್ಳೊಳ್ಳಿಯಾ ಜಡಾ ಮಧುರನಂ ನಿರ್ಣೀತಕರ್ಣಾಟಲ
ಕ್ಷಣಭಾಪಾಕವಿರಾಜನಂ ಪ್ರವಿಲಸದ್ವಾಣೀಮುಖಾಂಭೋಜನಂ ||

ಈ ವೃತ್ತವನ್ನು ಕವಿಚರಿತ್ರಕಾರರು ಉದಹರಿಸಿರುವರು. ಪಾಠಕರು ಈ ಎರಡು ವೃತ್ತಗಳನ್ನೂ ಕೇಂಬೆ ಪರಿಶ್ರೇಷ್ಠೀ ಆದರೆ ಎರಡೂ ಒಂದೇ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ವೃತ್ತಗಳ ನಾಲ್ಕನೇಪಾದ ಹೊರತು ಮಿಕ್ಕವುಗಳು ಎರಡರಲ್ಲೂ ಒಂದೇ. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದವು ಕವಿಚರಿತ್ರೆಯಪ್ರಕಾರ :

“ ನಿರ್ಣೀತಕರ್ಣಾಟಲ
ಕ್ಷಣಭಾಪಾಕವಿರಾಜನಂ ಪ್ರವಿಲಸದ್ವಾಣೀಮುಖಾಂಭೋಜನಂ ” || ಎಂಬುದು.

ಶಾಸನಪಾಠದಪ್ರಕಾರ :

“ ನಿರ್ಣೀತಕರ್ಣಾಟಲ-

¹ Madras Epigraphical collection for 1889, No. 38.
² ಈ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನು ತನ್ನ ತಾಯಿಯ ಕಡೆ ಅದ್ವೈತಾಚಾರ್ಯನಾದ ಮಾಧವಾಚಾರ್ಯನಿಗೆ ಒಂಭಾವಗಿದ್ದನು.
³ Vol. I, page, 346
⁴ Ibid., page, 347.

‘ ಹೃದಯಪಾದಸರೋಜನಂ ಪ್ರವಿಲಸದ್ಭಾಷೀಮುಖಾಂಭೋಜನಂ ||’

ಆಗಿರುತ್ತದೆ.

ಮೊದಲನೇಪಾಠದಲ್ಲಿ ಮಧುರನು ತನ್ನ ಕವಿತಾಚಾತುರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ‘ ಕರ್ಣಾಟಲಕ್ಷಣಭಾಷಾಕವಿ ರಾಜನಂ ಪ್ರವಿಲಸದ್ಭಾಷೀಮುಖಾಂಭೋಜನಂ ’ ಎಂಬದಾಗಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವನು. ಎರಡನೆಯ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಅದೇ ರೀತಿ ತನ್ನ ಗುಣಾದಿಗಳನ್ನು ಕವಿತಾಚಾತುರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ತನ್ನ ಪೋಷಕನು ಪ್ರಧಾನ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನಾಗಿದ್ದು ದರಿಂದ ‘ ಲಕ್ಷ್ಮಣಪಾದಸರೋಜನಂ ಪ್ರವಿಲಸದ್ಭಾಷೀಮುಖಾಂಭೋಜನಂ ’ ಎಂಬದಾಗಿ ಹೇಳಿರುವನು. ಆದುದರಿಂದ ‘ ಕರ್ಣಾಟಲಕ್ಷಣಭಾಷಾಕವಿರಾಜನೂ ’ ‘ ನಿರ್ನೀತಕರ್ಣಾಟಲಕ್ಷ್ಮಣಪಾದಸರೋಜನೂ ’ ಇಬ್ಬರೂ ಒಂದೇ ಮಧುರನು ಮುದ್ದೆ ದಂಡೇಶನ ಪೋಷಕನಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದು ದುಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲದೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನ ಉದಾರಾಶ್ರಯಕ್ಕೂ ಪಾತ್ರ ನಾಗಿದ್ದನೆಂಬಂಶವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಯಿತು. ‘ ಭೂನಾಥಾಸ್ಥಾನಚೂಡಾಮಣಿ ಮಧುರಕವೀಂದ್ರಂ ’ ಎಂಬದಾಗಿ ಹೇಳಿ ಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ದೇವರಾಯನ ವಂಶಾವಳಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ :

ವೈ || ಆ ಭೂಮೀಪಾಲಪುಣ್ಯಾಂಕುರಮೆದು ಪುರುಷಾಕಾರದಿಂ ಪುಟ್ಟಿದಂತಾ
ಶಾಖಾಗಪ್ರಸ್ಫುರತ್ತಾವನಯಶನಶನಿಪ್ರಾಥಮಾಹುಪ್ಪುತಾಪಂ |
ಸೌಭಾಗ್ಯಶೀನಿವಾಸಂ ಜನಿಯಿಸಿ ಸಕಲಹೃತ್ಪಚೂಡಾಧಿರೂಢಾ
ಜ್ಞಾಭಾರಂ ಸರ್ವಭೌಮೋನ್ನತಿಯೊಳೆಸಗಿದಂ ದೇವರಾಜಾವನೀಂದ್ರಂ ||

ವೈ || ಸಲಿನಾನಾಸಸ್ಯಸಂಪತ್ತಿಯನೆಂದವಿಸಿ ಸಂತುಷ್ಟಿಯೆಂ ದಾನಧಾರಾ
ಜಲದಿಂ ಸಂತಾಪಮಂ ತಳ್ಳಿಸಿ ವಿತತಸಿತಚ್ಚತ್ರಸುಚಿತ್ತಾಯೆಗೊಯ್ದು ||
ಜ್ವಲಿಪಾಪಾಹ್ನಿದಾಮದಿಂದಂ ನಿಯಮಿಸಿ ನಿಜದೋಸ್ತಂಭದೊಳ್ಳೆಟ್ಟಿ ಗೋಮಂ
ಡಲಮಂ ಸತ್ಕೀರ್ತಿದುಗ್ಧಂ ಗೆಳೆದನೆಹೆಯಿಂ ದೇವರಾಜಾವನೀಂದ್ರಂ ||

ಎಂದನೇಕವಿಧವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಮಧುರನು ದೇವರಾಯನ ಆಸ್ಥಾನಕವಿಯಾಗಿಯೂ ಇದ್ದನೆಂದೇ ಹೇಳಬಹುದು. ² ಈ ಕವಿಯು ‘ ಸಮಾಸಪ್ರಾಸದೇಶಿಸರಣಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥೋಪಮಾಚಾತುರ್ಯ ಮಾಧುರ್ಯ ’ದ ವಿಚಾರ ವಾಗಿ ನಾವಿಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವುದು ಅನುಚಿತ.

ಮಧುರನ ಗ್ರಂಥಗಳು ನಮಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದೊರೆತಿಲ್ಲ. ಈಶಾಸನವೇ ಒಂದು ಪುಟ್ಟ ಕೃತಿಯಂತಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯಲಕ್ಷಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ಉಂಟು. ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನ ವಿಚಾರವನ್ನು ವಿಶದೀಕರಿಸುವಾಗ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಶಾಸನಭಾಗಗಳನ್ನೇ ಉದಹರಿಸುವೆನು. ಆಗ ಪಾಠಕರೇ “ ಕವಿಮಧುರನ ಮಾತುಗಳೇಂ ಸುವಿಯೋ ” ಎಂದು ಹೇಳದಿರರು.

ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನು ದೇವರಾಯನ ಮಹಾಪ್ರಧಾನನಾಗಿದ್ದನೆಂಬುದನ್ನು ಮೊದಲೇ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಮಧುರನು ಇವನನ್ನು “ ಸತ್ಯವೀಂದ್ರ ” “ ಕವಿತಾಕಲ್ಪವಲ್ಲಿವಿತಾನ ” “ ಕವಿರಾಜಲಕ್ಷ್ಮಣ ” “ ಕವಿತಾಲಕ್ಷ್ಮೀಧರ ” ಎಂದು ಅನೇಕಬಗೆಯಾಗಿ ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನು ವಿದ್ಯಾಪಕ್ಷಪಾತಿಯಾಗಿದ್ದು ಅನೇಕ ವಿಬುಧರಿಗೆ ಆಶ್ರಯಭೂತನಾಗಿದ್ದು ದುಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲದೆ ತಾನೇ ಒಬ್ಬ ಮಹಾಕವಿಯಾಗಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂದೇಹವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ಇವನು ಯಾವ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುವನೋ ನಮಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ. ಕೆಳಗೆ ಉದಹರಿ ಸಲ್ಪಡುವ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕಂಡ ‘ ಸಾರಶೀನೀತಿವಾಕ್ಯಾಮೃತಪರಿಸರದೊಳ್ಳುಟ್ಟಿ ’ ಎಂಬ ವೃತ್ತದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವ ‘ ನೀತಿವಾಕ್ಯಾಮೃತ ’ ‘ ಆನಂದರಾಮಾಯಣ ’ ‘ ಕೃಷ್ಣ ಶಿಲಾ ’ ಮೊದಲಾದುವು ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರಕೃತಗ್ರಂಥಗಳೆಂದು ಊಹಿಸಲು ಅವಕಾಶವುಂಟು.

ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಮಾದರಸಸಾಯಣರೆಂಬ ಪ್ರಧಾನರು ಇಬ್ಬರಿದ್ದರು. ಯಿವರೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ರಾದ ವೇದಭಾಷ್ಯಾದಿಬೃಹದ್ಗ್ರಂಥಪ್ರವರ್ತಕರಾಗಿ ಹೆಸರುವಾಸದ ಸಾಯಣಮಾಧವರೆಂಬವರು. ಇವರಿಗೆ ಸಿಂಗಲಿ ಎಂಬೊಬ್ಬ ತಂಗಿಯಿದ್ದಳು.

ವೈ || ಆತರುಣೀಶಿಖಾಮಣಿಗೆ ವಲ್ಲ ಭನಾರನ ವಿಷ್ಣು ವೃದ್ಧವಿ
ಖ್ಯಾತಪವಿತ್ರಗೋತ್ರದೊಳು ಗೋಸನ ವೆತ್ತೊಗೆದಂ ಜಗಜ್ಜನ |
ಪ್ರೀತಿಕರಂ ಗುಣಾಕರನಲಂಕೃತಭೂಭುವನಂ ಬುಧಾಳಿಲಿ
ಲಾತಿಶಯ್ಯಕತಾಮರಸನೆಂದೆನೆ ರಾಮರಸಂ ಧರಿತ್ರಿಯೊಳು ||

¹ [ಇಲ್ಲಿ ‘ ಹೃದಯಪಾದಸರೋಜನಂ ’ ಎಂಬುದು ಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ. ತಿದ್ದುವಲ್ಲಿ ‘ ಹೃದಯಪಾದ್ಯಕಸರೋಜನಂ ’ ಎಂದು ತಿದ್ದಬೇಕಾದೀತು. — ಹೊ. ಕೃ.]

² *Lives of Kannada Poets*, Vol. I, pages, 346-351 and Vol. II, page, 204.

ಈ ರಾಮರಸೆನಿಗೆ :

ವೈ|| ಅನಿಮಿಷನಂದನಕ್ಕಮರಭೂರುಹಪಂಚಕವಿಶ್ವರಂಗೇ ನೆ

ಟ್ಟನೆ ಮುಖಪಂಚಕಂ ನೃಪನಯಾಭಿಮತಕ್ಕಮದ್ದಂಗಳಪಂಚಕಂ |

ಜನಿಯಿಸಿ ಲೋಕರೂಢಿ ವಡದಂತೆ ಸಮಸ್ತ ಜನಂ ಮನಂಗೊಳ

ಲ್ಲನಿಸಿದುದಾ ಗುಣೈಕನಿಧಿ ರಾಮರಸೆಗೆ ತನೂಜಪಂಚಕಂ ||

ಕಂ|| ಕ್ರಮದಿಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರ ಚೆನ್ನಮಂತ್ರಿ ಬುಕ್ಕಂಣ ಮಾಧವಂ ಪೆಗ್ಗಡೆಯೆಂ |

ದಮದಿರೆ ನಾಮಂ ನೆಗೆಳ್ ರ್ ಸಮನಿಸಿ ಸಿಂಗಾಂಬಿಕಾವಿಶ್ರಾಂತರದೊಳು ||

ಕಂ|| ಆ ಮೆಣೆವೈವರೊಳಾಂತಂ ಶ್ರೀಮದ್ಭೀಮಪ್ರತಾಪನಜ್ಜನಕೇರ್ತ್ತಿ |

ಪ್ರೇಮಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನೆನ[ಶ್ರೀ] ಮಹಿಯೊಳ್ಳ ಮೈಸಂಭವಪ್ರಾಭವಮಂ ||

ಕಂ|| ಕಂನಡಿಗಳುಲಕೆ ರಂನದೆ ಕಂನಡಿಯೆನ ವಿಷ್ಣುವಿದಿತವೈತ್ತ ಶ್ರೀಸಂ |

ಪಂನಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರದೇವಂ ನಿಮ್ಮೊಲನಾಗಿ ನೆಗೆಳ್ ನೊಳಗಂ ಪೊಣಗಂ ||

ವೈ|| ಶ್ರೀರಾಮಂ ತಂದೆ ದೇವೋತ್ತಮ ದಶರಥರಾಮಂ ಮನೋದೈವಮಾನಂ

ದಾರಾಮಂ ರೂಢಿವೆತ್ತಗ್ಗದ ಕುಲಗುರುವೆಂದಂತೆ ಪೋಷಿಸ್ಪದೇನಿಂ |

ನಾಗಂ ಸಿಂಗಾಂಬಿಕಾಮಂಗಳಜರಸುಧಾವಾರ್ಧಿಸಂಜಾತನಂ ತಾ

ನಾರಾಮಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣಾಮಾತ್ಯನ ಸಕಲಜಗಜ್ಜಾ ತಚ್ಚೇತೋಭಿರಾಮಂ ||

ಸಿಂಗಾಂಬಿಕೆಯು ತನ್ನ ಮಗುವಿಗೆ ಹೇಗೆ ಹಾಲೆಣೆಯುತ್ತಿದ್ದಳೆಂಬುದನ್ನು ಮಧುರನಿಂದ ಕೇಳಿ :

ವೈ|| ಕೆಣೆಯಂ ಕಟ್ಟಿಸು ಭಾವಿಯಂ ಸವೆಸು ದೇವಾಗಾರಮಂ ಮಾಡಿಸೆ

ಜಿಜ್ಞೆಸೆಯೊಳ್ಳುತ್ತಿದನಾಥರಂ ಬಿಡಿಸು ಮಿತ್ರಗಿಂಬುಕೆಯಿ ನಂಬಿದ |

ಗ್ಗಣೆವೆಟ್ಟುಗಿರು ಶಿಷ್ಯರಂ ಪೊರೆ ಯೆನುತ್ತಿಂತಲ್ಲವಂ ಹಿಂದೆ ತಾಂ

ಯೆಣೆದಳಾಪಲೆಣೆವಂದು ತೊಟ್ಟು ಕವಿಯೋಳ್ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರಾಮಾತ್ಯನ ||

ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನಿಗೆ ದೇವಕಿ, ಸೋಮಲೆ ಎಂಬಿಬ್ಬರು ಹೆಂಡಿರಿದ್ದರು. ಗಂಡು ಮಕ್ಕಳು ನಾಲ್ಕುಮಂದಿ. ಈ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ ಕವಿಯು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಯಿದ್ದಾನೆ :

ಕಂ|| ಕಯ್ಯೊಂದೊಡೆ ಮಂದಾರದ ಕಯ್ಯೊಂ ಮಂತ್ರೀಂದ್ರ ಲಕ್ಷ್ಮಣಾಂಕನ ಕಯ್ಯೊಂ |

ಕಯ್ಯೊಲ್ಲ ದುಳಿದ ಮನುಜರ ಕಯ್ಯೊಂಬುವು ಮರುಳಕ್ಕಿಗಳೇತು ಕೈಗಳ್ ||

ಕಂ|| ಮಾತನೊ ದೇವರಾಯಂಗಾತಂ ಸೆನ್ನಂತ್ರಿಯನಿಸಿ ನೆಗೆಳ್ಳರೆ ವಿಬುಧ |

ಪ್ರೀತಿ ಮಿಗೆ ನಿಖಿಳವಿದ್ಯಾನೀತಿಗೆ ಗುರುವೆಂದರ್ವರೇ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಂ ||

ವೈ|| ಸುಮನೋವಿನ್ಯಾಸದಿಂ ವಿಶ್ವಾತವಿಬುಧಜನಾನೂನಸನ್ನಾನದಾಂ

ಕ್ರಮದಿಂದಿ ರಾಮಚಂದ್ರಾತ್ಮಜ ಸಚಿವಶಿರೋರತ್ನ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರಂಗಾ |

ಸಮಾಪಿತಾನಳ್ಳುಣೆ ಕೇಳೊಡೆ ಬಿಡು ಪೊಸತಲಂ ಪೋಗಿಯುಂ ಬಂದು ಕಲ್ಪ

ದ್ರುಮವೊಂದಂ ಪೇಳ್ವೆ ಮತ್ತುಳ್ಳಡೆ ನುಡಿ ಜಗತ್ತೀಚಕದೋಳ್ ಸಕ್ಕವೀಂದ್ರಾ ||

ವೈ|| ಪುಸಿದಾನರ್ಜಿಸುವರ್ಥವೇಂ ಮುನಿದಕಯ್ಯೊಳ್ಳೇಲೆಲೆ ವಂದಿ ವಾ

ದಿಸದಿವಂಕವಿಕುದ್ಧಿಯೋಳ್ಳಭವದೋಳ್ಳುಖ್ಯಾತಿಯೋಳ್ಳು ರತಿಯೋ |

ಳ್ಳ ಸದೊಳಾ ಜ್ಞೆಯೊಳ್ಳತೃದಾರಗುಣದೊಳ್ಳಾಂಭೀರ್ಯದೊಳ್ಳಾತ್ಮ್ಯ ಲ

ಕ್ಷಿಸೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನಲ್ಲ ದೊಂಟಿ ಸಭೆಯೋಳ್ ಶ್ರೀದೇವರಾಜೇಂದ್ರನಾ ||

ವೈ|| ಧರಣೀಚಕ್ರಂ ಮನಂಗೊಳ್ಳುದಯಮುರುತಮಸ್ತೋಮವಲ್ಲಾಡುವಾತ್ಮಾ

ಚರಣಂ ಸನ್ಮಾಗ್ಗಮದೋತ್ತಿಸುವ ರುಚಿಸದಾಲೋಕಮುರ್ವೇಳ್ವ ತೇಜ |

ಸ್ಪುರಣಂ ನಿತ್ಯಾನುರಾಗಕ್ಕಡೆಗುಡಲೆಸವಿ ವೇರ್ವೆಯಿಂ ದೇವಭೂಚೈ

ದ್ವರಪಾಡಾಸಂನ ಸೇನುಂನತಿವಡೆದನೊ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರಾಮಾತ್ಯಮಿತ್ರಂ ||

ವೈ|| ಪೂವಿನ ಬಿಲ್ಲು ನೇಟಿಸುವ ಬಂಡೆ ಬಸಂತನನಾಸೆಮಾಡುವಿಂ
ಮಾವಿನರಲ್ಲಳಂ ಬನಸಗೆಯ್ಯಳದಿಂಗಳ ಪಂಗುಗೊಳ್ಳ ಬ |
ಲೈವುದೆನುತ್ತ ಚಿತ್ತಭವನಾವನ ವೆಯ್ಯಳಗೊಂಡು ಕಂಡ ಕಾಂ
ತಾವಳಿಯೆ ಮರಳ್ಳು ವನನಲೊಬಗೊಂತುಟೊ ಲಕ್ಷ್ಮಣಾಂಕನಾ ||

ಕಂ|| ನೆಲದೊಳ್ಳುತಿಹಿತರಾವೆಂದೊಲಿವರ ನಾಲಿಗೆಯನಲುಗಲಿಯ್ಯದೆ ಬಲು ಸಂ |
ಕಲೆಯಾದುದು ಮುಂಕೀರ್ತಿಯ ಕಲೆ ಮೂಜಗವೆಡೆ ಮಂತ್ರಿಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನಾ ||

ವೈ|| ಗಣನಾಮಾತ್ರಮೆ ದೇವರಾಯನರನಾಥಾನಾ ನದೊಳುತ್ತಾನವಾ
ಗ್ರಣೆಗಳ್ಳೆತ್ತ ವಿಚಾರಿಪಾಗಳುಪಥಾಸಂತುಧಿಯಿಂ ಬುದ್ಧಿಯಿಂ |
ಗುಣದಿಂ ಗೌರವದಿಂ [ಪೊ]ದಳ್ಳ ಸವ ಮುದ್ರಾಮಾತ್ಮಯೋಗಂಧರಾ
ಯಣಬಾಣಾಂಕಸುಮಂತ್ರರೊಳ್ಳೊ ರೆಗೆ ವಂದಂ ಮಂತ್ರಿಲಕ್ಷ್ಮೀಧರಂ ||

ವೈ|| ಸಾರಶ್ರೀನೀತಿವಾಕ್ಯಾಮೃತಪರಿಸರದೊಳ್ಳುಟ್ಟಿ ವೆಯ್ಯಂದದಾನಂ
ದಾರಮಾಸಂನರಾಮಾಯಣದೊಳಮದ್ದು ತಳ್ತಾವಗಂ ಕೃಷ್ಣಾ ಲೀಲಾ |
ಧಾಧಂ ತಾನಾಗಿ ನಾನಾಫಲಮನಿಳೆಗೆ ಬೀಜಿತ್ತು ಸಂಸಾರಸಾಖ್ಯಾ
ಕಾರಂ ಸನ್ಮಂತ್ರಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನುರುಕವಿತಾಕಲ್ಪವಲ್ಲವಿತಾನಂ ||

ವೈ|| ಪದವಿಂದಂ ಕವಿರಾಜಲಕ್ಷ್ಮಣನ ಕಾವ್ಯಾಲಾಪಮಂ ಕೂರ್ತು ಕೇ
ಳದೆ ಮುಂಪೊದರೆ ಪಾಡೆ ಪೊ[ಂ]ಮೆ ಕಿವಿಗೊಟ್ಟಿತ್ತಾನುಮಾರೈದು ಸಂ |
ಮದದಿಂ ಸೈತಿರದೊರು ದೊತಿಯರಮಾತಂ ವಿಾಟೆ ಕಣ್ಣೊಂಡು ನೋ
ಡಿದ ಪೆಣ್ಣುಳ್ಳುದಿದಿದ್ದ ಪೊಗಣೆಯ ಪುಂಣಿಂದಂಣೆ ಪುಯ್ಯಲ್ವ ರೇ ||

ವೈ|| ಗುರುದೈವಂ ಮೆಚ್ಚೆ ನಿಜ್ಜಂ ಬಗೆದಣೆವ ಮನೋಭೆಕ್ತಿ ವಿದ್ವಜ್ಜನಂ ಬಾ
ಪುರ ಬಾಸೆಂದೆತ್ತಿ ಕೊಂಡಾಡುವ ವಿವಿಧಕಳಾಪ್ರಾಧಿ ವಂದಿವ್ರಜಂ ಕಂ |
ಡಿರದಿಪ್ಪಾಧ್ಯಂಗಳಂ ಕೊಂಡಡರೆ ಪೊಗಳ್ಳ ವಿಶ್ರಾಣನಂ ನಿಶ್ಚ[ವಂದ್ಯಂ]
ಚರಿತಂ ತಾನಾಗಲೇನುನ್ನ ತಿವೆಡೆನೊ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರಾಮಾತ್ಮವಯ್ಯಂ ||

ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನ ಸ್ವಾಮಿಕಾರ್ಯ ದುರಂಧರತೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಮಧುರನು ಒಂದು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರು
ವನು. ಒಮ್ಮೆ ಕೆಲವರು ಘಾತುಕರು ದೇವರಾಯ ಮಹಾರಾಯನನ್ನು ಕೊಲ್ಲ ಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಚನ್ನಾಗಿಮಸೆದ
ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಕೈಲಿಡಿರು ರಾಜದ್ವಾರವನ್ನು ಮುತ್ತಿದರು. ಈ ಸಂಚನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನು ತಿಳಿದು ಕೆತ್ತಬಲ
ವನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ “ತನ್ನ ಪತಿಕಾರ್ಯಮೆ ಕಾರ್ಯಮೆನುತ್ತ” ಮಹಾಸಾಹಸದಿಂದ ವಂಚಕರನ್ನು ವಂಚಿಸಿ ತನ್ನ
ಡೆಯನ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಕಾಪಾಡಿದನಂತೆ.

ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನ ವಿಷಯವಾದೀ ಕಡೆನುಡಿಗಳನ್ನು ಮಧುರನ ಸವಿನುಡಿಗಳಿಂದಲೇ ಮುಗಿಸುವೆನು.

ವೈ|| ಪೊಗಳೆಲೊಂಬುಳಿಯೊದೆ ಪೆಂಪಿನ ಯಶೋಲಕ್ಷ್ಮೀಧರಂ ಬಲ್ಲವೆ
ಬ್ಬುಗಗೊಳ್ಳುಂಪಿನ ಸೊಂಪುವೆತ್ತ ಕವಿತಾಲಕ್ಷ್ಮೀಧರಂ ರಾಜನೀ |
ತಿಗೆ ನೇಪರ್ವದ ಮಹಾಪ್ರಧಾನಪದವಿಲಕ್ಷ್ಮೀಧರಂ ಧಾತ್ರಿಯೋಳ್
ನೆಗಳ್ಳಂ ನಿಮ್ಮಲರಾಮಾಚಂದ್ರತನಯಂ ಸನ್ಮಂತ್ರಿಲಕ್ಷ್ಮೀಧರಂ ||

ಪರಿಶಿಷ್ಟ I.

ಕನ್ನಡ ನಾಟಕ

ಕರ್ಣಪೂರೈನೆ (ಕ್ರಿ-ಶ- ೧೧೪೦) ‘ಚೇತೋಹರಮೆಂಬಿನಮೆಸೆವೆ ಮಾಳವೀಮಾಧವೆ,’ ಕೇಶಿರಾಜನ (ಕ್ರಿ-ಶ-
೧೧೬೦) ‘ಶ್ರೀಚಿತ್ರಮಾಲೆಯಂತೆ ಸುಭದ್ರಾಹರಣಂ, ಪ್ರಬೋಧಚಂದ್ರಂ’ ಇವೆಲ್ಲವೂ ನಾಟಕಗಳಾಗಿರಬೇಕೆಂದು
ಕವಿಚರಿತ್ರಕಾರರು ಬರೆದಿರುವರು.¹ ಕಾರಣಗಳಲ್ಲದೆ ಕವಿಚರಿತ್ರಕಾರರು ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಿಸಿರಲಾರರು. ಆದರೆ ಅವ
ರು ಯಾವ ಕಾರಣಗಳನ್ನೂ ಸೂಚಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ರನ್ನನ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೯೩) ಗದಾಯುದ್ಧದಲ್ಲಿನ 'ಅಯುತ್ತುಂಬುದ ತನ್ನಂ (ಪಾಂಚಾಲಿ) ನಗುತ್ತುಂ ಪೋಪಂತೆ ಸಂತೋಷಮಂ ಮಾಡಿಸಿದೆ' ವಿದೂಷಕನನ್ನೂ¹, 'ಪ್ರಸತ್ತವ' 'ಕಂಚುಕ' ಎಂಬ ಹಲವು ಕಬ್ಬಗಳನ್ನೂ², ನಾಗಚಂದ್ರನ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೦೫) ರಾಮಚಂದ್ರಪುರಾಣದ

'ಶ್ರೀಕೇಳನಿಲಯಂ ನಿಜಾಂಘ್ರಿಕಮಲಂ ವಿದ್ಯಾನಟೇನಾಟ್ಯವೇ
ದೀಕಲ್ಪಂ ಮುಖಚಂದ್ರಬಿಂಬಮಖಿಲೇಂದ್ರೋತ್ತಂಸಮಾಣಕೈದೀ |
ಪಾಕೀರ್ಣಂ ಹರಿಪೀಠಪೂರ್ಣಮನಿಪಂ ಪೂಜಾರ್ಹನಾರ್ಹಂತ್ಯಲ
ತ್ವೀಕಾಂತಂ ಮುನಿಸುವ್ರತಂ ನಮಗೆ ಮಾಯೈಷ್ಯಾರ್ಥಸಂಸಿದ್ಧಿಯೆಂ ||'

ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕವನ್ನೂ, ರುದ್ರಭಟ್ಟನ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೮೦) ಜಗನ್ನಾಥವಿಜಯದ

'ಶ್ರೀರಾಮಾನಜಿ ಕೌಸ್ತುಭದ್ಯುತಿಕಿರತ್ತುಪ್ಪಾಂಜಲಿಹೈವನ
ಕ್ಷೋರಂಗಸ್ಥಿತಯಾದ ಪಾದನಖರೋಚಿಗಂಗಂಗೆ ಪೃಥ್ವೀಕಕೋ |
ಪೀಠವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಸಂದ ಚಕ್ರವಿದ್ಯುತ್ಪದ್ವಾಂತಮಂ ಗೆಲ್ಲ ಭೂ
ಭಾರಚ್ಛೇದವಿನೋದಿ ಕೃಷ್ಣ ನಮಗೀಗಾನಂದಸಂದೋಹಮಂ ||'

ಎಂಬ ಆದಿ ಶ್ಲೋಕವನ್ನೂ, ಕವಿಕಾಮದೇವನ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೦೦) ಶೃಂಗಾರರತ್ನಾಕರದ ಮೂರನೆಯ ಪರಿಚ್ಛೇದದಲ್ಲಿನ

'ಕಂ|| ನವರಸಭೇದಮಂ ಭಾವವಿಧಾನಮನುಜಯೇ ವೇಷ್ಟಿ ನಿಶ್ಚಿಂದಿತ್ತಲ್ |
ಕವಿಮುಖ್ಯರೆಗೆ ನಾಯಕ ವಿವರಣೆಯಂ ನಾಯಿಕಾವಿಕಲ್ಪಾಂತರಮಂ ||

ಚತುರ್ಥಪರಿಚ್ಛೇದದಲ್ಲಿನ

'ಕಂ|| ನೆಣೆಯೆ ರಸಭಾವನಿಧಿಯಂ ನೆಣೆನಾಯಕನಾಯಿಕಾವರಿಹೈಯನಿಂಬಾ |
ಗಲುಪಿದೆ ನಿತ್ತಲ್ ತಟಿಸಂದೆಲುಪಿದೆವೆ ಸುಸಖೀವಿಕಲ್ಪಾಂತರಮಂ ||

ಎಂಬ ಪದ್ಯಗಳನ್ನೂ, ಮಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಜುನನ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೪೫) ಸೂಕ್ತಿಸುಧಾರ್ಣವದೊಳಗಿನ

"ಬರೆಯಲ್ಪಾರದು ಬರ್ಚಿಸಲ್ಪಾರದು ನೋಡಲೂಡದೊಡ್ಡೈಸೆಲ
ಚ್ಚರಿ ಭೂಮಂಡಲಮಧ್ಯದೊಡೆದು ಮೂಡುತ್ತೆಂಬಿನಂ ಚೆಲ್ವನಾ |
ಕರುಮಾಡಂ ನವಭೂಮಿಕಾಪ್ರಕಟಿತಂ ವಿಷ್ಣುಭವಿಸ್ತಾರಬಂ
ಧುರಸಂಧಿಪ್ರತಿಭಾಸಿ ನಾಟಕದ ಪಾಂಗಿಂ ಚೂಳಕಂ ಲಾಳಕಂ || "

ಎಂಬ ವೃತ್ತವನ್ನೂ, ಭೀಮಕವಿಯ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೬೯) ಬಸವಪುರಾಣದ

'ಸಕಲಭಕ್ತಾಸ್ಥಾನದೊಳ್ಳೋಳಿಕಗಳೊಗ್ಗಿನ ಮೇಳವದ ನಾ
ಟಕದ ಪಾತ್ರದ ಪೇರಣೆಯ ಜೋಳಗಳ ಜೋಕೆಗಳ |
ಪ್ರಕಟವೆಸೆಯೆಲ್ಲೊಣುವಿಣಾಣಿಕರನಾದವೊರೆಯ ಶೋಭಾ
ಷ್ಪಕ ವೊದರುತಿರೆ ಚಾಂಗು ಭಲರೆಂಬಾರವಂಗಳೊಳು ||'

ಎಂಬ ಪದ್ಯವನ್ನೂ³, ನಿಜಗುಣ ಶಿವಯೋಗಿಯ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೦೦) ವಿನೋಕಚಿಂತಾಮಣಿಯ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿನ

"ಬಳಕ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ದಿನದಿನಕಭಿನಯಿಸಲ್ಪಕ್ಕ, ರಸ ಭಾವ ಸಂವಿಧಾನ ಆಶ್ರಯಂಗಳೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧ ಪ್ರಬಂಧಾಂಶಂಗಳಂ, ಮುಖದೃಷ್ಟಿ ಸ್ವರಪಾದಂಗಳಭಿನಯಿಸ ಲಕ್ಷಣಂ ತಪ್ಪದೆ, ಮೇಲೆ ಮುಖರಸವೇ ಹಾವ, ನೇತ್ರ ಸ್ಪಂದವೇ ಭಾವ, ಪದವ್ಯಾಸವೇ ವಿಲಾಸ, ಭ್ರೂವಿಹ್ಲೇಷಣವೇ ವಿಭ್ರಮವೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧವೋಹಮಂ ಮೈವತ್ತು, ಕುದ್ಧ ದೇಶೀಯವೆಂಬ ದ್ವಯವಾ ವಿವರಗೊಂಡು, ತಾಂಡವ ನಾಟ್ಯ ನೃತ್ಯ ಲಾಸ್ಯ ಗುಂಡಿಲ ಪೆಕ್ಕಣ ಲಚ್ಚಣ ಅಪರಿಪಾತ್ರ

¹ ಗದಾಯುದ್ಧ, ದ್ವಿತೀಯಾಶ್ವಾಸ, ಪುಟ 23-24.

² ಗದಾಯುದ್ಧ, ಪ್ರಥಮಾಶ್ವಾಸ, ಪುಟ 13.

³ ಬಸವಪುರಾಣ, ಸಂಧಿ 4, ಪದ್ಯ 7.

ಸುಪಾತ್ರ ಸರ್ವತೋಭದ್ರವೆಂಬ ದಶವಿಧಪಾತ್ರಗಳಂ ಬೀರಿ, ಲಯಗಾನಾಭಿನಯಸಾಲಂಕಾರಭಾವಸಾಮರಸ್ಯವೆಂ
ತೋರಿ, ಪ್ರತಿನಯನದೈಯಾಕರ್ಷಣವಂಗೈವ ನರ್ತಕನರ್ತಕಿಯರಿದುಪಾಸಿತರಾಗಿ,” ಎಂಬ
ಭಾಗವೆನ್ನೂ,

ಪಾಠಕರು ಕೊಂಚ ಗಮನಿಸಿ ಓದಿದ್ದೇ ಆದರೆ ಕನ್ನಡಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ನಾಟಕವೂ, ಕನ್ನಡಿಗರಿಗೆ ರಂಗಭೂಮಿ
ಯೂ ಹೊಸದಲ್ಲವೆಂದು ತೋರಿಬರದೆ ಇರದು.

ಭಟ್ಟಾಕಳಂಕನು (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೦೪) ತನ್ನ ಕಬ್ಬಾ ನುಶಾಸನದಲ್ಲಿ ‘ಕಬ್ಬಾ ಗಮಯುಕ್ತಾಗಮಪರಮಾಗಮ
ವಿಷಯಾಣಾಂ ತಥಾ ಕಾವ್ಯನಾಟಕಾಲಂಕಾರಕಲಾಶಾಸ್ತ್ರವಿಷಯಾಣಾಂ ಚ ಬಹುನಾಂ ಗ್ರಂಥಾನಾಮಪಿ ಭಾಷಾ
ಕೃತಾನಾಮುಪಲಬ್ಧ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್’ ಎಂದು ತನ್ನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ನಾಟಕಗಳಿದ್ದು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವನು.
ಆದರೆ ಆ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದರೂ ನಮಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ೧೭ ನೇ ಶತಮಾನದ ಸಿಂಗರಾರ್ಯಕೃತ ಸಂಸ್ಕೃತರತ್ನಾಂಜಲಿಗೆ
ಭಾಷಾಂತರವಾದ ಮಿತ್ರವಿಂದಾಗೋವಿಂದವೆಂಬ ನಾಟಕವೊಂದೇ ಈಗ ನಮಗೆ ದೊರೆತಿರುವುದು. ಅಲ್ಲದೆ ಕವಿಚರಿತ್ರೆ
ಕಾರರು ಪ್ರಥಮಸಂಪುಟದ ಅನುಬಂಧದ 13 ನೇ ಪುಟದಲ್ಲಿ ‘ಪ್ರಭುನಾಟಕ’ (ಕ್ರಿ.ಶ. 17 ನೇ ಶತಮಾನ) ವೊಂದನ್ನು
ಗುರುತಿಸಿರುವರು.

ಕೆಳದಿಯರಸರು ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಯರಂಗವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ನಾಟಕಗಳನ್ನು ಆಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ
ರೆಂದು ‘ಕೆಳದಿನೃಪವಿಜಯ’ ದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ (ಆಶ್ವಾಸ 5, ಪುಟ 76, ಪದ್ಯ 30).

ಭಟ್ಟಾಕಳಂಕನ ಹೇಳಿಕೆಯನ್ನು ಸ್ಥಿರಪಡಿಸಲು ಶಾಸನದ ಆಧಾರವೊಂದು ದೊರೆತಿರುವುದು. ಕರ್ನಾಟ
ತಾಲೂಕು ಚರುವುಬೆಳಗಲ್ಲಿಂಬ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ ಕೇಶವದೇವಾಲಯದ ಒಂದು ಕಂಭದಮ್ಮೇಲೆ ವೀರಕೃಷ್ಣರಾಯ
ಮಹಾರಾಯನ (ಕಕ. ೧೪೩೬ ಭಾವ, ವೈಶಾಖ ಶು. ೧೫) ಶಾಸನವೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ತಿರುಪತ್ತೂರು ಸೋ
ಮರಸನ ಮಗ ಕರಣಂ ಬಸವರಸನು ಪಾತ್ರಿ ಪೂಜಿತವೆಂದ ನೆಟ್ಟುವ ತಿಮ್ಮಯನ ಮಗಳಿಗೂ, ತಾಯಿಕುಂದನಾಟಕದ
ಚೇಗಯನ ಮಗ ನಟ್ಟುವ ನಾಗಯ್ಯನಿಗೂ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನವಾಡಿದಂತೆ ಬರೆದಿದೆ.

ಆದಕಾರಣ ೧೬ ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲೇ ಕನ್ನಡ ನಾಟಕಗಳಿದ್ದು ವೆಂದೂ, ಅವುಗಳನ್ನು ಅಗಾಗ್ಗೆ ರಂಗಸ್ಥಲ
ದಲ್ಲಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಿದ್ದ ರೆಂದೂ, ವೇಳೆಯರು ಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ರೆಂದೂ, ನಾಟಕಕಲೆಗೂ ನಟರಿಗೂ ಪೂಜಾ
ತ್ವವೂ ವಿತ್ತದೊ ವಿಶದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರಿಚ್ಛೇದ II

‘ರಚಿಸು’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯ ಪದಗಳು

ಅನೇಕ ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಪೇಳ್ವ ನಟಾಯಿಂ ಸಾಸನಮಂ (Ep. Carn., Mysore, Pt. II, ನಾಗ
ಮಂಗಲ 28) ‘ರಾಜಯ್ಯಂ ಬರೆದಂ’ (Ep. Ind., Vol. XV, p. 332) ‘ಶ್ರೀಮತ್ಯವಿರಾಜವೆಲ್ಲ ಭಂ ಕಪ್ಪಣ
ಭಟ್ಟರ ಖಖಿತಂ’ (Ep. Carn., Shimoga, Pt. II, ಸೊರಬ 184) (Lives of Kannada Poets, Vol. I, p.
361). ‘ಬರೆದಂ ರವಿನಾಗಭಟ್ಟ ನತ್ಯಾದರದಿಂ’ (Ind. Ant., Vol. XII, p. 223) ಎಂದು ಅನೇಕಬಗೆಯಾಗಿ ಕಾ
ಣಬರುತ್ತದೆ. ಹಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರು ‘ಬರೆದ’ ‘ಬರೆದಂ’ ‘ಖಖಿತ’ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ‘ರಚಿಸಿದಂ’ ಎಂಬ
ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡಲು ಒಪ್ಪುವದಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ‘ಕೈಬರೆದದಿಂದ ಬರೆದರು’ ಎಂಬದಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು
ಕೊಡುವರು. ‘ಬರೆ’ ‘ಪೇಳ್’ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ‘ರಚಿಸು’ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲವೆಂದು ನಾವು
ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾಧಾರಣವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರೆಯುವುದೆಂದರೆ ಕೈಬರೆದದೇಗೆ ಯೆಂದು ಅರ್ಥ. ಪೇಳಿದರೂ
ಹೇಳಿದಂ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಅರ್ಥ. ಆದರೆ ‘ಬರೆ’ ‘ಪೇಳ್’ ಎಂಬ ಧಾತುಗಳ ಪರಿಶುದ್ಧಾರ್ಥವು ‘ರಚಿಸು’ ಎಂದೇ.
ಇದಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಯಾಕಂದರೆ

‘ಸುಕರಕವಿಯಪ್ಪಚರಾಜನುಂ ಸಹಜಕವಿ ಮಲ್ಲಿದೇವನುಂ ಬರೆದರು’ (Ep. Ind., Vol. V, p. 231,
foot-note 1) ‘ಕವಿರಾಜಬಾಂಧವಂ ಬರೆದನಿದಂ’ (Ep. Carn., Mysore, Pt. II, ಹೆಗ್ಗಡದೇವನಕೋಟೆ, 18)
‘ಕವಿತಾಮನೋಹರಂ ಕವಿತಳೆರೆ ಕರ್ಪರಸಂ ಬರೆದಂ’ (Ind. Ant., Vol. XIII, p. 93) ‘ಕವಿ ಮಾದಿರಾಜಂ]
ಬರೆದಂ’ ‘ಶಾಸನಮನಿದಂ ಬರೆದನಾಕುಕವಿ ನಿಟಲಾಕ್ಷಂ’ (Ep. Carn., Vol. VII, ಪಿಹಾರಿಪುರ, 98).

1 Madras Epigraphical collection for 1915, No. 558.

2 Lives of Kannada Poets, Vol. I, p. 278.

‘ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರಸಚಿವಂಗಾಚಂದ್ರಾಕ್ಷಮೊದವಿದಾಯಂ ಶ್ರೀಯಂ ಸಂಗತಿವಡದಿರೆ ಬರೆದಂ ಮಂಗಳಮಂ’ (S.I.I. Texts, Vol. IV, No. 38 of 1889) ಎಂಬ ಅನೇಕ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಕಾಣಬರುತ್ತವೆ- ಈ ಆರು ಉದಾಹರಣೆಗಳಲ್ಲೂ ‘ಬರೆದ’ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವೇನು? ಸುಕರಕವಿ, ಸಹಜಕವಿ, ಕವಿರಾಜಬಾಂಧವ, ಕವಿತಾ ಮನೋಹರ, ಆಕುಕವಿ, ಎಂಬುದಾಗಿ ‘ಬರೆದ’ ವರನ್ನು ವಿಶೇಷಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ‘ರಚನೆ’ ‘ಕವಿತ’ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ವಿಕಟ. ‘[ಶಾಸನವ] ಹೇಳಿದೆ ಕವಿ ಹಂಸದೇವ (Ep. Carn., Vol. XII, ಚಿಕ್ಕನಾಯಕನಹಳ್ಳಿ, 32) ‘ಪೇಟ ನಲ್ಪಯಿಂ ಸಾಸನಮಂ’ (Ibid, Vol. IV, ನಾಗಮಂಗಲ, 28) ‘ನಿರ್ಮಿಸಿದಂ ಕವಿನಾಗದೇವನ್ (Ibid, Vol. VI, ಕಡೂರು, 95) ಎಂಬೆಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ‘ರಚಿಸಿದ’ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ‘ಹೇಳಿದೆ’ ‘ಪೇಟ’ ‘ನಿರ್ಮಿಸಿದ’ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಶಾಸನಗಳ ಮಾತಂತಿರಲಿ. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ‘ರಚಿಸು’ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆಕಂಡ ಶಬ್ದಗಳೇ ಅಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳು ಕಾಣಬರುವುವು. ಜನವಶ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಅಜಿವವರ ಮೆಲ್ಲೆ ದೈಯೆಂಬುಗೊಳ್ವಂತೆ ಬರೆದಂ’ ಎಂದು ಕಲ್ಲರಸನೂ (Lives of Kannada Poets, Vol. II, p. 93), ಛಂದೋಬುಧಿಯಲ್ಲಿ (p. 4) ‘ಪೇಳಲೊಡರ್ಚಿದನೀ ಪ್ರಬಂಧಮಂ’ ಎಂದು ನಾಗವರ್ಮನೂ, ಪಂಚತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಪೂಸತಾಗಿರೆ ವಿರಚಿಸುವೆಂ’ ಎಂದು ದುರ್ಗಸಿಂಹನೂ (Lives of Kannada Poets, Vol. I, p. 128), ಉದ್ಭಟಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಕೂರ್ತೂರವೆನೀ ರು ಚಿರಪ್ರಬಂಧವಂ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೋಮರಾಜನೂ (Ibid, p. 272), ಧರ್ಮನಾಥಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ‘ನಿರ್ಮಿತಮೆಸ್ತು’ ಎಂದು ಮಧುರನೂ (Ibid, p. 348) ಬರೆದಿರುವರು. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಮಂಗರಸ ‘ನುಸುರಿದನು’; ಜನ್ನನು ‘ಮಾಡಿದನು’; ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನು ‘ಸಂಯೋಜಿಸಿದನು’; ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನು ‘ಸೊಲ್ಲಿಸಿದನು’. ಆದಕಾರಣ ಬರೆದ, ಪೇಟ, ಹೇಳಿದೆ, ಉಸಿರ್, ಲಿಖಿತ, ಬರೆಪ ಎಂದರೆ ‘ಕವಿತೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ’ ನೆಂದು ಅರ್ಥವೇ ಹೊರತು ‘ಕೆತ್ತಿದನು’ ‘ಓದಿಹೇಳಿದನು’ ‘ಪ್ರತಿನಿಧಿಸಿದನು’ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗಲಾರದು. ಕೆತ್ತಿದನು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ‘ಕಣ್ಣರಿಸಿದ’ ‘ಹೊಯ್ದ’ ‘ಕಡಿದ’ ‘ಕಡದ’ ‘ಬೆಸಗೆಯ್ದ’ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಶಬ್ದಗಳು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

INDEX TO THE PREFACE.

	Page
Abhinava-Sarasvatī, title of Padmaladēvi	viii
Ādi-Pampa, poet	vii
Āndhra	viii
Aśōka, inscriptions of	vii
Basava, religious reformer	vii
Banavāsi, the capital of the Kadambas	vii
Bhaktimārga, religious movement	vii
Bhāshā-Chaturbhuja, title	viii
Bhaṭṭakalāmka, author	vii
Bilhana, poet	viii
Brahmanic	vii
Buddhism	vii
Chālukya, dynasty	viii
Champū, classic style of composition	vii
Champū-Kāvya	viii
Chhandōmbudhi, work	vii
Chandrarāja, author	vii
Dāmapayya-Daṇḍanāyaka, chief	viii
Dēvarāya II, Vijayanagara King	viii
<i>Dynasties of the Kanarese Districts</i> , quoted	viii
Epigraphy, Annual Reports on	viii
Erumaiyūran, chief mentioned in the Tamil Sangam literature	vii
Honna, poet	vii
Hoysala, dynasty	viii
Jagannāthadāsa, poet-saint	vii
Jaina	vii
Janna, poet	vii
Kadambas, people	vii
Kanakadāsa, poet-saint	vii
Kannada, language and literature	vii, viii
Kannadigas, the Kanarese people	vii
Karṇāṭaka, language, literature and country	vii, viii
Kavirājamārga, work on Rhetorics	vii
Kirtivarma, author	vii
Kittel, Rev.,	vii
Kṛishnadēva-Rāya, Vijayanagara King	viii
Lakshmidhara, minister of Dēvarāya II and poet	viii
<i>Lives of Kannada Poets</i> , work	vii, viii
Mādhavāchārya (Vidyāranya), religious teacher	viii
Nāgārjuna, poet	vii
Nāgavarma, author	vii
Nandamapūndi, village	viii
Narasimhāchārya, R.	vii, viii
Narasimhāchārya, S. G.	vii
Nārāyana-Bhaṭṭa, poet	viii
Nripatunga, author	vii
Oxyrhynchus, papyri at,	vii
Padmaladēvi, Queen	viii

	Page
Pāṇini,	vii
Pennapari-nāḍu, province	viii
Prākṛita,	viii
Pratibhā-Sarasvatī, title of Rebbanabbe	viii
Purandaradāsa, poet-saint	vii
Ragale, style of composition	vii
Rajāditya, author	vii
Rajarāja-Narendra, Eastern Chālukya King	viii
Ranna, poet	vii
Rashtrakūṭa, dynasty	viii
Raviga-chamūpa, chief,	viii
Rebbanabbe, woman	viii
Rice, L.	vii
Śabdānuśāsana, work	vii
Saṁskṛita,	viii
Sāṅgatyā, style of composition	vii
Shatpadi, style of composition	vii
Sītādēvi, queen	viii
Tāḍpatri, capital of Pennapari-Nāḍu	viii
Tamil Sangam	vii
Tāyikunda-Nāṭaka, drama	viii
Tribhuvanamalla, Western Chālukya King	viii
Tribhuvanamalladēva-chōḷa-Mahārāja	viii
Uchchaṅgi, fortress	viii
Udayāditya, author	vii, viii
Udayāditya, chief,	viii
Vachana, style of composition	vii
Varāhamihira,	vii
Vātsyāyana,	vii
Vaishnava, sect	vii
Vijayanagara, dynasty	viii
Vikramāṅkadēvacharita, work	viii
Vimalōdaya, poet	vii
Virasaiva, sect	vii
Yādava, dynasty	viii

ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆ-

ಅಂಗ ...	...	...	...	...	...	7, 13
ಅಕಲಂಕಾಶಂಕನಾಮಾತ್ಯ	...	...	...	...	...	8
ಅಂಧ್ರ, ಆಂಧ್ರ	...	...	...	...	...	8, 13n
ಅಚರಾಜ	...	...	...	...	...	20
ಅರ್ಜುನ	...	...	...	...	...	17
ಅತಿವೀರ	...	...	...	...	...	1n
ಅತ್ತಿರಾಜ, ಅತ್ಯರಸ	...	...	...	...	...	14
ಅಧಿರಾಜಮಂಗಲ	...	...	...	...	...	1n, 2
ಅನುವಸು	...	...	...	...	...	1n
ಅನುವಸುಕವಿ	...	...	...	...	...	3, 4, 13
ಅನುವಸಾ	...	...	...	...	...	1n
ಅಪರಿಪಾತ್ರ	...	...	...	...	...	19
ಅಭಿನವಸೋಮೇಶ್ವರದೇವ, ಸೋಮೇಶ, ಸೋಮನಾಥ	...	...	...	...	...	9, 10
ಅಮ್ಮುಗಿ	...	...	...	...	...	11
ಅರವತ್ತು ಕಂಭದಗುಡಿ	...	...	...	...	...	5
ಅರುಹತ್	...	...	...	...	...	6
ಅರುಂಧತಿ	...	...	...	...	...	6, 12, 14
ಆಂಧ್ರದೇಶ	...	...	...	...	...	9, 12
ಆಂಧ್ರಭಾರತ	...	...	...	...	...	8
ಆತ್ರೇಯಗೋತ್ರ	...	...	...	...	...	1
ಆದಿತ್ಯವರ್ಮ	...	...	...	...	...	1n
ಆದಿತ್ಯವರ್ಮ, (ಚಾಳುಕ್ಯರಾಜ)	...	...	...	...	...	2
ಆದಿತ್ಯಕರಿಕಾಲ	...	...	...	...	...	2
ಆನಂದರಾಮಾಯಣ	...	...	...	...	...	16, 18
ಆನಂದರಾಮ	...	...	...	...	...	17
ಆಪಸ್ತಂಬ	...	...	...	...	...	8
ಆಶುಕವಿ	...	...	...	...	...	20, 21
ಆಹವಮಲ್ಲದೇವ	...	...	...	...	...	14
ಇಂದ್ರ, ಸುರಾಧಿಪತಿ	...	...	...	...	...	12, 14
ಇಂದ್ರ-III (ನಿತ್ಯವರ್ಷ)	...	...	...	...	...	3, 11
ಇಂದ್ರಕೀರ್ತಿ	...	...	...	...	...	6
ಉದಯಾದಿತ್ಯ	...	...	...	...	...	13, 14
ಉದಯಾದಿತ್ಯಾಲಂಕಾರ	...	...	...	...	...	13
ಉದ್ಯುತಕಾವ್ಯ	...	...	...	...	...	21
ಎರೆಯವ್ವ	...	...	...	...	...	3
ಎಚ್‌ಕಚ್ಚಿ	...	...	...	...	...	6
ಔದುಂಬರಾಭರಣ	...	...	...	...	...	14
ಕಕ್ಕಲ	...	...	...	...	...	4
ಕದಂಬ	...	...	...	...	...	13
ಕಂಚಲೆ, ಕಂಚಲದೇವಿ, ಕಂಚಿಯಬ್ಬಿ	...	...	...	...	...	4, 14
ಕಂಚುಕಿ	...	...	...	...	...	19
ಕಂಚಿನಾರ್ಯ	...	...	...	...	...	8
ಕಂಚಿನ ಸೋಮಯಾಜಿ	...	...	...	...	...	8
ಕಟ್ಟಳೆ	...	...	...	...	...	1n
ಕಂಠೀರವಕೂಸ	...	...	...	...	...	3
ಕಂಠೆಯ ಭಾರ	...	...	...	...	...	4
ಕಂಡರಿಸು, ಹೊಯ್, ಕಡಿ, ಬೆಸಗೆಯ್	...	...	...	...	...	21
ಕರ್ಣಪಾರ್ಥ	...	...	...	...	...	18
ಕರ್ಣಾಟ	...	...	...	...	...	8, 13, 15, 16
ಕರ್ಣಾಟಕ ಕವಿಚರಿತ್ರೆ, ಕವಿಚರಿತ್ರೆ	...	...	...	...	...	3, 11, 14, 15, 20

ಕತ್ತೆ, ಕಾರ್ತವೀರ್ಯ I	...	...	...	...	4
ಕನ್ನಡಜಾಣ	...	...	...	...	11, 12
ಕನ್ನಡಭಾರತ	...	...	...	...	9
ಕನ್ನಡನಾಟಕ	...	...	...	...	18, 20
ಕನ್ನಡಿಗಕುಲ	...	...	...	...	17
ಕನ್ನಡಿಗರು	...	...	...	...	9, 20
ಕನ್ನಮ	...	...	...	...	11
ಕವ್ಯಾಭಿಜ್ಞ	...	...	...	...	20
ಕರ್ಪೂರಸ	...	...	...	...	20
ಕಮಲಾಪುರ	...	...	...	...	14
ಕರಣಂ ಬಸವರಸ	...	...	...	...	20
ಕಲಿಗಂಗ	...	...	...	...	13n, 14
ಕಲಿಚೋರೇಶ್ವರ	...	...	...	...	3
ಕಲುಕಡೆಮರವರಾಧೀಶ್ವರ	...	...	...	...	14
ಕಲ್ಲರಸ	...	...	...	...	21
ಕಲ್ಯಾಣ	...	...	...	...	9
ಕಲ್ಯಾಣ	...	...	...	...	6, 14
ಕವಿಕಮಲಾದಿತ್ಯ	...	...	...	...	4, 5
ಕವಿಕಾಮದೇವ	...	...	...	...	19
ಕವಿಜನಾಚಾರ್ಯ	...	...	...	...	6
ಕವಿತಳರ	...	...	...	...	20
ಕವಿತಾಮನೋಹರ	...	...	...	...	20, 21
ಕವಿತಾಲಕ್ಷ್ಮೀಧರ	...	...	...	...	16, 18
ಕವಿತೇಶಮದಪ್ರಭಂಜನ	...	...	...	...	5
ಕವಿನಾಗದೇವ	...	...	...	...	21
ಕವಿಮಾದಿರಾಜ	...	...	...	...	20
ಕವಿಮಾಧವ, ಮಾಧವ	...	...	...	...	15
ಕವಿರಾಜ	...	...	...	...	11
ಕವಿರಾಜಕಲಾವಿಲಾಸ, ಕಲಾವಿಲಾಸ	...	...	...	...	15
ಕವಿರಾಜಬಾಂಧವ	...	...	...	...	20, 21
ಕವಿರಾಜಲಕ್ಷ್ಮಣ	...	...	...	...	16, 18
ಕವಿರಾಜನಲ್ಲಭ	...	...	...	...	20
ಕವಿರಾಜಶೇಖರ	...	...	...	...	8, 9
ಕವೀಭವಚ್ರಾಂಕುಶ	...	...	...	...	8, 9
ಕಳಿಂಗ	...	...	...	...	12
ಕಾಂಚೀಭುಜಂಗೇಶ್ವರ	...	...	...	...	3
ಕಾನೀನ (ಕರ್ಣ)	...	...	...	...	14
ಕಾಲಚೂರ, ಕಳಚೂರಿ	...	...	...	...	11
ಕಾಲಾಮುಖ	...	...	...	...	1
ಕಾವೇರಿ	...	...	...	...	1n, 2
ಕಾಳಿದಾಸ	...	...	...	...	9
ಕಾಳಿಮಯ್ಯ, ಕಾಳಿದಾಸ, ಕಾಳಿಮರಸ	...	...	...	...	5, 6
ಕಿಸುಕಾಡೆಪ್ಪತ್ತು	...	...	...	...	6
ಕುಕವಿಮುಖಮುದ್ರ	...	...	...	...	13
ಕುಳಕರಣಿ	...	...	...	...	7
ಕುಂತಳ	...	...	...	...	10, 11, 13n
ಕುಣುವತ್ತಿ, ಕುಣುವರ್ತಿ	...	...	...	...	9
ಕೂಂಡಿವಿಷಯ	...	...	...	...	4
ಕೃಷ್ಣ	...	...	...	...	19
—ಲೀಲಾ	...	...	...	...	16, 18
ಕೃಷ್ಣದೇವರಗುಡಿ	...	...	...	...	15
ಕಳದಿ	...	...	...	...	20
—ನೃಪವಿಜಯ	...	...	...	...	20
ಕೇರಳ	...	...	...	...	7
ಕೇಶವದೇವಾಲಯ	...	...	...	...	20
ಕೇಶಿರಾಜ	...	...	...	...	18

ಕೊಂಕಣ	...	...	...	...	7
ಕೊಂಡಕುಂದಾಸ್ತಯ	...	...	...	...	6
ಕೊಂಡಕುಂದೆ	...	...	...	...	6 _n
ಕೊಡುಂಬೈ, ಕೊಡುಂಬಾಳೂರು	...	...	...	...	12 _n
ಕೊಟ್ಟಕ್ಕಲ್ಲು	...	...	...	...	10
ಕೊನಕೊಂಡ	...	...	...	...	6 _n
ಕೋಗಿ (ಕೋಕಳಿ)	...	...	...	...	6
ಕೋಟಿಶಂಕರದೇವ	...	...	...	...	10
ಖನ	...	...	...	...	7
ಗದಾಯುದ್ಧ	...	...	...	...	19
ಗಂಗ	...	...	...	...	3, 6, 13 _n , 14
ಗಂಗರಾಶಿ	...	...	...	...	4
ಗಂಡನಾರಾಯಣ	...	...	...	...	7
ಗುಣವರ್ಮ	...	...	...	...	3
ಗುಮ್ಮಟಾಷ್ಟಕ	...	...	...	...	15
ಗೂರ್ಜರ	...	...	...	...	7
ಗೋವಿಂದ	...	...	...	...	6
ಗೌರಿ	...	...	...	...	12
ಚಂದ್ರನಾಥ	...	...	...	...	13
ಚಂದ್ರವಂಶ	...	...	...	...	13 _n
ಚತುರ್ಥಕುಲ	...	...	...	...	12
ಚಳುಕ್ಕ	...	...	...	...	2
ಚಾಣಾಕ್ಯ	...	...	...	...	18
ಚಾಳುಕ್ಕ (ಪಶ್ಚಿಮ)	...	...	...	...	1 _n , 2, 5, 6, 7, 12, 13 _n , 14
—(ವಿಕ್ರಮ ವರ್ಷ)...	...	...	...	...	9, 12
—(ಸೂರ್ಯ)	...	...	...	...	8, 9
ಚಿತ್ತಾಮರ	...	...	...	...	5 _n
ಚಿದ್ರಾಜ	...	...	...	...	6
ಚಿಲ್ಲಕಾಚಾರ್ಯ	...	...	...	...	5
ಚಿನ್ನಮಂತ್ರಿ	...	...	...	...	17
ಚಿರುವಿಡೆಗಳಲ್ಲು	...	...	...	...	20
ಚೀಗಯ	...	...	...	...	20
ಚೀರ	...	...	...	...	7
ಚೋಳ	...	...	...	...	1 _n , 4, 7, 13 _n , 14
ಚೋಳೋದಯಾದಿತ್ಯ	...	...	...	...	13, 14
ಭಂದೋಂಬುಧಿ	...	...	...	...	21
ಬಗದೇಕಮಲ್ಲ II	...	...	...	...	10
ಬಗನ್ನಾಥವಿಜಯ	...	...	...	...	19
ಬನವತ್ಯ	...	...	...	...	21
ಬನ್ನ	...	...	...	...	21
ಬಯಂತ	...	...	...	...	12
ಜೈನ	...	...	...	...	1, 15
ಜೈನಾಚಾರ್ಯ	...	...	...	...	6
ಜೋಗಮ	...	...	...	...	11
ಜೋಡುಕಳಶದಗುಡಿ	...	...	...	...	7
ತಗಡೂರು	...	...	...	...	1, 2, 3
ತಪೋರಾಶಿ	...	...	...	...	1
ತಮಿಝಸಂಘ ಸಾಹಿತ್ಯ	...	...	...	...	1
ತಣುಕಾಡುನಾಡು	...	...	...	...	11
ತಾಡಿಪತ್ರಿ	...	...	...	...	13
ತಾಣ್ಣವ	...	...	...	...	19
ತಾಯಿಕುಂದನಾಟಕ	...	...	...	...	20
ತಾಜಿಸಾಣಮರ	...	...	...	...	13

ತಿರುಪತೂರು ಸೋಮರಸ	...	...	...	...	20
ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ (ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ VI)	...	...	...	...	5, 9, 13
ತ್ರಿಭುವನಸಿಂಹಮುನಿ	...	...	...	...	4
ತುರುಷ್ಕ	...	...	...	...	7
ತುಂಗಾ	...	...	...	...	10
ತುಂದೇಶ್ವರ	...	...	...	...	3
ತೇಜೋರಾಶಿಪಂಡಿತ	...	...	...	...	5
ತೈಲಪ, ತೈಲ II	...	...	...	...	4, 10, 12
ತೋಮರರಗಳೆ	...	...	...	...	6
ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ (ಸೋಮೇಶ್ವರ I)	...	...	...	...	5, 6, 7
ಭುಜಬಳವೀರನಾರಾಯಣ	...	...	...	...	14
ದಶರಥರಾಮ	...	...	...	...	17
ದಾನವುಲಪಾಡು	...	...	...	...	3
ದಾವಣಗೆರೆ	...	...	...	...	10
ದಿವಾಕರ	...	...	...	...	1, 2, 3
ದುರ್ಗಸಿಂಹ	...	...	...	...	21
ದುವಿನೀತ	...	...	...	...	6
ದೇವಕಿ	...	...	...	...	17
ದೇವರಾಯ I	...	...	...	...	15, 16, 17, 18
ದೇಸೀಯಗಣ	...	...	...	...	6
ಧರ್ಮಸುರಿ	...	...	...	...	1
ಧರ್ಮನಾಥಸುರಾಣ	...	...	...	...	15, 21
ನಟ್ಟುವ ತಿಮ್ಮಯ	...	...	...	...	20
ನಾಗಯ್ಯ	...	...	...	...	20
ನರ್ತಕ	...	...	...	...	20
ನರ್ತಕಿ	...	...	...	...	20
ನನ್ನಪಯ್ಯರಾಣ	...	...	...	...	4
ನನ್ನಯ ಭಟ್ಟಾರಕ	...	...	...	...	8, 9
ನನ್ನಯ ಭಟ್ಟ	...	...	...	...	8
ನನ್ನಯ ಭಟ್ಟ	...	...	...	...	12
ನನ್ನೇಶ್ವರ	...	...	...	...	3
ನರಸಿಂಹವರ್ಮ I	...	...	...	...	2
ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯ, ರಾವ್ ಬಹದ್ದೂರ್	...	...	...	...	10
ನಂದಮಪೂಂಡಿ	...	...	...	...	8, 9
ನಂದಾಮರ	...	...	...	...	13
ನಾಗಚಂದ್ರ	...	...	...	...	19
ನಾಗದೇವ	...	...	...	...	7
ನಾಗವರ್ಮ	...	...	...	...	5, 9, 21
ನಾಗಾಂಬಿಕೆ	...	...	...	...	15
ನಾಗೈ	...	...	...	...	5
ನಾಟ್ಯ	...	...	...	...	19
ನಾಯಕ	...	...	...	...	19
ನಾಯಿಕಾ	...	...	...	...	19
ನಾರಾಯಣ ಭಟ್ಟ	...	...	...	...	8, 9
ನಿಜಗುಣಶಿವಯೋಗಿ	...	...	...	...	19
ನಿಟಿಲಾಕ್ಷ	...	...	...	...	20
ನಿಂಬದಂಡಾಧಿಪ	...	...	...	...	6
ನೀತಿವಾಕ್ಯಾವೃತ	...	...	...	...	16, 18
ನೃತ್ಯ	...	...	...	...	19
ನೃಪಕೇಸರಿ	...	...	...	...	1n
ನೇಪಾಳ	...	...	...	...	7, 13
ನೈಯಾಯಿಕ	...	...	...	...	8
ಪಟ್ಟಬಂಧೋತ್ಸವ	...	...	...	...	12
ಪಟ್ಟನಜಿರುವು	...	...	...	...	12
ಪರದುರ್ಗಮರ್ಧನ	...	...	...	...	1n, 2
ಪರವೀರಚಿತ್	...	...	...	...	1n

ಪರಾಂತಕ II	...	...	...	...	...	2n
ಪರಾಂತಕವರ್ಮ	...	...	...	...	...	1n
ಪಲ್ಲವ	...	...	...	...	...	1n, 2
ಪಲ್ಲವೇಶ್ವರ	...	...	...	...	...	3
ಪಂಚತಂತ್ರ	...	...	...	...	...	21
ಪಂಪ, ಆದಿಪಂಪ	...	...	...	...	...	7, 9
ಪಂಪಾಕ್ಷೇತ್ರ	...	...	...	...	...	15
ಪಾಂಚಾಲಿ	...	...	...	...	...	19
ಪಾಂಚಾಲ	...	...	...	...	...	13
ಪಾಂಡ್ಯ	...	...	...	...	...	2, 7
—ಗಜಕೇಸರಿ	...	...	...	...	...	14
ಪಾರ್ವತೀ	...	...	...	...	...	6
ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ	...	...	...	...	...	13
ಮಲಕೇಶಿ II	...	...	...	...	...	2
ಪೆನ್ನಪರಿನಾಡು	...	...	...	...	...	13, 14
ಪೆಕ್ಕಣ	...	...	...	...	...	19
ಪೆರ್ಗಡೆ	...	...	...	...	...	17
ಪೈಶಾಚಿಕ	...	...	...	...	...	8
ಪೋತವರ	...	...	...	...	...	20
ಪೌಲೋಮಿ	...	...	...	...	...	12
ಪ್ರಬೋಧಚಂದ್ರ	...	...	...	...	...	18
ಪ್ರಭುನಾಟಕ	...	...	...	...	...	20
ಪ್ರಸ್ತಾವ	...	...	...	...	...	19
ಪ್ರಾಕೃತ	...	...	...	...	...	8
ಬಲ್ಲಗೌಂಡ	...	...	...	...	...	12
ಬಸದಿ, ಬಸ್ತಿ	...	...	...	...	...	6
ಬಸವಮಠಾಣ	...	...	...	...	...	19
ಬಾಗಲದೇವಿ	...	...	...	...	...	14
ಬಿಜಯನಾಯಕ, ಬಿಜಯ	...	...	...	...	...	11, 12
ಬಿಜ್ಜಳ	...	...	...	...	...	11
ಬಿಜ್ಜೇಶ್ವರ	...	...	...	...	...	11
ಬುಕ್ಕಣ್ಣ	...	...	...	...	...	17
ಬುಕ್ಕರಾಯ	...	...	...	...	...	15
ಭಟ್ಟಾಕಂಕ	...	...	...	...	...	20
ಭಾರತವರ್ಷ	...	...	...	...	...	10, 13n
ಭಾರದ್ವಾಜಗೋತ್ರ	...	...	...	...	...	15
ಭಾಸ್ಕರ	...	...	...	...	...	13
—(ಕವಿ)	...	...	...	...	...	12
ಭಾಸ್ಕರದಾಸ	...	...	...	...	...	7
ಭಾಸ್ಕರಯ್ಯ	...	...	...	...	...	12
ಭೀಮ	...	...	...	...	...	17
ಭೀಮಕವಿ	...	...	...	...	...	19
ಭುಜಂಗ	...	...	...	...	...	3
ಭೂತಿವಿಕ್ರಮಕೇಸರಿ	...	...	...	...	...	1, 2
ಭೂಲೋಕಮಲ್ಲ (ಸೋಮೇಶ್ವರ III)	...	...	...	...	...	12, 13
ಭೋಗೇಶ್ವರ	...	...	...	...	...	3
ಭೋಜ	...	...	...	...	...	7
ಮಗಧ ...	...	...	...	...	...	7
ಮದರಾಸು ವಸ್ತುಪ್ರದರ್ಶನಶಾಲೆ	...	...	...	...	...	8
ಮಧುರ ...	...	...	...	...	...	15, 16, 21
ಮಧುರೆ ...	...	...	...	...	...	1
ಮಧುಸೂದನದೇವ	...	...	...	...	...	10
ಮರು ...	...	...	...	...	...	13
ಮಲ್ಲ ಗೌಂಡ I	...	...	...	...	...	12
—II	...	...	...	...	...	12
ಮಲ್ಲಿದೇವ	...	...	...	...	...	20

ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ (ಕವಿ)	...	...	...	...	19, 20
—(ಯತಿ)	...	...	...	...	1, 2
—ದೇವ	...	...	...	...	13
ಮಹಾದೇವಿ, ಮಹಾದೇವಿ	...	...	...	...	14
ಮಹಾಗಣನಾಥ	...	...	...	...	15
ಮಹಾದೇವಾಲಯ	...	...	...	...	11
ಮಹೇಂದ್ರಾಂತ್ಯಕ	...	...	...	...	3
ಮಂಗರಸ	...	...	...	...	21
ಮಂಗಳಿವೇಡ	...	...	...	...	11
ಮಾಗಳ	...	...	...	...	37
ಮಾಡಗಿಹಾಳ್, ಮಾಳಿಗೆ, ಮಾಳಿಕಾಸುರ	...	...	...	...	11
ಮಾದರಸ, ಮಾಧವ	...	...	...	...	16
ಮಾಧವ	...	...	...	...	17
ಮಾಧವಾಚಾರ್ಯ, ಮಾಧವ	...	...	...	...	15 ⁿ
ಮಾನವಸುರ	...	...	...	...	2
ಮಾಲ್ಯವತ್ಸರ್ವತ	...	...	...	...	15
ಮಾಳಪರಸ	...	...	...	...	13
ಮಾಳವ	...	...	...	...	1 ⁿ , 13
ಮಾಳವ್ಯ (ಮಾಳವ)	...	...	...	...	7
ಮಾಳವೀಮಾಧವ	...	...	...	...	18
ಮಿತ್ರವಿಂದಾಗೋವಿಂದ (ನಾಟಕ)	...	...	...	...	20
ಮೊಮಾಂಸಕ	...	...	...	...	8
ಮುದ್ದದಂಡೇಶ್ವರ	...	...	...	...	15, 16
ಮುದ್ದಿಯಕ್ಕ	...	...	...	...	12
ಮುದ್ರಮಾತೃ	...	...	...	...	18
ಮುನಿಸುನೃತ	...	...	...	...	19
ಮೂಲಸ್ಥಾನದೇವ	...	...	...	...	5
ಮೈಲಾರ	...	...	...	...	5
ಮಾಳಿಮಡುವು	...	...	...	...	5
ಯದುವಂಶಕೇತು	...	...	...	...	1 ⁿ , 2
ಯೋಗೇಂದ್ರನಾಯಣ	...	...	...	...	18
ರಚಿಸು, ಉಸಿರು, ಬರೆ, ಬರೆ, ಪೇಳ್, ನಿರ್ಮಿಸು	...	...	...	...	20, 21
ರಟ್ಟ	...	...	...	...	4, 12
ರಣಕಂಭ	...	...	...	...	4
ರತಿ	...	...	...	...	6, 12
ರತ್ನಾವಳಿ	...	...	...	...	20
ರನ್ನ	...	...	...	...	7, 19
ರವಿನಾಗ ಭಟ್ಟ	...	...	...	...	20
ರಾಜಯ್ಯ	...	...	...	...	20
ರಾಜ	...	...	...	...	11
ರಾಜರಾಜನರೇಂದ್ರ	...	...	...	...	8
ರಾಮಚಂದ್ರಮರಾಣ	...	...	...	...	19
ರಾಮರಸ, ರಾಮ, ರಾಮಚಂದ್ರ	...	...	...	...	16, 17, 18
ರಾಮೇಶ್ವರ	...	...	...	...	13
ರಾಯಮರಾಣಿ ಸೋಯಿ	...	...	...	...	11
ರಾವಪಯ್ಯ	...	...	...	...	7
ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ, ರಾಷ್ಟ್ರ	...	...	...	...	3, 13
ರುದ್ರ ಭಟ್ಟ	...	...	...	...	19
ರುದ್ರಭೂಜಂಗ, ಭೂಜಂಗ	...	...	...	...	3
ರೇಬಣಬ್ಬೆ	...	...	...	...	6
ರೇವಾರಾತಿ	...	...	...	...	3
ರಿಮರಾಯದಂಡು ಪಡಿಗಹ	...	...	...	...	11
ಲಕ್ಷ್ಮಣಭಾಷಾಕವಿರಾಜ	...	...	...	...	15, 16
ಲಕ್ಷ್ಮಿ	...	...	...	...	12
ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರ, ಲಕ್ಷ್ಮಣ	...	...	...	...	15, 16, 17, 18,

ಲಕ್ಷಣ	...	...	...	...	...	19
ಲಾಕುಳಾಗಮ	...	...	...	...	...	3
ಲಾಳ	...	...	...	...	...	4
ಲಾಸ್ಯ	...	...	...	...	...	19
ವರಗುಣಾ	...	...	...	...	...	1 _n
ವರ್ಣಕವಿ	...	...	...	...	...	11, 12
ವರಾಳ	...	...	...	...	...	13
ವಂಗ	...	...	...	...	...	7
ವಂಜಿವೇಳೆ	...	...	...	...	...	1 _n , 2
ವಾಜಿವಂಶ	...	...	...	...	...	15
ವಾತಾಪಿ	...	...	...	...	...	1 _n , 2
ವಾನಸವಂಶ	...	...	...	...	...	8
ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ I	...	...	...	...	...	2
II	...	...	...	...	...	2
— (ಪಾಂಡ್ಯ)	...	...	...	...	...	10, 11
ವಿಜಯನಗರ	...	...	...	...	...	16
ವಿಜಯಾದಿತ್ಯ	...	...	...	...	...	2
ವಿದ್ಯಾರಾಶಿ (ವಿದ್ವಾರಾಶಿ)	...	...	...	...	...	1, 2, 3
ವಿದೂಷಕ	...	...	...	...	...	19
ವಿನಯಾದಿತ್ಯ	...	...	...	...	...	2
ವಿವೇಕಚಿಂತಾಮಣಿ	...	...	...	...	...	19
ವಿಷ್ಣುಂಭ	...	...	...	...	...	19
ವಿಷ್ಣು	...	...	...	...	...	15
ವಿಷ್ಣು ವೃದ್ಧಗೋತ್ರ	...	...	...	...	...	16
ವೀರಕೃಷ್ಣರಾಯ	...	...	...	...	...	20
ವೀರತುಂಗ	...	...	...	...	...	1 _n
ವೀರಪಾಂಡ್ಯ	...	...	...	...	...	1 _n , 2, 9
— ಸಾಮಂತ	...	...	...	...	...	10
ವೀರಬಲ್ಲಾಳ	...	...	...	...	...	3 _n
ವೆಂಕಯ್ಯ, ರಾಯ್ ಬಹದ್ದೂರ್	...	...	...	...	...	1, 2 _n
ವೆಂಗೀ	...	...	...	...	...	7
ವೇಂಗೀಮಂಡಲ	...	...	...	...	...	9
ವೇಣುಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿಗುಡಿ	...	...	...	...	...	3 _n
ವೇದಭಾಷ್ಯ	...	...	...	...	...	16
ವೈಶೇಷಿಕ	...	...	...	...	...	8
ಶಚೀ	...	...	...	...	...	6
ಶಬ್ದ (ವ್ಯಾಕರಣ)	...	...	...	...	...	8
ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನ	...	...	...	...	...	20
ಶಂಕರಾರ್ಯ, ಶಂಕರ, ಶಂಕ	...	...	...	...	...	8
ಶಂಭು	...	...	...	...	...	12
ಶಿರುತ್ತೊಂಡನಾಯನಾರು	...	...	...	...	...	2
ಶಿವಣ್ಣರು	...	...	...	...	...	7
ಶೂದ್ರಕ	...	...	...	...	...	3
— (ಗ್ರಂಥ)	...	...	...	...	...	3
ಶೃಂಗಾರರತ್ನಾಕರ	...	...	...	...	...	19
ಶೈವ	...	...	...	...	...	1, 3, 4
ಶೈವಭಕ್ತರು	...	...	...	...	...	2
ಶೌಚಾಂಜನೇಯ	...	...	...	...	...	8
ಶ್ರೀಕಂಠಸೂರಿ	...	...	...	...	...	9
ಶ್ರೀವಿಜಯ, ಶ್ರೀವಿಜಯದಂಡನಾಥ	...	...	...	...	...	3, 4
ಷಣ್ಮುಖಿ	...	...	...	...	...	12
ಸಮರಾಭಿರಾಮ	...	...	...	...	...	1 _n , 2
ಸರಸ್ವತೀ	...	...	...	...	...	6
ಸರ್ವವಿಕ್ರಮತುಂಗ	...	...	...	...	...	4
ಸರ್ವತೋಭದ್ರ	...	...	...	...	...	20
ಸಂಕಮ	...	...	...	...	...	11

ಸಂಗ್ರಾಮಕಂಠೀರವ	...	...	...	...	6
ಸಂಧಿ	...	...	...	...	19
ಸಂಸ್ಕೃತ	...	...	...	...	8, 13
ಸಹಜಕವಿ	...	...	...	...	20, 21
ಸಾಂಖ್ಯ	...	...	...	...	8
ಸಾಮೇಕಾಂಬಾ	...	...	...	...	8
ಸಾಯಣ	...	...	...	...	16
ಸಾಯಯಕ್ತ (ಸಾವಿತ್ರೀದೇವಿ)	...	...	...	...	12
ಸಾವಿತ್ರೀದೇವಿ	...	...	...	...	12
ಸಿದ್ಧವಟದೇವ	...	...	...	...	14
ಸೀತೆ, ಕ್ಷೇತಿಸುತೆ	...	...	...	...	6, 12
ಸಿಂಗಲೆ, ಸಿಂಗಾಂಬಿಕಾ	...	...	...	...	16
ಸಿಂಗರಾರ್ಯ	...	...	...	...	20
ಸಿಂದವಾಡಿಸಾವಿರ	...	...	...	...	13
ಸಿಂಹಳದ್ವೀಪ	...	...	...	...	2
ಸುಕರಕವಿ	...	...	...	...	20, 21
ಸುಪಾತ್ರ	...	...	...	...	20
ಸುಭದ್ರಾಹರಣ	...	...	...	...	18
ಸುಮಂತ್ರ	...	...	...	...	18
ಸುವರ್ಣಾಕ್ಷಿಕ್ಷೇತ್ರ	...	...	...	...	4, 5
ದೇವ	...	...	...	...	4, 5
ಸೂಕ್ತಿಸುಧಾರ್ಣವ	...	...	...	...	19
ಸೂಡಿ, ಸೂಂಡಿ	...	...	...	...	6, 7
ಸೂರ್ಯಗ್ರಹಣ	...	...	...	...	13
ಸೂರ್ಯವಂಶ	...	...	...	...	13n
ಸೋಗುಣ (ಸೇವುಣ)	...	...	...	...	7
ಸೋಗಲ್, ಸೋವಲ್, ಸೋಲು, ಸೋಲ್, ಸೋಗಲಿ	...	...	...	...	4
ಸೋಮ, ಸೋಮನಾಥ	...	...	...	...	13
ಸೋಮನಾಥೇಶ್ವರ	...	...	...	...	11
ಸೋಮರಾಜ	...	...	...	...	21
ಸೋಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ	...	...	...	...	5
ಸೋಮಲೆ	...	...	...	...	17
ಸೋಮಾನ್ವಯ	...	...	...	...	13, 14
ಸೋಮಿದೇವ, ಸೋಮ	...	...	...	...	13, 14
ಸೋಮೇಶ್ವರ IV	...	...	...	...	13
ಯತಿ	...	...	...	...	7, 8
ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ	...	...	...	...	7
ಸ್ಮರ	...	...	...	...	12, 14
ಸಯಂಭುದೇವ	...	...	...	...	5
ಹಳಿಗನ್ನಡಪ್ರಯೋಗ	...	...	...	...	2
ಹರಿ	...	...	...	...	12, 14
ಹರಿಹರರಾಯ II	...	...	...	...	15
ಹಂಪೆ	...	...	...	...	15
ಹಂಸದೇವ (ಕವಿ)	...	...	...	...	21
ಹಾರೀತಗೋತ್ರ	...	...	...	...	8
ಹುಲ್ಸ್, ಡಾಕ್ಟರ್	...	...	...	...	8
ಹೆಮ್ಮಾಡಿ	...	...	...	...	11
ಹೊಯ್ಸಳ	...	...	...	...	3n

82

MEMOIRS OF THE
ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF INDIA

2447
173 4635

No. 13.

Kannada Poets mentioned in
Inscriptions

BY
T. V. SHARMA

UNDER THE EDITORSHIP OF

RAO BANGORU H. KRISHNA SHASTRI

Government of Mysore

328 CSL

MEMOIRS OF THE ARCHÆOLOGICAL SURVEY
OF INDIA

No. 13

KANNADA POETS
MENTIONED IN INSCRIPTIONS

BY
T. T. SHARMAN

UNDER THE EDITORSHIP
OF
RAO BAHADUR H. KRISHNA SHASTRI
Government Epigraphist

MADRAS
PRINTED BY THE SUPERINTENDENT, GOVERNMENT PRESS

1924

ಶ್ರೀ

ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಕರ್ನಾಟಕ ಕವಿಗಳು

ತಿರುಮಲ ತಾತಾಚಾರ್ಯ ಕರ್ಮರವರಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟು

ಗವರ್ನಮೆಂಟು ಎಪಿಗ್ರಾಫಿಸ್ಕು ರಾನ್ ಬಹದೂರ್ ಹೊ- ಕೃಷ್ಣ ಕಾಸ್ತಿ)ಗಳವರಿಂದ ಪರಿಶೋಧಿತವಾಗಿದೆ

ಮದ್ರಾಸು

ಗವರ್ನಮೆಂಟು ಪ್ರೆಸ್ ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟರವರಿಂದ ಮುದ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

1924

ನಿಷ್ಪಯ ಸೂಚಿಕೆ -

						ಕ್ರ.ಸಂ. (ಸುಮಾರು) ಕಾಲ.	ಪುಟ.
ದಿವಾಕರ	...	...	...	...	...	೭೩೪	1
ಗುಣವರ್ಮ	...	...	...	...	...	೯೦೫	3
ಕವಿಕಮಲಾದಿತ್ಯ	...	...	...	...	...	೯೪೦	4
ನಾಗವರ್ಮ	...	...	...	...	...	೧೦೪೭	5
ಇಂದ್ರಕೀರ್ತಿ	...	...	...	...	...	೧೦೫೫	6
ರಾವಣಯ್ಯ	...	...	...	...	...	೧೦೫೯	6
ನಾರಾಯಣ ಭಟ್ಟ	...	...	...	...	...	೧೦೫೩	8
ಶ್ರೀಕಂಠಸೂರಿ	...	...	...	...	...	೧೦೯೯	9
ಮಧುಸೂದನದೇವ	...	...	...	...	...	೧೧೪೪	10
ಬಿಜ್ಜಯ ನಾಯಕ	...	...	...	...	...	೧೧೭೦	11
ಭಾಸ್ಕರ	...	...	...	...	...	೧೧೭೭	12
ಭಾಸ್ಕರ	...	...	...	...	...	೧೧೮೬	13
ಉದಯಾದಿತ್ಯ	...	...	...	...	...	೧೧೯೪	13
ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರ-ಮಧುರ	...	...	...	...	...	೧೪೧೦	15
ಪರಿಶಿಷ್ಟ I—ಕನ್ನಡ ನಾಟಕ	...	...	...	...	...	...	18
ಪರಿಶಿಷ್ಟ II—'ರಚಿಸು' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪಠ್ಯಾಯ ಪದಗಳು	...	...	...	...	...	...	20
Index to the Preface	...	...	...	...	...	...	23
ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆ	...	...	...	...	...	...	25

PREFACE.

Of the cultivated languages of the South, Kannada or Karnāṭaka stands second to none. The Karnāṭaka country and the Karnāṭaka language are of great antiquity.¹ "Karnāṭaka" is mentioned by Pāṇini, Vātsyāyana and ²Varāhamihira. The mention of Banavāsi, the capital of the Kadambas in Aśoka inscriptions, the mention of Erumaiyūran in Tamil Sangam literature, and the discovery of the papyri at Oxyrhynchus³ in Lower Egypt are too well known to require repetition.

Some scholars hold that there must have existed quite a large number of Kannada works during the days of Buddhistic supremacy over the Karnāṭaka, which have been lost to us now. In their opinion Nāgārjuna, Vimalodaya, and others mentioned by Nripatūṅga in his *Kavirājamārga* are Buddhist authors. But according to some others Buddhism does not seem to have made much headway in the Karnāṭaka, their argument being that not even a single Buddhistic work is available in the whole range of Karnāṭaka literature.

When Jainism took the place of Buddhism in the Karnāṭaka, Kannada was highly cultivated under the patronage of the ruling families and even became a vehicle of their religious literature. In the course of a few centuries the Jains produced poets like Ādi-Pampa, Ranna, Janna and Honna, rhetoricians like Nripatūṅga, Nāgavarma and Udayāditya, and scientists like Rājāditya, Chandrarāja and Kirtivarma. With the beginning of the rise of Basava in the 12th century Jain authors in Kannada began to disappear, their place being taken by the Virāṣaivas and the Vaiṣṇavas. Virāṣaivism was also a mass-movement and naturally gave a great impetus to the language of the masses. The classic *Champi* style of the Jains fell into disuse and the popular *Shatpadī*, *Ragale*, *Sāṅgatya* and *Vachana* took its place.

The beginning of the 16th century saw the Brāhmanic counter-revival. The Bhakti cult or *Mārga*, the dominant religious movement of this period, produced Poet-saints like Purandaradāsa, Kanakadāsa, Jagannāthadāsa and a host of others. Their *Shatpadīs*, songs and narratives form the sweetest of the Kannada literature of this period. "It is not to be understood, however, that the above periods of Jaina, Virāṣaiva and Vaiṣṇava literatures are marked off from one another by hard and fast lines, and that during the literary predominance of one sect no works originated with the others."

The advent of the British and the introduction of the European system of education have had their own effect on Kannada literature. We have to-day a large number of poets and dramatists, who have composed original works and translated from the best western writers; but even the best work of this period cannot stand comparison with a third rate work of any of the former three periods. It is because the age is barren and devoid of imagination.

Systematic enquiry and scientific research in regard to Kannada language and literature largely owe their origin to western scholars like the Rev. Kittel and Mr. Rice. It was Rev. Kittel who for the first time collected and published an account of a few Kannada poets in his preface to Nāgavarma's *Chhandōmbudhi*, in 1875. He was followed by Mr. Rice who published a somewhat fuller account of Kannada poets in his introduction to Bhaṭṭakalāṁka's *Śabdānuśāsana*. "These accounts are necessarily brief and incomplete and contain a few statements which recent research has shown to be incorrect. Further, being written in English, their accounts though useful to the English-knowing Kannadigas, are not of much use to the bulk of the Kannadigas who are ignorant of English." In 1907 appeared the first volume of the "Lives of Kannada Poets" (up to the 14th century), the life-long labours of the late S. G. Narasimhacharya, whose sound scholarship and poetical skill commanded admiration from all the Kannadigas, and of Rao Bahadur R. Narasimhacharya, Director of Archaeological Researches in Mysore (since retired). Twelve years

¹ Fleet's *Dynasties of the Kanarese Districts*, pp. 3 and 4 and p. 42, footnote 1. Bühler's note; pages 27 and 28 of his introduction to Bilhana's *Vikramāṅkadēvacharita*; *Lives of Kannada Poets*, Vol. II, Intro. p. 1.

² *Lives of Kannada Poets*, Vol. II, Intro. p. 4.

³ *Journal of the Royal Asiatic Society* for 1904, pp. 399 ff.

passed before the second volume appeared, and we have to-day the *Lives of Kannada Poets* brought up to the end of the 17th century. The able scholar, Mr. R. Narasimha-charya, promises us his third and last volume shortly which is to bring the work up to date.

The object of this memoir is to supplement the two volumes of the *Lives of Kannada Poets* and place before the public a few additional names of Kannada poets who are mentioned in inscriptions. South-Indian History, it must be understood, is largely dependent upon South-Indian Epigraphy for its material, political, social, religious or literary. As will be seen in the body of the article, much of the matter in the sequel has been taken from the Madras Annual Reports on Epigraphy and from other published Epigraphical literature. Kannada inscriptions in general and those of the Chālukya, Rāshtrakūṭa, Yādava and Hoysala in particular, are in themselves excellent specimens of literary composition. Some of them read like little Champū-Kāvyas (e.g. see *Epigraphia Indica*, Volume XIII, page 326), and in some cases the names of the Poets who composed these records are given. The authors of the *Lives of Kannada Poets* have already brought to light nearly seventy poets mentioned in inscriptions. In a few cases only their names are preserved. Still their mention cannot be undervalued; for it is not unlikely that some day their works may be discovered and their importance established.

In the Office of the Assistant Archæological Superintendent for Epigraphy, Madras, are a number of Kannada inscriptions which are not yet published. Some of these are indeed literary productions worth recording as *Kāvyas*. An inscription of the time of the Vijayanagara King Krishnadēvarāya mentions a drama *Tāyikunda-Nāṭaka* by name. It also states that women appeared on the stage. Others introduce people who had directly or indirectly advanced the cause of literary production. Dandanāyaka Dāmapayya of Uchchāṅgi (Madras Epigraphical collection for 1899, No. 135) is called 'sakala-vidvajjanāmritārṇava-pūrṇa-chandra,' 'chatura-chaturmukha' and 'bhāṣhā-chaturbhuja'; Sītādēvī wife of Tribhuvanamalladēva-Chōla-Mahārāja, was a great scholar and a patron of letters, and is referred to in the following terms: 'āśritavibudhajana-sudhe', 'kavi-gamaki-vādi-vāgmīndra-vaitālika-pāthakāḍijana-paritushte' (ibid. No. 121); Padmaladēvī, wife of Tribhuvanamalla, was called 'abhinava-Sarasvatī' and 'sakala-kalādhari' (ibid. for 1913, No. 122); Rebbanabbe, wife of Raviga-Chamūpa, seems to have been the greatest poetess of the time and is addressed as 'pratibhā-Sarasvatī,' 'sakala-kalā-pravīṇe' and 'kavipravarānute' (ibid. No. 128). There are a few important records, fully discussed in the sequel, which help us immensely not only in identifying some authors already familiar to Kannada literature, but in revealing to us some valuable details about their lives of which the literary world has been in the dark till now. The following are some of the instances:—

(1) Udayāditya the author of an Alaṅkāra work in Kannada and Udayādītya, the ruler of Pennapari-nādu with its capital at Tādpatri (Madras Epigraphical collection for 1892, No. 338) are possibly not two different persons.

(2) Lakshmīdhara, the Minister of Dēvarāya II and a nephew of Mādhavāchārya the famous Advaita protagonist, was not only a patron of letters but also a great poet himself (Inscription No. 38 of 1889).

(3) Nārāyaṇa-Bhaṭṭa, the donee of the Nandamapūṇḍi grant of Rāja-Rāja-Narēndra, was a great poet in Saṁskṛita, Karnāṭaka, Prākṛita and Āṇḍhra.

I take this opportunity of tendering my sincere thanks to Sir John Marshall, Kt., C.I.E., etc., Director-General of Archæology in India, for allowing me to publish this note as a Memoir of the Archæological Survey of India in Kanarese. My special thanks are due to Rao Bahadur H. Krishna Sastri, Government Epigraphist, for his continuous encouragement and his valuable suggestions in the preparation of the present note.

T. T. SHARMAN.

ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಕರ್ನಾಟಕ ಕವಿಗಳು.

ದಿವಾಕರ ; ಕ್ರಿ.ಶ. ೭೩೪ (ಸುಮಾರು).¹

ಸೇಲಂ ಜಿಲ್ಲೆಗೆ ಸೇರಿದ ಧರ್ಮಪುರಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಒಂದು ಶಾಸನದಿಂದ ಈ ಊರಿಗೆ ಬಹು ಪುರಾತನಕಾಲ ದಿಂದಲೂ ತಗಡೂರೆಂಬ ಹೆಸರಿದ್ದಂತೆ ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ. ದಕ್ಷಿಣ ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನದ ಪ್ರಾಚೀನ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ತಗಡೂರು ಬಹು ಹೆಸರುವಾಸಿ ಪಡೆದಿದ್ದಿತು. ತಮಿಳು ಸಾಹಿತ್ಯಸಂಘದ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಈ ತಗಡೂರು ಮೇಲೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶಾಸನದಿಂದ ಮಹದೈತ್ಯರೈಯುಕ್ತವಾದದ್ದೆಂತಲೂ, ದುರ್ಗಮವಾದ ಕೊಟಿ ಕೊತ್ತಲಗಳಿಂದಲೂ, ಅದ್ಭುತವಾದ ಅರಮನೆಗಳಿಂದಲೂ, ರಮ್ಯವಾದುವನಗಳಿಂದಲೂ, ಚಿತ್ರತರ ದೇವಾಲಯಗಳಿಂದಲೂ, ಕೂಡಿಕೊಂಡು² ಜೈನ ಶೈವ ಮತಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯ ಸ್ಥಾನವಾಗಿದ್ದಂತೆಲೂ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ.

ಮೇಲೆಕಂಡ ಈ ಅಮುಪ್ರಿತಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮೂರು ವೃತ್ತಗಳೂ ಒಂದು ಕಂದಪದ್ಯವೂ ಇವೆ. ಶೈವ ಗುರುವೂ ಮಹಾಸಿದ್ಧಾಂತನೂ ಆದ ವಿದ್ಯಾರಾಶಿ (ವಿದ್ವಾರಾಸಿ) ಯೆಂಬ ಒಬ್ಬನು ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಶಾಸನವನ್ನು “ಬರದೋಂ ಸನ್ನ ದಿವಾಕರ” ನೆಂಬದಾಗಿ ಮೂರನೆಯ ವೃತ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಶಾಸನದ ಕಾಲವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಇದರಲ್ಲಿ ಇನ್ನಾವ ಸಾಧಕಸಾಮಗ್ರಿಗಳೂ ಇಲ್ಲ.

ಆದರೆ ಪುದುಕೋಟಿ ಸೆಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಕೊಡುಂಬೈ ಅಥವಾ ಕೊಡುಂಬಾಳೂರು ಎಂಬ ಊರಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ಒಂದು ಶಾಸನದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಈ ಶಾಸನದ ಕಾಲವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಬಹುದು. ರಾಯಬಹದ್ದೂರ್ ವೆಂಕಯ್ಯನವರು ಕೊಡುಂಬಾಳೂರು ಶಾಸನದ ಕಾಲವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦ ನೆಯ ಶತಮಾನವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು³ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿರುವರು. ಇದು ತೃಪ್ತಿಕರವಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಕೊಡುಂಬಾಳೂರು ಶಾಸನದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಲವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಅರಸುಮನೆತನದವರ ವಂಶವೃಕ್ಷವೊಂದು⁴ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಮನೆತನದ ಭೂತಿವಿಕ್ರಮಕೇಸರಿಯು ಆತ್ರೇಯಗೋತ್ರದ ಕಾಲಾಮುಖಸಂಪ್ರದಾಯದವರ ಮುಖ್ಯಗುರುವಾದ ಮಧುರೆಯ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನಿಗೆ ಮಠವೊಂದನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿಕೊಟ್ಟಂತೆಯೂ, ಆ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನು ವಿದ್ಯಾರಾಶಿ, ತಪೋರಾಶಿ ಎಂಬ ಗುರುಗಳ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿದ್ದಂತೆಯೂ ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ. ತಗಡೂರು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಶೈವಗುರು ವಿದ್ಯಾರಾಶಿಯು ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನಿಗೆ

¹ [ಹೀಗೆಯೇ ಮುಂದೂ ಎಲ್ಲ ಕವಿಗಳ ಕಾಲನಿರ್ಣಯವನ್ನೂ ಭಾವಿಸಬೇಕು—Ed.]

² Madras Epigraphical collection for 1901, No. 309.

³ Ibid. for 1911, page 61, paragraph 14 and Epigraphia Indica, Vol. X., page 64.

⁴ Madras Epigraphical collection for 1907, No. 129 and paragraphs 85 ff. of Madras Annual Report on Epigraphy for 1908.

ವರವೀರಜಿತ್
ವೀರತುಂಗ
[ಮಾಳವಧ್ವಂಸಿ]
ಅತಿವೀರ
ಅನುಪಮ
ನೃಪಕೇಸರಿ
ವರದುರ್ಗಮರ್ದನ
[ವಾತಾಪಿಯನ್ನು ಗೆದ್ದನು]
ಸಮರಾಘರಾಮ

[ಇವನಿಗೆ ‘ಯದುವಂಶಕೇತು’ ಎಂದೂ ಹೆಸರುಂಟು. ಇವನು ಅಧಿರಾಜಮಂಗಳದ ಕೊಳ್ಳಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಚಾಳುಕ್ಯನನ್ನು ಕೊಂದನು. ‘ಅನುಪಮಾ’ ಎಂಬೊಬ್ಬ ಜೋಳರಾಜಪುತ್ರಿಯನ್ನು ಕೈಹಿಡಿದನು.]

ಭೂತಿವಿಕ್ರಮಕೇಸರಿ.

[ಇವನು ಕಾವೇರೀತೀರದಲ್ಲಿ ಪಲ್ಲವರನ್ನೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕಿದನು ; ರಣಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ವೀರಪಾಂಡ್ಯನನ್ನು ಹೊಡೆದೊಡಿಸಿದನು ; ಪಂಜವೇಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನು ; ಕಟ್ಟಳೆ, ವರಗುಣಾ ಎಂಬೊಬ್ಬರು ರಾಜಪುತ್ರಿಯರನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಕೊಡುಂಬಾಳೂರಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದನು.]

ಕಟ್ಟಳೆ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ

ಪರಾಂತಕನರ್ಮ

ಆದಿತ್ಯನರ್ಮ

ಜ್ಞಾನನ ಗುರುವಾದ ವಿದ್ಯಾರಾಶಿಯೇ ಆಗಿರಬೇಕೆಂದು ಊಹಿಸಲು ¹ ಅವಕಾಶವುಂಟು. ಭೂತಿವಿಕ್ರಮೇಶ್ವರಿಯ ಕಾಲವನ್ನು ನಾವು ನಿರ್ಧರಿಸಿದ್ದೇ ಆದರೆ ವಿದ್ಯಾರಾಶಿಯ ಕಾಲವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸದಂತೆಯೇ ಆಯಿತು.

ಭೂತಿವಿಕ್ರಮೇಶ್ವರಿಯ ತಾತನಾದ ಪರದುರ್ಗಮರ್ದನನು ವಾತಾಪಿನಗರವನ್ನು ಗೆದ್ದನೆಂದು ವಂಶ ವೃಕ್ಷದಿಂದ ತಿಳಿದವು. ಆದಕಾರಣ ಪರದುರ್ಗಮರ್ದನನು ಚಳುಕ್ಯ ಎರಡನೆಯ ಪುಲಕೇಸಿ ಮತ್ತು ಪಲ್ಲವ ಮೊದಲನೆಯ ನರಸಿಂಹವರ್ಮ ಇವರುಗಳ ಸಮಕಾಲಿಕನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಯಿತು. ಪಲ್ಲವಚಕ್ರವರ್ತಿ ನರಸಿಂಹವರ್ಮನು ವಾತಾಪಿಯಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿಹೋಗಿ ಆ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನೆಂಬುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ನಿರ್ವಿವಾದಾಂಶವಾಗಿ ಯೇ ಇದೆ. ನರಸಿಂಹವರ್ಮನು ವಾತಾಪಿಯಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೊರಟಾಗ ಸಿಂಹ್ಯಳದ್ವೀಪದ ರಾಜಕುಮಾರನಾದ ಮಾನವಸ್ತ್ರನೂ ² ಅರುವತ್ತುಮೂರು ಶೈವಭಕ್ತರಲ್ಲೊಬ್ಬನಾದ ಶಿರುತ್ತೊಂಡನಾಯನಾರೂ ³ ಆ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ದಂಡನಾಯಕರಾಗಿದ್ದರು. ಪರದುರ್ಗಮರ್ದನನೂ ನರಸಿಂಹವರ್ಮನ ಒಬ್ಬ ದಂಡನಾಯಕನಾಗಿಯೇ ಇದ್ದು ಚಳುಕ್ಯರ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗಿದ್ದು ದರ ದೇಶಿಯಿಂದಲೇ 'ವಾತಾಪಿನಗರಧ್ವಂಸ' ನೆಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ವಹಿಸಲು ಅವಕಾಶವಾಗಿ ದ್ದಿರಬೇಕು.

ಪರದುರ್ಗಮರ್ದನನ ಮಗನೇ ಸಮರಾಭಿರಾಮನು. ಇವನಿಗೆ 'ಯದುವಂಶಕೇತು' ವೆಂದೂ ಹೆಸರುಂಟು. ಇವನೂ ತನ್ನ ತಂದೆಯಂತೆ ಚಾಳುಕ್ಯದ್ವೇಷಿಯಾಗಿದ್ದು ದು ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲದೆ ಅಧಿರಾಜಮಂಗಳದ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಚಾಳುಕ್ಯರಾಜನನ್ನು ಕೊಂದನು. ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ ಚಾಳುಕ್ಯನು ಯಾರಿರಬಹುದೆಂಬುದು ತರ್ಕಾಂತವಾಗಿದೆ. ವಾತಾಪಿಯ ನಾಶನಾನಂತರ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಪತನವು ನಿಶ್ಚಿತವಾಯಿತು. ಚಾಳುಕ್ಯಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಪುನರುಜ್ಜೀವನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕೈಯಿಕ್ಕಿ ಮೊದಲನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಪಲ್ಲವರನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಅವನಣ್ಣನಾದ ಆದಿತ್ಯನರ್ಮನು ಆ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಕೈಹಾಕಿ ಭಗ್ನಪ್ರಯತ್ನ ನಾದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ ⁴. ಈ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯನರ್ಮನು ಪಲ್ಲವರನ್ನು ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಸಮರಾಭಿರಾಮನನ್ನು ಸಂಧಿಸಿರಬಹುದು. ಅಧಿರಾಜಮಂಗಳದ ಬಳಿ ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಯುದ್ಧವಾಗಿ ಆದಿತ್ಯನರ್ಮನು ಪರಾಜಿತನಾಗಿ ಮೃತಿಯೊಂದಿದ್ದ ರೂ ಹೊಂದಿರಬಹುದು.

ಭೂತಿವಿಕ್ರಮೇಶ್ವರಿಯು ಈ ಸಮರಾಭಿರಾಮನ ಮಗನು. ಇವನು ತನ್ನ ತಾತ ತಂದೆಯರಂತಲ್ಲದೆ ಪಲ್ಲವರನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಕಾವೇರಿತೀರದಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ಅವರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದನು. ಅಲ್ಲದೆ ಇವನು ವೀರಪಾಂಡ್ಯನೆಂಬೊಬ್ಬ ಪಾಂಡ್ಯರಾಜನನ್ನು ಗೆದ್ದನು. ವಂಜಿವೇಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನು.

ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ೭-೮ ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ವಾತಾಪಿಯ (ಪಶ್ಚಿಮ)ಚಾಳುಕ್ಯರೂ ಪಲ್ಲವರೂ ಬಹುಕಾಲ ಹೋರಾಡಿದರು. ಈ ವಿಚಾರವಂತಿರಲಿ. ಭೂತಿವಿಕ್ರಮೇಶ್ವರಿಯು ವಾತಾಪಿಯ ನಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪರದುರ್ಗಮರ್ದನನಿಗೆ ಎರಡನೆಯ ತಲೆಗೆ ಸೇರಿದವನು. ಎಷ್ಟು ಈಚಿನವನೆಂದರೂ ಎರಡನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನಿಗಿಂತಲೂ ಈಚಿನವನಲ್ಲ ⁵. ವಿನಯಾದಿತ್ಯ ವಿಜಯಾದಿತ್ಯರ ಕಾಲದವನೂ ಗದ್ದಿದ್ದರೂ ಎರಡನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಸಮಕಾಲಿಕನಾಗಿ ಇದ್ದೇ ಇರಬೇಕು. ಈ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ. ಶ. ೭೫೪ ರಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಅಂದರೆ ಭೂತಿವಿಕ್ರಮೇಶ್ವರಿ, ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ, ವಿದ್ಯಾರಾಶಿ, ದಿವಾಕರ ಮತ್ತು ಎರಡನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಸಮಕಾಲಿಕರಾದರು.

ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ನಾವು ತಗಡೂರು ಶಾಸನವು ೮ ನೆಯ ಶತಮಾನದ್ದೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಇವೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ 'ಎಪಿಗ್ರಾಫಿಯಾ ಇಂಡಿಕಾ' (Epigraphia Indica) ದಲ್ಲಿಯೂ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಶಾಸನ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಕೂಂಚ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ನೋಡಿದರೆ ಮೇಲಿನ ಊಹೆಯನ್ನೇ ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುತ್ತದೆ. 'ಬರದೋನ್' 'ವಣ್ಣಿ ಪೋಂ' 'ಬಣ್ಣಿ ಪೋಂ' ಎಂಬೀ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಕೇವಲ ಹಳಗನ್ನಡ. ಅಂದರೆ ಕ್ರಿ. ಶ. 7 ೮ ನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಈಚಿನದಲ್ಲವೆಂದು ದೃಢವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು.

¹ Epigraphia Indica, Vol. X, page 64, footnote 4.

² George Tournour's Mahāvamsa, Chapter XLVII, pages 41-43.

³ Historical Sketches of Ancient Deccan by Mr. K. V. Subrahmanya Aiyar, Vol. I, p. 38 f.

⁴ Fleet's Dynasties of the Kanarese Districts, page, 367. [ಈ ಊಹೆಯನ್ನು ಡಾಕ್ಟರ್ ಫ್ಲೀಟ್‌ಜರವರು ಮಾಡಿದರೇ ಹೊರತು ವೊಪ್ಪಲಿಲ್ಲ - ಹೊ.ಕೃ.]

⁵ ರಾಯ⁶ ಬಹದ್ದೂರು ವೆಂಕಯ್ಯನವರು ಕಾರಣಾಂತರಗಳಿಂದ ಭೂತಿವಿಕ್ರಮೇಶ್ವರಿಯು ಆದಿತ್ಯಕರಿಕಾಲನಿಗೂ, ಅವನ ತಂದೆ ಎರಡನೆಯ ಪರಾಂತಕನಿಗೂ ಸಮಕಾಲಿಕನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ, ಈ ಭೂತಿವಿಕ್ರಮೇಶ್ವರಿಯ ತಾತ ಪರದುರ್ಗಮರ್ದನನು 'ವಾತಾಪಿಧ್ವಂಸನ' ಎಂದು ಕೂಡಂಬಾಳೂರು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಕೇವಲ ಔಪಚಾರಿಕವಾದ್ದೆಂದು ಸೂಚಿಸಿರುವರು. ಈ ವಿಷಯವು ವಿಚಾರಣೀಯವಾಗಿದೆ. [ಭೂತಿವಿಕ್ರಮೇಶ್ವರಿಯ ಶತ್ರುವಾದ ವೀರಪಾಂಡ್ಯನನ್ನೂ ಆದಿತ್ಯಕರಿಕಾಲನ ಶತ್ರುವಾದ ವೀರಪಾಂಡ್ಯನನ್ನೂ ಒಬ್ಬನೇಯೆಂದೇಣಿ ಅವರು ಮೊದಲನೆಯವನು ಎರಡನೆಯವನಿಗೆ ಸಮಕಾಲೀನನೆಂದರು. ಅಕ್ಷರಸಾಧ್ಯವನ್ನೂ ಪರಿಗಣಿಸಿದರು. - ಹೊ.ಕೃ.]

⁶ Vol. X, p. 64 and footnote 4. [ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ೮ ನೇ ಶತಮಾನದ ಕೊನೆಯಂದೇ ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ - ಹೊ.ಕ.]

⁷ Lives of Kannada Poets, Vol. I, Introduction, page 8.

ಶಾಸನಕವಿ ದಿವಾಕರನ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಿನೂ ಈ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿಯಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅನ್ಯಥಾ ಈತನು ಪ್ರಸಿದ್ಧನೂ ಅಲ್ಲ. ಇವನು ವಿದ್ಯಾರಾಶಿಯ ಶಿಷ್ಯನು; ಶೈವನು; ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಗುರುವನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರುವನು. ಕವಿತೆಯು ಪ್ರೌಢವಾಗಿದೆ. ಶಾಸನ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ.

ವೈ|| ಕಲಿಚೋರೇಶ್ವರ ಪಲ್ಲ[ವೇ]ಶ್ವರ ಮಹಾ ಭೋಗೇಶ್ವರೋತ್ತಮಂಗೆ ನಿ-
ಮಲ ನನ್ನೇಶ್ವರ ಕೀರ್ತಿಶಾಸನಲಸತ್ಕಾಂಕ್ಷೆಭಂಜಂಗೇಶ್ವರಂ-
ವಲಿ ಕಣ್ಣೀರವಕೂಪ ನನ್ನವನ ಪ್ರಕಾರಸಂಸ್ಥಾನದಿ-
ನ್ನೆಲಕೆಲ್ಲಂ ಪಡಿಚನ್ನಮೊಯ್ತ ತಗಡೂರಿ ವಿದ್ಧಿ ರಾಶೀನ್ನ)ರಿಂ ||

ವೈ|| ಅಕ್ಕರಿಗಂಗೆ ಬೇಡಿದ ನರಂಗೆ ತಪಶೈಗೆ ದೇಸಿಗಂಗೆ ಕೆ-
ಟ್ಟೊಕ್ಕಲಿಗಂಗೆ ದೀನ ನಟ ಪಾಠಕ ವಂದಿ ಜನಕ್ಕೆ ರಾಗದಿ-
ನ್ನ ಕೊಡೆ ನಿನ್ನು ನೋಡಿದೊಡೆ ಮೆಚ್ಚಿದೊಡೆ ತೊಡೆ ಕೂತ್ಕೊಡೆಗಳ್ಳ
ಮ್ನಿಕ್ಕದನ್ನೀವೆ ನೆಂಬುದಿದು . ವೆಗುಣಂ ಸಲಿ ವಿದ್ಧಿ ರಾಶಿಯ ||

ವೈ|| ಗುರುಗಳುದ್ರಭೋಜಗದ ಗೃಹಂತುಂಭೇಶ್ವರನೈದ್ಭುಜಂ-
ಗರ ಶಿಷ್ಯವೈರಲಾಕುಳಾಕಮಿಕ ವಿದ್ಯಾರಾಶಿಗಳ್ಳಸನಂ|
ಬರದೋಂ ಸನ್ನ ದಿವಾಕರನ್ನೆ ಗಟ್ಟಿದೀ ಭೋಗೇಶ್ವರಸ್ಥಾನಮು-
ವೈರಗಿನೊನ್ನೆ ನೆನೆ ಪೂಜ . ಮಿದನಿನ್ನೇ ವಣ್ಣಿ ಪೋಂ ಬಣ್ಣಿ ಪೋಂ ||

ಕಂ|| ಶ್ರೀಶಿವಪೂಜೆಯೊಳೊಂದು ಸದಾಶಿವಯೋಗದೊಳೊಂದು ರೂಪಮ ರೇವಾ|
ರಾಶಿವೈತರೆನೆ . ವಿದ್ಯಾರಾಶಿ ಶಿವಜ್ಞಾನ ಕರ್ಮ ನಿರ್ಮಿತರಾದೆ ||

ಗುಣವರ್ಮ ; ಕ್ರಿ. ಶ. ೯೦೫.

ಕಡಪಾ ಜಿಲ್ಲೆಯ ದಾನವುಲಪಾಡು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೀನಿಜಯದಂಡನಾಥನ ಶಾಸನದ¹ ಅಂತ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ 'ಅನುಪಮಕವಿಯ ಸೇನಬೋವಂ ಗುಣವರ್ಮಂ ಬರದೋ' ಎಂದಿದೆ. ಶಾಸನಬಂಧವನ್ನು ನೋಡಿದವರು ಗುಣವರ್ಮನು ಸಾಧಾರಣ ಕವಿಯೆಂದು ಹೇಳಲಾರರು. ಇವನು ಅನುಪಮಕವಿಯ ಆಶ್ರಯಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ಒಬ್ಬ ಗುಣವರ್ಮನು² ಶೂದ್ರಕವೆಂಬ ತನ್ನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ "ಮಹೇಂದ್ರಾಂತಕಂ" ಇತ್ಯಾದಿ ಬಿರುದುಳ್ಳ ಒಬ್ಬ ಗಂಗೆ ರಾಜನನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಿ, ಅವನನ್ನು ಶೂದ್ರಕರಾಜನಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮಹೇಂದ್ರಾಂತಕನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಗಂಗೆರಾಜನು ಎರೆಯುಪ್ಪನೊಬ್ಬನೇ. ಇವನು ಕ್ರಿ. ಶ. ೯೦೫ ರವರೆಗೆ ಆಳಿದನು. ಈ ಎರೆಯುಪ್ಪನೇ ಗುಣವರ್ಮನ ಪೂರ್ವಕನಾಗಿದ್ದಿರಬೇಕೆಂದು ಕರ್ಣಾಟಕ ಕವಿಚರಿತ್ರಕಾರರು³ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು.

ದಾನವುಲಪಾಡು ಶಾಸನದ ಕವಿಯಾದ ಗುಣವರ್ಮನೇ ಶೂದ್ರಕಗ್ರಂಥಕರ್ತನಾಗಿರಬಾರದೆಂದು ನಮ್ಮ ಪುಣ್ಯ ಈ ಶಾಸನವು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ಮುಮ್ಮತಿ ಇಾದ್ರ (ನಿತ್ಯವರ್ಷ) ನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು. ಇವನ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ. ಶ. ೯೦೫ ದೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ದಾನವುಲಪಾಡು ಶಾಸನದಿಂದ ಶ್ರೀನಿಜಯದಂಡನಾಥನ ಪರವಾದ ಕೆಲವು ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ಬರೆಯುತ್ತೇನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕವಿಚರಿತ್ರಕಾರರು ಉದಹರಿಸಿರುವ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ.

ಕಂ|| ವಸುಮತಿಯೊಳಗಿಡ್ಡೆಂಟುಂ ದೆಸೆಗಳೆ ಕುಸುಕುರುಮನೆಯ್ ಮೋಡೆ ಮತ್ತಂ |
ಬಿಸಿರುಹಗಬ್ಬಾಂತ್ಕಂ ಪಸರಿಸಿದುದು ಕೀರ್ತಿ ನೆಟ್ಟ ನನುಪಮಕವಿಯ ||

¹ ಈ ಶಾಸನವನ್ನೂ ಮುದ್ರಿತವಾಗಿಲ್ಲ ಪಾಠಕಾರಣ ನಾವು ಪ್ರಕೃತ ನಿರೂಪಿಸಿರುವ ಪಾಠವು ನಿರ್ದೋಷವಾಗಿರಲಾರದು.

² *Epigraphia Indica*, Vol. X, pp. 150 ff.

³ ಮೂಗಳೆದ ವೇಣುಗೋಪಾಲನಾಥಮಿಯ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಹೊಯ್ಸಳ ವಿಗ್ರಹಬಲ್ಲಾಳನ ಶಾಸನ ಪ್ರೊಂದರಲ್ಲಿ (Madras Epigraphical collection for 1913, No. 126) ಈ ಕೆಳಗಿನ ಪದ್ಯವು ಕಾಣಬರುತ್ತದೆ.

ವೈ|| ಗಂಭೀರಸ್ವಾರವೇಲಾಬಹಲಸರಿಪ್ಪ ತೋಲೊಲಕತ್ತೊಲಮಾಟಾ-
ರಂಭಪ್ರೋಡ್ಡಿನವೇನಪ್ರಬಲಜರೋಲಾಶ್ಚ ಪಾಡಿನಕಂಭ-
ತ್ಯಂಭರಾಭೀನಕ ಪ್ರಕರಕಮಠನೀರೇಭರತ್ಯ ಪ್ರಭಾವೋ-
ದ್ವಂಭತೊದ್ವಿಸಿವೇಚೀನಿಜಯಫನಫನಾಧ್ಯಾನರೌದ್ರಂ ಸಮುದ್ರಂ ||

ಇದೇ ಪದ್ಯವನ್ನೇ ಗುಣವರ್ಮನ ಶೂದ್ರಕಗ್ರಂಥದಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕವಿಚರಿತ್ರಕಾರರು ಉದಹರಿಸಿರುವರು (ಕವಿಚರಿತ್ರೆ. ಸಂ. ೧. ಪು. ೬೫.)

⁴ *Lives of Kannada Poets*, Vol. I, Pages 64 and 376 and Vol. II, pp. 1-2.

- ಕಂ|| ನಿರ್ಗುತಭಯ ನಿರ ನರಸಂ ಸರ್ಗಮ ನಾನೊಲ್ಲೆನೆಂದು ಪೇಸಿ ಬಿಸುವ್ಯಂ |
ಸರ್ಗದ ಭೋಗಮ ನುಂಡಪವ್ಗಕ್ಕಡಿಯಿಟ್ಟ ನೆನಿಡೊ ನನುಪಮಕವಿಯಂ ||
- ಕಂ|| ದಂಡಿನ ಸಾಮಗ್ರಿಗೆ ಪರಮಂಡಲ ಮಲ್ಲಾಡೆ ಸರ್ವವಿಕ್ರಮತುಂಗಂ |
ದಂಡಿನ ಬೀರಶ್ರೀಗೋಳ್ ಗಂಡಂ ಶ್ರೀದಂಡನಾಯಕಂ ಶ್ರೀವಿಜಯಂ ||
- ಕಂ|| ಚಂಡಪರಾಕ್ರಮನುಡದರಿಮಂಡಲಿಕರನಟ್ಟಿ ಪಡಿದು ಪತಿಗೊಪ್ಪಿಸುವೊಳ್ |
ಗಂಡಂ ಪ್ರಚಂಡನೀ ಭೋಮಂಡಲದೊಳ್ಳೆಂಡನಾಯಕಂ ಶ್ರೀವಿಜಯಂ ||

ಕವಿಕಮಲಾದಿತ್ಯ; ಕ್ರಿ.ಶ. FVಂ-

ಬೆಳಗಾವಿಜಿಲ್ಲೆಯ ಸೋಗಲ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಾಸನವುಂಟು. ಅದು ಇಮ್ಮಡಿ ತೈಲಪನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು. ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಸೋಗಲಿಗೆ ಸೋವಲ್, ಸೋಲು ಮತ್ತು ಸೋಲ್ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳು ಕಾಣಬರುತ್ತವೆ. 'ಸುವರ್ಣಾಕ್ಷಿ' ಎಂಬ ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಕಂಚಿಯೆಂಬ ಅಥವಾ ಕಂಚಲಿ ಎಂಬ ಭಕ್ತಲೋಬ್ಬಳು ದಾನಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದಳೆಂಬ ಅಂಶವು ಈ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಕಂ || ಭುವನಂ ವನನಿಧಿ ಸುರಗಿರಿ ದಿವಕುಳಮಿನಚಂದ್ರರುಳ್ಳಿನಂ ಧರ್ಮ್ಯಮಿದು |

ದ್ವೈವಮಾಗಿ ನಡೆಗೆ ಶಾಸನ ಕವಿಕಮಲಾದಿತ್ಯರಚಿತಕಾವ್ಯದೇಶಂ ||

ಎಂಬ ತುದಿಯ ಪದ್ಯದಿಂದ ಈ ಶಾಸನವನ್ನು ರಚಿಸಿದವನು ಕಮಲಾದಿತ್ಯನೆಂದೂ, ಅವನು ಕವಿಯೆಂದೂ ಗೊತ್ತಾಯಿತು. ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಈ ಶಾಸನದಿಂದ ಕಮಲಾದಿತ್ಯನ ವಿಚಾರವೇನೂ ತಿಳಿದುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ :-

“ಶ್ರೀಮದನವರತದನುಜನರಾಮರಮಣಿಮಕುಟತಟಘಟಿತಪದ್ಮದ್ರೋದಾ ಮಯುಗಳಂ ಶ್ರೀಶೋಕಸ್ವಾಮಿ ಸುವರ್ಣಾಕ್ಷಿ ದೇವರಿಗೆಮಗೊಳ್ಳೆ” ಎಂದೂ,

“ಇಂತನಿಸುವ ಸಿದ್ಧಕ್ಷೇತ್ರಾಂತರತೀರ್ಥಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯನಾಶ್ರಿತಸುರಭೋಜಂ ತ್ರಿಭುವನಸಿಂಹಮುನೀಂದ್ರಂ ತಾಪಸಗೋತ್ರ ವೈರಿಕುಳಗಜಸಿಂಹ” ಎಂದೂ

“ವೃ|| ತಪಮಂ ಮಾಡುವ ತಾಪಸಕ್ಕೊಳವೆಲ್ಲೋಹೋ ತನುಕ್ಲೇಶಮಂ

ಬುಪಸರ್ಗಕ್ಕಿರದಾಂತು ಮೆಯ್ಯನಟವೀಶಾಖಂಗಳೆಂ ತಿಂದುನಾ- |

ಧಿಪನಂ ಪೂಜಿಸಿ ಮುಕ್ತಿಯೊಳ್ಳೆ ರೆಯಲಿಂದಿರ್ಪಂ ಸುವರ್ಣಾಕ್ಷಿ ದೇ

ವಪದಾಂಭೋಜಶಿಲೀಮುಖಾಭನೆನಿಸಂ ಶ್ರೀಗಂಗರಾಶಿವೇತಿ ||”

ಎಂದೂ ಶಿವನನ್ನೂ, ಶೈವ ಮುನಿಗಳನ್ನೂ ನುತಿಸಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಕಮಲಾದಿತ್ಯನು ಶೈವನೆಂದೇ ಊಹಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಶಾಸನದಲ್ಲಿ :-

“ವೃ|| ಬಳವಚ್ಚೋಳಮಹೀಧರೇಂದ್ರಕುಳಶಂ ಲಾಳೇಭೆ ಪಂಚಾನನಂ

ಜಳಭೂಭೃದ್ವನದುರ್ಗಮಾಗ್ಗಜಳಧಿವ್ರಾತಕ್ಕಲೇ ಬಾಡವಾ- |

ನಳರೂಪಂ ರಣಕಂಭಕಕ್ಕಲಶಿರಚ್ಛೇದಂ ರಿಪೂಗ್ರಾವನೀ-

ವಿಳಯೋತ್ಪತ್ತಿವಿಕೇತು ಚಕ್ರಿತಿಳಕಂ ಶ್ರೀ ತೈಲರಾಜಾಧಿಪಂ ||”

ಎಂಬದಾಗಿ ಇರ್ಮಡಿ ತೈಲನನ್ನೂ 'ತತ್ಪದಪದ್ಮೋಪಜೀವಿ'

“ವೃ|| ಜನಪತಿಚಕ್ರವರ್ತಿಪರಿರಕ್ಷಣದಕ್ಷಭುಜಾಸಿ ವೈರಿಸಾ

ಧನಲಯಕಾರಿ ರಟ್ಟಕುಳಭೂಷಣನನ್ಯನರೇಂದ್ರದರ್ಪಭಂ |

ಜನನವದಾತಕೀರ್ತಿ ವಿಭು ಕಂಠಯಭಾರದ ನನ್ನ ಪಯ್ಯರಾ

ಣನ ತನಯಂ ವಿನೇಕನಿಧಿ ಕತ್ತಮಹೀಭುಜನೆಂಬ ಪರ್ಮಗಂ ||”

ಎಂಬದಾಗಿ ಕೂಂಡಿವಿಷಯಾಧೀಶ್ವರನಾದ ಕತ್ತ (ಕಾರ್ತವೀರ್ಯ I) ನನ್ನೂ ಹೊಗಳಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಕವಿಕಮಲಾದಿತ್ಯನು ರಾಜಾಶ್ರಯಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿದ್ದನೆಂದೂ, ವಿಕೀಪತಃ ಕಾರ್ತವೀರ್ಯನ ಅಸ್ಥಾನಕವಿಯಾಗಿದ್ದಿರಬಹುದೆಂದೂ ಊಹಿಸಲವಕಾಶವುಂಟು. ಇರ್ಮಡಿ ತೈಲ ಮತ್ತು ಮೊದಲನೆಯ ಕಾರ್ತವೀರ್ಯರ ಸಮಕಾಲಿಕ

ನಾಡ ಕವಿಕಮಲಾದಿತ್ಯನ ಕಾಲ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಚರ್ಚೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ಈ ಶಾಸನವು ಶಾ. ಶ. ೯೦೦ ರಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಈ ಶಾಸನವು ಒಂದು ಕಾವ್ಯದಂತೆ ಪ್ರೌಢವಾಗಿದೆ. ಕವಿಕಮಲಾದಿತ್ಯನ ಕವಿತಾಮೃತವನ್ನು ಕನ್ನಡಿಗರು ಸವಿಯಲೋಸುಗ ಹಲವು ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಸುವರ್ಣಾಕ್ಷಿಕ್ಷೇತ್ರ

- ವೃ॥ ಸಂಕಜಷಂಡದಿಂದೆನೆ ನೆಯ್ದಲ ಪೂಗೊಳದಿಂ ತಳಿತ್ತ ಮೊ
ವಿಂ ಕುಸುಮೋದಿತಂ ಕೊಸಗುಪಾದರಿನ್ನೇಜಿಲಶೋಕಬಾಳೆಯಂ |
ಬಂಕದ ವೃಕ್ಷಜಾತಿಗಳಿನಿಂಚರದಿಂ ಪುಗಲೆಂಬ ಕೋಕಿಳಾ
ಳಂಕ್ರಿತದಿಂದೆ ಸಾಲಬನವೊಪ್ಪುವುದೀ ವಿಷಯಾಂತರಾಳದೊಳ್ ||
- ವೃ॥ ಅಲ್ಲಿಯೆ ನಿಜ್ಞರೋದಕದಿನೊಪ್ಪುವ ತೀರ್ಥಮಿದೀ ಜಗಕ್ಕೆ ಪೆಂ
ಪೆಲ್ಲಮನಾಂತ ಶಂಕರ ಶಯಂಭುಸುವರ್ಣಮಹಾಕ್ಷಿದೇವ ಪಾ |
ದೊಲ್ಲಸಿತಾಂಬುಜಂಗಳನೆ ಪೂಜಿಪ ಭಕ್ತಜನಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತಿ ತ
ಳ್ವಿಲ್ಲದೆ ಕೂಡುಗೊಂದು ಪೊಗಟ್ಟಂ ಕವಿತೇಶಮದೆಪ್ರಭಂಜನ ||
- ಕಂ॥ ಪುಲಿಗಳ ಧರ್ಮಶ್ರವಣಮನೆಲೆ ಮಿಡುಕದೆ ಕೇಳುತಿಪ್ಪುವೆರಗಿಗಳೆ ನಿ |
ಮೃಳಮುನಿಸರೋದುಪ್ಪೋದಂ ಚಳವಾದೆಡೆಯೊಡು ಪೆಳ್ಳುವಿರುಳುಂ ಪಗಲುಂ ||
- ಕಂ॥ ವಾನರಸಂಹತಿ ದೇವಸ್ನಾನಂ ಮಾಡುವರ್ಗ್ಗೆ ಗದ್ದುಗೆಯೆ ನಿಲೆಂ ಸೆ |
ನಮ್ಮನದೆ ತಂದಿವುನೆನಲತ್ಯಾನಯಿಂ ಪೊಗಳಲವರ ತಪದುಗ್ರತಯ ||
- ಕಂ॥ ಪಾಪ ಪುಗಲು ಪುಗಲುಗ್ರದೆ ಕೋಟಿ ಪುಗಲು ಪುಗಲಶೇಷಧರ್ಮದೊಳೊ |
ನ್ಯಾಪಾರಿ ಪುಗಲ್ಪುಗಲೆಂದಾವೊತ್ತುಂ ಕೋಕಿಲಂಗಳುಲಿಗುಂ ಬನದೊಳು ||
- ಕಂ॥ ಗಳಪುವೆರಗಿಳು ಕುಕಿಲುವ ಕಳಹಂಸಯ ಗಾವೆರಿಪ್ಪ ಪೆಣ್ಣಂಬಿಯ ಬಾ |
ವೆಳಸುವೆ ಪುರುಳುಯೆ ಕೊಂಡಂಗಳನಗಿಸುವ ರವೆಮೆ ನಗದ ನಾಲ್ಕುಂ ದೆಸೆಯೊಳು ||

ನಾಗವರ್ಮ ; ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೪೭.

ಬಳ್ಳಾರಿಜಿಲ್ಲೆಯ ಹಡಗಲ್ಲಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಮೈಲಾರಗ್ರಾಮದ ಸೋಮಲಿಂಗೇಶ್ವರದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ 1 ಶಾಸನ ವೊಂದಂಟು. ಅದರಲ್ಲಿ ಬಾಳುಕ್ಕು ತೈಲೋಕ್ಕಮಲ್ಲ (ಮೊದಲನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರ)ನ ಸಾಮಂತನಾದ ಕಾಳ ಮಯ್ಯನು ಅಥವಾ ಕಾಳದಾಸನು ಮೌಳಿಮಡುವಿನ ತೇಜೋರಾಶಿಸಂಹಿತರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ಚಿಲ್ಲುಕಾಚಾರ್ಯರ ಮೂಲಕ ಸ್ವಯಂಭುದೇವರಿಗೂ ಮೂಲಸನ್ಮಾನದೇವರಿಗೂ ಧಾರ್ಮಿಕಗಳನ್ನು ಶಾ. ಶ. ೯೬೪ ರಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಶಾಸನವನ್ನು ಬರೆದ ನಾಗವರ್ಮನೆಂಬಾತನು ಪ್ರೌಢಕವಿಯಾಗಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಕಾಳದಾಸನ ಶಾರ್ಯ ಪ್ರತಾಪಗಳು ಬಹಳ ಚನ್ನಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಶಾಸನ ಕವಿತೆಯು ಶ್ಲೋಕವಾಗಿದೆ. ಶಾಸನವು ಶಿಥಿಲವಾಗಿ ರುವುದರದೇಸೆಯಿಂದ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಉದ್ಧರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ.

ಮೇಲಿನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಕಾಳದಾಸನು ನೈಜಾಮರ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ ನಾಗ್ಯ² ಎಂಬ ಊರಿ ನಲ್ಲಿರುವ ಅರವತ್ತುಕಂಭದ ಗುಡಿಯ ಮುಂದಿರುವ ತೈಲೋಕ್ಕಮಲ್ಲನ ಕಾಲದ 3 ಶಿಲಾಶಾಸನದಲ್ಲಿಯೂ, ಶಿವಾಲ ಯದ ಎದುರಿಗಿರುವ ಪಾಳುಗುಡಿಯ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲಿನೊಂದು ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನಕಾಲದ 4 ಶಾಸನ ದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ.

ಪಾಳುಗುಡಿಯ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕಾಳಮರಸನನ್ನು 'ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ಯಾವಿತಕ್ರಮ' 'ವಾಕ್ಪತ್ರಿ ಕಣಾರ್ಪತಂಸಂ' ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಅರವತ್ತುಕಂಭದಗುಡಿಯ ಮುಂದಿರುವ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ಕಾಳ

¹ Madras Epigraphical collection for 1914, No. 484.

² ನಾಗ್ಯ ಎಂಬ ಊರು ಚಿತ್ತಾಪುರದ ರೆಯಿಟ್ಟಿ ಸ್ಟೇಷನ್ನಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದೆ.

³ Madras Epigraphical collection for 1902, No. 98.

⁴ Ibid. No. 99.

ದಾಸದಂಡಾಧೀನ ಅನ್ವಯ, ಶೌರ್ಯಪುತ್ರಾಪ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ- ಇದರಲ್ಲೂ ಅವನನ್ನು “ ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ಯಾವಿತಕ್ತಂ ” “ ವಾಕ್ಪತ್ರಿಕಾರ್ಣವತಂಸಂ ” ಎಂಬವಾಗಿ ಹೊಗಳಿದೆ. ಈ ಶಾಸನದಿಂದ ಕಾಳಿದಾಸನ ಅನ್ವಯ ಭಾಗವನ್ನಿಲ್ಲಿ ಉದ್ಧರಿಸಿರುತ್ತೇನೆ-

- ಕಂ || ಆ ಕಮಳಪಾತವಂಶಸಂಧಾಕರದೊಳ್ವಂಪುವೆತ್ತ ನುಡ್ಧೃತಧಾತಿ ||
ಲೋಕಂ ಸ್ವೀಕೃತವಿಮಳಶ್ರೀಕಂ ಗೋವಿನ್ದ ನಂದದಿಂ ಗೋವಿನ್ದಂ ||
- ಕಂ || ಕ್ಷಿತಿ ಸುತಗಂ ಕ್ಷಿತಿಗಮರುನ್ದತಿಗಂ ರತಿಗಂ ಸರಸ್ವತೀಸತಿಗಂ ಪಾ ||
ವ್ಯತಿಗಂ ಮಿಗಿಲೆನಿವ ಮಹಾಸತಿ ತತ್ಪತಿಗೇಚಿಕಚ್ಚ ಕುಲವಧುವಾದಳ್ ||
- ಕಂ || ಆದಂಪತಿಗೆ ತನುಭವನಾದಂ ಶ್ರೀಕಾಳಿದಾಸದಣ್ಣಾಧಿಪನಾ ||
ಪಾದಿತವಿಶುದ್ಧಯಶಸ್ತುದಿತಚಾಳುಕ್ಯರಾಜರಾಜ್ಯಾಭ್ಯುದಯಂ ||
- ಕಂ || ಅನುಪಾತನಾದನಾತಂ ಗನಿಮಿಷಗುರುವೆನಿವ ನಿಂಬದಣ್ಣಾಧಿಪನಾ ||
ತನ ತಮ್ಮನಾದನಭಜನವಿನುತಂ ಶ್ರೀಚಿದ್ವ ರಾಜದಣ್ಣಾಧೀಶಂ ||
- ಕಂ || ನಯಮಿಸೆಯ ನೆಗಟ್ಟ ಶಕ್ತಿ ತ್ರಯದೊಳ್ವುಭೂಮಂತ್ರಶಕ್ತಿ ಯೆಸವನೊಲೆಸದೆಂ ||
ಪ್ರಿಯತನಯಮೂರ್ತವರೊಳಂ ನಯಾನಿವಿತಂ ಕಾಳಿದಾಸದಣ್ಣಾಧೀಶಂ ||
- ವೃ || ಸಲೆ ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಮೊದಲ್ವ ಲಕ್ಕೆ ನಲೆ ಧರ್ಮಕ್ಕಾಮ್ಯ ಮಾಯಕ್ಕುಗುಂ
ದಲೆ [ಬೀರ]ಕ್ಕೆ ತವಗುಣಕ್ಕೆ ಕಣ ಪೆಂಪಿಂಗೆಕ್ಕೆ ಚಾಂಗಕ್ಕೆ ತಾ ||
ಯ್ಯಾಲ ನೇಣ್ಣಿಂಗೆಡೆ [ಮಾನ್ದನಕ್ಕೆ] ಗುಣಿ ಚಾತುರ್ಯಕ್ಕೆ ಬೀಡಿಗೆ ಕೀ
[ತ್ರಿಲಲತಾವಲ್ಲಿ] ಗಡಪ್ಪು ತಾನೆನಿಸಿದಂ ಸಂಗ್ರಾಮಕಂಠೀ[ರವಂ] ||
- ಕಂ || ಆ ಪುಣ್ಯನಿಗೆ ವಿನಯದ ರೂಪಿನ ಭಾಗ್ಯದ ಪತಿವ್ರತಾಗುಣದೊಳ್ವಂ ||
ದಾಸರಮೇಶ್ವರಿಸಚಿಗನುರೂಪ ಯೆನಲೆಬ್ಬಣಬ್ಬೆ ಕುಲವಧುವಾದಳ್ ||

ಇಂದ್ರಕೀರ್ತಿ ; ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೫೫.

ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲನ ಕಾಲದ ಶಕ- ೯೭೭ ರಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಶಾಸನವೊಂದು ಬಳ್ಳಾರಿಯ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೋಗಳೆಯ ಬಸ್ತಿಯ ಮುಂದಿರುವ ಮಂಟಪದ ಬಳಿಯುಂಟು.¹ ಇದರಿಂದ ಆ ಬಸ್ತಿಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಗಂಗರಾಜನಾದ ದುರ್ವಿ ನಿಂತನಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟದಂತಲೂ, ಇಂದ್ರಕೀರ್ತಿಯೆಂಬೊಬ್ಬ ಜೈನಾಚಾರ್ಯನು ಆ ಬಸದಿಗೆ ಈ ಶಾಸನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದನೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ.

ಈ ಶಾಸನದ ಶೈಲಿಯು ಬಹು ಪ್ರೌಢವಾಗಿದೆ- ಇದರಲ್ಲಿರುವ ಅತಿಸುಂದರವಾದ ತೋಮರರಗಳೆಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ :

“ ಶ್ರೀಮದರುಣಚ್ಚ ರಣಸರಸಿರುಹ ಭೃಂಗ, ² ಕೊಂಡಕುಂದಾನ್ವಯಸಮೂಹಮುಖಮಂಡನ, ದೇಸೀಯೆಗಣ ಕುಮುದವನಸರಚ್ಚಂದ್ರ, ಕೋಕಳಪುರೇನ್ದ್ರ, ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ ಸದಸರಸಿಕಳಹಂಸ ”

ನಾಪೀತನ ವಿಚಾರವನ್ನಿಷ್ಟು ಹೇಳಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ಈತನನ್ನು ‘ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಲನಾಲಂಕಾರ ’ ‘ ಕವಿ ಜನಾಚಾರ್ಯ ’ ‘ ಪಂಡಿತಮುಖಾಂಬುರುಹಚಂಡಮಾರ್ತ್ಯಂಡ ’ ‘ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ ’ ‘ ಕವಿಕುಮುದರಾಜ ’ ‘ ಕವಿಗ ಮಕವಾದಿನಾಗ್ನಿಂಧ್ರಕಲ್ಪದ್ರುಮ ’ ‘ ಕವಿಕದಂಬಕೀರ್ತಫಲಿತಚೂತದ್ರುಮ ’ ಎಂದು ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ ಈ ಶಾಸನ ದಲ್ಲಿ ಹೊಗಳಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಈತನು ಮಹಾಕವಿಯೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈತನು ಯಾವ ಗ್ರಂಥ ಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೋ ತಿಳಿಯದು. ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ ಈತನನ್ನು ‘ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲೇಂದ್ರಕೀರ್ತಿ ಹರಿಮೂರ್ತಿ ’ ಎಂದು ಹೊಗಳಿದೆ.³

ರಾವಣಯ್ಯ ; ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೫೯.

ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಗೆ ಸೇರಿದ ರೋಣತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಸೂಡಿ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವೊಂದೆಂಟು. ಹಿಂದೆ ಇದಕ್ಕೆ ಸೂಂಡಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿತ್ತು. ಕಲ್ಯಾಣಚಾಳುಕ್ಯರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂಂಡಿಯು ಕಿಸುಕಾಡೆಪ್ಪತ್ತೆರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದಿತು.

¹ Madras Epigraphical collection for 1904, No. 37.

² ಕೊಂಡಕುಂದೆಯೆಂಬುದು ಈಗ ಗುತ್ತಿ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಕೊನಕೊಂಡ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವಾಗಿರಬಹುದು. — Madras Annual Report on Epigraphy for 1916, p. 134.

³ [ಈ ಇಂದ್ರಕೀರ್ತಿಯ ಶಾಸನವನ್ನು ಈ ವ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಕೇರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇಯಲ್ಲ. ಈತನು ಸ್ವಯಂ ಕವಿಯೂ ಅಲ್ಲ ಉತ್ತಮಕವಿಗಳಿಂದ ವರ್ಣಿತನಾದಂತೆಯೂ ಶಾಸನದಿಂದ ಕಾಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. — ಹೊ.ಕೃ.]

ಈಗಲೂ ಈ ಯೂರಿನಲ್ಲಿ ಜೋಡುಕಲಶದ ಗುಡಿಯೊಂದುಂಟು. ಈ ಗುಡಿಯ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಲ್ಲು ಹಲಗೆಯಮೇಲೆ ಒಂದು ಶಾಸನವುಂಟು¹. ಇದು ಮೊದಲನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರ (ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ)ನಕಾಲದ ಶಾ.ಶ. ೮೦೧ ರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ದಂಡನಾಯಕ ನಾಗದೇವನು,

‘ ವೃ || ಶಿವಗೃಹವೃಕ್ಷಹಬಂಡಸ್ಸುಪಿತನವಸುಧಾಕರ್ಮ್ಯನಿನ್ಮಾಪಣಕ್ಕಂ
ಶಿವಪೂಜಾವ್ಯಾಪ್ತಿಗಂ ತಚ್ಚೈವಮಹಿಮಮಹಾಭೋಗಸಂಪತ್ಪದಕ್ಕಂ
ಶಿವಯೋಗೀಂದ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕಂ ಶಿವಪದಯುಗಳಾನಮ್ಮ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ್ಳಂ
ಶಿವಣೂರಂ ಕೊಟ್ಟು ’

ನೆಂದು ಬರೆದಿದೆ.

ಈ ಶಾಸನವನ್ನು ‘ ಬರೆದಂ ಸೂಂಡಿಯ ಕುಳಕರಣಿ ರಾವಪಯ್ಯ ನಿಶ್ಚರಪಾದಪಂಕಜಭ್ರಮರಂ ’ ಎಂತಲೂ ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ² ಇವನನ್ನು ‘ ಭಾಸ್ಕರದಾಸ ’ ‘ ಈಶ್ವರಪಾದಾಬ್ಜ ಭ್ರವರ ’ ಎಂತಲೂ ವಿಶೇಷಿಸಿದೆ.

ಮೇಲಿನ ಶಾಸನದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಭಾಷಾಶೈಲಿಯನ್ನೂ, ವಾಗ್ಗೋರಣೆಯನ್ನೂ, ಲಾಲಿತ್ಯವನ್ನೂ ನೋಡಿದರೆ ರಾವಪಯ್ಯನು ರನ್ನ ಪಂಪಾದಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಯಾವ ವಿಧದಲ್ಲೂ ಕಡಮೆಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಶಾಸನವೊಂದು ಚಿಕ್ಕಕಾವ್ಯದಂತಿದೆ ಮಾದರಿಗಾಗಿ ಇದರಿಂದ ಕೆಲವು ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಉದಹರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಶಾರ್ಯ್ಯ -

ವೃ || ಬಳವಚ್ಚೋಳನರೊಂದ್ರದರ್ಪದಳನಂ ಮಾಳವೈ ವಂಶಾರ್ಣವ
ಜ್ಯೋದಾಬರ್ಬನಳ ನಂಗವಂಗುಸವೇಂಗೀಪಾಣ್ಯಾಸಾರಾಪ್ಪ)ಕೇ |
ರಳನೇಪಾಳತುರುಷ್ಕಚೇರನುಗಧಘ್ರಾಧೀಶಧರಾಧರಾ
ನಿಳ ನಂಭೋಧಿವೃತಾವನೀವಳಯದೋಳಾಳ್ಯಾಳುಕ್ಕಕ್ಕಣ್ಣರವೆ ||

ನಾಗದೇವನ ಶಾರ್ಯ್ಯಪ್ರತಾಪ -

ವೃ || ವಸುಧೇಶಾಂಗ್ರಣಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿತಿಳಕಂ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲಂ ನಿಜಾ
ವಸಥಾಮಾತ್ಮವದಕ್ಕೆ ಮಾಡೆ ಮಹಿಮಾವಪ್ಪಂಭಿಮಂ ತಾಳ್ವ ಸಾ |
ಧಿಸಿದಂ ಮುನ್ನ ಮಸಾಧ್ಯರಪ್ಪಹಿತರಂ ತದ್ಧ್ರವ್ಯಮಂ ತಂದು ಪುಂ
ಜಿಸಿದಂ ಸ್ವಾಮಿಗಪಾರಪಾರುಷಗುಣಂ ಶ್ರೀಗಂಡನಾರಾಯಣಂ ||

ವೃ || ಜಳರಾಶೀಶೇಣಿಯೋಳ್ ಪಾಲ್ಗಡಲಮರಕುಜಶೇಣಿಯೋಳಾಪರಿಜಾಕಂ
ಕುಳಶೈಶೇಣಿಯೋಳ್ ಮಂದರಮಖಿಳವದೀಶೇಣಿಯೋಳ್ಳಂಗೆ ಯೆಂತ |
ಗ್ಗಳಮೆನ್ನಾರಾಧ್ಯಮೆನ್ನೀ ಚತುರುದಧಿತಪ್ಪೇಸೊಳ್ಳಕಲೋಳಮಾಳಾ
ವಿಳಭಾಸ್ವದ್ಭೂರಿಭೋಗೋಳಕಜನಿತನಿಭುಶೇಣಿಯೋಳ್ ನಾಗದೇವಂ ||

ವೃ || ಸುಭಟತ್ವನ್ನನ್ನರಿಲ್ಲೆಯುಮೆನೆ ನಗಲ್ಪಂ ಚೋಳಕಾಳಾಂತಕಂ ಭೋ
ಜಭುಜಂಗಾಹಿದ್ವಿಷಂ ಗೂರ್ಜ್ವರಮದಹರಣಂ ಸೇಗುಣಧ್ವಂಸಕಂ ಚೇ |
ರಭಯಭ್ರಾಂತಿಪ್ರದಂ ಕೊಂಕಣಬಳದಳನಂ ಹಾರನೀಹಾರತಾರಾ
ನಿಭಿಕುಂಭತಿರ್ತಿ ದಣ್ಣಾಧಿಪರೊಳತುಳದೋರ್ವಿಕ್ರಮಂ ನಾಗದೇವಂ ||

ಸೋಮೇಶ್ವರ ಪಂಡಿತ -

ವೃ || ಪ್ರೀತಿಯೊಳ್ ವ್ಯಬ್ರತೀಂದ್ರಸ್ವಲರೊಳರವಗೊಂದುಳ್ಳೊತೊಂದಿಲ್ಲಿದೇನೆಂ
ಬ ತಪ್ಪೇವಿಖ್ಯಾತಿಯೇನೆಂಬಮಳನಚರಿತಖ್ಯಾತಿಯೇನೆಂಬ ವಿದ್ಯಾ |
ಚತುರತ್ವಖ್ಯಾತಿಯೇನೆಂಬವಿಳಗುಣಗಣಖ್ಯಾತಿಯೆಂಬೊಂದು ಪೆಂಪು
ಜ್ಜಿತಮಾಯ್ತಂದೆಂದೆ ಸೋಮೇಶ್ವರಯತಿಸತಿಯಂ ಬಣ್ಣೆ ಸಲ್ಪಲ್ಲ ನಾವೊಂ ||

¹ Epigraphia Indica, Vol. XV. pp. 85-94.

² Ibid, page 101.

ವೈ || ಸಕಲೇಶ್ವರಪೂಜಾರ್ಚನಾಡಾಮಣಿಕಷಣಿಕೇಶೋಪೇತವಾದಾಬ್ಜ ವೈಶೇ
ಷಿಕಚೂಡಾರತ್ನ ನೈಯಾಯಿಕಸರಸಜಮಾತ್ಮಣ್ಯ ಸಾಂಖ್ಯಪ್ರಭಾವಾ |
ಧಿಕ ಶಬ್ದಜ್ಞಾನಪದ್ಧತಿನ ನಿನಗೇಣ ಯಾರಂಬಿನಂ ಸನ್ನಮಿಮಾಂ
ಸಕಗೋತ್ರತೃಪ್ತಿ ಸೋಮೇಶ್ವರಯತಿಪತಿ ಭೋಲೋಕವಿಖ್ಯಾತನಾದಂ ||

ಶಿಲ್ಪಿ ಶಂಕರಾರ್ಯ.

ವೈ || ಕಣಿ ವಿದ್ಯಾವಿಭವಕ್ಕುದಾಹರಣೆ ಯತ್ಕೋಪಾಜ್ಞನಕ್ಕೆಕ್ಕಲಾ
ವಣ ಮುದ್ದೈದ್ಗುಣರತ್ನ ರಾಜಗಣೇವಟ್ಟಿದಾಯ್ಯಸಂಪತ್ತಿಗೆ |
ಗಣಜಿನ್ದೀ ಗುಣಿ ¹ಶಂಕನಂ ಪೊಗಳುಗುಂ ಯಾತ್ರಾರಿಯುಂಯಾಸಮೊ
ರಣಸಂಭೂತತರಂಗಸಂಭೃತಪಯೋಧಿಪ್ರವೃತ್ತೋಬ್ಬೀತಳಂ ||

ನಾರಾಯಣ ಭಟ್ಟ; ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೫೩.

ಗೋದಾವರೀ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕಲೆಕ್ಕರಿಂದ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ತಾಂಬ್ರಶಾಸನ ವೊಂದು ಈಗಲೂ ಮದರಾಸಿನ ವಸ್ತು
ಪುರಕನ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿರುವುದು.² ಇದರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಚಾಳುಕ್ಯರ ರಾಜರಾಜನರೊಂದನು ನಾರಾಯಣಭಟ್ಟನೆಂಬ
ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ನಂದಮೆಪೊಂಡಿ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯವರ್ಷ ೩೦ ರಲ್ಲಿ ದಾನಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ.
ನಾರಾಯಣಭಟ್ಟನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ-

“³ ಹಾರೀತಗೋತ್ರೇ ಹರಿಮೂರ್ತಿರಾಪಸ್ತಂಬದ್ವಿಜಶ್ರೇಷ್ಠವಿಭುವಿನೀತಃ |
ಸದಾ ಪುರೋಡಾಶಪವಿತ್ರವಕ್ತ್ರೋ ವಿದ್ಯಾನಭೂತ್ಕಂಚನಸೋಮಯಾಜೀ ||
ತಸ್ಯ ಶ್ರೀಮಾನ್ ಹಿಮಕರಕರಪ್ರಸ್ಪರತ್ಕ್ವೀರ್ತಿರಾಶೇ-
ರಾಸೀತ್ಯನುಃ ಸಕಲವಿದುಷಾಮಂಚಿತಃ ಕಂಚನಾರ್ಯಃ |
ಯಂ ಮನ್ಯಂತೇ ಯಮಮರಿಗಣಾಃ ಕಾಮಧೇನುಂ ಕವೀಂದ್ರಾಃ
ಕ್ರೀಡಾರಾಮಂ ಪರಮಸುಹೃದೋ ಜೀವಿತಂ ಬಂಧುವರ್ಗಃ ||
ತಸ್ಯಾತ್ಮಜೋ ಮಹಾತ್ಮಾ ಸಮಜನಿ ಶೌಚಾಂಜನೇಯ ಇತಿ ವಿದಿತಃ |
ಪುಜಾಜಿತವಾಚಸ್ವತಿರಕಲಂಕಾಶಂಕನಾಮಾತ್ಮಯಃ ||
ತಸ್ಯ ಚ ಸುಧರ್ಮಪತ್ನಯ್ಯ ಗುಣಶಾಲಿನಾಶ್ಚ ಸಾಮಿಕಾಂಬಾಯಾಃ |
ಅಭವದನುಷ್ಠಿತಜಗದುಪಕರಣೋ ನಾರಾಯಣಸ್ತನಯಃ ||
ಯಃ ಸಂಸ್ಕೃತಕರ್ಣಾಟಪ್ರಾಕೃತಪೃಶಾಚಿಕಾಂಧ್ರಭಾಷಾಸು |
ಕವಿರಾಜಶೇಖರ ಇತಿ ಪ್ರಥಿತಃ ಸುಕವಿತ್ವವಿಭವೇನ ||
ಕವೀನ್ದ್ರನೀಷಾಲವದುವ್ವಿದಗ್ಧಾನ್ ಮನೋಹರಾಭಿನ್ನಿಜಸೂಕ್ತಿಭೀರ್ಯಃ |
ಕುರ್ವಂತು ಗರ್ವಾನ್ವಟುಭಿಭಿಭಿರ್ತ್ವೀ ಕವಿಭವಜ್ರಾಂಕುಶನಾಮ ಸಾರ್ಥಂ ||

ನಾರಾಯಣಭಟ್ಟನದು ಹಾರೀತಗೋತ್ರ ; ಆಪಸ್ತಂಬಸೂತ್ರ; ಕಂಚನಸೋಮಯಾಜಿಯು ಅವನ ಪ್ರಸಿತಾಮ
ಹನು : ಕಂಚನಾರ್ಯನು ಅವನ ಪಿತಾಮಹನು ; ಅಕಲಂಕಾಶಂಕನಾಮಾತ್ಮನು ಅವನ ತಂದೆ ; ತಾಯಿಯು ಸಾಮಿ
ಕಾಂಬೆ. ಇವನು ಸಂಸ್ಕೃತ, ಕರ್ಣಾಟ, ಪ್ರಾಕೃತ, ಪೃಶಾಚ, ಆಂಧ್ರ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ದರಲೂ ‘ಕವಿರಾಜಶೇಖರ’ನೆಂಬ
ಬಿರುದೊಂದನ್ನ ಲ್ಲದೆ ‘ಕವಿಭವಜ್ರಾಂಕುಶ’ ‘ಅಪ್ಪಾದಶಾವಧಾರಣ ಚಕ್ರವರ್ತಿ’ ‘ಸರಸ್ವತೀಕರ್ಣಾವತಂಸ’ ಎಂಬ-
ನೇಕ ಬಿರುದುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದನು.

ಮೇಲಿನ ತಾಂಬ್ರಶಾಸನವನ್ನು ಬರೆದವನು ನನ್ನಿ ಯಭಟ್ಟನು. ಈತನೇ ಆಂಧ್ರಭಾರತಕ್ಕಾದಿಕವಿಯಾದ ನನ್ನ
ಯಭಟ್ಟರಕನಾಗಿದ್ದಿ ರಬೇಕೆಂದು ಡಾಕ್ಟರ್ ಹುಲ್ಸ್ ಸಾಹೇಬರು ಊಹಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.⁴ ನನ್ನ ಯಭಟ್ಟರಕನು ತನ್ನ
ಭಾರತದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ‘ಪಾಯಕ ಪಾಕಶಾಸನಿಕಿ ಭಾರತಪೋರರಣಂಬುನಂದು ನಾರಾಯಣುಟ್ಟು ವಾಸಸಧರಾಮ
ರವಂತವಿಭೂಷಣುಂಡು ನಾ | ರಾಯಣಭಟ್ಟು ವಾಚ್ಪಯಧುರಂಧರಂಡು ತನಕಿಷ್ಟುಡು ಸಹಾಧ್ಯಾಯಿಯುನೈನ
ವಾಡಭಿಮತಂಬುಗ ದೋಡಯಿ ನಿರ್ವಹಿಂಪರ್ಗ ||’ ಎಂಬದಾಗಿ ಹೇಳಿರುವನು.

¹ ಶಂಕನಂ stands for ಶಂಕರನಂ, a form which is found in another verse.

² [This is marked ‘Chāḷukyas, Eastern 21’ in the Catalogue of copper-plate grants in the Madras Museum.—H.K.S.]

³ Journal of the Telugu Academy, Vol. I, pages 45-62.

⁴ Epigraphia Indica, Vol. IV. p. 303, foot-note 3.

‘ಕವಿರಾಜಶೇಖರ’ ನೂ ‘ಕವೀಭವಚಾಂಕುಶ’ ನೂ ಆದ ನಂದಮಪ್ರೊಂಡಿತಾಸನದ ನಾರಾಯಣಭಟ್ಟನೂ ಅಂಧ್ರಭಾರತರಚನೆಯಲ್ಲಿ ನನ್ನಯನಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾದ ನಾರಾಯಣಭಟ್ಟನೂ ಒಂದೇ; ಇದಕ್ಕೆ ಲೇಖನಾದರೂ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ.

ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦-೧೧ ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡಕವಿತೆಯು ಬಹು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದಿತು. ಚಾಳುಕ್ಯರು ಕನ್ನಡಿಗರಾದುದರಿಂದ ವೇಂಗೀಮಂಡಲದಲ್ಲಿಯೂ ಕನ್ನಡಗ್ರಂಥಗಳು ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿ ದ್ದಿರಬೇಕು. ಆದಿಪಂಪ, ನಾಗವರ್ಮ ಮೊದಲಾದವರು ಅಂಧ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಕನ್ನಡಕವಿಶ್ರೇಷ್ಠರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಹೊಂದಿದರು. ಆಗ್ಗೆ ವೇಂಗೀಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದ ಭಾರತಗಳಿಗೆ ಸರಿಸಮನಾಗಿ ಅಂಧ್ರಭಾರತವನ್ನು ರಚಿಸೆಂದು ರಾಜರಾಜನರೇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಆಸ್ಥಾನಕವಿಯಾದ ನನ್ನಯಭಟ್ಟಾರಕನಿಗೆ ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದಾಗ ಕನ್ನಡಭಾರತವನ್ನು ಭಾವಿಸಿದ್ದನೋ ಹೇಗೋ-ರಾಜನಾಜ್ಞೆಯಂತೆ ಅಂಧ್ರಭಾರತರಚನೆಯಾಯಿತು; ಈ ಗ್ರಂಥರಚನೆಗೆ ನನ್ನಯನ ಸಹಾಧ್ಯಾಯಿಯಾದ ನಾರಾಯಣಭಟ್ಟನು ಸಹಾಯಕನಾದನು.

ಶ್ರೀಕಂಠಸೂರಿ ; ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೯೯.

ಬಳ್ಳಾರಿಜಿಲ್ಲೆಯ ಕುಳುವತ್ತಿಯ ಕಲ್ಲೇಶ್ವರದೇವಾಲಯದ ಬಳಿ ಒಂದು ಶಾಸನವುಂಟು. ಇದು ತ್ರಿಭುವನ ಮಲ್ಲನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳುವತ್ತಿಯ ಇನ್ನೂ ವರ್ವರು ಮಹಾಜನಂಗಳೂ, ಅಲ್ಲಿಯಧಿಪತಿ ಕಾಳಿದಾಸನೂ, ಅವನ ಮಕ್ಕಳೂ ‘ಅಭಿನವಸೋಮೇಶ್ವರದೇವರಂಗಭೋಗಕ್ಕಂ, ತಪೋಧನರಾಹಾರದಾಂಕು ಮಾಟಕೂಟಕ್ಕಂ’ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮತ್ತು ‘ಮೊಡಣಬಟ್ಟಿಯಲು ತ್ರೇಣಕಾಪ್ಪ ಶಾಕಫಳಮೊದಲಾಗಿ ಬರ್ಪು ವಸ್ತುವಿಂ ಸುಂಕ ಮುಮಂ’ ಚಾಳುಕ್ಯವಿಕ್ರಮೇವರ್ಷ ೫೪ ರಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೯೯ ರಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಂತೆ ಹೇಳಿದೆ. ಶಾಸನಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ :

ವಿದ್ಯಾವೆಧೋಶ್ರವಣಭಾಸುರಕರ್ಣ್ಣಪೂರಃ ಶ್ರೀಕಾಳಿದಾಸವಿಬುಧಾಧಿಪತೇಸ್ತನೂಜಃ |

ಸೋಮೇಶಶಾಸನವಚೋರಚನಾಂ ವಿಧಾಯ ಶ್ರೀಕಂಠಸೂರಿರಲಿಖದ್ವಿಬುಧೈರ್ವಿಚಾಯ್ವಂ ||

ಎಂಬ ಪದ್ಯವೊಂದಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಶಾಸನಕವಿಯು ಶ್ರೀಕಂಠಸೂರಿಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಯಿತು. ಇವನ ವಾಕ್ಯದೊಂದು ಪಾಠಕರು ಸವಿಯಲೆಂದು ಹಲವು ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಶಾಸನದಿಂದ ಉದಹರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಕುಳುವತ್ತಿ

ಕಂ|| ಆ ನಾಡೊಳಗ್ರಹಾರಂ ಭೂನಾರೀಹಾರಮಧಿಕ ವಿಬುಧಾಧಾರಂ |

ಶ್ರೀನಾರಿಗಿರ[ಲ]ಗಾರಂ ಭೂನಿಧಿ ಕುಳುವತ್ತಿ ನೋಡೆ ಸೊಗಯಿಸಿ [ತೋ]ಕ್ಕುಂ ||

ಕಾಳಿದಾಸ

ವೈ|| ಭುವನನಿನೂತಕೀರ್ತಿವನಿತಾಪ್ರಯನಂದು ಪರೋಪಕಾರಿಯಂ

ದವನತಪಾಳನೈಕಪಟುವೆಂದು ಧರಾಮರಪೂಜ್ಯನೆಂದು ಮಾ |

ನವನಯಶಾಳಯೆಂದೆಸಮಸಾಹಸನೆಂದು ವಿನೀತನೆಂದು ಬಾ

ನ್ಲವಸುರಭೂಜಮೆಂದವನಿ ಬಣ್ಣಿ ಸುತಿಪುರ್ದು ಕಾಳಿದಾಸನ ||

ಕಂ|| ಪರಹಿತದೊಳು ವಿದ್ಯಾಧರಪರಿವೃಥನಂ ಸ್ವಾಮಿಭಕ್ತಿಯೊಳು ಪವನಜನಂ |

ಪರಮೌದಾರ್ಯದೊಳಂಗೇಶ್ವರನ ನಧಃಕರಿಸಿ ಕಾಳಿದಾಸನ್ನೆಗಟ್ಟಂ ||

ಕುಳುವತ್ತಿ ಇನ್ನೂ ವರ್ವರು

ವೈ|| ಶರಣಾಯಾತಜನಕ್ಕೆ ವಜ್ರಕವಚಮೃಣಾಂತ ವೀರಂಗೆ ಕೇ

ಸರಿ ಬಾಯ್ವಿಟ್ಟರೆದೆಗೆ ಕಲ್ಪಮುಂಜಂ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ತಾನಾಸ್ಪದಂ |

ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ತವರ್ ಶೃತಿಸ್ತೃತಿಗೆ ತಾಂ ಲೀಲಾಗೃಹಂ ಧರ್ಮದಾ

ಕರಮಿನ್ನೀ ಕುಳುವತ್ತಿವತ್ತಿಮಹಿದೇವಾನೀಕಮಿನ್ನೂ ವರ್ವರು ||

ಮಧುಸೂದನದೇವ ; ಕ್ರಿ.ಶ- ೧೧೪೮.

³ Madras Epigraphical collection for 1914, No. 445.

ವೈ|| ಸ್ಥಿರತೇಜೋಜಾಳ ವೆಂಟುಂ ದೆಸೆಗೆ ಪಸರಿಸೆತ್ವೈರಿವೀರಾನ್ಧಕಾರಂ
ಪರೆದೋಡಲಾಶ್ವಾನತಾಸ್ಯಾಂಬುರುಹವನವದಾನಂದಮಂ ತಾಳ್ವೆವಿದ್ವಿ |
ಟ್ರುಣೀನೇತ್ರೋತ್ಪಳಂಗಳೊಕ್ಕಿಗೆ ನಿಜಚಮೂ ಚಕ್ರವಾಕೋತ್ಕರಂ ರಾ
ಗರಸಾಂಭೋರಾಶಿಯೊಳ್ಳೆತ್ತಿಸೆ ಧರಗಸೆವಂ ನಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯದೇವಂ ||

ವೈ|| ಪರಮಂ ಶ್ರೀವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯರಸೆ ನಿನಗೆ ದೀರ್ಘಾಯುಷಂ ಶ್ರೀಯುಷಂ ಶಂ
ಕರನತ್ಯಾನಂದದಿಂದಂ ಕುಡುಗಮರಸರಿದಾಶ್ವರಿಪೂತೋಚ್ಚೈಳೆಚ್ಚಿ |
ಕರತಾ[ರಾ]ಧಾರಚಂಚತ್ತರುಣಶಿಕಳಾಕಾನ್ತಿಸನ್ನಾನಕೋಭಾ
ಕರಮಂಜುತ್ತುಂಗಪಂಗದ್ಯುತವಿಕಟಜಟಾಜಾಟಕೋಪೇರಭಾರ ||

ಬಿಜ್ಜಯನಾಯಕ; ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೭೦-

ಬಿಜಾಪುರದ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರುವ ಜಾಟ್ ಎಂಬ ಸ್ವತಂತ್ರಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮಾಡಗಿಹಾಳ್ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮಾಳಿಗೆ ಎಂತಲೂ ಮಾಳಿಕಾಪುರವೆಂತಲೂ ಹೆಸರಿತ್ತು. ಈ ಗ್ರಾಮದ ಮಹಾದೇವಾಲಯದ ಮುಂದೆ ಒಂದು ¹ ಶಿಲಾಶಾಸನವುಂಟು. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ—‘ಕುಂತಳದೇಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ತಪ್ಪಿ ಕಾಡುನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮಂಗಳವೇಡವೆಂಬ ಒಂದು ಪಟ್ಟಣವುಂಟು; ಅದಕ್ಕೆ ಕನ್ನಮನೆಂಬವನು ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿದ್ದನು; ಅವನಿಗೆ ರಾಜನೆಂಬವನು ಹುಟ್ಟಿದನು; ರಾಜನಿಗೆ ಅಮೃಗಿ, ಸಂಕಮ ಮತ್ತು ಜೋಗಮರೆಂಬ ಮೂವರು ಮಕ್ಕಳಾದರು; ಜೋಗಮನಿಗೆ ಹೆಮ್ಮಾಡಿಯು ಹುಟ್ಟಿದನು; ಹೆಮ್ಮಾಡಿಯ ಮಗನೇ ಕಾಲಚೂರ್ಯವಂಶಸ್ಥಾಪಕನಾದ ಬಿಜ್ಜಳನು; ಬಿಜ್ಜಳನ ಮಗನು ರಾಯಮುರಾರಿ ಸೋಯಿ; ಇವನ ಆಶ್ರಿತನೇ ಮಾಳಿಗೆಯ ಪ್ರಭುವಾದ ಬಿಜ್ಜಯನಾಯಕನು. ಈ ಬಿಜ್ಜಯನಾಯಕನು ಶಾಲಿವಾಹನ ಶಕ. ೧೦೯೩ ರಲ್ಲಿ ತನ್ನೊಡೆಯನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಸೋಮನಾಥೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನೂ, ತನ್ನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಬಿಜ್ಜೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನೂ, ಅದರ ಬಳಿಯೊಂದು ಸರೋವರವನ್ನೂ ಕಟ್ಟಿಸಿದನು’—ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ.

ಈ ಶಾಸನದ ಕವಿತೆಯು ಬಹು ಶ್ಲಾಘನೀಯವಾಗಿಯೂ ಲಕ್ಷ್ಯಲಕ್ಷಣಯುಕ್ತವಾಗಿಯೂ ಇದೆ. ಆದರೆ ಶಾಸನದ ಕವಿಯ ಹೆಸರು ಇದರಲ್ಲಿ ಕಾಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಬಿಜ್ಜಯನಾಯಕನು ಅನೇಕ ಬಗೆಯಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನು. ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ :—

ವೈ|| ಕಳಚುರಿರಾಜರಾಜ್ಯಗೃಹದೀಪಕನೆಂಬ ಮಹತ್ವದೇಳ್ಗತ
ನೊಳ ರಿಪುರಾಯದಂಡುಗೆ ಪಡಿಗ್ಗಹನೆಂಬುರುನ್ನರದೇಳ್ಗೆ ತಂ |
ನೊಳ ಬುಧರಿಯೆ ವರ್ಣಕವಿ ಕಂನಡಜಾಣನನಿಸ್ಸ ಬಲೈ ತಂ
ನೊ[ಳ] ನೆಲೆಸಲ್ಕುದಾತ್ತನೆನೆ ಬಿಜ್ಜಯನಾಯಕನಿರ್ವ ನುಬ್ಬಿಯೊಳು ||

ವಿಧ್ವಂಸರು ಬಿಜ್ಜಯನಾಯಕನಿಗೆ ‘ವರ್ಣಕವಿ’ ‘ಕನ್ನಡಜಾಣ’ ಎಂಬ ಬಿರುದುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಂತೆ ಹೇಳಿದೆ. ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ :—

“ಸಮಸ್ತಗುಣಗಣಾಲಂಕೃತಾಭಿಧಾನ ಕಳಚುರಿರಾಜರಾಜ್ಯಪ್ರಮುಖಪ್ರಧಾನ ಗೋತ್ರಜನಚಿಂತಾಮಣಿ ಸುಜನವಿಬುಧಚೂಡಾಮಣಿ ವರ್ಣಕವಿತಾಪ್ರವೀಣ ಕಂನಡಜಾಣ ರಿಪುರಾಯದಂಡುಪಡಿಗಹ ಸತ್ಯಸಂಗ್ರಹ ಶ್ರೀ ಸೋಮನಾಥಬಿಜ್ಜೇಶ್ವರದೇವಪಾದಾಂಭೋಜಭೃಂಗ ಸಾಹಸೋತ್ತಂಗ ಮುನಿವಿಪ್ರಜನಘಳಪ್ರದಾಯಕರೆನಿಸ್ಸ ಶ್ರೀ ಮತು ಮಾಳಿಗೆಯ ಪ್ರಭು ಬಿಜ್ಜಯನಾಯಕರು” ಎಂಬದಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಬಿಜ್ಜಯನು ರಾಯಮುರಾರಿ ಸೋವಿಯ ಪ್ರಮುಖ ಪ್ರಧಾನನೂ ಮಹಾಕವಿಯೂ ಆಗಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.

‘ಕಂ || ಪೊಸಕಾಲದ ನವಿಲಾಟಂ ಸಿಸುಗಳ ಮುದ್ದಾಟ ಹರಿಣಹರಿಣಿಯೆ ನೋಟಂ |
ರಸಕವಿಗಳ ಕರ್ಣಾಟಂ ಶಶಿಮುಖಿಯೊಡಗೂಟದಂತೆ ಕನ್ನಡಜಾಣಾ ||’

ಇತ್ಯಾದಿ ಕೆಲವು ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ‘ಕನ್ನಡಜಾಣಾ’ ಎಂಬ ಅಂಕಿತವು ಕಾಣಬರುತ್ತದೆ. ² ಕರ್ಣಾಟಕಕವಿಚರಿತ್ರೆ ಕಾರರು ಈ ಅಂಕಿತವುಳ್ಳ ಹಲವು ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ “ಕವಿಗಳು ಸ್ವಕೃತಪದ್ಯಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಹೆಸರು ಬಿರುದುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಬಿರುದುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವಾದರೂ ಕವಿಗಳಿಗೆ ಅನ್ವ

¹ Epigraphia Indica, Vol. XV, pages 315 ff.

² ಸಂಪುಟ ೨, ಪುಟ ೧೭೫.

ಯಿಸ ಬಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಕವಿಗಳು ಇಂಥವರು, ಈಕಾಲದವರು ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ. ಸು. ೧೫೦೦ ಎಂದು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಕಾಲವನ್ನು ಮೇಲೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇವೆ. ಎಂಬುದಾಗಿ ಬರೆದಿರುವರು. ಮೇಲಿನ ಶಾಸನದ ಬಿಜ್ಜಯನಾಯಕನು ಪ್ರೌಢಕವಿಯೆಂದೂ, ಅವನಿಗೆ ವಿದ್ವಾಂಸರೆ 'ವರ್ಣಕವಿ' 'ಕನ್ನಡ ಜಾಣ' ನೆಂಬ ಬಿರುದುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರೆಂದೂ ತಿಳಿದವು. 'ಕನ್ನಡಜಾಣ'ನೆಂಬ ಅಂಕಿತವುಳ್ಳ ಪದ್ಯಗಳ ಕಡೆಗೆ ಬಿಜ್ಜಯನಾಯಕನೇ ಎಂದು ಊಹಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಅಸಂಭವವೇನೂ ಇರಲಾರದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಈ ಊಹೆಯು ಸ್ಥಿರವೆಂದುದಾದರೆ 'ಕನ್ನಡಜಾಣ' ನನ್ನು ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೦೦ ರಿಂದ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೧೭೦ ಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯ ಬೇಕಾದೀತು. ಇವನು ಯಾವಯಾವ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುವನೋ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ. ಬಿಜ್ಜಯನು ಚತುರ್ಥಕುಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು.

ಕಂ || ಆತನ ವಲ್ಲಭೆ ಕಾಂತಾಬ್ರಾತರೋಮಣಿ ಸರೋಜಲೋಚನ ವಸುಧಾ |
ಮಾತೆಯನಿಪ್ಪಳು ವಿದಿತಂ ಮಾತೇಂ ಸಾವಿತ್ರಿದೇವಿ ಮಮಮಾತುಲಯ ||

ವೃ || ಜನನುತ ಹಂಸಯಾನ ವಿಭುಬಿಜ್ಜಯನಾಯಕಚಿತ್ತಭೃಂಗಸ
ದ್ವಿನಿ ಕಳಹಂಸಗಾಮಿನಿ ಲತಾಂಗವಿಳಾಸಿನಿ ಸಾಯಿಯಕ್ಕನೊ |
ಜ್ವನಕಣಿ ದಾನಶೀಲ ಗುಣಶೀಲ ಯಶೋಧಿಕೆ ನಿತ್ಯಪುಣ್ಯಭಾ
ಗಿನಿ ರತಿ ಗೌರಿ ಸೀತೆಯನಿಪಂನಳ ದೇವಿ ಧರಾತಳಾಗ್ರದೊಳು ||

ಈತನ ವಂಶಾವಳಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಹಲವು ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಉದ್ಧರಿಸುತ್ತೇನೆ:—

ಕಂ || ಆ ಪುರದಧಿಪಂ ಪ್ರಭು ದಿಗ್ವಿಜಯಪಕನಿರ್ಮಲಯಶೋವಿತಾನಂ ನುತಲ |
ಕ್ಷೀಪತಿ ಪರೋಪಕಾರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಮಲ್ಲಗೌಡನುದ್ಧತಮಲ್ಲಂ ||

ಕಂ || ನೆಗರ್ದಂ ತತ್ತನಯಂ ಚಾರುಗುಣಂ ಶ್ರೀಬಲ್ಲಗೌಡನಾತನ ತನಯಂ |
ಜಗತ್ತಿಜನೈಕಹಿತಮಂತ್ರಗುಣಂ ಪ್ರಭುಮಲ್ಲಗೌಡನನುಪಮಚರಿತಂ ||

ಕಂ || ಆತನ ಸತಿ ನುತ ಗುಣವತಿ ಸೀತಾರುಂಧತಿ ವಿವೇಕವಿದ್ಯಾಧರ ಭೂ |
ಪೂತ ಪತಿಬ್ರತ ದಾನಬ್ರಾತೋನ್ನತ ಮುದ್ದಿಯಕ್ಕ ನೊಳ್ಳುಂ ನೆಗರ್ದಟು ||

ವೃ || ವರತದ್ವಂಸತಿಗಳ್ಳುದಾತ್ತನತುಳಂ ಶ್ರೀಕಂಭುಗಂ ಗೌರಿಗಂ
ಹರಿಗಂ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗವಾ ಸುರಾಧಿಪತಿಗಂ ಪೌಳೋಮಿಗಂ ಷಣ್ಮುಖಂ |
ಸ್ವರರಾಜಂ ವಿಳಸೆಜ್ಜಯಂತನುದಿತಂ ಸತ್ಪುತ್ರ ನಾಡಂತಿರಾ
ದರದಿಂ ಬಿಜ್ಜಯನಾಯಕಂ ತನಯನಾದಂ ಧಾತ್ರಿ ಬಾಪ್ಪೆಂಬಿನಂ

ಭಾಸ್ಕರ ; ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೭೦-

ನಿಜಾಂ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಪಟ್ಟನಚೆರುವು ಎಂಬ ಊರಿನ ಸುಬೇದಾರಕಛೇರಿಯ ಬಳಿಯೊಂದು ಶಾಸನವುಂಟು. ಇದು ಚಾಳುಕ್ಯ ಭೂಲೋಕಮಲ್ಲ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಕಾಲದ ಚಾಳುಕ್ಯವಿಕ್ರಮ ವರ್ಷ ೫೧ ರಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೭೦) ಬರೆದುದು. ಇದರಿಂದ ಸೋಮೇಶ್ವರನು 'ಪಟ್ಟಬಂಧೋತ್ಸವ ಸಮಯ' ದಲ್ಲಿ ಜೋಯಿಸಿಗಂ ನನ್ನೆಯಭಿಟ್ಟರಿಗೆ 'ವಿಜಯಗಾತ್ರಗೆ ಲಗ್ನ ಮಂ ಕೊಟ್ಟ ನಿಮಿತ್ತ' ದಿಂದ ಭೂದಾನಮಾಡಿದನೆಂದು ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ. ಶಾಸನಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ

'ಕಂ || ನಿರತಿಕೆಯೋನ್ನತಮತಿ ಭಾಸ್ಕರ ಸರಸಕವೀಂದ್ರ ರಚಿತ ಶಾಸನಮಂ ಬಿ |
ತ್ತರದಿಂ ಪ್ರತಿಕಂಟಂ ಸಾಕ್ಷರನಿಳಯಂ ತಿಟ್ಟಿ ಭಾಸ್ಕರಯ್ಯಂ ಬರದೆ ||'

ಎಂಬ ಪದ್ಯದಿಂದ ಶಾಸನಕವಿಯು ಭಾಸ್ಕರನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸರಸಕವೀಂದ್ರ ಭಾಸ್ಕರನ ಕವಿತೆಯು ಬಹಳ ಪ್ರೌಢವಾಗಿದೆ. ಈಶಾಸನದಿಂದ ಹಲವು ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸುತ್ತೇನೆ—

ವೃ || ಶ್ರೀಮಚ್ಚಾಳಕ್ಕವಂಶೋದ್ಭವ ನನುಪಮಿತೋದ್ಭವ್ಯಜಾದಂಡಶೌರ್ಯೋ
ದ್ಧಾಮಂ ನೀಲಾರಿಭೂಭೈತ್ಯಕರನಿಶಿತವಜ್ರಾಯುಧಂ ಕ್ಷತ್ರವಿದ್ಯಾ |
ಧಾಮಂ ರಟ್ಟಾನ್ಯನಾಯಪ್ರಬಳಿತರತಮಸ್ತೋಮಮಾತೃಂಡತೇಜ
ಸ್ತೋಮಂ ತಾನಂಬಿನಂ ಮಿಕ್ಕಸಿದ ನಸದಳಂ ತೈಲಪಕ್ಷೋಣಿಪಾಳಂ ||

1. ಈ ಶಾಸನವನ್ನು ನಿಜಾಂಸರಕಾರದ ಆರ್ಕಿವೋಲಾಜಕಲ್ ಇಲಾಖೆಯ ಗ್ರಂಥಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ನಾನು ಕ್ಷಿಪ್ರದಲ್ಲೇ ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಸಿದ್ಧಿ.

ವೈ || ಸಕಲಾಳಾಪದಿ ನಾನೆ ಪೇಳದೊಡದೇಂ ದೆದ್ದದ್ದಿಲ್ಲಿಂಬ ಚೋ
ಳಕಳಂಗಾಂಗವರಾಳಮಾಳವಮರುನ್ನೇಪಾಳಪಾಂಚಾಳ ರಾ |
ಪ್ಪುಕದೆಂಬಂಗಳೊಳುಣ್ಣೆ ಪುಣ್ಣವ ಮಹತ್ತೂ ಲಧಾನಳೋದೈತ್ತಿಖಾ
ಪ್ರಕರಂ ಪೇಳದೆ ನಿಕ್ರವೋನ್ನ ತಿಕೆಯಂ ಶ್ರೀನಿಕಮಾದಿತ್ಯನ ||

ವೈ || ನೊಳೆನೆತ್ತಿತ್ತಿದ ತೋಳಬಾಳಜಳದಿಂ ಮೆಯೊಂಡಮಿತ್ರಾಂಗನಾ
ಕುಳಿಬಾಪ್ಪುದವದಿಂ ತಳತ್ತು ರಿಪುಸೇನಾ ಚಕ್ರರಕ್ತಾಂಬುನಿ |
ಬಳದತ್ತಿಗಳುಪಾಹಿತಾಹಿತಗಳುತ್ತಾಳುಂಗಮಾತೆಂಗಸಂ
ಕುಳದಾನಪ್ಪವದಿಂ ಪರಾಕ್ರಮವನಂ ಭೂಲೋಕಮಲ್ಲಾಂಕನ ||

ಭಾಸ್ಕರ; ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೮೬-

ಚಾಳುಕ್ಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ಮಹಾಪ್ರಚಂಡದಂಡನಾಯಕನಾದ ಮಾಳಪರಸನು ಸಿಂದವಾಡಿನವರದಲ್ಲಾಳು
ತ್ತಿದ್ದು ಶಕ. ೧೧೦೮ ರಲ್ಲಿ ನಂದಾಪುರದ ಶ್ರೀಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನದೇವರ ನಿವೇದ್ಯ ನಂದಾದಿವಿಗಗೆ ಕಲವು ಸುವರ್ಣದಾ
ಯಗಳನ್ನು ಧಾರೆಯೆರದನೆಂದು ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಶಾಸನವನ್ನು 'ಸುಕವಿಪದ್ಮಪ್ರಭಾಕರೋ
ಭಾಸ್ಕರಃ' ಎಂಬವನು ಬರದಂತ ಶಾಸನದ ಕಡೆಯ ಪದ್ಯವಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಕವಿಗೆ 'ಕುಕವಿಮುಖ
ಮುದ್ರ' ಎಂಬ ಬಿರುದೂ ಇದ್ದಂತೆ ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ. ಭಾಸ್ಕರನು ಸಂಸ್ಕೃತ ಕರ್ಣಾಟ ಭಾಷೆಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ
ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದನು. ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಚಾರವಾವುದೂ ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಒಂದು
ಪದ್ಯವನ್ನೆತ್ತಿ ಬರೆಯುತ್ತೇನೆ—

ಕಂ|| ಪವನಪಥದನ್ನು ಪಾಶ್ರಿತಕವಿರಾಜನನನ್ನೆ ಬಹುಭೋಗಧರಂ |
ದಿವಸಕರನಂತೆ ತೇಜೋಭವನಂ ಮಾಳಪಚಮೂಪನೇಸವಂ ಧರಯೋಳ್ ||

ಉದಯಾದಿತ್ಯ; ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೯೮-

ಉದಯಾದಿತ್ಯಾಲಂಕಾರವೆಂಬ ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ ಗ್ರಂಥವನ್ನು 'ವಸುಧಾನಾಥನ ಸೋಮನಾಥನ ಸುತಂ
ಚೋಳೋದಯಾದಿತ್ಯಂ' 'ಸೋಮಮಹೀಭೃನ್ನಂದನಂ' ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವ ಉದಯಾದಿತ್ಯನೆಂಬಾತನು
ಆವನೋ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ.¹ ಈತನು ಒಬ್ಬ ಸೋಮನಾಥನೆಂಬ ಚೋಳರಾಜನ ಮಗನೆಂದು ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ. ಈ
ತನು ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತನಾಗಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೂ ತೋರುತ್ತದೆ. ಈ ಕವಿಯ ಕಾಲವು ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಶ. 1150
ಇರಬಹುದೆಂದು ಕವಿಚರಿತ್ರೆಕಾರರು ಊಹಿಸಿರುವರು.

ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಗೆ ಸೇರಿದ ತಾಡಪತ್ರಿ ಎಂಬ ಊರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ರಾಮೇಶ್ವರನ ದೇವಾಲಯ ನೋಡುಂಟು.
ಅದರ ರಾಜಾಂಗಣದ (ಪ್ರಕಾರ) ವಾಯವ್ಯ ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಿಲಾಶಾಸನವುಂಟು. ಅದರಿಂದ 'ಭುವನ
ಪ್ರಖ್ಯಾತಸೋಮಾನ್ವಯಜನಿತ' ಉದಯಾದಿತ್ಯಮಹಾರಾಜನೊಬ್ಬನು 'ಪನ್ನಪರಿನಾಡ ರಾಜಧಾನಿಯಾದ ತಾಟಿ
ಪಾಟಪುರದ ನೆಲೆನಿಡಿನಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಭಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು; ಈ ಉದಯಾದಿತ್ಯನ ತಂದೆ ಸೋಮಿದೇವನು; ಉದ
ಯಾದಿತ್ಯನು ಶಕ ವರ್ಷ ೧೧೦೦ ನೆಯ ಕಾಳಯುಕ್ತ ಸಂವತ್ಸರದ ಮಾಘ ಬ. ೧೫ ಬೃಹಸ್ಪತಿವಾರದ ಸೂರ್ಯಗ್ರಹಣ
ದಂದು ಅಲ್ಲಿಯ ಚಂದ್ರನಾಥಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ದೇವರುಗಳ ಬಸದಿಯ "ಖಂಡಸ್ಥಿತಿ ಜೇರ್ಣೋದ್ಧಾರಕ್ಕೂ ದೇವ-
ರಷ್ಯವಿಧಾರ್ಚನೆಗೂ ಆಹಾರದಾನಕ್ಕೂ" ವೈತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟನು; ಎಂಬೀ ವಿಷಯಗಳು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತವೆ. ಈ
ಕಾರಣ ಗಳಿಂದ ಅಲಂಕಾರ ಗ್ರಂಥ ಕರ್ತೃವಾದ ಉದಯಾದಿತ್ಯನು ಇವನೇ ಆಗಿರಬಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.²

¹ Madras Epigraphical collection for 1915, No. 546.

² Lives of Kannada Poets, Vol. I, pages 132-133.

³ Madras Epigraphical collection for 1892, No. 338.

⁴ ವೈ|| ಮೇರುಮಹಾಮಹೀಧರದ ತೆಂಕಣ ಭಾರತವರ್ಷದೋಳ್ಳನೋ
ಹಾರಿಯಿದೊಂಬಿನನೋಳ್ಳ ಕುಂತಳದೇಶದ ಪೂರ್ವಭಾಗದೋಳ್ |
ನಾರಿ ಮೆರಿಪ್ಪುದಧರಣೀತಳವಂದದಹಿಂದೆ ತೆಂಕಣಾ
ಧಾರಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಪನ್ನಪರಿನಾಡು ನಿರಂತರ ಒಪ್ಪಿ ತೋಣುಗುಂ||

⁵ Tadpatri in the Bellary district.

⁶ [ಅದರ ಚೋಳೋದಯಾದಿತ್ಯನೆಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಯೂ ಯಿಲ್ಲ. ಈತನು ಕವಿಯೆಂಬುದೂ ಪ್ರಕಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ
ಚೋಳವಂಶವು ಸೂರ್ಯವಂಶವೇ ಹೊರತು ಚಂದ್ರವಂಶವಲ್ಲ. ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ ಉದಯಾದಿತ್ಯನು "ಸೋಮಾನ್ವಯಜನಿತ"
ನು. ಈತನ ತಾತ ಕಲಿಗಂಗನಂತಲೂ, ಗಂಗಾವನಿವಾಲನಂತಲೂ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ. —ಹೊ. ಕೃ.]

ಚೋಳೋದಯಾದಿತ್ಯನು “ಸ್ವತಂತ್ರರಾಜನಾಗಿದ್ದಿರಲಾರನು ; ಅವೆದೊರೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಮಂತರಾಜನಾಗಿದ್ದಿರಬೇಕು” ಎಂಬುದು ಕವಿಚರಿತ್ರೆ ಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. “ಸ್ವಸ್ವೈನೇಕಸಮರಸಂಘಟ್ಟಸಂಜಾತ ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮೀಸಮಾಲಿಂಗಿತವಿಶಾಳವಕ್ಷಸ್ಥಳಂ ಹೃತ್ಪ್ರಿಯಪವಿತ್ರ ಭುವನತ್ರಿಣೇತ್ರ ನೌದಂಬರಾಭರಣಂ ಪಾಂಡ್ಯ ಗಜಕೇಸರಿ ಕುಲುಕಡೆಪುರವರಾಧೀಶ್ವರಂ ಅಷ್ಟಮಹಾಸಿದ್ಧಿ ಸಿದ್ಧವಟದೇವದಿವ್ಯಶ್ರೀಪಾದಪದ್ಮಾರಾಧಕ ಪರಬಳ ಸಾಧಕನಾಮಾದಿಸಮಸ್ತಪ್ರಶಸ್ತಿಸುತಂ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಂಚೇಶ್ವರಂ ತೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ ಭುಜಬಳವೀರನಾರಾಯಣ ಪ್ರತಾಪಕುಮಾರನುದಯಾದಿತ್ಯ” ನೆಂಬ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯನ್ನೂ “ಉದಯಾದಿತ್ಯದೇವ ಮಹಾರಾಜರು” ಎಂಬ ದಾಗಿ ಹೇಳುವುದನ್ನೂ ಈತನ ತೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲನೆಂಬ ಬಿರುದನ್ನೂ, ಈಕಾಸನದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸಂರಾಜನಾವನ ಹೆಸರನ್ನೂ ಕೊಡದೆ ಇರುವುದನ್ನೂ ಗಮನಿಸಿದರೆ ಉದಯಾದಿತ್ಯನ ವಂಶೀಯರು ಮೊದಲುಮೊದಲು ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಿಹ್ನೆಗಳು ಕೈರಿಗೆ ಸಾಮಂತರಾಗಿದ್ದರಂದೂ ಕಡೆಕಡೆಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರರಾಗಿ ಪೆನ್ನ ಪರಿನಾಡನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದರೆಂದೂ ವಿಶದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚೋಳರ ಪುಬ್ಬಲುವು ತಗ್ಗಿದಮೇಲೆ ಈ ವಂಶೀಯರನೇಕರು ಚಾಳುಕ್ಯರ ಅಧೀನರಾಗಿದ್ದರು. ಚಾಳುಕ್ಯರ ಬಲವು ಕುಂದುತ್ತ ಕುಂದುತ್ತ ಸಾಮಂತರನೇಕರು ಸ್ವತಂತ್ರರಾದರು. ಹಾಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರರಾದವರಲ್ಲಿ “ಚೋಳೋದಯಾದಿತ್ಯನೂ” ಒಬ್ಬನಾಗಿರಬಹುದು.

ಈ ಕಾಸನದಿಂದ ಉದಯಾದಿತ್ಯನ ಅನ್ವಯಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸುತ್ತೇನೆ—

ಉದಯಾದಿತ್ಯನ ಅನ್ವಯ

ವೃ॥ ಭುವನಪ್ರಖ್ಯಾತ ಸೋಮಾನ್ವಯಜನಿತ ಮಹಾರಾಜರುತ್ತುಂಗೆ ಕಂಠೀ
ರವೇನೀತಾಧ್ಯಾಸಿತಕ್ಕೈಲಬರರಸುಗಳ್ಳುಂನ ಸಂದೆದ್ದ ಶಾಶ್ವತ |
ವಿವರಾಂತರ್ವೈತ್ತಿ ಕೇತ್ತಿ ದ್ವಜರವರೊಳುದಾತ್ತ ಪ್ರತಾಪಪ್ರಭಾವ
ಪ್ರವಿಧೂತಾನಾಥವೇಲೇಪಂ ನೆಗಳ್ಳ ನವನಿಯಂ ಪಾಲಿಸಲ್ಕುತ್ತಿರಾಜಂ ||

ವೃ॥ ಅತ್ಯರಸಂಗಪುಟ್ಟಿದ ತನೂಭವ ನಾಹವಮಲ್ಲದೇವನಾ
ದಿತ್ಯಸಮಪ್ರತಾಪನಿಧಿ ತತ್ಪತಿ ಬಾಹಲದೇವಿ ತಾನರಂ |
ಧ[ತ್ಯ]ಸಮಾನ ತತ್ಪ್ರಿಯಸುತಂ ಕಲಿಗಂಗ ಮುಖಭುಜಂ ಪರಾ
ದ್ಧತ್ಯವಿಭೇದಿ ತದ್ರಮಣಿ ತಾಂ ಮಹದೇವಿ ಯೆನಿಪ್ಪಳೊಪ್ಪುವಳು ||

ವೃ॥ ಆಗಂಗಾವನಿಪಾಃಕಂಗೆವೇಸಕಂ ಚಿತ್ತಾ ಮಹಾದೇವಿಗಂ
ರಾಹಂ ಕೈಮಿಗೆ ಪುಟ್ಟಿದಂ ಪ್ರಭುಸುತಂ ಶ್ರೀಸೋಮಿದೇವಂ ಜಯೋ |
ದ್ಯೋಗಂ ತನ್ನಿಪಕಾಂತೆ ಭೂಮಿಸುತಗಂ ಭೂಭಿತ್ತನೂಜಾತಗಂ
ಶ್ರೀಗಂ ಕಂಚಲದೇವಿ ತಾನೆ ಸಮನಾದಳು ಭಾಗ್ಯಸೌಭಾಗ್ಯದೊಳು ||

ಕಂ॥ ಒದವಿದ ರಾಜ್ಯಶ್ರೀಯಿಂ ದುಡಾತ್ತನೆನಿಸಿದ್ದ ಸೋವಿದೇವನೃಪಗಂ |
ಪದವಿನ ಕಂಚಲದೇವಿಗಮುದಯಿಸಿದಂ ಪ್ರಿಯಕುಮಾರನುದಯಾದಿತ್ಯಂ ||

ಉದಯಾದಿತ್ಯನ ಪ್ರತಾಪ.

ವೃ॥ ಮದ[ವ*]ದ್ವೈರಿನಿಪಾಳಸೈನ್ಯತಿಮಿರಪ್ರಧ್ವಂಸನಂ ಗೆಯ್ದ ಪೇ
ಚ್ಚಿಡಿ ರಾಹಂ ನಿಜಮಂಡಳಕ್ಕೆಸೆಯೆ ದಿಕ್ಕ ಕ್ರಾಂತಮಂ ತೆನ ತೇ |
ಜದಗುರ್ವಿಂ ಸಮಾಪತ್ತವೆಭ್ಯುದಯಮಂ ಕೈಕೊಂಡ ಸೈಪಿಂದವಿಂ
ತುದಯಾದಿತ್ಯಕುಮಾರನಪ್ರತಿಹತೋದಗ್ರಪ್ರತಾಪೋದಯಂ ||

ಕಂ॥ ಪ್ರತ್ಯರ್ಥಿನಿಪತಿಬಳತಿಮಿರಾತ್ಮಯಮಂ [ಮಾ]ಳ್ವ ತೇಜದಿಂ ಸೋಮನಿಪಾ |
ಪತ್ಯನೇನಿಸಿದ ಕುಮಾರಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ತಾನ ನೋಳ್ವಡುದಯಾದಿತ್ಯಂ ||

ವೃ॥ ಸ್ಮರನಂ ರೂಪಿನೂ ಲಂದ್ರನಂ ವಿಭವದೊಳು ಕಾನೀನನಂ ದಾನದೊಳು
ಹರಿಯಂ ವಿಕ್ರಮಾಕ್ತಿಯೊಳು ಯವಜನಂ ಸತ್ತೋಕ್ತಿಯೊಳ್ ತೀವ್ರಭಾ |
ಸ್ಮರನಂ ತೇಜದೊಳಂಬುಜಪ್ರಭವನಂ ಚಾತುರ್ಯದೊಳು ಹೇಮಭೂ
ಧರಮಂ ಧೈರ್ಯದೊಳೆಯ್ದ ಪೋಲ್ವನುದಯಾದಿತ್ಯೋರ್ವರಾವಲ್ಲ ಭ ||

ಕಂ॥ ಉದಯಾದಿತ್ಯಕುಮಾರಂ ಕದನದೊಳುಡಿರಾದ ಮದವದಿಹಿತಮುಖಭೈ |
ತ್ಸದತಿಯರೆ ವದನವನಜಕ್ಕದವಕಲಂ ಮೂಡುವೆಂದವಿದು ಬಸವಂದ ||

ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರ ಮತ್ತು ಮಧುರ; ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೧೦.

ಕಮಲಾಪುರಕಲ್ಯಾಣ ಹಂಪಿಗೂ ಮಧ್ಯಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ಕೃಷ್ಣ ದೇವರ ಗುಡಿಯ ಸಮೀಪದ ಒಂದು ಮಂಟಪ ದಲ್ಲಿ¹ ಶಿಲಾಶಾಸನವೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ದೇವರಾಯನ ಸಚಿವನಾಗಿದ್ದ 'ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನು ಪಂಪಾಕ್ಷೇತ್ರದ ಪೂರ್ವ ದಿಗ್ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಮಾಲ್ಯವತ್ಸರ್ವತದ ತಂಕಣದಸೆಯ ಗುಹೆಯೊಂದರಲ್ಲಿ ಶಕ- ೧೩೩೦ ನೆಯ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರ ಸಂವತ್ಸರದ ಫಾಲ್ಗುಣ ಪುಷ್ಯಮಾಸದ ಗುರುವಾರದಂದು "ಸಮಸ್ತೋತ್ಪನ್ನ ಮುಣ್ಣಿ ಪೋಣ್ಣಿರೆ ಮಹಾಗಣನಾಥನ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯಂ" ಮಾಡಿದನೆಂಬುದಾಗಿ ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ.

"ಕವೀಂದ್ರಾಭರಣಮಧುರ" ನು "ಏಂಗದೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರಕಚಿವಂಗಾಚಂದ್ರಾರ್ಕವೊದವಿದಾಯುಂ ಶ್ರೀಯುಂ | ಸಂಗತಿವಡೆದಿರೆ ಬರೆದಂ ಮಂಗಳಮಂ" ಎಂದು ಶಾಸನಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿದೆ. ಶಾಸನಕೃತಿಸತಿಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರ, ಕೃತಿಕರ್ತನಾದ ಮಧುರ ಇವರ ವಿಚಾರವನ್ನು ಚರ್ಚಿಸುವುದೇ ನಮ್ಮ ಪ್ರಕೃತಕರ್ತವ್ಯವು.

ಕವಿಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ², ಒಬ್ಬ ಮಧುರನು ಧರ್ಮನಾಥಪುರಾಣ, ಗುಮ್ತುಟಾಪ್ಪಳ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುವಂತೆ ಕವಿಚರಿತ್ರಕಾರರು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. "ಇವನು ಜೈನಮತದವನು ; ವಾಚಿವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು ; ಭಾರದ್ವಾಜ ಗೋತ್ರದವನು ; ಇವನ ತಂದೆ ವಿಷ್ಣು ; ತಾಯಿ ನಾಗಾಂಬಿಕೆ ; ಬುಕ್ಕರಾಯನ ಸುತ ಹರಿಹರರಾಯನ ಪ್ರಧಾನನಾದ ಮುದ್ದದಂಡೇಶ್ವರನು ಇವನ ಪೋಷಕನು ; 'ಭೂನಾಥಾಸ್ಥಾನಚೂಡಾಮಣಿ ಮಧುರಕವೀಂದ್ರಂ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಇವನು ಹರಿಹರನ ಆಸ್ಥಾನಕವಿಯಾಗಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಈತನಿಗೆ ಕಲಾವಿಲಾಸ, ಕವಿರಾಜಕಲಾವಿಲಾಸ, ಕವಿನಾಥನ, ಮಧುರ, ಮಾಧವ, ಸರಸಕವಿರಸಾಲವಸಂತ ಭಾರತೀಮಾನಸಕೇಳಿರಾಜಹಂಸ, ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಸಮುದಯ, ಸುಮನಸ್ಸಂ ಚರಚಂಚರಿಕ ಎಂಬ ಬಿರುದುಗಳಿದ್ದಂತೆಯೂ" ಕವಿಚರಿತ್ರೆಯಿಂದಲೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ಶಾಸನದಿಂದ 'ಕವೀಂದ್ರಾಭರಣ ಮಧುರ' ನಿಗೆ ದೇವರಾಯನ ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನು 'ಸುಕ್ಷೇತ್ರ ಹಸ್ತಸ್ತಂಭೋಪಾಧಿಗಳಂ' ಕೊಟ್ಟು ಅವನನ್ನು ಬಹು ಅಕ್ಕತಿಯಿಂದ ಪೋಷಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ.

ಹರಿಹರರಾಯನ ಪ್ರಧಾನ ಮುದ್ದದಂಡೇಶನಿಂದ ಪೋಷಿತನಾದ ಕವಿಚರಿತ್ರೆಯ ಮಧುರನಿಗೂ, ದೇವರಾಯನ ಪ್ರಧಾನನಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನಿಂದ ಪೋಷಿತನಾದ ಈ ಶಾಸನದ ಮಧುರನಿಗೂ ಏನು ಸಂಬಂಧವುಯೆಂದು ವಾಚಕರು ಕೇಳಬಹುದು. ಈ ಶಾಸನಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಧುರನು ತನ್ನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆ ಬರೆದುಕೊಂಡಿರುವನು :—

ವೈ || ಗಣದಂಗೊಳ್ವೊಡೆ ಮಿಕ್ಕಿನಕ್ಕರದ ಮಾತಂತಿಕ್ಕೈ ತನ್ನಾಣೆ ಘೋ
ಸಣೆ ಸಲ್ಲಂ ಸುಕವೀಂದ್ರವೈಂದಸಭೆಯೊಳ್ ತಾನೆಂದೊಡಮುತ್ತಾ ಧಾ |
ರಿಣಿಯೊಳ್ವೊಡೆ ಆಯಾ ಜಡಾ ಮಧುರನಂ ನಿರ್ನೀತಕರ್ಣಾಟಲ
ಕ್ಷಣಭೂಪಾಕವಿರಾಜನಂ ಪ್ರವಿಲಸದ್ವಾಣೀಮುಖಾಂಭೋಜನಂ ||

ಕವಿಚರಿತ್ರೆಯ ಮಧುರನು ತನ್ನ ಕವಿತಾಚಾರಿಯನ್ನೂ ಗುಣಾದಿಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಹೀಗೆ ಬರೆದಿರುವನು :—

ವೈ || ಗಣದಂಗೊಳ್ವೊಡೆ ಮಿಕ್ಕಿನಕ್ಕರದ ಮಾತಂತಿಕ್ಕೈ ತನ್ನಾಣೆ ಗೋ
ಸಣೆ ಸಲ್ಲಂ ಸುಕವೀಂದ್ರವೈಂದಸಭೆಯೊಳ್ ತಾನೆಂದೊಡಮುತ್ತಾ ಧಾ |
ರಿಣಿಯೊಳ್ವೊಡೆ ಆಯಾ ಜಡಾ ಮಧುರನಂ ನಿರ್ನೀತಕರ್ಣಾಟಲ
ಕ್ಷಣಭೂಪಾಕವಿರಾಜನಂ ಪ್ರವಿಲಸದ್ವಾಣೀಮುಖಾಂಭೋಜನಂ ||

ಈ ವೃತ್ತವನ್ನು ಕವಿಚರಿತ್ರಕಾರರು ಉದಹರಿಸಿರುವರು. ಪಾಠಕರು ಈ ಎರಡು ವೃತ್ತಗಳನ್ನೂ ಕೊಂಚ ಪರಿಶ್ರಮಿಸಿದ್ದೇ ಆದರೆ ಎರಡೂ ಒಂದೇ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ವೃತ್ತಗಳ ನಾಲ್ಕನೇಪಾದ ಹೊರತು ಮಿಕ್ಕವು ಗಳು ಎರಡರಲ್ಲೂ ಒಂದೇ. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದವು ಕವಿಚರಿತ್ರೆಯ ಪ್ರಕಾರ :

" ನಿರ್ನೀತಕರ್ಣಾಟಲ

ಕ್ಷಣಭೂಪಾಕವಿರಾಜನಂ ಪ್ರವಿಲಸದ್ವಾಣೀಮುಖಾಂಭೋಜನಂ " || ಎಂಬುದು.

ಶಾಸನಪಾಠದ ಪ್ರಕಾರ :

" ನಿರ್ನೀತಕರ್ಣಾಟಲ-

¹ Madras Epigraphical collection for 1889, No. 38.

² ಈ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನು ತನ್ನ ತಾಯಿಯ ಕಡೆ ಅದ್ವೈತಾಚಾರ್ಯನಾದ ಮಾಧವಾಚಾರ್ಯನಿಗೆ ಒಂಭಾವಗಿದ್ದನು.

³ Vol. I, page, 346

⁴ Ibid., page, 347.

¹ 'ಕ್ಷತ್ರಣಪಾದಸರೋಜನಂ ಪ್ರವಿಲಸದ್ಧಾತ್ರೀಮುಖಾಂಭೋಜನಂ' ||

ಆಗಿರುತ್ತದೆ.

ಮೊದಲನೇಪಾಠದಲ್ಲಿ ಮಧುರನು ತನ್ನ ಕವಿತಾಚಾತುರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ 'ಕರ್ಣಾಟಲಕ್ಷಣಭಾವಾಕವಿ ರಾಜನಂ ಪ್ರವಿಲಸದ್ಧಾತ್ರೀಮುಖಾಂಭೋಜನಂ' ಎಂಬದಾಗಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವನು. ಎರಡನೆಯ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಅದೇ ರೀತಿ ತನ್ನ ಗುಣಾದಿಗಳನ್ನು ಕವಿತಾಚಾತುರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ತನ್ನ ಪೋಷಕನು ಪ್ರಧಾನ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ 'ಲಕ್ಷ್ಮಣಪಾದಸರೋಜನಂ ಪ್ರವಿಲಸದ್ಧಾತ್ರೀಮುಖಾಂಭೋಜನಂ' ಎಂಬದಾಗಿ ಹೇಳಿರುವನು. ಆದುದರಿಂದ 'ಕರ್ಣಾಟಲಕ್ಷಣಭಾವಾಕವಿರಾಜನೂ' 'ನಿರ್ನೀತಕರ್ಣಾಟಲಕ್ಷ್ಮಣಪಾದಸರೋಜನೂ' ಇಬ್ಬರೂ ಒಂದೇ. ಮಧುರನು ಮುದ್ದೆ ದಂಡೇಶನ ಪೋಷಣೆಗೆ ಸೇರಿದ್ದುದುಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲದೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನ ಉದಾರಾಶ್ರಯಕ್ಕೂ ಪಾತ್ರ ನಾಗಿದ್ದ ನೆಂಬುವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಯಿತು. 'ಭೂನಾಥಾಸ್ಥಾನಚೂಡಾಮಣಿ ಮಧುರಕವೀಂದ್ರಂ' ಎಂಬದಾಗಿ ಹೇಳಿ ಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ದೇವರಾಯನ ವಂಶಾವಳಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ :

ವೈ || ಆ ಭೂಮೀಪಾಲಪುಣ್ಯಾಂಕುರಮೆದು ಪುರುಷಾಕಾರದಿಂ ಪುಟ್ಟಿದಂತಾ
ಶಾಭಾಗಪ್ರಸುರತ್ವಾವನಯಕನಶನಿಪ್ರಾಧಬಾಹುಪ್ರತಾಪಂ |
ಸೌಭಾಗ್ಯಶ್ರೀನಿವಾಸಂ ಜನಿಯಿಸಿ ಸಕಲಕ್ಷತ್ರಚೂಡಾಧಿರೂಢಾ
ಜ್ಞಾಭಾರಂ ಸಾರ್ವಭೌಮೋನ್ನತಿಯೊಳೆಸಗಿದಂ ದೇವರಾಜಾವನೀಂದ್ರಂ ||

ವೈ || ಸೆಲೆನಾನಾಸಸ್ಯಸಂಪತ್ತಿಯನೊದವಿಸಿ ಸಂತುಷ್ಟಿಯಂ ದಾನಧಾರಾ
ಜಲದಿಂ ಸಂತಾಪಮಂ ತಳ್ಳಿಸಿ ವಿತತಸಿತಚ್ಚತ್ರಸುಚಿಹ್ನೆಯೊಗೊಯ್ದು ||
ಜ್ಯಾಲಿಪಾಹಾ ದಾಮದಿಂದಂ ನಿಯಮಿಸಿ ನಿಜದೊಸ್ತಂಭದೊಳ್ಳೆಟ್ಟಿ ಗೋಮಂ
ಡಲಮಂ ಸತ್ಕೀರ್ತಿದುಗ್ಧಂ ಗಟದನುಕೆಯಿಂ ದೇವರಾಜಾವನೀಂದ್ರಂ ||

ಎಂದನೇಕವಿಧವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಮಧುರನು ದೇವರಾಯನ ಆಸ್ಥಾನಕವಿಯಾಗಿಯೂ ಇದ್ದ ನೆಂದೇ ಹೇಳಬಹುದು. ² ಈ ಕವಿಯ 'ಸಮಾಸಪ್ರಾಸದೋಶಿಸರಣಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥೋಪಮಾಚಾತುರ್ಯ ಮಾಧುರ್ಯ'ದ ವಿಚಾರ ವಾಗಿ ನಾವಿಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವುದು ಅನುಚಿತ.

ಮಧುರನ ಗ್ರಂಥಗಳು ನಮಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದೊರೆತಿಲ್ಲ. ಈಶಾಸನವೇ ಒಂದು ಪುಟ್ಟ ಕೃತಿಯಂತಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯಲಕ್ಷಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ಉಂಟು. ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನ ವಿಚಾರವನ್ನು ವಿಶದೀಕರಿಸುವಾಗ ಅಲ್ಲಿ ಶಾಸನಭಾಗಗಳನ್ನೇ ಉದಹರಿಸುವೆನು. ಆಗ ಪಾಠಕರೇ "ಕವಿಮಧುರನ ಮಾತುಗಳೇ ಸವಿಯೋ" ಎಂದು ಹೇಳಿದಿರು.

ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನು ದೇವರಾಯನ ಮಹಾಪ್ರಧಾನನಾಗಿದ್ದ ನೆಂಬುದನ್ನು ಮೊದಲೇ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಮಧುರನು ಇವನನ್ನು "ಸತ್ಯವೀಂದ್ರ" "ಕವಿತಾಕಲ್ಪವಲ್ಲಿವಿತಾನ" "ಕವಿರಾಜಲಕ್ಷ್ಮಣ" "ಕವಿತಾಲಕ್ಷ್ಮೀಧರ" ಎಂದು ಅನೇಕಬಗೆಯಾಗಿ ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನು ವಿದ್ಯಾಪ್ರಪಂಚಪಾತಿಯಾಗಿದ್ದು ಅನೇಕ ವಿಬುಧರಿಗೆ ಆಶ್ರಯಭೂತನಾಗಿದ್ದುದು ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲದೆ ತಾನೇ ಒಬ್ಬ ಮಹಾಕವಿಯಾಗಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂದೇಹವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ಇವನು ಯಾವ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುವನೋ ನಮಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ. ಕೆಳಗೆ ಉದಹರಿ ಸಲ್ಪಡುವ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕಂಡ 'ಸಾರಶ್ರೀನಿವಾಕವ್ಯಾಪ್ತಪರಿಸರದೊಳ್ಳೆಟ್ಟಿ' ಎಂಬ ವೃತ್ತದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವ 'ನೀತಿವಾಕ್ಯಾಮೃತ' 'ಆನಂದರಾಮಾಯಣ' 'ಕೃಷ್ಣ ಶೀಲಾ' ಮೊದಲಾದುವು ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರಕೃತಗ್ರಂಥಗಳೆಂದು ಊಹಿಸಲು ಅವಕಾಶವುಂಟು.

ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಮಾದರಸಸಾಯಣರೆಂಬ ಪ್ರಧಾನರು ಇಬ್ಬರಿದ್ದರು. ಯವರೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ರಾದ ವೇದಭಾಷ್ಯಾಡಿಬೃಹದ್ಗ್ರಂಥಪ್ರವರ್ತಕರಾಗಿ ಹೆಸರುವಾಸದ ಸಾಯಣಮಾಧವರೆಂಬವರು. ಇವರಿಗೆ ಸಿಂಗಲಿ ಎಂಬೊಬ್ಬ ತಂಗಿಯಿದ್ದಳು.

ವೈ || ಆತರುಣೀಶಿಖಾಮಣಿಗೆ ವಲ್ಲ ಭನಾರನ ವಿಪ್ಲವೃದ್ಧವಿ
ಖ್ಯಾತಪವಿತ್ರಗೋತ್ರದೊಳು ಗೋಸನ ವೆತ್ತೊಗದಂ ಜಗಜ್ಜನ |
ಬ್ರಹ್ಮತೀಕರಂ ಗುಣಾಕರನಲಂಕೃತಭೂಭುವನಂ ಬುಧಾಳಿಲಿ
ಲಾತಿಶಯ್ಯುಕತಾಮರಸನೆಂದೆನೆ ರಾಮರಸಂ ಧರಿತ್ರಿಯೊಳು ||

¹ ಇಲ್ಲಿ 'ಕ್ಷತ್ರಣಪಾದಸರೋಜನಂ' ಎಂಬುದು ಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ. ತಿದ್ದುವಲ್ಲಿ 'ಕ್ಷತ್ರಣಪಾದ್ಯಕಸರೋಜನಂ' ಎಂದು ತಿದ್ದಬೇಕಾದೀತು. —ಕೊ. ಕೃ.]

² *Lives of Kannada Poets*, Vol. I, pages, 346-351 and Vol. II, page, 204.

ಈ ರಾಮರಸನಿಗೆ :

ವೃ॥ ಅನಿಮಿಷನಂದನಕ್ಕಮರಭೂರುಹಪಂಚಕವಿಶ್ವರಂಗೇ ನೆ
ಟ್ಟನೆ ಮುಖಪಂಚಕಂ ನೃಪನಯಾಭಿಮತಕ್ಕಮದ್ದಂಗಳಪಂಚಕಂ ।
ಜನಿಯಿಸಿ ಲೋಕರೂಢಿ ವಡದಂತ ಸಮಸ್ತ ಜನಂ ಮನಂಗೊಳ
ಲ್ಪನಿಸಿದುದಾ ಗುಣೈಕನಿಧಿ ರಾಮರಸಂಗೇ ತನೂಜಪಂಚಕಂ ॥

ಕಂ॥ ಕ್ರಮದಿಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರ ಚೆನ್ನ ಮಂತ್ರಿ ಬುಕ್ಕಂಣ ಮಾಧವಂ ಪೆರ್ಗಡೆಯೆಂ ।
ದಮದಿರೆ ನಾಮಂ ನೆಗಳ್ದೆರ್ ಸಮನಿಸಿ ಸಿಂಗಾಂಬಿಕಾಪವಿತ್ತೋದರದೊಳು ॥

ಕಂ॥ ಆ ಮೆಚೆವೈವರೊಳಾಂತಂ ಶ್ರೀಮದ್ಭೀಮಪ್ರತಾಪನಜ್ಜುನಕ್ಕೀರ್ತಿ ।
ಪ್ರೇಮಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನೆನ[ಲಿ] ಮಹಿಯೊಳ್ಳ ಮೃಗಸಂಭವಪ್ರಾಭವಮಂ ॥

ಕಂ॥ ಕಂನಡಿಗಕುಲಕೆ ರಂನದ ಕಂನಡಿಯನೆ ವಿಶ್ವವಿದಿತವೃತ್ತ ಶ್ರೀಸಂ ।
ಪಂನಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರದೇವಂ ನಿಮ್ಮೊಲನಾಗಿ ನೆಗಳ್ದೆನೊಳಗಂ ಪೊಳಗಂ ॥

ವೃ॥ ಶ್ರೀರಾಮಂ ತಂದೆ ದೇವೋತ್ತಮ ದಶರಥರಾಮಂ ಮನೋದೈವಮಾನಂ
ದಾರಾಮಂ ರೂಢಿವೆತ್ತಗ್ಗದ ಕುಲಗುರುವೆಂದಂತೆ ಪೋಷಿಸ್ಪದೇನಿಂ ।
ನಾರಂ ಸಿಂಗಾಂಬಿಕಾಮಂಗಳಜಠರಸುಧಾವಾರ್ಧಿಸಂಜಾತನಂ ತಾ
ನಾರಾಮಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣಾಮಾತ್ಯನೆ ಸಕಲಜಗಜ್ಜಾತಚೇತೋಭಿರಾಮಂ ॥

ಸಿಂಗಾಂಬಿಕೆಯು ತನ್ನ ಮಗುವಿಗೆ ಹೇಗೆ ಹಾಲೆಣೆಯುತ್ತಿದ್ದಳೆಂಬುದನ್ನು ಮಧುರನಿಂದ ಕೇಳಿ:

ವೃ॥ ಕೆಳೆಯಂ ಕಟ್ಟಿಸು ಭಾವಿಯಂ ಸವೆಸು ದೇವಾಗಾರಮಂ ಮಾಡಿಸೆ
ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯೊಳ್ಳಿದನಾಥರಂ ಬಿಡಿಸು ಮಿತ್ರಗಿಂಬುಕೆಯಿ ನಂಬಿದೆ ।
ಗ್ಗಣೆವೆಟ್ಟುಗಿರು ಶಿಷ್ಯರಂ ಪೊರೆ ಯೆನುತ್ತಿಂತೆಲ್ಲ ವಂ ಹಿಂದೆ ತಾಂ
ಯೆಣೆದಳುಲೆಣೆವೆಂದು ತೊಟ್ಟು ಕೆವಿಯೋಳ್ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರಾಮಾತ್ಯನ ॥

ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನಿಗೆ ದೇವಕಿ, ಸೋಮಲೆ ಎಂಬಿಬ್ಬರು ಹೆಂಡಿರಿದ್ದರು. ಗಂಡು ಮಕ್ಕಳು ನಾಲ್ಕುಮಂದಿ. ಈ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ ಕವಿಯು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಯಿದ್ದಾನೆ:

ಕಂ॥ ಕಯ್ಯೆಂದೊಡೆ ಮಂದಾರದ ಕಯ್ಯಂ ಮಂತ್ರೀಂದ್ರ ಲಕ್ಷ್ಮಣಾಂಕನ ಕಯ್ಯಂ ।
ಕಯ್ಯಲ್ಲ ಮುಜರ ಕಯ್ಯಂಬುವು ಮರುಳೆಕ್ಕಗಳೇತು ಕೈಗಳ್ ॥

ಕಂ॥ ಮಾತೇನೊ ದೇವರಾಯಂಗಾತಂ ಸನ್ಮಂತ್ರಿಯೆನಿಸಿ ನೆಗಳ್ದೆರ ವಿಬುಧ ।
ಪ್ರೀತಿ ಮಿಗೆ ನಿಖಿಳವಿದ್ಯಾನೀತಿಗೆ ಗುರುವೆನದಿರ್ಪರೇ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಂ ॥

ವೃ॥ ಸುಮನೋವಿನ್ಯಾಸದಿಂ ವಿಶ್ವತವಿಬುಧಜನಾನೂನಸನ್ಮಾನದಾನ
ಕ್ರಮದಿಂದೀ ರಾಮಚಂದ್ರಾತ್ಮಜ ಸಚಿವಶಿರೋರತ್ನ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರಂಗಾ ।
ಸರ್ವಮಣಿದಾನಳ್ಳಾತಿಂ ಕೇಳೊಡೆ ಬಿಡು ಪೊಸತೇಂ ಪೋಗಿಯುಂ ಬಂಧು ಕಲ್ಪ
ದ್ರುಮವೊಂದಂ ಪೇಳೆವೆ ಮೆತ್ತುಳ್ಳಡೆ ನುಡಿ ಜಗತಿಚಕ್ರದೊಳ್ ಸತ್ಕವೀಂದ್ರಾ ॥

ವೃ॥ ಪುಸಿದಾನಜ್ಜಿಸುವರ್ಥವೇಂ ಮುನಿದಕಯ್ಯೊಳ್ಳೊಳಲಿ ವಂದಿ ವಾ
ದಿಸದಿರ್ವಂಕವಿಕುದ್ಧಿಯೊಳ್ಳುಭವದೊಳ್ಳುಖ್ಯಾತಿಯೊಳ್ಳುತಿಯೋಲಿ ।
ಳ್ಳ ಸದೊಳ್ಳು ಕ್ಷೇತ್ರಿಯೊಳ್ಳುತುಡಾರಗುಣದೊಳ್ಳುಂಭೀರ್ಯದೊಳ್ಳುತ್ಕರ್ತು ಲ
ಕ್ಷ್ಮೀಸ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನಲ್ಲ ದುಂಟಿ ಸಚೇತೋಳ್ ಶ್ರೀದೇವರಾಜೇಂದ್ರನಾ ॥

ವೃ॥ ಧರಣೀಚಕ್ರಂ ಮನಂಗೊಳ್ಳುವೆಮುರುತಮಸ್ತೋಮವಲ್ಲಾಡುನಾತ್ಮಾ
ಚರಣಂ ಸನ್ಮಾನ್ಯಮುದ್ಯೋತಿಸುವ ರುಚಿಸಿದಾಲೋಕಮಂವೈಲ್ವ ತೇಜ ।
ಸ್ಫುರಣಂ ನಿತ್ಯಾನುರಾಗಕ್ಕಡೆಗುಡಲೆಸನಿ ಪೇಮ್ಮೆಯಿಂ ದೇವಭೂಭ
ದ್ವರಪಾಡಾಸಂನ ನೇನುಂನತಿವಡೆದನೊ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರಾಮಾತ್ಯಮಿತ್ರಂ ॥

ವೈ|| ಪೂವಿನ ಬಿಲ್ಲು ನೇಟಿಸುವ ಬಂಡೆ ಬಸಂತನನಾಸೆಮಾಡುವಿಂ
ಮಾವಿನರಲ್ಲಳಂ ಬನಸಗೆಯ್ಯಳದಿಂಗಳ ಪಂಗುಗೊಳ್ವ ಬಿ |
ಲೈವುದೆನುತ್ತ ಚಿತ್ತಭವನಾವನ ಮೆಯ್ಯಳಗೊಂಡು ಕಂಡ ಕಾಂ
ತಾವಳೆಯಂ ಮರಳ್ವ ವನನಲೊಬಗೊಂತುಟೊ ಲಕ್ಷ್ಮಣಾಂಕನಾ ||

ಕಂ|| ನೆಲದೊಳ್ವೈತಿಹಿತರಾವೆಂದೊಲಿವರ ನಾಲಿಗೆಯನಲುಗಲಿಯ್ಯದ ಬಲು ಸಂ |
ಕಲೆಯಾದುದು ಮುಂಕೀತ್ತಿಯ ಕಲಿ ಮೂಜಗವಟಿಯ ಮಂತ್ರಿಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನಾ ||

ವೈ|| ಗಣನಾಮಾತ್ರಮೆ ದೇವರಾಯನರನಾಥಾಸ್ಮಾನದೊಳ್ವಾನವಾ
ಗ್ರಣಿಗಳೈತ ವಿಚಾರಿಪಾಗಳುಪಧಾಸಂತುದ್ಧಿಯಿಂ ಬುದ್ಧಿಯಿಂ |
ಗುಣದಿಂ ಗೌರವದಿಂ [ಪೊ]ದಳ್ ಸವ ಮುದ್ರಾಮಾತ್ಮಯೋಗಂಧರಾ
ಯಣಬಾಣಾಕೃಷ್ಣಮಂತ್ರೋಳ್ವೊರೆಗೆ ವಂದಂ ಮಂತ್ರಿಲಕ್ಷ್ಮೀಧರಂ ||

ವೈ|| ಸಾರಶ್ರೀನೀತಿವಾಕ್ಯಾವೃತಪರಿಸರದೊಳ್ವುಟ್ಟಿ ಮೆಯ್ಯುಂದದಾನಂ
ದಾರಾಮಾಸಂನರಾಮಾಯಣದೊಳಮರ್ದು ತಳ್ತಾವಗಂ ಕೃಷ್ಣ ಶೀಲಾ |
ಧಾರಂ ತಾನಾಗಿ ನಾನಾಫಲಮನಿಳಗೆ ಬೀಜಿತ್ತು ಸಂಸಾರಸಾಖ್ಯಾ
ಕಾರಂ ಸನ್ಮಂತ್ರಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನುರುಕವಿತಾಕಲ್ಪವೆಲ್ಲವಿತಾನಂ ||

ವೈ|| ಪದವಿಂದಂ ಕವಿರಾಜಲಕ್ಷ್ಮಣ ಕಾವ್ಯಾಲಾಪಮಂ ಕೂರ್ತು ಕೇ
ಳದೆ ಮುಂಪೂದರೆ ಪಾಡೆ ಪೊಂಮೆ ಕಿವಿಗೊಟ್ಟತ್ತಾನುಮಾರೈದು ಸಂ |
ಮದದಿಂ ಸೈತಿರದೊಳರು ದೂತಿಯರಮಾತಂ ವೀಟಿ ಕಣ್ಣೊಂಡು ನೋ
ಡಿದ ಪೆಣ್ಣಳವುದಿದಿದ್ದ ಪೂಗಣೆಯ ಪುಂಜಿಂದಂಣಿ ಪುಯ್ಯಲ್ವ ರೇ ||

ವೈ|| ಗುರುದೈವಂ ಮೆಚ್ಚೆ ನಿಚ್ಚಂ ಬಗೆದಣಿವೆ ಮನೋಭಕ್ತಿ ವಿದ್ವಜ್ಜನಂ ಬಾ
ಪುರ ಬಾಪಂದೆತ್ತಿ ಕೊಂಡಾಡುವ ವಿವಿಧಕಳಾಪ್ರಾಡಿ ವಂದಿವ್ರಜಂ ಕಂ |
ಡಿರದಿಪ್ಪಾರ್ಥಂಗಳಂ ಕೊಂಡಡರೆ ಪೊಗಳ್ವ ವಿಶ್ರಾಣನಂ ವಿಶ್ವ[ವಂದ್ಯಂ]
ಚರಿತಂ ತಾನಾಗಲೇನುನ್ನ ತಿವಡೆದನೊ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರಾಮಾತ್ಮವರ್ಯಂ ||

ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನ ಸ್ವಾಮಿಕಾರ್ಯ ದುರಂಧರತೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಮಧುರನು ಒಂದು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರು
ವನು- ಒಮ್ಮೆ ಕೆಲವರು ಘಾತುಕರು ದೇವರಾಯ ಮಹಾರಾಯನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಚನ್ನಾಗಿಮಸೆದ
ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಕೈಲಿಹಿಡಿದು ರಾಜದ್ವಾರವನ್ನು ಮುತ್ತಿದರು- ಈ ಸಂಚನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನು ತಿಳಿದು ಕತ್ತುಬಲ
ವನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ “ತನ್ನ ಪತಿಕಾರ್ಯಮೆ ಕಾರ್ಯಮೆನುತ್ತ” ಮಹಾಸಾಹಸದಿಂದ ವಂಚಕರನ್ನು ವಂಚಿಸಿ ತನ್ನೊ
ಡೆಯನ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಕಾಪಾಡಿದನಂತೆ.

ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನ ವಿಷಯವಾದೀ ಕಡೆನುಡಿಗಳನ್ನು ಮಧುರನ ಸವಿನುಡಿಗಳಿಂದಲೇ ಮುಗಿಸುವೆನು.

ವೈ|| ಪೊಗಳಲೊಬ್ಬಂಬುಳಿಯೋದ ಪಂಪಿನ ಯಶೋಲಕ್ಷ್ಮೀಧರಂ ಬಲ್ಲವ
ಬ್ಬುಗೆಗೊಳ್ಳುಂಪಿನ ಸೊಂಪುವೆತ್ತ ಕವಿತಾಲಕ್ಷ್ಮೀಧರಂ ರಾಜನೀ |
ತಿಗೆ ನೊಪ್ಪಾದ ಮಹಾಪ್ರಧಾನಪದವೀಲಕ್ಷ್ಮೀಧರಂ ಧಾತ್ರಿಯೋಳ್
ನೆಗಳ್ವಂ ನಿಮ್ಮಲರಾಮಚಂದ್ರತನಯಂ ಸನ್ಮಂತ್ರಿಲಕ್ಷ್ಮೀಧರಂ ||

ಪರಿಶಿಷ್ಟ I.

ಕನ್ನಡ ನಾಟಕ

ಕರ್ಣಪೂರ್ವ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೪೦) ‘ಚೇತೋಹರಮೆಂಬಿನಮೆಸವೆ ಮಾಳವೀಮಾಧವ,’ ಕೇಶಿರಾಜನ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೬೦) ‘ಶ್ರೀಚಿತ್ರಮಾಲೆಯಂತೆ ಸುಭದ್ರಾಹರಣಂ, ಪ್ರಬೋಧಚಂದ್ರಂ’ ಇವೆಲ್ಲವೂ ನಾಟಕಗಳಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಕವಿಚರಿತ್ರಕಾರರು ಬರೆದಿರುವರು.¹ ಕಾರಣಗಳಲ್ಲದೆ ಕವಿಚರಿತ್ರಕಾರರು ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಿಸಿರಲಾರರು. ಆದರೆ ಅವರು ಯಾವ ಕಾರಣಗಳನ್ನೂ ಸೂಚಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ರನ್ನನ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೯೯೩) ಗದಾಯುದ್ಧದಲ್ಲಿನ 'ಅಜುತ್ತುಂಬಂದ ತನ್ನಂ (ಪಾಂಚಾಲಿ) ನಗುತ್ತುಂ ಪೋಪಂತೆ ಸಂತೋಷಮಂ ಮಾಡಿಸಿದ' ವಿದೂಷಕನನ್ನೂ¹, 'ಪ್ರಸ್ತಾವ' 'ಕಂಚುಕ' ಎಂಬ ಹಲವು ಕಬ್ಬಿಗಳನ್ನೂ², ನಾಗಚಂದ್ರನ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೦೫) ರಾಮಚಂದ್ರಪುರಾಣದ

'ಶ್ರೀಕೇಳನಿಲಯಂ ನಿಜಾಂಘ್ರಿಕಮೆಲಂ ವಿದ್ಯಾನಟೇನಾಟ್ಯವೇ
ದೀಕಲ್ಪಂ ಮುಖಚಂದ್ರಬಿಂಬಮವಿಲೇಂದ್ರೋತ್ತಂಸಮಾಣಕೃದೀ |
ಪಾಕೇಣ್ಯಂ ಹರಿಷ್ಠಪೂರ್ವಮನಿಸಂ ಪೂಜಾರ್ಹನಾರ್ಹಂತ್ಯಲ
ಕ್ಷೇತ್ರಕಾಂತಂ ಮುನಿಸುವ್ರತಂ ನಮಗೆ ಮಾಚ್ಚೈಷ್ಯಾರ್ಥಸಂಸಿದ್ಧಿಯಂ ||'

ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕವನ್ನೂ, ರುದ್ರಭಟ್ಟನ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೦೦) ಜಗನ್ನಾಥವಿಜಯದ

'ಶ್ರೀರಾಮಾನತಿ ಕೌಸ್ತುಭದ್ಭುತಿಕಿರತ್ನಪ್ಪಾಂಜಲಿಹೈಷವ
ಕ್ಷೇರಂಗಸ್ಥಿತಯಾದ ಪಾದನಖರೋಚಿಗಂಗೆ ಪೃಥ್ವೀಶಕೋ |
ಟೀರವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಸಂದ ಚಕ್ರವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರಧಾಂತಮಂ ಗೆಲ್ಲ ಭೂ
ಭಾರಚ್ಛೇದವಿನೋದಿ ಕೃಷ್ಣ ನಮಗೀಗಾನಂದಸಂದೋಹಮಂ ||'

ಎಂಬ ಅದಿ ಶ್ಲೋಕವನ್ನೂ, ಕವಿಕಾಮದೇವನ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೦೦) ಕೃಂಗಾರರತ್ನಾಕರದ ಮೂರನೆಯ ಪರಿಚ್ಛೇದದಲ್ಲಿನ

'ಕಂ|| ನವರಸಭೇದಮಂ ಭಾವವಿಧಾನಮನುಜಯೇ ಪೇಶ್ವೆ ನಿಶ್ಚಿಂದಿತ್ತಲ್ |
ಕವಿಮುಖ್ಯರೆಗೆ ನಾಯಕ ವಿನರಣೆಯಂ ನಾಯಿಕಾವಿಕಲಪ್ಪಾಂತರಮಂ ||

ಚತುರ್ಥಪರಿಚ್ಛೇದದಲ್ಲಿನ

'ಕಂ|| ನೆಣೆಯೆ ರಸಭಾವವಿಧಿಯಂ ನೆಣೆನಾಯಕನಾಯಿಕಾಪರಿಚ್ಛೇಯನಿಂಬಾ |
ಗಲುಪಿದೆ ನಿತ್ತಲ್ ತಪ್ಪಿಸಂದೆಲುಪಿದೆವೆ ಸುಖಸಖೀಕಲಪ್ಪಾಂತರಮಂ ||

ಎಂಬ ಪದ್ಯಗಳನ್ನೂ, ಮಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಜುನನ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೪೫) ಸೂಕ್ತಿಸುಧಾರ್ಣವದೊಳಗಿನ

"ಬರೆಯಲ್ಪಾರದು ಬರ್ಚಿಸಲ್ಪಾರದು ನೋಡಲ್ಪಡದೊಡ್ಡೈಸಲ
ಚ್ಚರಿ ಭೂಮಂಡಲಮಧ್ಯದಿಂದೊಡೆದು ಮೂಡುತ್ತೆಂಬಿನಂ ಚೆಲ್ವನಾ |
ಕರುವಾಡಂ ನವಭೂಮಿಕಾಪ್ರಕಟಿತಂ ವಿಷ್ಣುಭವಿಸ್ತಾರಬಂ
ಧುರಸಂಧಿಪ್ರತಿಭಾಸಿ ನಾಟಕದ ಪಾಂಗಿಂ ಚೂಳಕಂ ಲಾಳಕಂ || "

ಎಂಬ ಪುತ್ರವನ್ನೂ, ಭೀಮಕವಿಯ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೬೯) ಬಸವಪುರಾಣದ

'ಸಕಲಭಕ್ತಾಸ್ಥಾನದೊಳ್ಳೇಳುಕೆಗಳೊಗ್ಗಿನ ಮೇಳವದ ನಾ
ಟಕದ ಪಾತ್ರದ ಪೇರಣೆಯ ಜೋಳುಗಳ ಜೋಳುಗಳ |
ಪ್ರಕಟವೆಸೆಯಲ್ವೇಣುವೀಣಾನಿಕರನಾದಮ್ಮರೆಯ ಶೋಭಾ
ಷ್ಕೃತ ನೋದರುತಿರೆ ಚಾಂಗು ಭಲರಂಜಾರವಂಗಳೊಳು ||'

ಎಂಬ ಪದ್ಯವನ್ನೂ³, ನಿಜಗುಣ ಶಿವಯೋಗಿಯ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೦೦) ವಿವೇಕಚಿಂತಾಮಣಿಯ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿನ

"ಬಳಕ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ದಿನದಿನಕಳೆನೆಯಿಸಲ್ಪಕ್ಕ, ರಸ ಭಾವ ಸಂವಿಧಾನ ಆಶ್ರಯಂಗಳೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧ
ಪ್ರಬಂಧಾಂಶಂಗಳಂ, ಮುಖದೃಷ್ಟಿಪ್ರಸಕ್ತಪಾದಂಗಳಭಿನಯಿಸ ಲಕ್ಷಣಂ ತಪ್ಪದೆ, ಮೇಲೆ ಮುಖರಸವೇ ಹಾವ, ನೇತ್ರ
ಸ್ಪಂದವೇ ಭಾವ, ಪದನಾಡುವೇ ವಿಲಾಸ, ಭ್ರೂವಿಹ್ಲೇಷಣವೇ ವಿಭ್ರಮವೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧವೋಹಮಂ ಮೈವೆತ್ತು, ಶುದ್ಧ
ದೇಶೀಯವೆಂಬ ದ್ವಯಮಾ ವಿವರಗೊಂಡು, ತಾಂಡವ ನಾಟ್ಯ ನೃತ್ಯ ಲಾಸ್ಯ ಗುಂಡಿಲ ಪೆಕ್ಕಣ ಲಚ್ಚಣ ಅಪರಿಪಾತ್ರ

¹ ಗದಾಯುದ್ಧ, ದ್ವಿತೀಯಾಶ್ವಾಸ, ಪುಟ 23-24.

² ಗದಾಯುದ್ಧ, ಪ್ರಥಮಾಶ್ವಾಸ, ಪುಟ 13.

³ ಬಸವಪುರಾಣ, ಸಂಧಿ 4, ಪದ್ಯ 7.

ಸುಪಾತ್ರ ಸರ್ವತೋಭದ್ರವೆಂಬ ದಶವಿಧಪಾತ್ರಗಳಂ ಬೀರಿ, ಲಯಗಾನಾಭಿನಯರಸಾಲಂಕಾರಭಾವಸೂಮರಸ್ಯವಂ ತೋರಿ, ಶ್ರುತಿನಯನದೃದಯಾಕರ್ಷಣವಂಗೈವ ನರ್ತಕನರ್ತಕಿಯರಿಂದಪಾಸಿತರಾಗಿ,” ಎಂಬ ಭಾಗವನ್ನೂ,

ಪಾಠಕರು ಕೊಂಚ ಗಮನಿಸಿ ಓದಿದ್ದೇ ಆದರೆ ಕನ್ನಡಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ನಾಟಕವೂ, ಕನ್ನಡಿಗರಿಗೆ ರಂಗಭೂಮಿಯೂ ಹೊಸದಲ್ಲವೆಂದು ತೋರಿಬರದೆ ಇರದು-

ಭಟ್ಟಾಕಳಂಕನು (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೦೪) ತನ್ನ ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನದಲ್ಲಿ ‘ಶಬ್ದಾಗಮಯುಕ್ತ್ಯಾಗಮಪರಮಾಗಮ ವಿಷಯಾಣಾಂ ತಥಾ ಕಾವ್ಯನಾಟಕಾಲಂಕಾರಕಲಾಶಾಸ್ತ್ರವಿಷಯಾಣಾಂ ಚ ಬಹುನಾಂ ಗ್ರಂಥಾನಾಮಪಿ ಭಾಷಾ ಕೃತಾನಾಮುಪಲಭ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್’ ಎಂದು ತನ್ನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ನಾಟಕಗಳಿದ್ದುವೆಂದು ಹೇಳಿರುವನು. ಆದರೆ ಆ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದರೂ ನಮಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ೧೭ ನೇ ಶತಮಾನದ ಸಿಂಗರಾರ್ಣವಕೃತ ಸಂಸ್ಕೃತರತ್ನಾವಳಿಗೆ ಭಾಷಾಂತರವಾದ ಮಿತ್ರಸಿಂದಾಗೋವಿಂದವೆಂಬ ನಾಟಕವೊಂದೇ ಈಗ ನಮಗೆ ದೊರೆತಿರುವುದು. ಅಲ್ಲದೆ ಕವಿಚರಿತ್ರೆ ಕಾರರು ಪ್ರಥಮಸಂಪುಟದ ಅನುಬಂಧದ 13 ನೇ ಪುಟದಲ್ಲಿ ‘ಪ್ರಭುನಾಟಕ’ (ಕ್ರಿ.ಶ. 17 ನೇ ಶತಮಾನ) ವೊಂದನ್ನು ಗುರುತಿಸಿರುವರು.

ಕೆಳದಿಯರಸರು ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಯರಂಗವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ನಾಟಕಗಳನ್ನು ಆಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ‘ಕೆಳದಿನೃಪವಿಜಯ’ ದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ (ಆಶ್ವಾಸ 5, ಪುಟ 76, ಪದ್ಯ 30).

ಭಟ್ಟಾಕಳಂಕನ ಹೇಳಿಕೆಯನ್ನು ಸ್ಥಿರಪಡಿಸಲು ಶಾಸನದ ಆಧಾರವೊಂದು ದೊರೆತಿರುವುದು. ಕರ್ನಾಟಕ ತಾಲೂಕು ಚರುವುಬೆಳಗಲ್ಲಿಂಬ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ ಕೇಶವದೇವಾಲಯದ ಒಂದು ಕಂಭದಮೇಲೆ ವೀರಕೃಷ್ಣರಾಯ ಮಹಾರಾಯನ (ಶಕ. ೧೪೩೬ ಭಾವ, ವೈಶಾಖ ಶು. ೧೫) ಶಾಸನವೊಂದುಂಟು. ಇದರಲ್ಲಿ ತಿರುಪತ್ತೂರು ಸೋಮರಸನ ಮಗ ಕರಣಂ ಬಸವರಸನು ಪಾತ್ರಿ ವೋತವರದ ನೆಟ್ಟುವ ತಿಮ್ಮಯನ ಮಗಳಾಗೂ, ತಾಯಿಕುಂದನಾಟಕದ ಚೇಗಯನ ಮಗ ನಟ್ಟುವ ನಾಗಯ್ಯನಿಗೂ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನಮಾಡಿದಂತೆ ಬರೆದಿದೆ.

ಆದಿಕಾರಣ ೧೬ ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲೇ ಕನ್ನಡ ನಾಟಕಗಳಿದ್ದುವೆಂದೂ, ಅವುಗಳನ್ನು ಅಗಾಗ್ಗೆ ರಂಗಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಿದ್ದೆಂದೆಂದೂ, ವೇಳೆಯರು ಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಿದ್ದೆಂದೆಂದೂ, ನಾಟಕಕಲೆಗೂ ನಟರಿಗೂ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ವಿತ್ತೆಂದೆಂದೂ ವಿಶದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರಿಶಿಷ್ಟ II

‘ರಚಿಸು’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯ ಪದಗಳು

ಅನೇಕ ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಪೇಳ್ವ ನಟ್ಟಯಿಂ ಸಾಸನಮಂ (Ep. Carn., Mysore, Pt. II, ನಾಂಗಳ 28) ‘ರಾಜಯ್ಯಂ ಬರೆದಂ’ (Ep. Ind., Vol. XV, p. 332) ‘ಶ್ರೀಮತ್ಯವಿರಾಜವಲ್ಲಭಂ ಕವುಣ ಭಟ್ಟರ ಖಖಿತಂ’ (Ep. Carn., Shimoga, Pt. II, ಸೂರಬ 184) (Lives of Kannada Poets, Vol. I, p. 361). ‘ಒರೆದಂ ರವಿನಾಗಭಟ್ಟ ನತ್ಯಾದರದಿಂ’ (Ind. Ant., Vol. XII, p. 223) ಎಂದು ಅನೇಕಬಗೆಯಾಗಿ ಕಾಣಬರುತ್ತದೆ. ಹಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರು ‘ಒರೆದ’ ‘ಬರೆದಂ’ ‘ಖಖಿತ’ ಮೊದಲಾದ ಕಬ್ಬಗಳಿಗೆ ‘ರಚಿಸಿದಂ’ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡಲು ಒಪ್ಪುವದಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ‘ಕೈಬರಹದಿಂದ ಬರೆದರು’ ಎಂಬದಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವರು. ‘ಬರೆ’ ‘ಪೇಳ್’ ಎಂಬ ಕಬ್ಬಗಳಿಗೆ ‘ರಚಿಸು’ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲವೆಂದು ನಾವು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾಧಾರಣವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರೆಯುವುದೆಂದರೆ ಕೈಬರವಣಿಗೆ ಯೆಂದು ಅರ್ಥ. ಪೇಳೆಂದರೂ ಹೇಳೆಂದು ಸಾಧಾರಣವಾದ ಅರ್ಥ. ಆದರೆ ‘ಬರೆ’ ‘ಪೇಳ್’ ಎಂಬ ಧಾತುಗಳ ಪರಿಶುದ್ಧಾರ್ಥವು ‘ರಚಿಸು’ ಎಂದೇ ಇದಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಯಾಕೆಂದರೆ

‘ಸುಕರಕವಿಯಪ್ಪಚರಾಜನುಂ ಸಹಜಕವಿ ಮಲ್ಲಿದೇವನುಂ ಬರೆದರು’ (Ep. Ind., Vol. V, p. 231, foot-note 1) ‘ಕವಿರಾಜಬಾಂಧವಂ ಬರೆದನಿದಂ’ (Ep. Carn., Mysore, Pt. II, ಹೆಗ್ಗಡದೇವನಕೋಟೆ, 18) ‘ಕವಿತಾಮನೋಹರಂ ಕವಿತಳರೆ ಕರ್ವರಸಂ ಬರೆದಂ’ (Ind. Ant., Vol. XIII, p. 93) ‘ಕವಿ ಮಾದಿರಾಜಂ ಬರೆದಂ’ ‘ಶಾಸನಮನಿದಂ ಬರೆದನಾಕುಕವಿ ನಿಟಲಾಕ್ಷಂ’ (Ep. Carn., Vol. VII, ಪಿಕಾರಿಪುರ, 98).

1 Madras Epigraphical collection for 1915, No. 558.

2 Lives of Kannada Poets, Vol. I, p. 278.

‘ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರಸಚಿವಂಗಾಚಂದ್ರಾರ್ಕವೊದವಿದಾಯಂ ಶ್ರೀಯಂ ಸಂಗತಿವಡದಿರೆ ಬರೆದಂ ಮಂಗಳಮಂ’ (S.I.I. Texts, Vol. IV, No. 38 of 1889) ಎಂಬ ಅನೇಕ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಕಾಣಬರುತ್ತವೆ. ಈ ಆರು ಉದಾಹರಣೆಗಳಲ್ಲೂ ‘ಬರೆದ’ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವೇನು? ಸುಕರಕವಿ, ಸಹಜಕವಿ, ಕವಿರಾಜಬಾಂಧವ, ಕವಿತಾ ಮನೋಹರ, ಆಕುಕವಿ, ಎಂಬುದಾಗಿ ‘ಬರೆದ’ ವರನ್ನು ವಿಶೇಷಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ‘ರಚನೆ’ ‘ಕವಿತೆ’ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ವಿಕಟ. ‘[ಶಾಸನವ] ಹೇಳಿದೆ ಕವಿ ಹಂಸದೇವ (Ep. Carn., Vol. XII, ಚಿಕ್ಕನಾಯಕನಹಳ್ಳಿ, 32) ‘ಪೇಟ ನಟ್ಟಿಯಿಂ ಸಾಸನಮಂ’ (Ibid, Vol. IV, ನಾಗಮಂಗಲ, 28) ‘ನಿರ್ಮಿಸಿದಂ ಕವಿನಾಗದೇವನ್ (Ibid, Vol. VI, ಕಡೂರು, 95) ಎಂಬಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ‘ರಚಿಸಿದ’ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ‘ಹೇಳಿದೆ’ ‘ಪೇಟ’ ‘ನಿರ್ಮಿಸಿದ’ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಶಾಸನಗಳ ಮಾತಂತಿರಲಿ. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ‘ರಚಿಸು’ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆಕಂಡ ಶಬ್ದಗಳೇ ಅಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳು ಕಾಣಬರುವುವು. ಜನವತ್ಸದಲ್ಲಿ ‘ಅಜಿವವರ ಮೆಲ್ಲೆದೆಯೆನಿಂಬುಗೊಳ್ಳಂತೆ ಬರೆದಂ’ ಎಂದು ಕಲ್ಪರಸನೂ (Lives of Kannada Poets, Vol. II, p. 93), ಛಂದೋಬುಧಿಯಲ್ಲಿ (p. 4) ‘ಪೇಳಲೊಡರ್ಚಿದನೀ ಪ್ರಬಂಧಮಂ’ ಎಂದು ನಾಗವರ್ಮನೂ, ಪಂಚತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ‘ಪೂಸತಾಗಿರೆ ವಿರಚಿಸುವೆಂ’ ಎಂದು ದುರ್ಗಸಿಂಹನೂ (Lives of Kannada Poets, Vol. I, p. 128), ಉದ್ಭಟಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ‘ಕೂರ್ತೂರೆವೆನೀ ರು ಚಿರಪ್ರಬಂಧಮಂ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸೋಮರಾಜನೂ (Ibid, p. 272), ಧರ್ಮನಾಥಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ‘ನಿರ್ಮಿತಮಸ್ತು’ ಎಂದು ಮಧುರನೂ (Ibid, p. 348) ಬರೆದಿರುವರು. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಮಂಗರಸ ‘ನುಸುರಿದನು’; ಜನ್ನನು ‘ಮಾಡಿದನು’; ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನು ‘ಸಂಯೋಜಿಸಿದನು’; ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನು ‘ಸೊಲ್ಲಿಸಿದನು’. ಆದಕಾರಣ ಬರೆದ, ಪೇಟ, ಹೇಳಿದೆ, ಉಸಿದ, ಲಿಖಿತ, ಬರೆವೆ ಎಂದರೆ ‘ಕವಿತೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ’ ನೆಂದು ಅರ್ಥವೇ ಹೊರತು ‘ಕೆತ್ತಿದನು’ ‘ಓದಿಹೇಳಿದನು’ ‘ಪ್ರತಿಮಾಡಿದನು’ ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗಲಾರದು. ಕೆತ್ತಿದನು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ‘ಕಣ್ಣಿರಿಸಿದ’ ‘ಹೊಯ್ದ’ ‘ಕಡಿದ’ ‘ಕಡದ’ ‘ಬೆಸಗೆಯ್ದ’ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಶಬ್ದಗಳು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

INDEX TO THE PREFACE.

	Page
Abhinava-Sarasvatī, title of Padmaladēvī	viii
Ādi-Pampa, poet	vii
Āndhra	viii
Aśōka, inscriptions of	vii
Basava, religious reformer	vii
Banavāsī, the capital of the Kadambas	vii
Bhaktimārga, religious movement	vii
Bhāṣa-Chaturbhujā, title	viii
Bhāṭṭakalaṅka, author	vii
Bilhana, poet	viii
Brahmanic	vii
Buddhism	vii
Chālukya, dynasty	viii
Champū, classic style of composition	vii
Champū-Kāvya	viii
Chhandōmbudhi, work	vii
Chandrarāja, author	vii
Dāmapayya-Daṇḍanāyaka, chief	viii
Dēvarāja II, Vijayanagara King	viii
<i>Dynasties of the Kanarese Districts</i> , quoted	viii
Epigraphy, Annual Reports on	viii
Erumaiyūran, chief mentioned in the Tamil Sangam literature	vii
Honna, poet	vii
Hoysala, dynasty	viii
Jagannāthadāsa, poet-saint	vii
Jaina	vii
Janna, poet	vii
Kadambas, people	vii
Kanakadāsa, poet-saint	vii
Kannāḍa, language and literature	vii, viii
Kannāḍigas, the Kanarese people	vii
Karnāṭaka, language, literature and country	vii, viii
Kavirājamārga, work on Rhetorics	vii
Kīrtivarma, author	vii
Kittel, Rev.,	vii
Kṛṣṇadēva-Rāja, Vijayanagara King	viii
Lakshmīdhara, minister of Dēvarāja II and poet	viii
<i>Lives of Kannada Poets</i> , work	vii, viii
Mādhavāchārya (Vidyāranya), religious teacher	viii
Nāgārjuna, poet	vii
Nāgavarma, author	vii
Nandamapūṇḍi, village	viii
Narasimbhāchārya, R.	vii, viii
Narasimbhāchārya, S. G.	vii
Nārāyaṇa-Bhāṭṭa, poet	viii
Nripatūṅga, author	vii
Oxyrhynchus, papyri at,	vii
Padmaladēvī, Queen	viii

	Page
Pāṇini,	vii
Pennapari-nāḍu, province	viii
Prākṛita,	viii
Pratibhā-Sarasvatī, title of Rebbanabbe	viii
Purandaradāsa, poet-saint	vii
Raḡale, style of composition	vii
Rājāditya, author	vii
Rajarāja-Narēndra, Eastern Chālukya King	viii
Ranna, poet	vii
Rāshtrakūṭa, dynasty	viii
Raviḡa-chamūpa, chief,	viii
Rebbanabbe, woman	viii
Rice, L.	vii
Śabdānuśāsana, work	vii
Saṃskṛita,	viii
Sāṅgatyā, style of composition	vii
Shatpadi, style of composition	vii
Sītādēvī, queen	viii
Tāḍpatri, capital of Pennapari-Nāḍu	viii
Tamil Sangam	vii
Tāyikunda-Nāṭaka, drama	viii
Tribhuvanamalla, Western Chālukya King	viii
Tribhuvanamalladēva-chōḷa-Mahārāja	viii
Uchchangī, fortress	viii
Udayāditya, author	vii, viii
Udayāditya, chief,	viii
Vachana, style of composition	vii
Varāhamihira,	vii
Vātsyāyana,	vii
Vaishṇava, sect	vii
Vijayanagara, dynasty	viii
Vikramāṅkadēvacharita, work	viii
Vimalōdaya, poet	vii
Viraśaiva, sect	vii
Yādava, dynasty	viii

ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆ-

ಅಂಗ...	...	...	...	...	...	7, 13
ಅಕಲಂಕಾಶಂಕನಾಮಾತ್ಮ್ಯ	...	...	...	...	...	8
ಅಂಧ್ರ, ಆಂಧ್ರ	...	...	...	...	...	8, 13n
ಅಚರಾಜ	...	...	...	...	...	20
ಅರ್ಜುನ	...	...	...	...	...	17
ಅತಿವೀರ	...	...	...	...	...	1n
ಅತ್ತಿರಾಜ, ಅತ್ಯರಸ	...	...	...	...	...	14
ಅಧಿರಾಜಮಂಗಲ	...	...	...	...	...	1n, 2
ಅನುಪಮ	...	...	...	...	...	1n
ಅನುಪಮಕವಿ	...	...	...	...	...	3, 4, 13
ಅನುಪಮಾ	...	...	...	...	...	1n
ಅಪರಿಪಾತ್ರ	...	...	...	...	...	19
ಅಭಿನವಸೋಮೇಶ್ವರದೇವ, ಸೋಮೇಶ, ಸೋಮನಾಥ	...	...	...	...	...	9, 10
ಅಮ್ಬುಗಿ	...	...	...	...	...	11
ಅರವತ್ತು ಕಂಭದಗುಡಿ	...	...	...	...	...	5
ಅರುಹತ್	...	...	...	...	...	6
ಅರುಂಧತಿ	...	...	...	...	...	6, 12, 14
ಆಂಧ್ರದೇಶ	...	...	...	...	...	9, 12
ಆಂಧ್ರಭಾರತ	...	...	...	...	...	8
ಆತ್ಮೀಯಗೋತ್ರ	...	...	...	...	...	1
ಆದಿತ್ಯವರ್ಮ	...	...	...	...	...	1n
ಆದಿತ್ಯವರ್ಮ, (ಚಾಳುಕ್ಯರಾಜ)	...	...	...	...	...	2
ಆದಿತ್ಯಕರಿಕಾಲ	...	...	...	...	...	2
ಆನಂದರಾಮಾಯಣ	...	...	...	...	...	16, 18
ಆನಂದಾರಾಮ	...	...	...	...	...	17
ಆಪಸ್ತಂಬ	...	...	...	...	...	8
ಆಶುಕವಿ	...	...	...	...	...	20, 21
ಆಹವಮಲ್ಲದೇವ	...	...	...	...	...	14
ಇಂದ್ರ, ಸುರಾಧಿಪತಿ	...	...	...	...	...	12, 14
ಇಂದ್ರ—III (ನಿತ್ಯವರ್ಷ)	...	...	...	...	...	3, 11
ಇಂದ್ರಕೀರ್ತಿ	...	...	...	...	...	6
ಉದಯಾದಿತ್ಯ	...	...	...	...	...	13, 14
ಉದಯಾದಿತ್ಯಾಲಂಕಾರ	...	...	...	...	...	13
ಉದ್ಯುತಕಾವ್ಯ	...	...	...	...	...	21
ಎರೆಯಪ್ಪ	...	...	...	...	...	3
ಎಚ್‌ಕಬ್ಬೆ	...	...	...	...	...	6
ಔದುಂಬರಾಭರಣ	...	...	...	...	...	14
ಕಕ್ಕಲ	...	...	...	...	...	4
ಕದಂಬ	...	...	...	...	...	13
ಕಂಚಲೆ, ಕಂಚಲದೇವಿ, ಕಂಚೆಯಬ್ಬೆ	...	...	...	...	...	4, 14
ಕಂಚುಕಿ	...	...	...	...	...	19
ಕಂಚಿನಾಡ್ಯ	...	...	...	...	...	8
ಕಂಚಿನ ಸೋಮಯಾಜಿ	...	...	...	...	...	8
ಕಟ್ಟಳೆ	...	...	...	...	...	1n
ಕಂಠೀರವಕೂಪ	...	...	...	...	...	3
ಕಂಠೆಯ ಭಾರ	...	...	...	...	...	4
ಕಂಡರಿಸು, ಹೂಯ್, ಕಡಿ, ಬಿಸಗೆಯ್	...	...	...	...	...	21
ಕರ್ಣಪಾಡ್ಯ	...	...	...	...	...	18
ಕರ್ಣಾಟ	...	...	...	...	...	8, 13, 15, 16
ಕರ್ಣಾಟಕ ಕವಿಚರಿತ್ರೆ, ಕವಿಚರಿತ್ರೆ	...	...	...	...	...	3, 11, 14, 15, 20

ಕತ್ತ, ಕಾರ್ತವೀರ್ಯ I	...	...	...	...	4
ಕನ್ನಡಜಾಣ	...	...	...	...	11, 12
ಕನ್ನಡಭಾರತ	...	...	...	...	9
ಕನ್ನಡನಾಟಕ	...	...	...	...	18, 20
ಕನ್ನಡಿಗಕುಲ	...	...	...	...	17
ಕನ್ನಡಿಗರು	...	...	...	...	9, 20
ಕನ್ನಮ	...	...	...	...	11
ಕವ್ಯಣ ಭಟ್ಟ	...	...	...	...	20
ಕವ್ಯರಸ	...	...	...	...	20
ಕಮಲಾಪುರ	...	...	...	...	14
ಕರಣಂ ಬಸವರಸ	...	...	...	...	20
ಕಲಿಗಂಗ	...	...	...	...	13n, 14
ಕಲಿಜೋರೇಶ್ವರ	...	...	...	...	3
ಕಲುಕಡೆಮರವರಾಧೀಶ್ವರ	...	...	...	...	14
ಕಲ್ಲರಸ	...	...	...	...	21
ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ	...	...	...	...	9
ಕಲ್ಯಾಣ	...	...	...	...	6, 14
ಕವಿಕಮಲಾದಿತ್ಯ	...	...	...	...	4, 5
ಕವಿಕಾಮದೇವ	...	...	...	...	19
ಕವಿಜನಾಚಾರ್ಯ	...	...	...	...	6
ಕವಿತಳರ	...	...	...	...	20
ಕವಿತಾಮನೋಹರ	...	...	...	...	20, 21
ಕವಿತಾಲಕ್ಷ್ಮೀಧರ	...	...	...	...	16, 18
ಕವಿತೇಶಮದಪ್ರಭಂಜನ	...	...	...	...	5
ಕವಿನಾಗದೇವ	...	...	...	...	21
ಕವಿಮಾದಿರಾಜ	...	...	...	...	20
ಕವಿಮಾಧವ, ಮಾಧವ	...	...	...	...	15
ಕವಿರಾಜ	...	...	...	...	11
ಕವಿರಾಜಕಲಾವಿಲಾಸ, ಕಲಾವಿಲಾಸ	...	...	...	...	15
ಕವಿರಾಜಬಾಂಧವ	...	...	...	...	20, 21
ಕವಿರಾಜಲಕ್ಷ್ಮಣ	...	...	...	...	16, 18
ಕವಿರಾಜನಲ್ಲಭ	...	...	...	...	20
ಕವಿರಾಜಶೇಖರ	...	...	...	...	8, 9
ಕವೀಭವಚ್ರಾಂಕುಶ	...	...	...	...	8, 9
ಕಳಿಂಗ	...	...	...	...	12
ಕಾಂಚೀಭುಜಂಗೇಶ್ವರ	...	...	...	...	3
ಕಾಣೀನ (ಕರ್ಣ)	...	...	...	...	14
ಕಾಲಚೂರ್ಯ, ಕಳಚೂರಿ	...	...	...	...	11
ಕಾಲಾಮುಖ	...	...	...	...	1
ಕಾವೇರೀ	...	...	...	...	1n, 2
ಕಾಳಿದಾಸ	...	...	...	...	9
ಕಾಳಿಮಯ್ಯ, ಕಾಳಿದಾಸ, ಕಾಳಿಮರಸ	...	...	...	...	5, 6
ಕಿಸುಕಾಡೆವ್ವತ್ತು	...	...	...	...	6
ಕುಕವಿಮುಖಮುದ್ರ	...	...	...	...	13
ಕುಳಕರಣಿ	...	...	...	...	7
ಕುಂತಳ	...	...	...	...	10, 11, 13n
ಕುಣುವತ್ತಿ, ಕುಣುವತ್ತಿ	...	...	...	...	9
ಕೂಂಡಿವಿಷಯ	...	...	...	...	4
ಕೃಷ್ಣ	...	...	...	...	19
—ಲೀಲಾ	...	...	...	...	16, 18
ಕೃಷ್ಣದೇವರಗುಡಿ	...	...	...	...	15
ಕಳದಿ	...	...	...	...	20
—ನೃಪವಿಜಯ	...	...	...	...	20
ಕೇರಳ	...	...	...	...	7
ಕೇಶವದೇವಾಲಯ	...	...	...	...	20
ಕೇಶಿರಾಜ	...	...	...	...	18

ಕೊಂಕಣ	...	...	...	...	7
ಕೊಂಡಕುಂದಾನ್ವಯ	...	...	...	...	6
ಕೊಂಡಕುಂದೆ	...	...	...	...	6n
ಕೊಡುಂಬೈ, ಕೊಡುಂಬಾಳೂರು	...	...	...	...	12n
ಕೊಟ್ಟಕ್ಕಲ್ಲ	...	...	...	...	10
ಕೊನಕೊಂಡ	...	...	...	...	6n
ಕೋಗಲಿ (ಕೋಕಳಿ)	...	...	...	...	6
ಕೋಟಿಶಂಕರದೇವ	...	...	...	...	10
ಖನ	...	...	...	...	7
ಗದಾಯುದ್ಧ	...	...	...	...	19
ಗಂಗ	...	...	...	...	3, 6, 13n, 14
ಗಂಗರಾಶಿ	...	...	...	...	4
ಗಂಡನಾರಾಯಣ	...	...	...	...	7
ಗುಣವರ್ಮ	...	...	...	...	3
ಗುಮ್ಮಟಾಷ್ಟಕ	...	...	...	...	15
ಗೂರ್ಜರ	...	...	...	...	7
ಗೋವಿಂದ	...	...	...	...	6
ಗೌರಿ	...	...	...	...	12
ಚಂದ್ರನಾಥ	...	...	...	...	13
ಚಂದ್ರವಂಶ	...	...	...	...	13n
ಚತುರ್ಥಕುಲ	...	...	...	...	12
ಚಳುಕ್ಕ	...	...	...	...	2
ಚಾಣಾಕ	...	...	...	...	18
ಚಾಳುಕ್ಕ (ಪಶ್ಚಿಮ)	...	...	...	...	1n, 2, 5, 6, 7, 12, 13, 14
—(ವಿಕ್ರಮ ವರ್ಷ)...	...	...	...	...	9, 12
—(ಮೂರ್ವ)	...	...	...	...	8, 9
ಚಿತ್ರಾಮರ	...	...	...	...	5n
ಚಿದ್ರಾಜ	...	...	...	...	6
ಚಿಲ್ಲಕಾಚಾರ್ಯ	...	...	...	...	5
ಚೆನ್ನಮಂತ್ರಿ	...	...	...	...	17
ಚಿರುವುಜಿಗಲ್ಲ	...	...	...	...	20
ಚೇಗಯ	...	...	...	...	20
ಚೇರ	...	...	...	...	7
ಚೋಳ	...	...	...	...	1n, 4, 7, 13, 14
ಚೋಳೋದಯಾದಿತ್ಯ	...	...	...	...	13, 14
ಛಂದೋಂಬುಧಿ	...	...	...	...	21
ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ II	...	...	...	...	10
ಜಗನ್ನಾಥವಿಜಯ	...	...	...	...	19
ಜನವಶ್ಯ	...	...	...	...	21
ಜನ್ಮ	...	...	...	...	21
ಜಯಂತ	...	...	...	...	12
ಜೈನ	...	...	...	...	1, 15
ಜೈನಾಚಾರ್ಯ	...	...	...	...	6
ಜೋಗಮ	...	...	...	...	11
ಜೋಡುಕಳಶದಗುಡಿ	...	...	...	...	7
ತಗಡೂರು	...	...	...	...	1, 2, 3
ತಪೋರಾಶಿ	...	...	...	...	1
ತಮಿಳುಸಂಘ ಸಾಹಿತ್ಯ	...	...	...	...	1
ತಣುಕಾಡುನಾಡು	...	...	...	...	11
ತಾಡಿಪತ್ರಿ	...	...	...	...	13
ತಾಣ್ಣವ	...	...	...	...	19
ತಾಯಿಕುಂದನಾಟಕ	...	...	...	...	20
ತಾಣಿಸಾಣಮರ	...	...	...	...	13

ತಿರುಪತ್ತೂರು ಸೋಮರಸ	...	...	...	...	20
ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ (ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ VI)	...	...	...	...	5, 9, 13
ತ್ರಿಭುವನಸಿಂಹಮುನಿ	...	...	...	...	4
ತುರುಷ್ಕ	...	...	...	...	7
ತುಂಗಾ	...	...	...	...	10
ತುಂಬೇಶ್ವರ	...	...	...	...	3
ತೇಜೋರಾಶಿಪಂಡಿತ	...	...	...	...	5
ತೈಲವ, ತೈಲ II	...	...	...	...	4, 10, 12
ತೋಮರರಗಳೆ	...	...	...	...	6
ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ (ಸೋಮೇಶ್ವರ I)	...	...	...	...	5, 6, 7
—ಭುಜಬಳವೀರನಾರಾಯಣ	...	...	...	...	14
ದಶರಥರಾಮ	...	...	...	...	17
ದಾನವುಲಪಾಡು	...	...	...	...	3
ದಾವಣಗೆರೆ	...	...	...	...	10
ದಿವಾಕರ	...	...	...	...	1, 2, 3
ದುರ್ಗಸಿಂಹ	...	...	...	...	21
ದುವಿನೀತ	...	...	...	...	6
ದೇವಕಿ	...	...	...	...	17
ದೇವರಾಯ I	...	...	...	...	15, 16, 17, 18
ದೇಸೀಯಗಣ	...	...	...	...	6
ಧರ್ಮಪುರಿ	...	...	...	...	1
ಧರ್ಮನಾಥಮಠಾಣ	...	...	...	...	15, 21
ನಟ್ಟುವ ತಿಮ್ಮಯ	...	...	...	...	20
—ನಾಗಯ್ಯ	...	...	...	...	20
ನರ್ತಕ	...	...	...	...	20
ನರ್ತಕಿ	...	...	...	...	20
ನನ್ನಪಯ್ಯರಾಣ	...	...	...	...	4
ನನ್ನಯ ಭಟ್ಟಾರಕ	...	...	...	...	8, 9
ನನ್ನಯ ಭಟ್ಟ	...	...	...	...	8
ನನ್ನಯ ಭಟ್ಟ	...	...	...	...	12
ನನ್ನೇಶ್ವರ	...	...	...	...	3
ನರಸಿಂಹವರ್ಮ I	...	...	...	...	2
ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯ, ರಾವ್ ಬಹದ್ದೂರ್	...	...	...	...	10
ನಂದಮಮೂಂಡಿ	...	...	...	...	8, 9
ನಂದಾಪುರ	...	...	...	...	13
ನಾಗಚಂದ್ರ	...	...	...	...	19
ನಾಗದೇವ	...	...	...	...	7
ನಾಗವರ್ಮ	...	...	...	...	5, 9, 21
ನಾಗಾಂಬಿಕೆ	...	...	...	...	15
ನಾಗೈ	...	...	...	...	5
ನಾಟ್ಯ	...	...	...	...	19
ನಾಯಕ	...	...	...	...	19
ನಾಯಿಕಾ	...	...	...	...	19
ನಾರಾಯಣ ಭಟ್ಟ	...	...	...	...	8, 9
ನಿಜಗುಣಶಿವಯೋಗಿ	...	...	...	...	19
ನಿಟಿಲಾಕ್ಷ	...	...	...	...	20
ನಿಂಬದಂಡಾಧಿಪ	...	...	...	...	6
ನೀತಿವಾಕ್ಯಾವೃತ್ತ	...	...	...	...	16, 18
ನೃತ್ಯ	...	...	...	...	19
ನೃಪಕೇಸರಿ	...	...	...	...	1n
ನೇಪಾಳ	...	...	...	...	7, 13
ನೈಯಾಯಿಕ	...	...	...	...	8
ಪಟ್ಟಬಂಧೋತ್ಸವ	...	...	...	...	12
ಪಟ್ಟನಜೆರುವು	...	...	...	...	12
ಪರದುರ್ಗಮರ್ದನ	...	...	...	...	1n, 2
ಪರವೀರಚಿತ್	...	...	...	...	1n

ಪರಾಂತಕ II	...	...	...	...	2n
ಪರಾಂತಕವರ್ಮ	...	...	...	...	1n
ವಲ್ಲವ	...	...	...	...	1n, 2
ವಲ್ಲವೇಶ್ವರ	...	...	...	...	3
ವಂಚತಂತ್ರ	...	...	...	...	21
ವಂಪ, ಆದಿವಂಪ	...	...	...	...	7, 9
ವಂಪಾಕ್ಷೇತ್ರ	...	...	...	...	15
ವಾಂಚಾಲಿ	...	...	...	...	19
ವಾಂಚಾಳ	...	...	...	...	13
ವಾಂಡ್ಯ	...	...	...	...	2, 7
—ಗಜಕೇಸರಿ	...	...	...	...	14
ವಾರ್ವತೀ	...	...	...	...	6
ವಾರ್ವನಾಥ	...	...	...	...	13
ಮಲಕೇಶಿ II	...	...	...	...	2
ವೆನ್ನಪರಿನಾಡು	...	...	...	...	13, 14
ವೆಕ್ಕಣ	...	...	...	...	19
ವೆರ್ಗಡೆ	...	...	...	...	17
ವೈಶಾಚಿಕ	...	...	...	...	8
ವೋತವರ	...	...	...	...	20
ವೋಲೋಮಿ	...	...	...	...	12
ವೈಬೋಧಚಂದ್ರ	...	...	...	...	18
ವೈಭುನಾಟಕ	...	...	...	...	20
ವ್ರಸ್ತಾವ	...	...	...	...	19
ವ್ರಾಕೃತ	...	...	...	...	8
ಬಲ್ಲಗೌಂಡ	...	...	...	...	12
ಬಸದಿ, ಬಸ್ತಿ	...	...	...	...	6
ಬಸವಮರಾಣ	...	...	...	...	19
ಬಾಗಲದೇವಿ	...	...	...	...	14
ಬಿಜಯನಾಯಕ, ಬಿಜಯ	...	...	...	...	11, 12
ಬಿಜ್ಜಳ	...	...	...	...	11
ಬಿಜ್ಜೇಶ್ವರ	...	...	...	...	11
ಬುಕ್ಕಣ್ಣ	...	...	...	...	17
ಬುಕ್ಕರಾಯ	...	...	...	...	15
ಭಟ್ಟಾಕಳಂಕ	...	...	...	...	20
ಭಾರತವರ್ಷ	...	...	...	...	10, 13n
ಭಾರದ್ವಾಜಗೋತ್ರ	...	...	...	...	15
ಭಾಸ್ಕರ	...	...	...	...	13
—(ಕವಿ)	...	...	...	...	12
ಭಾಸ್ಕರದಾಸ	...	...	...	...	7
ಭಾಸ್ಕರಯ್ಯ	...	...	...	...	12
ಭೀಮ	...	...	...	...	17
ಭೀಮಕವಿ	...	...	...	...	19
ಭುಜಂಗ	...	...	...	...	3
ಭೂತಿವಿಕ್ರಮಕೇಸರಿ	...	...	...	...	1, 2
ಭೂಲೋಕಮಲ್ಲ (ಸೋಮೇಶ್ವರ III)	...	...	...	...	12, 13
ಭೋಗೇಶ್ವರ	...	...	...	...	3
ಭೋಜ	...	...	...	...	7
ಮಗಧ ...	...	...	...	...	7
ಮದರಾಸು ವಸ್ತುಪ್ರದರ್ಶನಶಾಲೆ	...	...	...	...	8
ಮಧುರ ...	...	...	...	...	15, 16, 21
ಮಧುರೆ ...	...	...	...	...	1
ಮಧುಸೂದನದೇವ	...	...	...	...	10
ಮರು ...	...	...	...	...	13
ಮಲ್ಲ ಗೌಂಡ I	...	...	...	...	12
—II	...	...	...	...	12
ಮಲ್ಲದೇವ	...	...	...	...	20

ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ (ಕವಿ)	...	...	...	...	19, 20
—(ಯತಿ)	...	...	...	...	1, 2
—ದೇವ	...	...	...	...	13
ಮಹದೇವಿ, ಮಹಾದೇವಿ	...	...	...	...	14
ಮಹಾಗಣನಾಥ	...	...	...	...	15
ಮಹಾದೇವಾಲಯ	...	...	...	...	11
ಮಹೇಂದ್ರಾಂತಕ	...	...	...	...	3
ಮಂಗರಸ	...	...	...	...	21
ಮಂಗಳವೇಡ	...	...	...	...	11
ಮಾಗಳ	...	...	...	...	3 ^{1/2}
ಮಾಡಗಿಹಾಳ್, ಮಾಳಿಗೆ, ಮಾಳಿಕಾಪುರ	...	...	...	...	11
ಮಾದರಸ, ಮಾಧವ	...	...	...	...	16
ಮಾಧವ	...	...	...	...	17
ಮಾಧವಾಚಾರ್ಯ, ಮಾಧವ	...	...	...	...	15 ⁿ
ಮಾನವರ್ಮ	...	...	...	...	2
ಮಾಲ್ಯವತ್ಸರ್ವತ	...	...	...	...	15
ಮಾಳಪರಸ	...	...	...	...	13
ಮಾಳವ	...	...	...	...	1 ⁿ , 13
ಮಾಳವ್ಯ (ಮಾಳವ)	...	...	...	...	7
ಮಾಳವೀಮಾಧವ	...	...	...	...	18
ಮಿತ್ರಪಿಂದಾಗೋವಿಂದ (ನಾಟಕ)	...	...	...	...	20
ಮೊಮಾಂಸಕ	...	...	...	...	8
ಮುದ್ದದಂಡೇಶ್ವರ	...	...	...	...	15, 16
ಮುದ್ದಿಯಕ್ಕ	...	...	...	...	12
ಮುದ್ರಾಮಾತೃ	...	...	...	...	18
ಮುನಿಸುವ್ರತ	...	...	...	...	19
ಮೂಲಸ್ಥಾನದೇವ	...	...	...	...	5
ಮೈಲಾರ	...	...	...	...	5
ಮಾಳಿಮಡುವು	...	...	...	...	5
ಯದುವಂಶಕೇತು	...	...	...	...	1 ⁿ , 2
ಯೋಗಧರಾಯಣ	...	...	...	...	18
ರಚಿಸು, ಉಸಿರು, ಬರೆ, ಬರೆ, ಪೇಳ್, ನಿರ್ಮಿಸು	...	...	...	...	20, 21
ರಟ್ಟ	...	...	...	...	4, 12
ರಣಕಂಭ	...	...	...	...	4
ರತಿ	...	...	...	...	6, 12
ರತ್ನಾಂಜಲಿ	...	...	...	...	20
ರತ್ನ	...	...	...	...	7, 19
ರವಿನಾಥ ಭಟ್ಟ	...	...	...	...	20
ರಾಚಯ್ಯ	...	...	...	...	20
ರಾಜ	...	...	...	...	11
ರಾಜರಾಜನರೇಂದ್ರ	...	...	...	...	8
ರಾಮಚಂದ್ರಮರಾಣ	...	...	...	...	19
ರಾಮರಸ, ರಾಮ, ರಾಮಚಂದ್ರ	...	...	...	...	16, 17, 18
ರಾಮೇಶ್ವರ	...	...	...	...	13
ರಾಯಮುರಾರಿ ಸೋಯಿ	...	...	...	...	11
ರಾವಪಯ್ಯ	...	...	...	...	7
ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ, ರಾಷ್ಟ್ರ	...	...	...	...	3, 13
ರುದ್ರ ಭಟ್ಟ	...	...	...	...	19
ರುದ್ರಭೋಜಂಗ, ಭುಜಂಗ	...	...	...	...	3
ರೇಣುಣಿ	...	...	...	...	6
ರೇವಾರಾತಿ	...	...	...	...	3
ರಿಸುರಾಯದಂಡು ಪಡಿಗಡ	...	...	...	...	11
ಲಕ್ಷ್ಮಣಭಾಷಾಕವಿರಾಜ	...	...	...	...	15, 16
ಲಕ್ಷ್ಮಿ	...	...	...	...	12
ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರ, ಲಕ್ಷ್ಮಣ	...	...	...	...	15, 16, 17, 18,

ಲಜ್ಜಣ	...	...	...	...	...	19
ಲಾಕುಳಾಗಮ	...	...	...	...	...	3
ಲಾಳ	...	...	...	...	...	4
ಲಾಸ್ಯ	...	...	...	...	...	19
ವರಗುಣಾ	...	...	...	...	...	1n
ವರ್ಣಕವಿ	...	...	...	...	...	11, 12
ವರಾಳ	...	...	...	...	...	13
ವಂಗ	...	...	...	...	...	7
ವಂಜಿವೇಳ	...	...	...	...	...	1n, 2
ವಾಜಿವಂತ	...	...	...	...	...	15
ವಾತಾಪಿ	...	...	...	...	...	1n, 2
ವಾನಸವಂಶ	...	...	...	...	...	8
ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ I	...	...	...	...	...	2
II	...	...	...	...	...	2
— (ಪಾಂಡ್ಯ)	...	...	...	...	...	10, 11
ವಿಜಯನಗರ	...	...	...	...	...	16
ವಿಜಯಾದಿತ್ಯ	...	...	...	...	...	2
ವಿದ್ಯಾರಾಶಿ (ವಿದ್ಯರಾಶಿ)	...	...	...	...	...	1, 2, 3
ವಿದೂಷಕ	...	...	...	...	...	19
ವಿನಯಾದಿತ್ಯ	...	...	...	...	...	2
ವಿವೇಕಚಿಂತಾಮಣಿ	...	...	...	...	...	19
ವಿಷ್ಣುಭ	...	...	...	...	...	19
ವಿಷ್ಣು	...	...	...	...	...	15
ವಿಷ್ಣುವೃದ್ಧಗೋತ್ರ	...	...	...	...	...	16
ವೀರಕೃಷ್ಣರಾಯ	...	...	...	...	...	20
ವೀರತುಂಗ	...	...	...	...	...	1n
ವೀರಪಾಂಡ್ಯ	...	...	...	...	...	1n, 2, 9
— ಸಾಮಂತ	...	...	...	...	...	10
ವೀರಬಲ್ಲಾಳ	...	...	...	...	...	3n
ವೆಂಕಯ್ಯ, ರಾಯ್ ಬಹದ್ದೂರ್	...	...	...	...	...	1, 2n
ವೆಂಗೀ	...	...	...	...	...	7
ವೇಂಗೀಮಂಡಲ	...	...	...	...	...	9
ವೇಣುಗೋಪಾಲಸ್ವಾಮಿಗುಡಿ	...	...	...	...	...	3n
ವೇದಭಾಷ್ಯ	...	...	...	...	...	16
ವೈಶೇಷಿಕ	...	...	...	...	...	8
ಶಚೀ	...	...	...	...	...	6
ಶಬ್ದ (ವ್ಯಾಕರಣ)	...	...	...	...	...	8
ಶಬ್ದಾನುಶಾಸನ	...	...	...	...	...	20
ಶಂಕರಾರ್ಯ, ಶಂಕರ, ಶಂಕ	...	...	...	...	...	8
ಶಂಭು	...	...	...	...	...	12
ಶಿರುತ್ತೊಂಡನಾಯನಾರು	...	...	...	...	...	2
ಶಿವಣೂರು	...	...	...	...	...	7
ಶೂದ್ರಕ	...	...	...	...	...	3
— (ಗ್ರಂಥ)	...	...	...	...	...	3
ಶೃಂಗಾರರತ್ನಾಕರ	...	...	...	...	...	19
ಶೈವ	...	...	...	...	...	1, 3, 4
ಶೈವಧಕ್ತರು	...	...	...	...	...	2
ಶೌಚಾಂಜನೇಯ	...	...	...	...	...	8
ಶ್ರೀಕಂಠಸೂರಿ	...	...	...	...	...	9
ಶ್ರೀವಿಜಯ, ಶ್ರೀವಿಜಯದಂಡನಾಥ	...	...	...	...	...	3, 4
ಷಣ್ಮುಖ	...	...	...	...	...	12
ಸಮರಾಧಿರಾಮ	...	...	...	...	...	1n, 2
ಸರಸ್ವತೀ	...	...	...	...	...	6
ಸರ್ವವಿಕ್ರಮತುಂಗ	...	...	...	...	...	4
ಸರ್ವತೋಭದ್ರ	...	...	...	...	...	20
ಸಂಕಮ	...	...	...	...	...	11

ಸಂಗ್ರಾಮಕಂಠೀರವ	...	...	...	...	6
ಸಂಧಿ	...	...	...	...	19
ಸಂಸ್ಕೃತ	...	...	...	...	8, 13
ಸಹಜಕವಿ	...	...	...	...	20, 21
ಸಾಂಖ್ಯ	...	...	...	...	8
ಸಾಮಕಾಂಬಾ	...	...	...	...	8
ಸಾಯಣ	...	...	...	...	16
ಸಾಯಿಯಕ್ಕ (ಸಾವಿತ್ರಿದೇವಿ)	...	...	...	...	12
ಸಾವಿತ್ರಿದೇವಿ	...	...	...	...	12
ಸಿದ್ಧವಟದೇವ	...	...	...	...	14
ಸೀತೆ, ಕೃತಿಸುತೆ	...	...	...	...	6, 12
ಸಿಂಗಲೆ, ಸಿಂಗಾಂಬಿಕಾ	...	...	...	...	16
ಸಿಂಗರಾರ್ಯ	...	...	...	...	20
ಸಿಂದವಾಡಿಸಾವಿರ	...	...	...	...	13
ಸಿಂಹಕದ್ರೀಪ	...	...	...	...	2
ಸುಕರಕವಿ	...	...	...	...	20, 21
ಸುವಾತ್ರ	...	...	...	...	20
ಸುಭದ್ರಾಹರಣ	...	...	...	...	18
ಸುಮಂತ್ರ	...	...	...	...	18
ಸುವರ್ಣಾಕ್ಷಿಕ್ಷೇತ್ರ	...	...	...	...	4, 5
-----ದೇವ	...	...	...	...	4, 5
ಸೂಕ್ತಿಸುಧಾರ್ಣವ	...	...	...	...	19
ಸೂಡಿ, ಸೂಂಡಿ	...	...	...	...	6, 7
ಸೂರ್ಯಗ್ರಹಣ	...	...	...	...	13
ಸೂರ್ಯವಂಶ	...	...	...	...	13n
ಸೇಗುಣ (ಸೇವುಣ)	...	...	...	...	7
ಸೋಗಲ್, ಸೋವಲ್, ಸೋಲು, ಸೋಲ್, ಸೋಗಲಿ	...	...	...	...	4
ಸೋಮ, ಸೋಮನಾಥ	...	...	...	...	13
ಸೋಮನಾಥೇಶ್ವರ	...	...	...	...	11
ಸೋಮರಾಜ	...	...	...	...	21
ಸೋಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ	...	...	...	...	5
ಸೋಮಲೆ	...	...	...	...	17
ಸೋಮಾನ್ವಯ	...	...	...	...	13, 14
ಸೋಮಿದೇವ, ಸೋಮ	...	...	...	...	13, 14
ಸೋಮೇಶ್ವರ IV	...	...	...	...	13
-----ಯತಿ	...	...	...	...	7, 8
ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ	...	...	...	...	7
ಸ್ಮರ	...	...	...	...	12, 14
ಸೆಯಂಭುದೇವ	...	...	...	...	5
ಹಳೆಗನ್ನಡಪ್ರಯೋಗ	...	...	...	...	2
ಹರಿ	...	...	...	...	12, 14
ಹರಿಹರರಾಯ II	...	...	...	...	15
ಹಂಪೆ	...	...	...	...	15
ಹಂಸದೇವ (ಕವಿ)	...	...	...	...	21
ಹಾರೀತಗೋತ್ರ	...	...	...	...	8
ಹುಲ್, ಡಾಕ್ಟರ್	...	...	...	...	8
ಹೆಮ್ಮಾಡಿ	...	...	...	...	11
ಹೊಯ್ಸಳ	...	...	...	...	3n

Rus

MEMOIRS OF THE
ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF INDIA

No. 14

Antiquities of Bhimbar and Rajauri

RAJCHANDRA KAK

Superintendent of Archaeology,
Jammu and Kashmir State

347
CSL

MEMOIRS OF THE
ARCHÆOLOGICAL SURVEY OF INDIA

No. 14.
ANTIQUITIES OF BHIMBAR AND
RAJAURI

BY

RAM CHANDRA KAK,
Superintendent of Archæology,
Jammu and Kashmir State.

CALCUTTA
SUPERINTENDENT GOVERNMENT PRINTING, INDIA
1923

Agents for the Sale of Books published by the Superintendent of Government Printing, India, Calcutta.

IN EUROPE.

Constable & Co., 10, Orange Street, Leicester Square, London, W.C.
Kegan Paul, Trench, Trübner & Co., 68-74, Carter Lane, E.C., and 39, New Oxford Street, London, W.C.
Bernard Quaritch, 11, Grafton Street, New Bond Street, London, W.
P. S. King & Sons, 2 & 4, Great Smith Street, Westminster, London, S.W.
H. S. King & Co., 65, Cornhill, E.C., and 9, Pall Mall, London, W.
Grindlay & Co., 54, Parliament Street, London, S.W.
Luzac & Co., 46, Great Russell Street, London, W.C.
W. Thacker & Co., 2, Creed Lane, London, E.C.

T. Fisher Unwin, Ltd., 1, Adelphi Terrace, London, W.C.
Wheldon & Wesley, Ltd., 2, 3, & 4, Arthur Street, New Oxford Street, London, W.C. 2.
East and West, Ltd., 3, Victoria St., London, S.W. 1.
B. H. Blackwell, 50 & 51, Broad Street, Oxford.
Deighton Bell & Co., Ltd., Cambridge.
Oliver and Boyd, Tweeddale Court, Edinburgh.
E. Ponsonby, Ltd., 116, Grafton Street, Dublin.
Ernest Leroux, 28, Rue Bonaparte, Paris.
Martinus Nijhoff, The Hague, Holland.
Friedländer and Sohn, Berlin.
Otto Harrassowitz, Leipzig.

IN INDIA AND CEYLON.

Thacker, Spink & Co., Calcutta and Simla.
Newman & Co., Ltd., Calcutta.
R. Cambray & Co., Calcutta.
S. K. Lahiri & Co., Calcutta.
B. Banerjee & Co., Calcutta.
The Indian School Supply Depot, 309, Bow Bazar Street, Calcutta, and 226, Nawabpur, Dacca.
Butterworth & Co. (India), Ltd., Calcutta.
Rai M. C. Sarcar Bahadur & Sons, 90-2A, Harrison Road, Calcutta.
The Weldon Library, 57, Park Street, West, Calcutta.
Standard Literature Company, Limited, Calcutta.
Lal Chand & Sons, Calcutta.
Association Press, Calcutta.
The International Buddhist Book Depot, 4, Chandney Chowk, 1st Lane, Calcutta.
Higginbotham & Co., Madras.
V. Kalyanarama Iyer & Co., Madras.
G. A. Natesan & Co., Madras.
S. Murthy & Co., Madras.
Thompson & Co., Madras.
Temple & Co., Madras.
P. R. Rama Iyer & Co., Madras.
Vas & Co., Madras.
E. M. Gopalakrishna Kone, Madras.
Thacker & Co., Ltd., Bombay.
D. B. Taraporevala, Sons & Co., Bombay.
Mrs. Radhabai Atmaram Sagoon, Bombay.
Sunder Pandurang, Bombay.
Gopal Narayan & Co., Bombay.
Ram Chandra Govind & Son, Kalbadevi, Bombay.
Proprietor, New Kitabkhana, Poona.
The Standard Bookstall, Karachi, Rawalpindi and Murree.

Mangaldas Harkisandas, Surat.
Karsandas Narandas & Sons, Surat.
A. H. Wheeler & Co., Allahabad, Calcutta and Bombay.
N. B. Mathur, Supt., Nazir Kanun Hind Press, Allahabad.
Munshi Seetaram, Managing Proprietor, Indian Army Book Depot, Juhu, Cawnpore.
Rai Sahib M. Gulab Singh & Sons, Mufid-i-Am Press, Lahore and Allahabad.
Rama Krishna & Sons, Lahore.
Oxford Book and Stationery Company, Delhi.
Supt., American Baptist Mission Press, Rangoon.
Proprietor, Rangoon Times Press, Rangoon.
The Modern Publishing House, Ltd., 70, Sparks Street, Rangoon.
Manager, the "Hitavada," Nagpur.
S. C. Talukdar, Proprietor, Students & Company, Cooch Behar.
A. M. & J. Ferguson, Ceylon.
Manager, Educational Book Depôts, Nagpur and Jubbulpore.*
Manager of the Imperial Book Depot, 63, Chandney Chauk Street, Delhi.*
Manager, "The Agra Medical Hall and Co-operative Association, Ltd." (Successors to A. John & Co., Agra.)*
Supt., Basel Mission Book and Tract Depository, Mangalore.*
P. Varadachary & Co., Madras.*
Ram Dayal Agarwala, 184, Katra, Allahabad.*
D. C. Anand & Sons, Peshawar.*
Manager, Newal Kishore Press, Lucknow.*
Maung Lu Gale, Proprietor, Law Book Depot, Mandalay.*
Times of Ceylon Co., Ltd.†

* Agents for the sale of Legislative Department publications only.

† Agents for the sale of Archaeological publications only.

TABLE OF CONTENTS

	PAGE.
Preface	i—ii
Ancient Remains at Bhimbar	1—2
Saidabad	2—4
Saidabad to Naushera	4—6
Naushera	6—7
Naushera to Chingas	7—8
Chingas	8—9
Chingas to Rajauri	9
Mughal Remains at Rajauri	9—11
Later Remains at Rajauri	12
Rajauri to Thanna	12
Thanna	12—14
Rajauri to Panjnara	14
Panjnara	14—15
Phere-da-Kot	15
Summary of Results	15—16

LIST OF ILLUSTRATIONS.

PLATE Ia	. .	Bhimbar : Ruins of the <i>hammam</i> ; general view.
„ Ib	. .	Bhimbar : Ruined tomb ; general view.
„ IIa	. .	Bhimbar : The Mughal Sarai ; view of the interior showing some of the modern additions.
„ IIb	. .	Bhimbar : The Mughal mosque ; view of the interior showing pendentives, etc.
„ IIIa	. .	Bhimbar : Mosque of Raja Sultan Khan ; general view.
„ IIIb	. .	Saidabad : The mediæval temple (A) ; general view.
„ IVa	. .	Hathinala : Female elephant.
„ IVb	. .	Hathinala : Male elephant.
„ Va	. .	Chingas : The Mughal Sarai ; general view showing the northern court and the entrance to the Bazar.
„ Vb	. .	Chingas : The Mughal Sarai ; entrance to the northern court.
„ VIa	. .	Rajauri : The Mughal garden ; general view of the interior showing the channels and fountains.
„ VIb	. .	Rajauri : The Mughal garden ; view showing the <i>baradari</i> with the modern additions and alterations.
„ VIIa	. .	Thanna : The Mughal Sarai ; view showing the <i>dalan</i> and the snow-clad hills.
„ VIIb	. .	Panjnara : The mediæval temple ; gateway.
„ VIIIa	. .	Thanna : Horsemen freize on the walls of a Hindu <i>baoli</i> .
„ VIIIb	. .	Saidabad : The mediæval temple (B) ; general view.
„ VIIIc	. .	Panjnara : The mediæval temple ; view of cells.
„ VIId	. .	Chingas : The Mughal Sarai ; <i>dalan</i> in the northern court.
„ IX	. .	Plan of the Mughal Sarai at Chingas.
„ X	. .	Plan of the Mughal Sarai at Saidabad.
„ XIa	. .	Plan of the Mughal garden at Rajauri.
„ XIb	. .	Plan of the Mughal Sarai at Thanna.
„ XII	. .	Plan of the temple at Panjnara.

PREFACE.

Bhimbar and Rajaurī (which together formed part of the ancient territory of Dārvābhisāra) are two large Tahsils in the province of Jammu. The town of Bhimbar is situated only four or five miles from the British boundary and twenty-eight miles from Gujrāt, which is the most convenient Railway Station for it, though the small flag station of Khāriān is nearer. The word "convenient" is used in a strictly limited sense, for the road is mostly unmetalled and becomes in wet weather a regular quagmire. The absence of bridges, moreover, forces both horse and man to resort to the primitive method of wading across the streams. The journey is usually performed in seven hours, provided, of course, the lean and footsore ponies do not hopelessly break down in the middle of the road, or the roofless, ramshackle affair humourously called the "Mail Tonga" does not get inextricably stuck in the bed of a nallah.

The Bhimbar-Rajaurī road, which, after crossing the Pīr Pantsāl Pass at an altitude of 11,500 feet, debouches into the valley of Kashmir at the picturesque little town of Shupayan, is by far the shortest road to Srinagar from the Indian plains. It has from very ancient times played a prominent part in the political history of Kashmir. Mihirakula of infamous memory, after his defeat in India, retreated into Kashmir by this route. But his misfortunes had not tamed his cruel disposition. One of his elephants accidentally fell down a precipice into the raging torrent below. On hearing the agonised cry of the unfortunate beast, the tyrant was so delighted that he immediately had a hundred other elephants driven headlong down the precipice to join the chorus. The place where this incident occurred is still known by the name of Hastivanz. Śūra, the minister of Avantivarman, built the town Śūrapura (the modern Hurapōr) to serve both as a frontier outpost and an emporium for trade. In Kalhaṇa's own time Pushyānanāḍa (the modern Pushyānā) "served as a refuge for rebel leaders for whom Kashmir had become too hot." Rajaurī (the ancient Rājapurī) was the capital of the hill principality of the same name, and its rulers were occasionally powerful enough to threaten the peace of Kashmir. Coming down to more recent times we find the road elevated to the dignity of an Imperial Mughal route, furnished with sumptuous rest-houses at every stage, and witnessing almost annually the splendid cavalcade of Jahāngīr, Nūr Jahān and the nobles of the court, hurrying to escape the scorching heat and blinding dust-storms of the Punjab. And lastly, less than a hundred years ago, the present chapter of Kashmir history opened with the crossing of the Pīr Pantsāl Pass by the Sikh army to reduce the valley of Kashmir, an attempt which was crowned with complete success.

For the traveller who possesses a fair knowledge of the ancient and modern history of Kashmir, the Pir Pantsāl route conjures up a host of departed memories and he feels

“Like one who treads alone
Some banquet hall deserted;
Whose lights are fled, whose garlands dead;
And all but he departed.”

ANTIQUITIES OF BHIMBAR AND RAJAURI.

ANCIENT REMAINS AT BHIMBAR.

THE town of Bhimbar, as graphically described by Bernier, is "situated at the foot of a steep, black and scorched mountain. We are encamped in the dry bed of a considerable torrent, upon pebbles and burning sands,—a very furnace"; and it still merits its sinister reputation. A couple of miles to the north begins the ascent of the first of those mountain ramparts which so effectually separate Kashmir from the plains of the Punjab. As might have been expected, the town, though small, is comparatively rich in mementoes of the Mughal occupation.

The Hammām (Plate Ia). The first object that attracts the notice of the traveller when he leaves the Dak Bungalow for the town is an extremely dilapidated *hammām*. It is reported to have been built at the instance of Mirzā Murād for the convenience of the *harem* of Akbar, which the Emperor left here while he himself proceeded to Kashmir. There is a well adjoining it which seems to have had communication with the *hammām*.

The Tomb in the fields opposite the hammām on the right side of the road (Plate Ib). This is a square structure with a domed roof supposed to have covered the remains of a prince royal who died here during Akbar's absence in Kashmir. It has three openings on three sides, the fourth, that on the west, being closed up.

The Sarāi (Plate IIa). This *sarāi* now accommodates the Tahsil and the Police Station. It has been so largely and so thoroughly altered, that it would be impossible to restore it to anything like its original shape. It consists, like every other building of a similar nature, of a courtyard surrounded on all sides by rows of cells. The entrance was and is still at the middle of one of these sides. Besides other additions and alterations a building for the local Treasury has been erected in the centre of the courtyard.

The Mosque. There is a mosque opposite to the *sarāi*, but this too has been so largely altered that it is difficult to recognise it as a Mughal building.

Bāoli. This *bāoli*, which is nowadays owned by Kirpa Ram, son of Gandamal, had become choked up and was re-excavated some 40 years ago by the present owner.

Mosque to the north of Bhimbar on the nālā opposite to the town. This is a small mosque with a façade of three arches. The outer face has suffered by constant exposure to the weather. Originally it was covered with painted floral designs which still exist in remarkable freshness on the inner walls (Plate IIb), where they were protected from the inclemency of the weather. The lower part of the mural decoration consists of a dado divided into panels of dark red colour, fringed with minutely worked floral scrolls. The façade of the arches, their intrados, pendentives, etc., are covered with painted cypresses, palms and various other trees and flowers, natural and conventional. The whole surface is glazed. There are two windows at the sides, which originally possessed brick screens with star-shaped perforations. The core of the structure consists of rubble stones built in lime, over which was applied a thick coat of lime *bajri*, which was in turn covered by a thinner layer of gypsum. This last served as the back-ground of the paintings.

Mosque of Rājā Sultan Khān (Plate IIIa). This, again, is a structure with a front of three arches. The intervening spaces are rather too wide for the short span. The two front corners are surmounted by two miniature minarets. Still smaller turrets surmount the jambs of the central arch. The roof consists of three domes. The middle one, which is the largest, is ribbed outside. The mosque is built chiefly of rubble stones in lime and was originally coated with lime and *surkhī* plaster. There appear to be some traces of plaster decoration on the central dome inside. The northern portion has fallen down and the rest bids fair to follow suit in a few years' time.

SAIDABAD.

Tham Wālī Bāolī. About 2½ miles south of Saidābād, on the left side of the main road before crossing the *nālā*, is what is locally known as the Tham Wālī Bāolī. It consists of two compartments, an antechamber and the chamber enclosing the well. The former is completely ruined, but the latter is fairly intact. The walls enclosing the well are horizontally divided into four dados, the two uppermost of which are adorned with figure sculpture. These dados are marked off by projecting torus courses. The entrance to the well faces north. It consists of an opening divided into three sections by two columns ornamented with carved spirals and scrolls and surmounted by bracket capitals. These two pillars support the lintel, the under-surface of which is carved with one full blown and two half-blown lotuses. The walls of the outer chamber, in the parts that exist, are also adorned with figure sculpture, elephants with riders, horses and horsemen, *makaras*, etc.; etc. The stone employed is the ordinary soft sandstone found in the neighbourhood.

Saidābād is the second stage on the Bhimbar-Rajaurī road. It is situated in the middle of a picturesque valley encircled by pine-clad hills. On one of these, to the east, stands the fortress of Amargarh, said to have been built during the reign of Mahārāja Gulāb Singh, probably to overawe the turbulent Chib Rajput tribes of the neighbourhood.

By far the most imposing building that one notices on descending to the level

ground is the Mughal *sarāi* (Plate X).¹ Unlike the one at Bhimbar this *sarāi* still retains a good deal of its original shape and design. It comprises two square courts, one opening into the other. The eastern court is a mere walled enclosure with its entrance in the middle of the north wall. It has a *dālān* with a façade of three arches in the middle of the west wall. This *dālān* and the rooms of the *sarāi* immediately behind appear to have had a second storey. It is possible that these were the apartments reserved for the Emperor himself. The second court consists of a quadrangle with rows of cells on all the four sides. These cells have arched openings. The two massive entrances surmounted by miniature ornamental turrets stand opposite to each other in the middle of the north and south walls.

Outside the north wall is a row of shops with an arcaded front built by the Emperor for the caterers to his camp, and near it is a small mosque.

Even in its ruin, the *sarāi* is an impressive memorial of the Mughal power, but it must have presented a far more impressive spectacle when crowds of grandees attended by armed retainers thronged the courtyard, their faces turned to the *dālān* from which the Emperor was to make his exit, and when the long line of elephants, horses and porters innumerable, threaded the way towards the happy valley. The only other Mughal remains here are the ruins of a tank, a wall or two and a broken gateway near the Dak Bungalow, which are said to represent the *zanāna* buildings and their adjuncts.

Hindu Remains. About half a mile to the south-west of the *sarāi* stand a couple of ancient Hindu temples, a well and other foundations, which appear to be contemporaneous with the temples. A feature of considerable interest about these monuments is that they faithfully represent the traditions of ancient Kashmir art. The larger (Plate IIIb), which is the one further to the west, stands on a basement, only the top course of which—a filleted *cyma recta*—is visible. It is surrounded by a peristyle of which the plinth only is extant. The facts that the gateway of the peristyle as well as the entrance to the temple face to the north, and that the figure of Gaṇeśa is carved on the door lintel of the smaller temple (Plate VIIIb) called temple B for convenience, lead one to surmise that the fanes were originally dedicated to the worship of Śiva. The pilasters which flank the stair leading up to the sanctum are covered with sculpture, as is so often the case in the temples of the valley proper. From a constructional point of view it is interesting to observe that the theory advanced by some, and rejected by others, that Kashmirian temples were built dry and without mortar, is finally disposed of by the presence of strong lime mortar in the masonry of this temple. In Kashmir, the joints of the masonry are so neat that mortar is rarely visible. But here, owing to the width of the joints, it appears prominently on the surface.

A departure from the style of other Kashmirian temples, due, no doubt, to climatic exigencies, is the provision of ventilation apertures in the upper foil of the trefoiled arches on the three sides of the sanctum.

¹ The drawings of the Mughal *sarāis* published in this memoir (Plates IX, X and XIb) have been copied from the original drawings in pencil kindly supplied by R. B. Sardar Ganda Singh of the State Public Works Department.

The discovery of this temple removes another uncertainty also. Occasionally a thick coat of lime, much disfigured and corroded, has been found clinging to the surface of stone walls of temples, notably in the Bāṇḍī temple near Uri. It was not certain whether this was originally applied by the architects themselves or whether it was merely the effect of the overheating of the lime-stone when the temples were destroyed by fire. The example of this temple (A) decides in favour of the first hypothesis; for, not only does the coat of *chūnam* exist in several places in all its freshness, but even the details of the decoration are plainly seen. The sculptures and the architectural features were first blocked out in the stone of which the temple was built; then the finer details were finished off in lime plaster; and it is probable that the more delicate details, such as the eyes, eyebrows, nails, hair, etc., were also painted in.

Taken as a whole, the discovery of these temples is of great importance, for the only other temples of Kashmirian style found outside the valley, are the few in the Jhelum District. This group thus furnishes another link connecting the art of the valley with that of the plains of India.¹

To the east of temple B is a deep well with sides built of dressed stones.

SAIDABAD TO NAUSHERA.

About a mile from Saidābād on the left bank of the *nālā* are the remains of a *bārūdārī*, a bridge and a tank. It is said that this was once the halting place of the Imperial Zanāna, and that the ladies were so charmed with the limpid water of the stream and the enchanting surroundings, that they refused to stir either forwards or backwards. The Emperor was in a dilemma. Persuasion failing, he had recourse to a stratagem, similar to that employed by the hill Rajas of Pinjor to scare away Fidāi Khan, Aurangzeb's foster brother, who had built himself a retreat there. A number of local ladies who were afflicted with goitre were brought together. They were made to wait upon the Imperial *harem*. When questioned about the cause of their common disfigurement they replied that it was the evil effect of the water of the stream that flowed near by. They added that before they had the misfortune to be married in these parts, they too were fair and handsome. This, as was expected, had the desired effect. The ladies immediately ordered a retreat, and the dilemma was solved.

Proceeding on a short distance, one meets on the right side of the road a natural rock with a smooth vertical face on which have been carved a number of images, that of Gaṇeśa being specially prominent. The other figures could not be identified, as they were covered with moss and I had no means of cleaning them.

¹From time immemorial Kashmir had intimate relations with Dārvābhisāra (as the modern district of Bhimbar-Rajauri and some other adjacent tracts were then called). Kalhana (Stein's translation of the *Rajatarangini*, I, verse 180) states that "as deep snow was falling every year to cause distress to the Baudhas, the King [Abhimanyu] resided for six months in the cold season in Dārvābhisāra and in other (neighbouring regions)." During the reigns of the weak and short-lived rulers who preceded Avantivarman on the Kashmir throne, this territory was lost; but Śankaravarman (A.D. 883-902) not only recovered it but added a part of the kingdom of Gurjara (modern Gujrat) to his dominions. Ratnādēvi, a queen of Jayasimha (A.D. 1128-55), "built also in Dārvābhisāra a town called after her, which was the home of the king's noble generosity, and which rivalled the city of Indra." These facts easily explain the existence of Kashmirian temples in these regions.

The road then winds along the edge of the gurgling *nālā* through picturesque ravines and well-wooded mountain slopes. Leaving the modern highway on my right I followed the old Mughal road which crosses the mountains over the Hāthīnālā pass. This road is shorter but more difficult. The Hāthīnālā derives its name from a couple of gigantic stone elephants (one male and the other female) carved out of the living rock. The first—the female (Plate IVa)—sits on a double platform, the upper portion of which is rock-cut. The eastern face of this platform is divided into five panels surmounted by a frieze and cornice carved in low relief. On the western are two flights of steps parallel to the platform and terminating on the same landing. The available space on either side is carved in the same way as the eastern face. The northern side (the one towards which the elephant faces) has a semicircular projection in the middle and is divided into five panels. The two end panels have cypresses carved on them, and next to these are two Mughal lancers fully accoutred. The central and largest panel is ornamented with a flower-and-vase decoration. These panels are surmounted by a frieze and cornice similar to that on the other sides. Above sits the elephant, which is, unhappily, much mutilated. This time, however, it is nature and not man that is responsible; for this destruction, it is said, was caused by a flash of lightning which struck both the elephants. The female was shorn of its head and rump, which are lying shattered on the ground below. The body has been struck in the middle and both it and the rock-cut platform underneath, are split into two. Both elephants sit at ease, their forelegs projecting in front, and furnish another illustration of that wonderful skill which Indian artists have from time immemorial displayed in the portrayal of these animals. The rings round their ankles, the ornamental chains round their necks, the bells hanging from their girths, and the very nails of their massive feet, all show the perfect mastery of the artists in their craft. The haunches of the Mahaut of the female elephant are still extant. Facing the female and sitting in a similar posture, at a distance of a hundred feet or so, is the male elephant (Plate IVb) on a double platform. In this case the upper platform is not wholly rock-cut. Its sides are divided into ordinary rectangular panels surmounted by a course of lotus petals carved in stone. Fortunately, Nature has not dealt so harshly with this creature as it has with its companion opposite. It is entire, except for the trunk, which has fallen, and the Mahaut, whose head and chest are broken off.

Originally, both these animals were covered with a thin coat of fine lime painted in colours. Traces of lime as well as of paint still exist. Both the elephants had stone slabs bearing inscriptions embedded with tenons into their throats. One of these is missing, but the other has been preserved and is now in the custody of the Nambardārs. As it is not safe to leave this record in the hands of the local hillmen, I am taking steps to have it taken to the Srinagar Museum.

It is difficult to divine the purpose of the erection of these statues here, unless it be that they were intended to serve as memorials to two favourite elephants of the Emperor who probably met their end here. If this be so—and there is no great improbability in the conjecture, the memorial statue

which Akbar erected to his horse near Sikandra being an analogous case—Jāhangīr¹ could not have chosen a better site than this. Situated three quarters of the way up the hill, it commands a view of singular beauty, flanked to right and left by mountain spurs whose summits are covered with dense pine forests, and whose slopes descend in rippling terraces of green wheat; far below is the thin white streak which marks the course of the foaming torrent, and above, the deep blue translucent sky with its everchanging aspect—a spot of truly Alpine grandeur and a fitting place for the Emperor to commemorate the death of his dumb favourites.

After bidding adieu to these noble beasts we reached the summit by dint of half-an-hour's arduous climb. From this point began an almost vertical and exceedingly perilous descent,² especially dangerous if, as happened in my case, it happens to rain, when the bare rock becomes slippery in the extreme, and a misplaced step means broken limbs if not loss of life.

Bāolī. Half a mile this side of Naushera is an ancient *bāolī* on the right hand side of the road. It is built entirely of massive stone blocks and contains an inscription which is so defaced that nothing can be made out of it. But for the pointed brick arch of the entrance, I would unhesitatingly ascribe it to the old Hindu times; though it is possible that the arch belongs to a later repair.

NAUSHERA.

Bāolī. The *bāolī* of Shāh Jahān is situated within the compound of the Dak Bungalow at Naushera. The first flight of steps terminates in a landing from which two footpaths lead to a domed chamber communicating with two similar chambers through narrow vaulted passages. Each of these three rooms has a window which opens on the well. A few feet above the central window is a large inscribed stone slab, the surface of which has partly peeled off, but the name of Shāh Jahān is clearly visible. Access to the central chamber can also be gained from the top of the well by means of two narrow stairs covered by small arched entrances. The second flight of steps leads through an arched passage into a somewhat spacious domed chamber which during winter and the rains is full of water, but which in the hot weather, when the water recedes, affords the villagers and passers-by a delightfully cool refuge from the scorching sun.

Sarāi. Less than half a mile from the Dak Bungalow is the *sarāi* of Naushera. It is a more spacious and imposing building than either of the *sarāis* mentioned above, and different from them both in that it comprises two enclosures, one within the other. The outer is a high wall with bastions and

¹ Jāhangīr himself records that at Jāhangīrpur "had been erected by my order a *manār* at the head of the grave of an antelope called Mansarāj. On a stone of that *manār* was carved this prose composition written by Mulla Muhammad Husain of Kashmir, who was the chief of the elegant writers of the day, On account of the rare quality of this antelope I commanded that no person should hunt the deer of this plain and that their flesh should be to Hindus and Muhammadans as is the flesh of cows and pigs. They made the grave stone in the shape of an antelope." *Tuzuk-i-Jahangiri*: translated by Rogers and Beveridge, pp. 90-91.

² I learnt later that instead of keeping to the high road I had followed a goat track.

357 SL

crenellated battlements. A part of the southern face has fallen. In the middle of the western wall is the gateway, a noble pile, peculiarly interesting inasmuch as this is the only Mughal building in Kashmir which contains the square stone pillars surmounted by bracket capitals ornamented with bulbous pendants, so common in the Jāhangīrī Mahall at Agra and Akbar's buildings at Fatehpur Sikri—a fact which in itself is sufficient to stamp the *sarāi* as the work either of Akbar, or of his son, Jahāngīr. This conjecture is confirmed by Baron Hügel who visited Kashmir in A.D. 1835. In describing this *sarāi* he states that it was "an extensive building of bricks, faced at the gateway with stone and constructed so as to answer the double purpose of a *sarāi* and a fort. It was built by Emperor Akbar, as an inscription on the gateway records, but was now in ruins." Unfortunately this inscription is now completely defaced. The inner surface of the wall is adorned with shallow arched recesses.

At the south-western corner of this enclosure is the *sarāi* proper. Its entrance is situated in the middle of the north wall. It consists of a quadrangle of arched cells facing a common courtyard and is essentially similar to other edifices of the same nature. What strikes one as strange is the curious position it occupies. It is built at an angle, and none of its walls are parallel to the outer enclosure wall. It is possible that its construction was an afterthought; or it may be that the outer wall is a later construction, though the latter is hardly likely, as the entrance stands right on the high way leading to Kashmir. There is a small mosque in the outer enclosure midway between the entrance and the modern offices of the Nāib Tahsildār. It is not of any interest and leaks badly.

Opposite to the gateway of the outer wall is a mosque of more imposing dimensions with a front of three arches and surmounted by six domes, the middle one of the back row being taller than the rest. I was not able to examine its interior, as it is now used for residential quarters. The inner *sarāi* is in use as a lock-up for cattle by the police Thāna and is extremely filthy. The smaller mosque serves as a convenient godown for the storage of grass.

On inquiry from the Nāib Tahsildār I was informed that in Mauza Mangal Dēi, Morā Sērī, Sub-Division Naushera, there exists an ancient temple similar to the one I found at Saidābād. If so, then the influence of Kashmir in these parts was not so desultory and intermittent in the later mediæval period as is generally believed. He also informed me that in Mauza Kalsiān, in the same Sub-Division, there is a place called Pāṇdvēn, which formerly possessed ancient remains. These were demolished by a Diwān of Raja Johar Singh who built a new temple here out of the old materials. It was to my great regret that I had, on account of insufficiency of time, to forego the pleasure of visiting these sites.

NAUSHERA TO CHINGAS.

Sarāi at Nādpur. About four miles from Naushera is a walled enclosure with crenellated battlements. It has two entrances opposite to each other on the eastern and western sides. The walls are pierced with rows of loopholes,

the uppermost row being in the battlements. The lower row of loopholes slants to the right and commands the high way. It is called a *sarāi*, but does not possess any cells. It is more likely that this locality was in those days infested by robbers and this enclosure—more a fortress than a *sarāi*—was built to overawe them and to afford temporary refuge to travellers. It may also be, as the Nāib Tahsildār of Naushera facetiously remarked, that these smaller *sarāis* (*chhōṭī sarāi*) between the main stages were meant for taking light refreshments (*chhōṭī hāzrī*) in, for the progress of so enormous a cavalcade must have necessarily been very slow and tedious.

Hindu Spring. Near the 7th milestone on the Naushera-Chingas road, on the right side as one goes uphill, is a small spring in a stone basin which is covered by an old niche, built in the Kashmirian style, of massive blocks of stone. The left-hand pilaster and its capital still survive. The right-hand capital has fallen away. The sides of the basin descend in steps like those of the main spring at Chashma-i-shāhī in Srinagar. The whole was originally covered with a thick coat of lime plaster, remnants of which still exist. The cornice of the niche consists of a *cyma recta*. Unfortunately it is now in ruins.

Sarāi at Naryān. Only one jamb of the gateway and the wall on the west side exist. It must have been similar in plan to the one at Nādpur.

CHINGAS.

Sarāi at Chingas. This *sarāi* (Plate Va) is built on a bluff which overlooks the river Tawi. It is an almost exact counterpart of the one at Saidābād, with this difference, however, that the mosque, instead of being outside the enclosure, as it is at Saidābād, here occupies the centre of the cellular quadrangle. In front of it is the reputed tomb of Jahāngīr. It is a mere tumulus of no artistic interest and consists only of a few courses of rubble stone masonry. Tradition reports that the Emperor breathed his last here and for fear of the too rapid decomposition of his corpse his entrails were taken out and buried here. This hallowed spot has since been raised to the status of a shrine by Hindus and Muhammadans alike. Prayer at the tomb is considered eminently efficacious. Childless parents come here to pray for offspring, the sick for the recovery of their health, the poor for riches, the world-weary for divine comfort; and in the local belief, the prayers of all are speedily fulfilled.

The gateway comprises a central chamber with a domed roof and small cells for guards on either side. A narrow flight of steps on each side of the portico gives access to the roof from the interior of the courtyard. The porticoes of the northern row of cells have fallen off bodily, and it is likely that what remains will also perish in the near future, for the ever-spreading roots of gigantic trees are playing havoc with the masonry. In the middle of the southern row of cells is a platform on which has been built a *dālān* with three chambers, the largest being in the middle. Outside the *sarāi* is a double row of shops, with arched porticoes, on either side of a broad path-way which has two arched entrances at the ends. Nowadays these shops are partly used

by the Police and partly by the Post Office. The huge stone mortices projecting from the masonry for the tenons of the door are specially noticeable.

The entrance (Plate Vb) to the northern court is situated in the middle of the west wall. It is more slenderly proportioned than the entrance to the quadrangle. All the walls of this quadrangle except the one on the east, part of which has fallen down, are in excellent preservation, and but for the trees and shrubs which obstinately thrust their unwelcome roots in all parts of the masonry, would last for centuries more. Both the inner and outer face of the wall are covered with a thick coat of lime plaster, the surface of which is divided into large shallow rectangular panels enclosing cusped arches. The plainness of the surface is relieved by rows of incisions arranged in fishbone patterns. In the centre of this courtyard is a low mound which seems to mark the site of some ancient building. In the middle of the north wall is a *dālān* (Plate VIII d) built on a high plinth containing three chambers similar to those of the *dālān* immediately behind it. There is no intercommunication between the two *dālāns*.

The whole group of buildings is, as remarked above, densely overgrown with jungle which is responsible for the destruction of several parts of it, and it is extremely desirable that the Public Works Department, in whose charge the *sarāi* is, should be asked to cut down the whole vegetation and to excise its roots; otherwise in a few years' time the jungle will get entirely out of hand and do irreparable damage to the entire structure.

CHINGAS TO RAJAURI.

Immediately on leaving Chingas there is an old Hindu *bāoli* with a double basin. Its superstructure has fallen away and been replaced, in later times, by a recess with a pointed arch. There are several other *bāolis* of this type on this road.

MUGHAL REMAINS AT RAJAURI.

The ancient town of Rajauri (Sans. Rājapūrī) played a very prominent part in the internal politics of Kashmir in the mediæval age. The Rājatarāṅgiṇī mentions it as an important hill principality which at times was dependent on the larger kingdom of Kashmir, but which often proved a troublesome neighbour to the more luxurious and peace-loving monarchs of the Happy Valley. Judging from the narratives of the old chroniclers one would expect the modern town to be full of ancient remains, but a rapid survey revealed nothing except a few architectural fragments (mostly in the Muhalla of Andarkōṭ) belonging to temples similar to those of Kashmir. These are the only relics of ancient Hindu rule in the once famous town of Rajauri.

The Mughal remains comprise two, possibly three, mosques, a *sarāi*, and a smaller structure of the same type (the modern Tahsīl), a couple of *hammāms* and a garden. The first mosque is situated on the right bank of the Tawi,

a furlong or so below the bridge. Though slightly larger than many other buildings of the same kind on this road, it has like them a façade of only three arches. The three chambers inside are roofed over by domes, the middle one, as usual, being larger than the other two. A narrow stair at the northern end gives access to the roof. It has an enclosed courtyard, with an arched entrance in the north wall and another smaller exit on the river side. The entrance has a double arch with a smaller opening in the middle and two seats on either side in front and behind. The stone mortices of the doorway are extant.

Another mosque of the same type is situated in the bazar to the north of the Tahsīl. This is in a far better state of preservation. At the southern corner there is a small tank for heating water. The lower part of the southern turret still exists. The cusped-arched entrances have been blocked up with rubble stone masonry and fitted with wooden doors. Access to it is obtained from the roof of the shops in front.

Between the mosque first described and the suspension bridge is another mosque possessing a single chamber which may possibly be ascribed to the Mughal period.

The Tahsīl. This seems to have been a structure somewhat like a *sarāi* with cells all round, but it has now completely changed its aspect. A set of rooms has been built on all sides for the accommodation of the Tahsīl offices. The gateway and some fragments of the walls at the corners are all that survives of the original edifice.

Immediately to the south of the Tahsīl and overlooking the river is a small *hammām* consisting of two domed chambers exclusive of the porticoes and passages. It is now used as a Public Works Department workshop.

Sarāi. Like the building now used as the Tahsīl, this *sarāi* has undergone a complete transformation. It is now divided into two sections, one of them being occupied by the local Police and the other by the State Dispensary.

Both the Thāna and the Dispensary have been built in the courtyard, the cells on the front side being used as Police Lines and those on the back as patients' wards. In the renovation of these buildings it is unfortunate that the round Roman arch was substituted for the pointed Saracenic arch, especially as, besides being more graceful, the pointed arch is equally durable. Another regrettable feature of this restoration is the coat of whitewash.

Garden. By far the best preserved and most interesting of all the Mughal remains in Rajaurī is the garden (Plate VIa) on the left bank of the river, and a better illustration could scarcely be found of their innate love of gardens, of which the Mughals have given so many proofs. It is hardly to be wondered at that the Emperors spent incredible sums to provide themselves with garden-retreats in the capital cities of Delhi, Agra and Lahore, and in the much-frequented and much-loved summer resorts of Kashmir; but that they should undertake the construction of a by no means inexpensive garden at a wayside station, where at the best of times they could not expect to spend more than a very few days *en route* to Kashmir, is evidence of far deeper feeling than a

sense of mere personal comfort. The garden is situated on the edge of a plateau overlooking the river. It consists of a walled enclosure, divided into four sections by two channels crossing each other at right angles at the centre. The one running from east to west has all the fountains intact. At the point of intersection of the channels is a raised platform with a tank containing five fountains, arranged in a quincunx. Broad raised foot-paths edged with ashlar dressed stones border the channels on either side. A two storeyed *bāradarī* stands in the middle of the west wall overlooking the river. The upper storey (Plate VIb) has a spacious hall in the middle with two rooms on each side, and is used as a Dak Bungalow. The ground-floor to which access is gained from above by a couple of stairs (one on each side) has only half this accommodation. The ceiling seems to have been originally of wood, for some old carved wooden brackets and capitals are still met with in the hideous wooden ceiling which the later Rājās who succeeded the Mughals put up here, probably after the original ceiling had decayed. In the central hall is a recess which contains a perfectly preserved cascade with a small cistern at its base. Water for this cascade was conducted through a channel from the main course above, and was carried out by a smaller channel which runs through the middle of the hall. The outer walls are surmounted by a cornice which supported long projecting eaves. It is remarkable that the eaves were built of small bricks, and it speaks well for the strength and consistency of the mortar that parts of it still survive the effects of three centuries of good and bad weather. Two flights of steps in the northern and southern walls give admission to the roof. The miniature domes which surmount their upper ends are considerably damaged.

The main entrance to the garden was on the south side, but there were smaller exits also, two in the east wall and one in the north wall. The latter and one of the former have now been closed. The present entrance, which is the only one of the smaller exits now open, seems to have led to the *hammām* just outside the north-east corner of the garden. This last is now used as a Public Works Department workshop. There must have been a number of chambers facing the hillside along the entire length of the east wall in a line with the *hammām*. Only the foundations now exist. In front of these chambers is another enclosed courtyard.

The garden wall has octagonal bastions at the corners. Access to the cells inside is gained through a vestibule which has a façade of three arches with a stair on each side leading up to the roof.

The water which fed the fountains was brought from a *nālā* about a mile and a half upstream. For the greater part of its way it is a *kachcha* irrigation channel winding through the fields, but, as it nears the garden, it is carried on a dry stone embankment until within a hundred yards or so of the wall, when the *kachcha* embankment gives place to a *pakka* conduit. The stream finally discharges itself in a cistern from which an earthen pipe enclosed in a *pakka* wall carries the water into the channel which feeds the fountains. The surplus water of the cistern is turned into the fields by a drain in its eastern wall.

LATER REMAINS AT RAJAURI.

Besides the Mughal buildings there are some remains pertaining to the time of the later Rājas of Rajaurī. Chief among these are the mosque near the Tahsīl, the palaces and the fort. The first is an attempted imitation of the Mughal mosques. It only proves that, however faithful a copy may be, when it is bereft of the inspiration which conceived the original, it invariably falls short of the beauty of its prototype. It is ugly and altogether insignificant. The two palaces which are situated one at each end of the town have nothing to distinguish them architecturally from ordinary village huts except their size. The fort is a small one and is situated on the summit of the hill behind the Dak Bungalow.

RAJAURI TO THANNA.

Three miles above Rajaurī is a walled enclosure, locally known as the *sarāi* of Nainsukh ("delight of the eyes"). The walls are pierced with loopholes and the entrances, which are in the middle of the north and south walls, are comparatively small in dimensions. There is reported to be an inscribed stone slab here of the time of Jahāngīr, but this, I am sorry to say, I missed.

A little above this are the ruins of a large square tank which goes by the name of the *Duniā-dā-tālāb*.

Further up is the old Hindu *bāoli* of Dhathā Dhandā which still possesses some crude sculptured stones, one of which depicts a hunting scene, a completely armed horseman with sword and shield chasing a wild animal which appears to be either a boar or a bear.

About seven miles above Rajaurī is the *sarāi* of Sāj built on the summit of a hillock and commanding a splendid prospect. Like the one mentioned above it is a mere walled enclosure, the only difference being that its walls are not pierced with loopholes and that its entrances are of larger dimensions. Both the gateways have two narrow stairs, one on each side, which give admission to the roof.

Just at the foot of the track which leads from this *sarāi* to the highroad below is situated the "*Lirān wālī bāoli*" ("well of clothes"). Its right wall bears a couple of horsemen fully accoutred following each other, and its left a clumsy Śiva Liṅga. Such *bāolis* are frequently met with on this road, but almost all of them have lost their sculptured panels, not improbably through the excessive zeal of the newly converted Muhammadan population.

THANNA.

The first object which attracts attention as one nears the prosperous village of Thanna is the great Mughal *sarāi*. The Hindu temple and the ugly flat-roofed mud huts of the villagers are not only dwarfed into insignificance themselves, but add immensely to the grandeur of the *sarāi* by contrast.

Like other edifices built at the principal stages on this road, this one also consists of two enclosures, a cellular quadrangle (Plate VIIa) and a plain walled area generally called the 'Ām-Khās. A point of interest in this *sarāi* is the existence of a couple of *dālāns* opposite to each other in the northern and

southern walls. They have a façade of three arches, the middle one being closed at the top and pierced lower down with three smaller arched openings. The central chamber has a wagon-vaulted ceiling. The wall surfaces were originally covered with a coat of lime plaster, which in its turn served as the background for a finer coat of paint of various colours. This is still in a good state of preservation in the outermost chamber of the *hammām* which occupies the north-east corner of the *sarāi*. The dado has a dark red background with a bluish border. The upper part of the wall surface is divided into a series of shallow decorated niches. The painted floral borders are better preserved.

The *hammām* has three large chambers, exclusive of the passages. These chambers open into one another. The openings at the tops of the two outer domes are octagonal. One of them still possesses the covering stone slabs.

The gateways, consisting of large domed chambers in the middle with arched recesses at the sides and porticoes in front and behind are very plain, but, even in their present state of dilapidation, are singularly dignified specimens of Mughal architecture. On either side of each gateway is a narrow stair which gives access to the roof.

A number of butchers have unfortunately been allowed by the Public Works Department to occupy certain chambers in this *sarāi*.

The second enclosure is in utter ruin.

Hindu bāolīs at Thanna and in the surrounding villages. A few yards to the north-east of the Thanna Dak Bungalow are a couple of *bāolīs* similar to those described above and bearing sculptured friezes containing a procession of armed horsemen, etc. There is another *bāolī* to the south-west of the Dak Bungalow, but it underwent a complete transformation during some repairs executed a hundred years or so ago. It may here be noted that these so-called *bāolīs* are natural springs jutting out from the hillside with small unpretentious recesses or alcoves to cover them and stepped basins to hold the water. Sometimes the walls of these alcoves are covered with sculpture in low relief displaying very crude workmanship, indicative of the low ebb which Hindu plastic art had reached in these regions in later centuries (Plate VIIIa).

The village of Shāhdarā possesses five such *bāolīs*, the one above the Khān-qāh being the best preserved of all. In this *bāolī* the water flows from a spout shaped like a tiger's head projecting from the middle of the back wall. Fragments of stunted fluted columns still exist. The upper panels are carved with figures of gods, goddesses, votaries, warriors with swords and shields, and a bowman shooting an arrow. The lower panel is plain except for crude lozenges, carved at intervals. Like many other *bāolīs*, it has a double basin, the water of the first emptying into the second. Remains of miniature decorative outer niches (perhaps meant for placing lamps in) are extant in the side walls of the basin. The fluted columns and carved pedimental niches show that the influence of Kashmir art was not altogether dead in these parts even in the 16th and 17th centuries, to which period these *bāolīs* may on artistic grounds be safely assigned.

The other *bāolīs* have been more or less completely altered, some of them, so ruthlessly, that the sculptured friezes have been embedded in pavements. Perhaps this was done with a purpose, for a zealous Muhammadan, to whom the sight of an image is an abomination, could not better gratify his spite against the hated idol than by using it as a stepping stone.

A small mosque has been built over one of the *bāolīs* here.

The village of Asplōt also has five *bāolīs*, all of them being almost completely ruined. Alāl boasts of a dozen, only four of which bear carvings of any sort. The list of *bāolīs* might be added to almost *ad infinitum*, but it would be a fruitless task.

A curious fact is the frequent occurrence of the horsemen frieze (Plate VIIIa) on these *bāolīs*, the riders as well as their chargers being fully panoplied.

RAJAURI TO PANJNARA.

The country is hilly and very sparsely populated. There is nothing of antiquarian interest except the *bāolīs* which dot the roadside here and there. The district seems to be specially rich in springs.

PANJNARA.

The Brahman hamlet of Panjnārā consists of a few insignificant-looking huts, so few, indeed, that they seem barely able to withstand the inroads of the rank vegetation around them, and situated so far apart that they scarcely break the dreary monotony of the endless wilderness of scrub and jungle which stretches on all sides as far as the eye can reach. But that Panjnārā was not always the tiny settlement that it is now, is shown by a remarkable group of monuments, which, choked up as they are and split asunder by vegetation, are doomed to certain destruction, unless immediate steps are taken to exterminate the growth, root and branch. Wherever the ploughshare strikes the ground, ancient potsherds turn up, and the long ridge to the north of the temple is one mass of innumerable sherds. At least two mediæval structures and a well belonging to the same age are found close to each other on this ridge.

In the fields opposite, on the south side of the *nālā*, one espies from a distance a number of massive stone blocks which on nearer inspection turn out to be a part of the plinth of a temple belonging to the 9th or 10th century A.D. Close to these is the defaced figure of a tiger, seated on a pedestal or column which is at present buried underground. But the chief interest of the place centres in the magnificent temple (Plate VIIb)—locally known as the Pāṇḍu-Kuṇḍ—which is unique in the province of Jammu and rivals in grandeur the best preserved temples of the valley of Kashmir. The gateway faces east, the internal measurements of the peristyle, which consists of 53 cells (Plate VIIIc) and the gateway, are 191 feet by 121 feet. Almost the whole superstructure of the central shrine has fallen down; but the double

basement, though buried under the *débris* of the demolished superstructure, appears to be intact. There is a well at the south-east corner of the courtyard. The temple reproduces in every respect the architectural features of the temples of Kashmir, which have so often and so well been described that it is needless to give a detailed description of this edifice. Suffice it to say that, if the temple were to be suddenly transplanted by the side of the Buniār temple one would scarcely notice any marked difference between the two structures either in shape or size, disposition of parts or massiveness of construction, except that this temple has no colonnade. I, therefore, assign it to about the same date as that temple, namely the 9th or 10th century A.D. This date is perhaps corroborated by the discovery by Mansā Rām, the Pūjārī of the temple, of a couple of Kashmir coins (one silver and the other copper) in the adjacent fields. The silver coin is of Jayāpīḍa-Vinayāditya (8th century A.D.) and the copper coin of Harsha (A.D. 1089-1101).

The copper coinage of Harsha is common in Kashmir, and a few silver coins of Vinayāditya have been found at Parihāsapura, between Srinagar and Paṭan. The discovery of these ancient remains as well as the fortunate find of Kashmir coins show that, even in those centuries when Kashmir was torn and mangled by internecine warfare, its suzerainty over these parts was still real and substantial.

PHERE-DA-KOT.

Perhaps it is worth while to make mention, in passing, of the Rānī of Phērē-dā-kōṭ, who was either contemporary with or possibly somewhat anterior to the late Maharaja Ranbīr Singh of Kashmir. A Hindu by faith, she married the Muhammadan Rājā of Phērē-dā-kōṭ. She it was who repaired all the *bāolīs* on the way between Siālsui and Dharmśāl. She also built the flight of steps on both sides of the hill known as the Phērē-dā-kōṭ. Of all the *bāolīs* the best preserved is the one which she built on the hill itself only a few furlongs below her little fortified residence, which crowns its summit.

SUMMARY OF RESULTS.

To sum up the results of my twenty days' tour in the Tahsīls of Bhimbar and Rajaurī: the discovery or rather the re-discovery of a number of Mughal *sarāīs* and mosques constitute a welcome addition to the monumental treasures of Kashmir; but a discovery of still greater importance is the existence of the groups of Kashmirian temples at Saidābād and Pāṇjnārā. Fergusson wrote,¹ "We now know sufficiently the form and the age of the Gandhara monasteries to supply most of the missing links connecting the Kashmiri style with that of the outer world; but till the temples in the Salt Range and other little frequented parts of the Punjab are examined we shall not know all we desire." I hope that the temples described above will go some way, at least, to satisfy the

¹ History of Indian and Eastern Architecture, Vol. I, p. 270

want expressed by Fergusson and felt by all antiquarians interested in the ancient art of Kashmir. "Though not magnificent they [the temples] are very pleasing and appropriate examples of art and they have this advantage over most of the Indian styles, that Kashmir possesses in the *Rājatarāṅginī*, what may be said to be the only Indian history in existence."¹

¹ History of Indian and Eastern Architecture, Vol. I, p. 271.

INDEX.

- Abhimanyu, 14, 4 (footnote).
 Agra, 14, 7, 10.
 Akbar, 14, 1; erects memorial to his horse at Sikandra, 6; his buildings at Fatehpur Sikri, 7; his Sarai at Naushera, 7.
 Amargarh fortress, 14, 2.
 Andarkot, locality in town of Rajauri, 14, 9.
 Asplot, village near Thanna, 14, 14.
 Aurangzeb, 14, 4.
 Avantivarman, king of Kashmir, 14, 4 (footnote).
 Bajri, 14, 2.
 Bandi temple, 14, 4.
 Baoli, at Bhimbar, 14, 1; near Saidabad, 2; near Naushera, 6; near Chingas, 9; at Dhathadhanda, 12; Liran Wali, 12; at Thanna, 13-14; mosque over, 14; at Asplot, 14; horsemen frieze on, 14; on the road to Panjnara, 14; repairs of, 15; near Phere-da-kot, 15.
 Bauddhas, 14, 4 (footnote).
 Bernier, 14, 1.
 Bhimbar, 14, 1, 15.
 Buniar temple, 14, 15.
 Chashma-i-Shahi, 14, 8.
 Chib Rajputs, 14, 2.
 Chingas, Sarai at, 14, 8, 9.
 Darvabhisara, 14, 4.
 Delhi, 14, 10.
 Dharmas, 14, 15.
 Dhathadhanda, baoli of, 14, 12.
 Dunia-da-talab, 14, 12.
 Fatehpur Sikri, Akbar's buildings at, 14, 7.
 Fergusson, 14, 15, 16.
 Fidai Khan, 14, 4.
 Gandamal, 14, 1.
 Gandhara Monasteries, 14, 15.
 Ganesa, carved on the lintel of temple at Saidabad, 14, 3; carved on rock, 4.
 Gulab Singh, Maharaja of Kashmir, 14, 2.
 Gurjara (modern Gujrat), conquered by Sankaravarman, 14, 4.
 Hammam, at Bhimbar, 14, 1; at Rajauri, 10=11; at Thanna, 13.
 Harsha, coin of, 14, 15.
 Hathinala, 14, 5; elephants at, 5 sq.
 Hindu, remains at Saidabad, 14, 3 sq; spring, 8.
 Hügel, Baron, 14, 7.
 Jahangir, 14, 6; tomb of, 8; inscription of, 12.

- Jahangiri Mahall at Agra, 14, 7.
 Jahangirpur, 14, 6.
 Jammu, 14, 14.
 Jayapida-vinayaditya, coin of, 14, 15.
 Jayasinha, King of Kashmir, 14, 4 (footnote).
 Johar Singh, Raja, 14, 7.
 Kalhana, author of Rajatarangini, 4, 4 (footnote).
 Kalsian, village in Naushera, 14, 7.
 Kashmir, 14, 1; art of, 3 and 4, 16; use of mortar in temples of, 3; relations with Darvabhisara, 4 (footnote); Mulla Muhammad Hussain of, 6; influence of, 7, 9, 15; summer resorts of, 10; temples of, 15; suzerainty of, 15; art of, 16.
 Kriparam, owner of baoli at Bhimbar, 14, 1.
 Lahore, 14, 10.
 Liran-wali baoli, 14, 12.
 Mangaldei, village in Mora Seri of Naushera, 14, 7.
 Mansaraj, Jahangir's antelope, 14, 6 (footnote).
 Mora Seri, 14, 7.
 Mosque, at Bhimbar, 14, 1, 2; of Raja Sultan Khan, 2; at Saidabad, 3; at Naushera, 7; at Rajauri, 9 and 12; over a baoli, 14.
 Mughal, 14, 1, 3, 11, 12, 15.
 Mulla Muhammad Husain of Kashmir, 14, 6 (footnote).
 Murad, son of Akbar, 14, 1.
 Nadpur, Sarai at, 14, 7.
 Nainsukh, Sarai of, 14, 12.
 Naryan, Sarai of, 14, 8.
 Naushera, third stage on the Bhimbar-Rajauri road, 14, 6; baoli near, 6; Shah Jahan's baoli at, 7 sq; Sarai at, 7.
 Pandu-kund, local name of temple at Panjnara, 14, 14.
 Pandven, 14, 7.
 Panjnara, ruins at, 14, 14 sq, 15.
 Parihasapura, 14, 15.
 Patan, 14, 15.
 Phere-da-kot, 14, 15 sq.
 Pinjor, strategem of the Rajas of; 14, 4.
 Punjab, 14, 1, 15.
 Rajapuri, the original sanskrit name of Rajauri, 14, 9.
 Rajatarangini, 14, 4 (footnote), 9, 16.
 Rajauri, 14, 9; its Sanskrit name Rajapuri, 9; mosques at, 9 and 12; saraī at, 10 sq; Mughal garden at, 10 sq; Rajas of, 12, 15.
 Ranbir Singh, Maharaja of Kashmir, 14, 15.
 Ratnadevi, Jayasinha's queen, builds a town, 14, 4.
 Saidabad, baoli near, 14, 2; sarai at, 3; Hindu remains at, 3 sq; temple similar to that of, 7, 8, 15.
 Saj, Sarai of, 14, 12.
 Salt Range, temples in, 14, 15.
 Sankaravarman, 14, 4 (footnote).
 Sarai, at Bhimbar, 14, 1; at Saidabad, 3; at Naushera, 7; at Nadpur, 7; at Naryan, 8; at Chingas, 8 sq; at Rajauri, 10 sq; of Nainsukh, 12; of Saj, 12; at Thanna, 12, 15.

INDEX.

iii

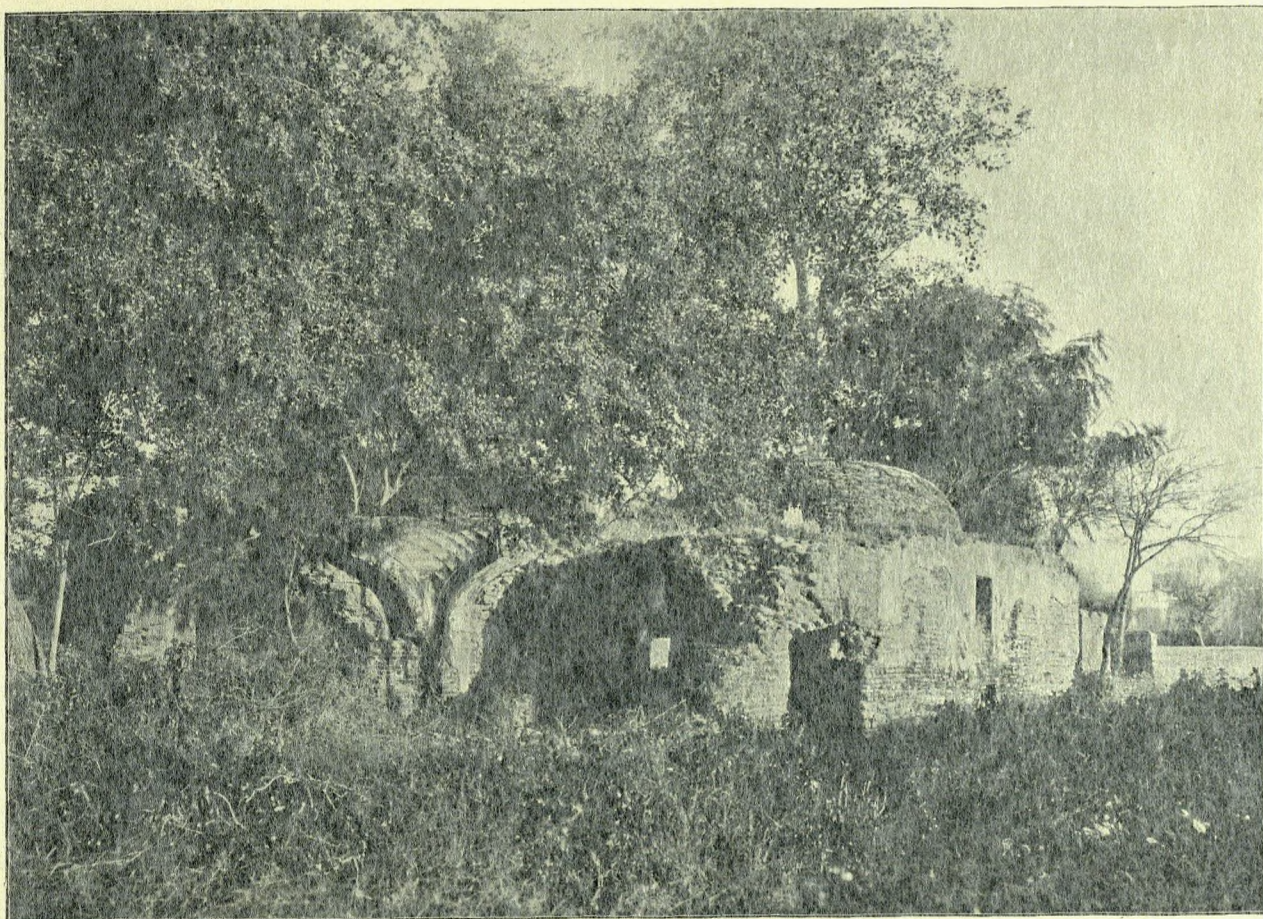
- Shah Jahan, baoli of, 14, 6.
Sialsui, 14, 15.
Sikandra, 14, 6.
Siva, temple of, 14, 3.
Srinagar, museum at, 14, 5, 15.
Tawi, the river, 14, 8, 9.
Tham wali baoli, 14, 2.
Thanna, Sarai at, 14, 12; *baolis* at and near, 13-14.

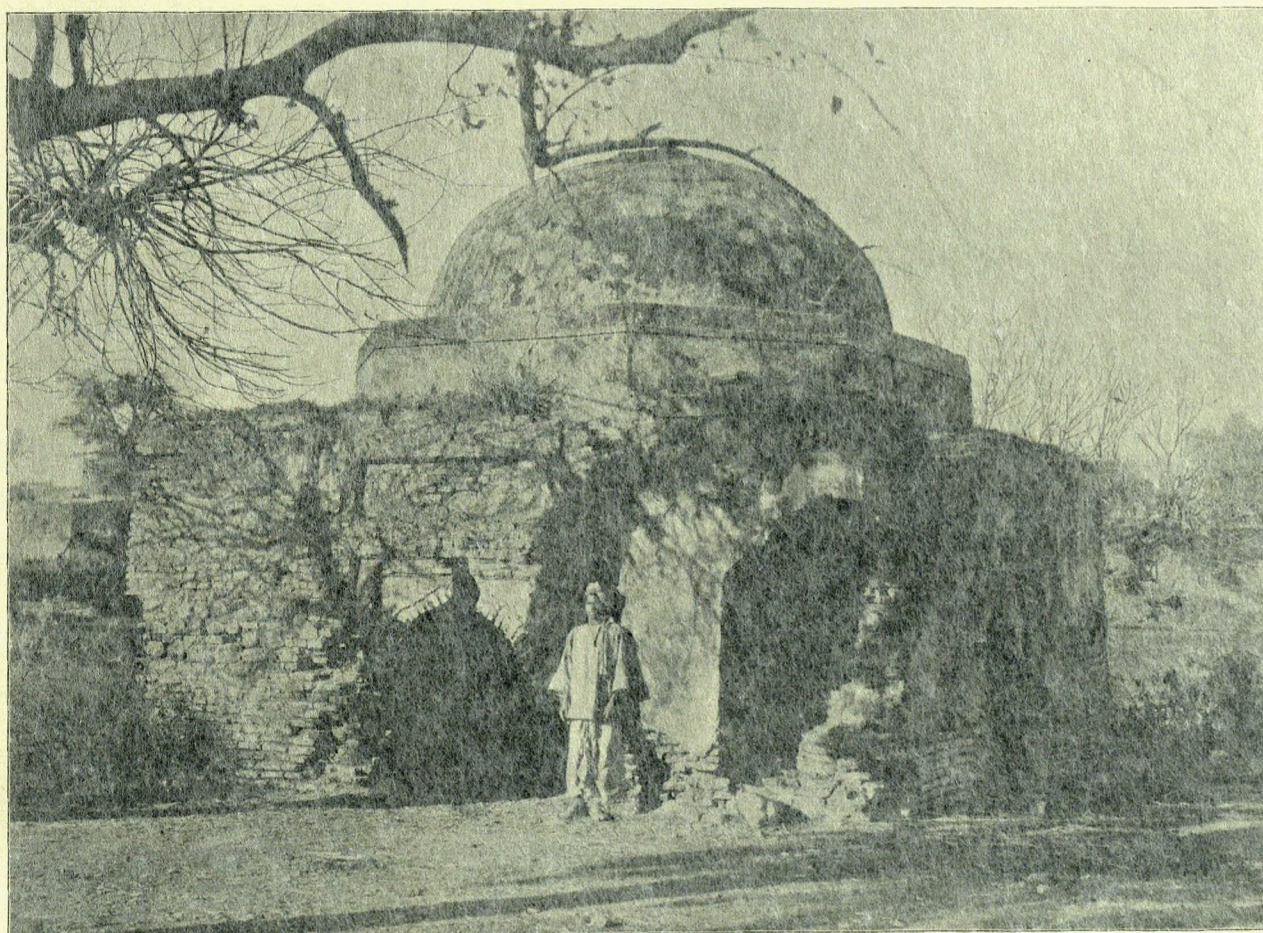
CSL

CALCUTTA
SUPERINTENDENT GOVERNMENT PRINTING, INDIA
8, HASTINGS STREET

ANTIQUITIES OF BHIMBAR AND RAJAURI.

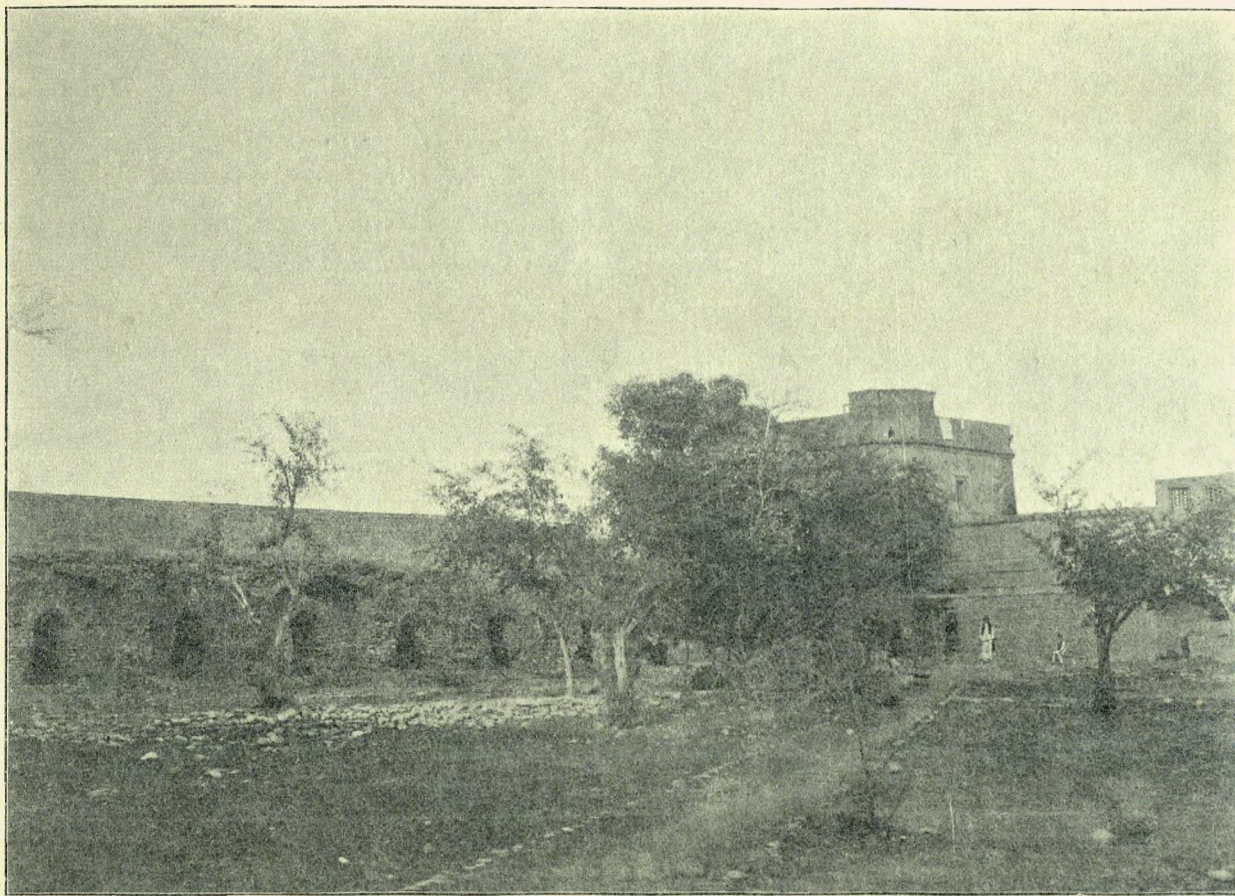

a. BHIMBAR: RUINS OF THE HAMMAM; GENERAL VIEW.

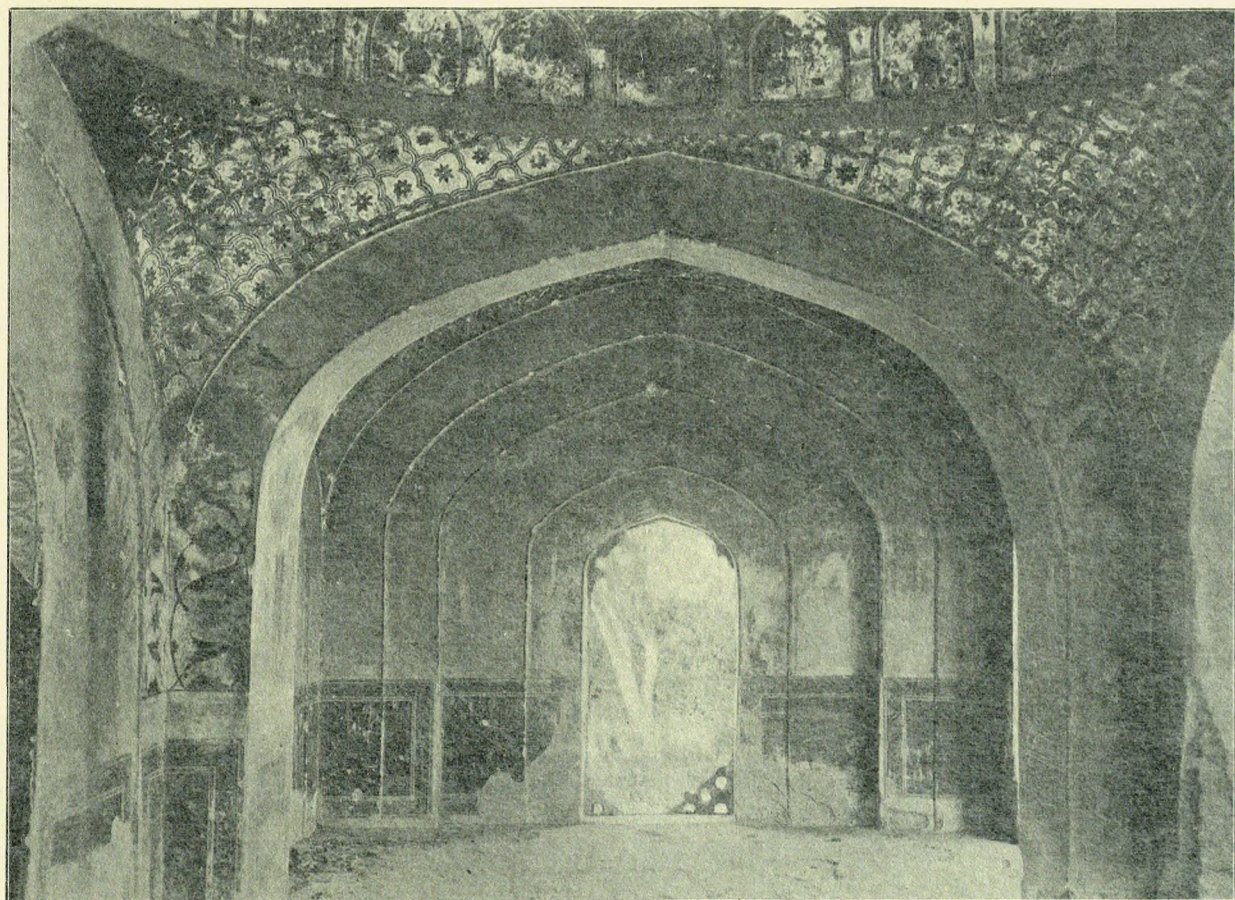

b. BHIMBAR: RUINED TOMB; GENERAL VIEW.

ANTIQUITIES OF BHIMBAR AND RAJAURI.

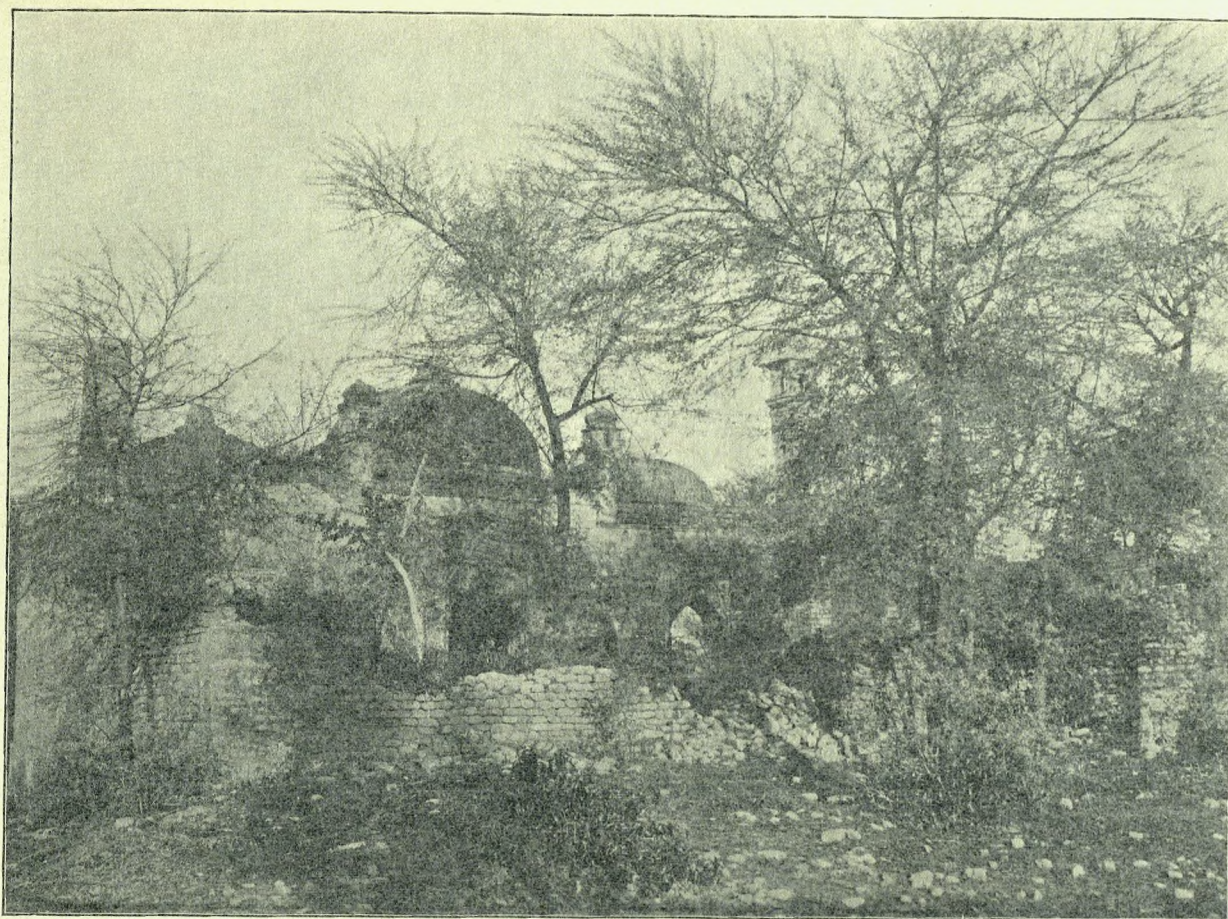

a. BHIMBAR: THE MUGHAL SARAI; VIEW OF THE INTERIOR SHOWING SOME OF THE MODERN ADDITIONS.

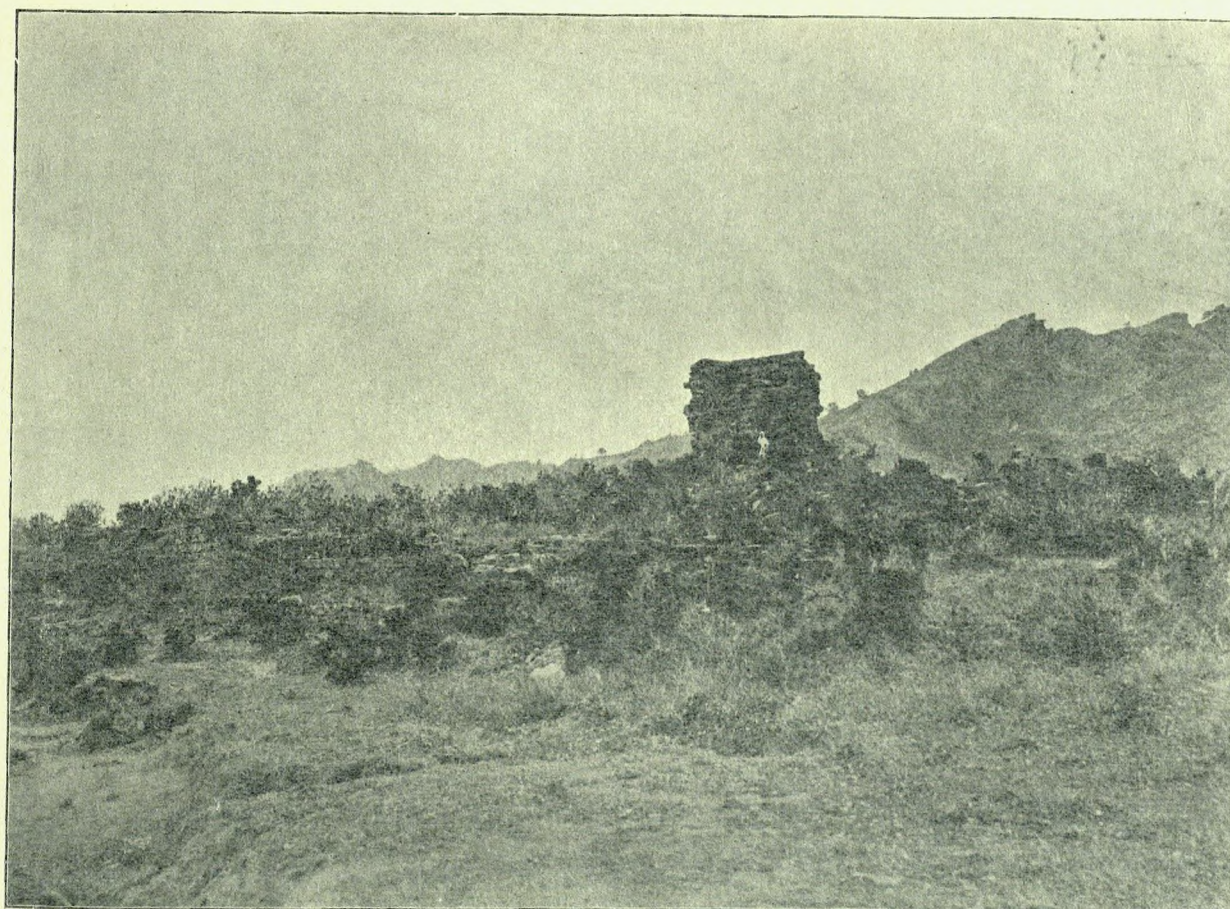

b. BHIMBAR: THE MUGHAL MOSQUE; VIEW OF THE INTERIOR SHOWING PENDENTIVES ETC.

ANTIQUITIES OF BHIMBAR AND RAJAURI.

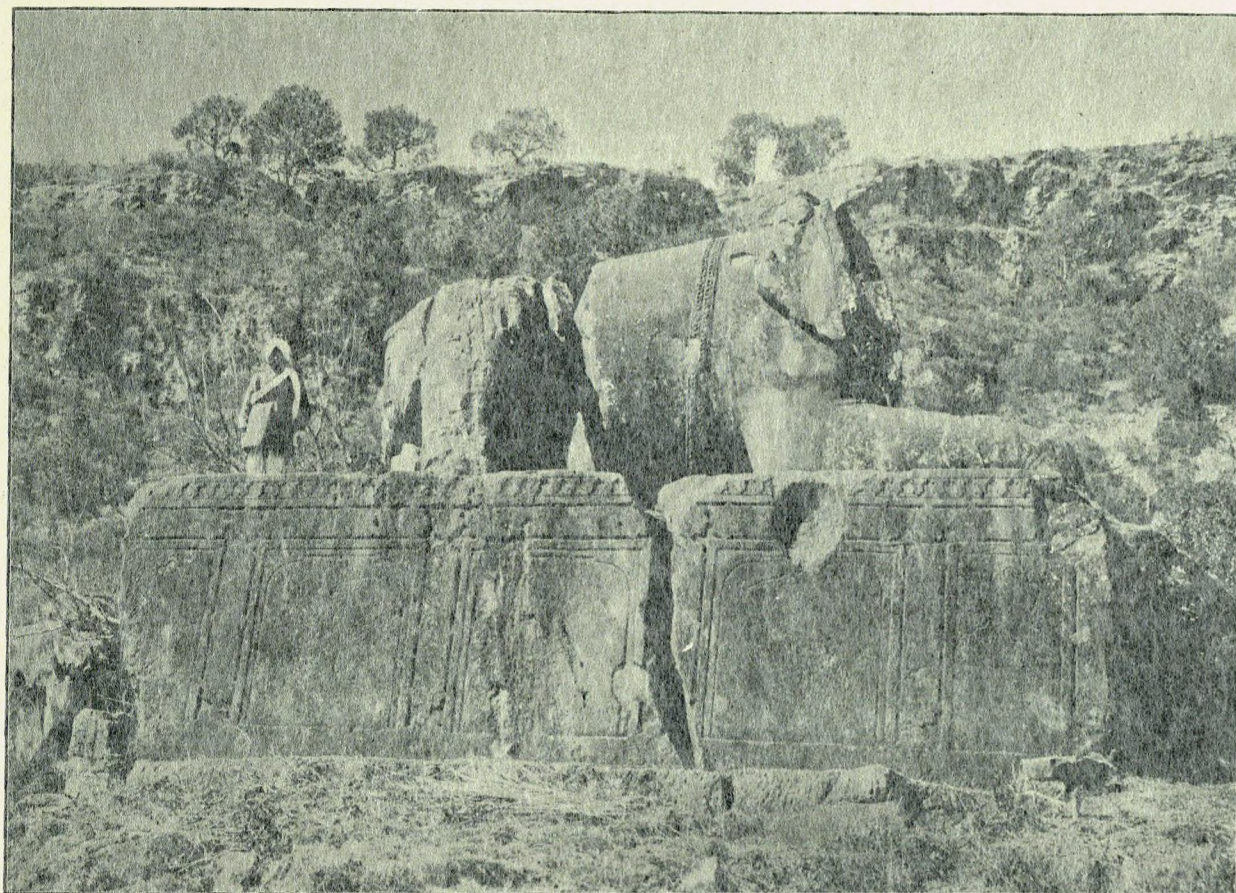

a. BHIMBAR: MOSQUE OF RAJA SULTAN KHAN; GENERAL VIEW.

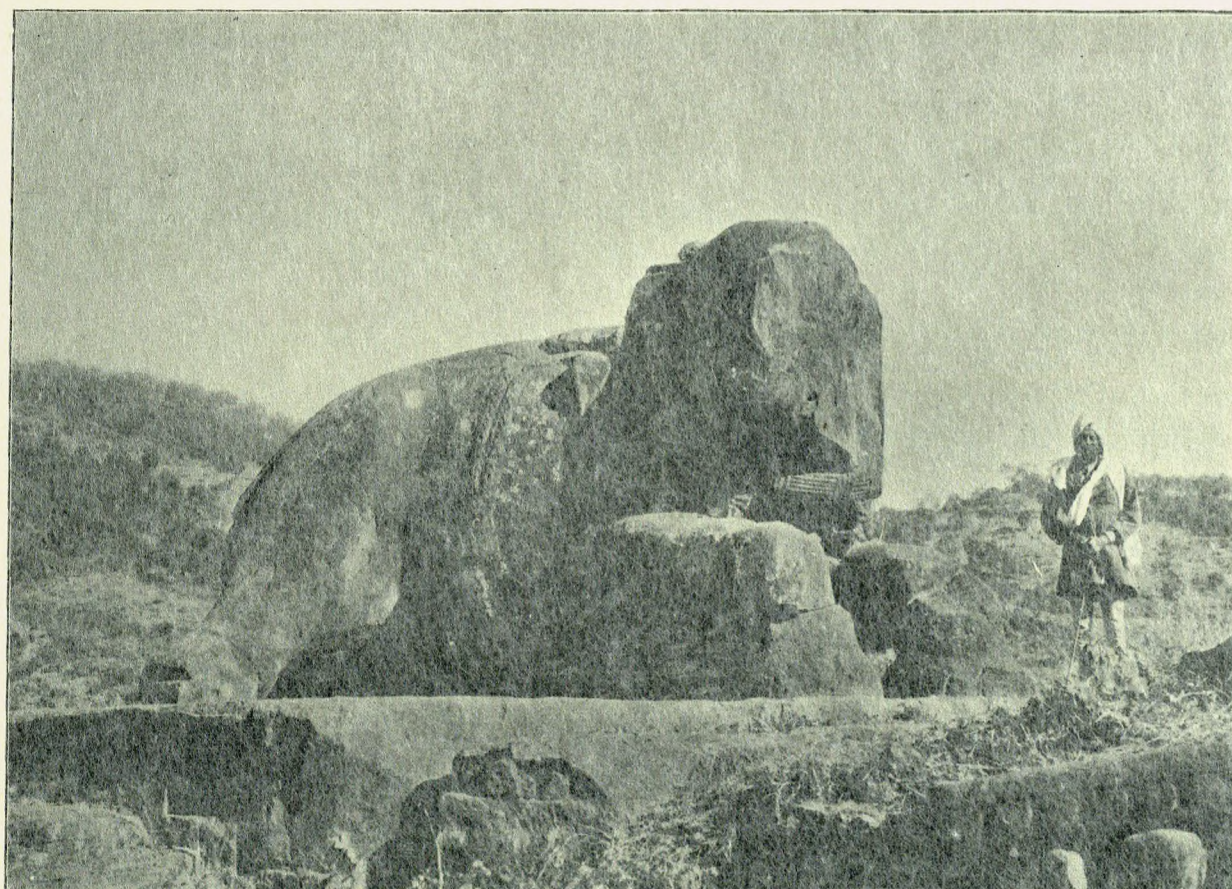

b. SAIDABAD: THE MEDIEVAL TEMPLE (A); GENERAL VIEW.

ANTIQUITIES OF BHIMBAR AND RAJAURI.

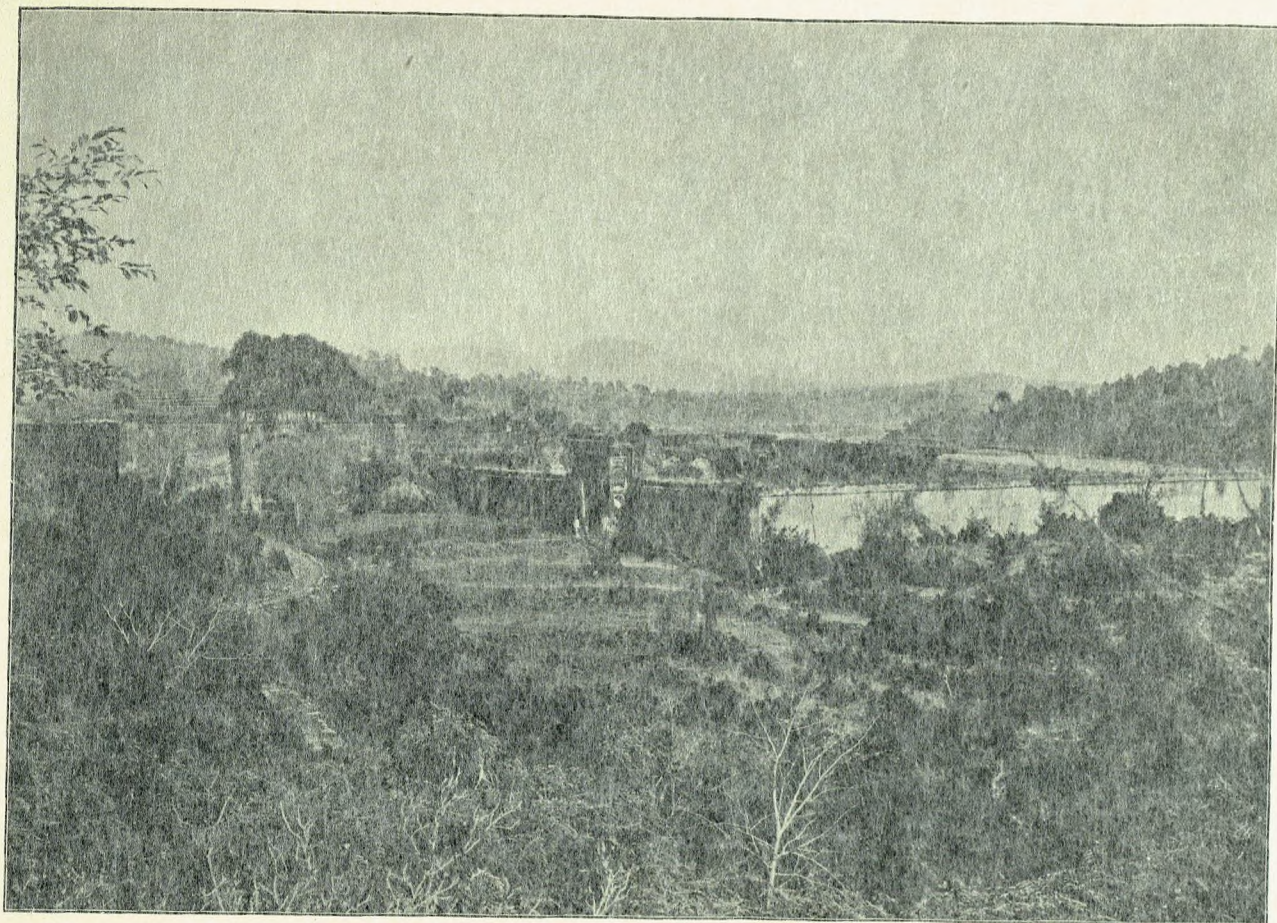

a. HATHINALA: FEMALE ELEPHANT.

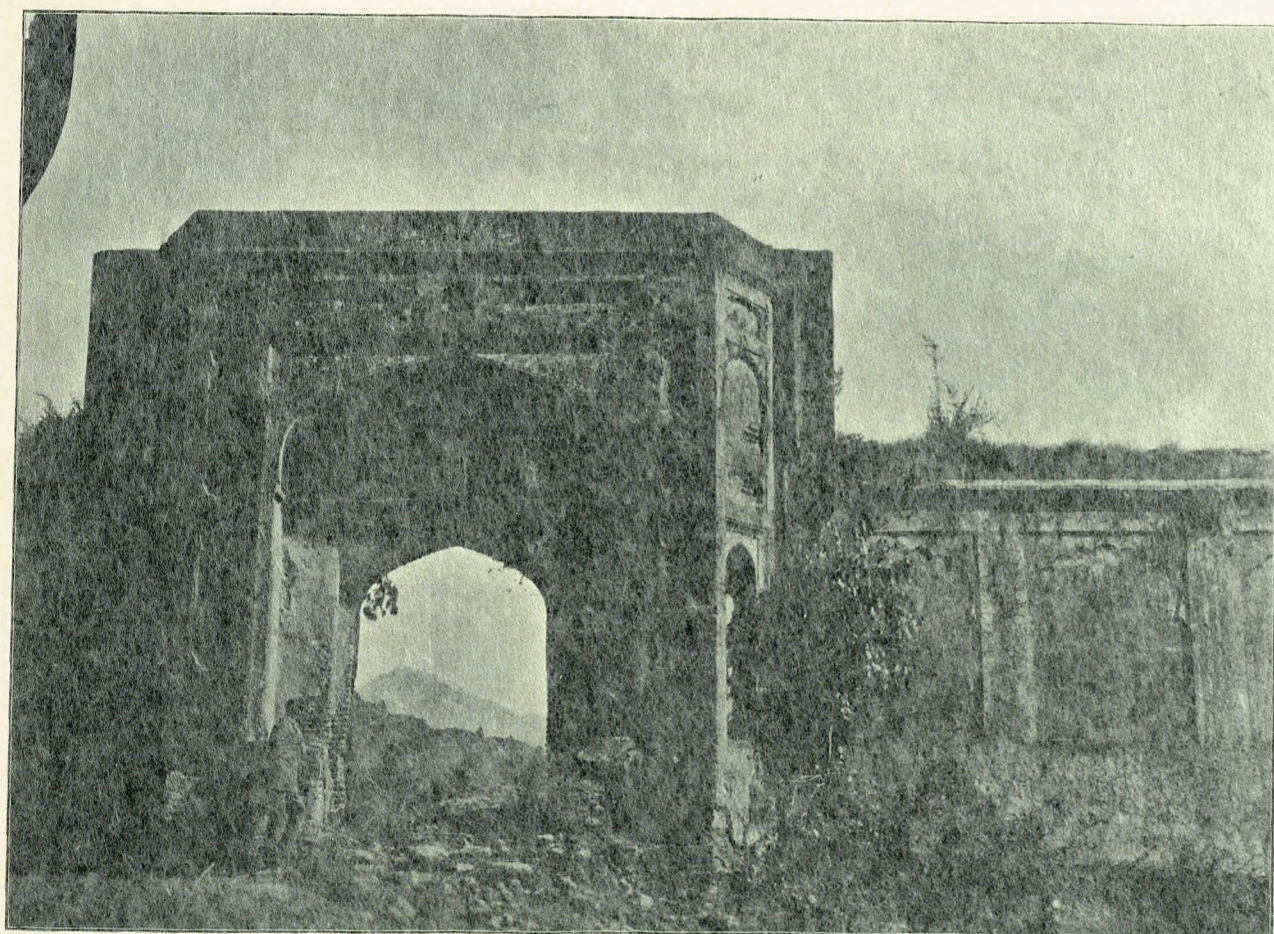

b. HATHINALA: MALE ELEPHANT.

ANTIQUITIES OF BHIMBAR AND RAJAURI.

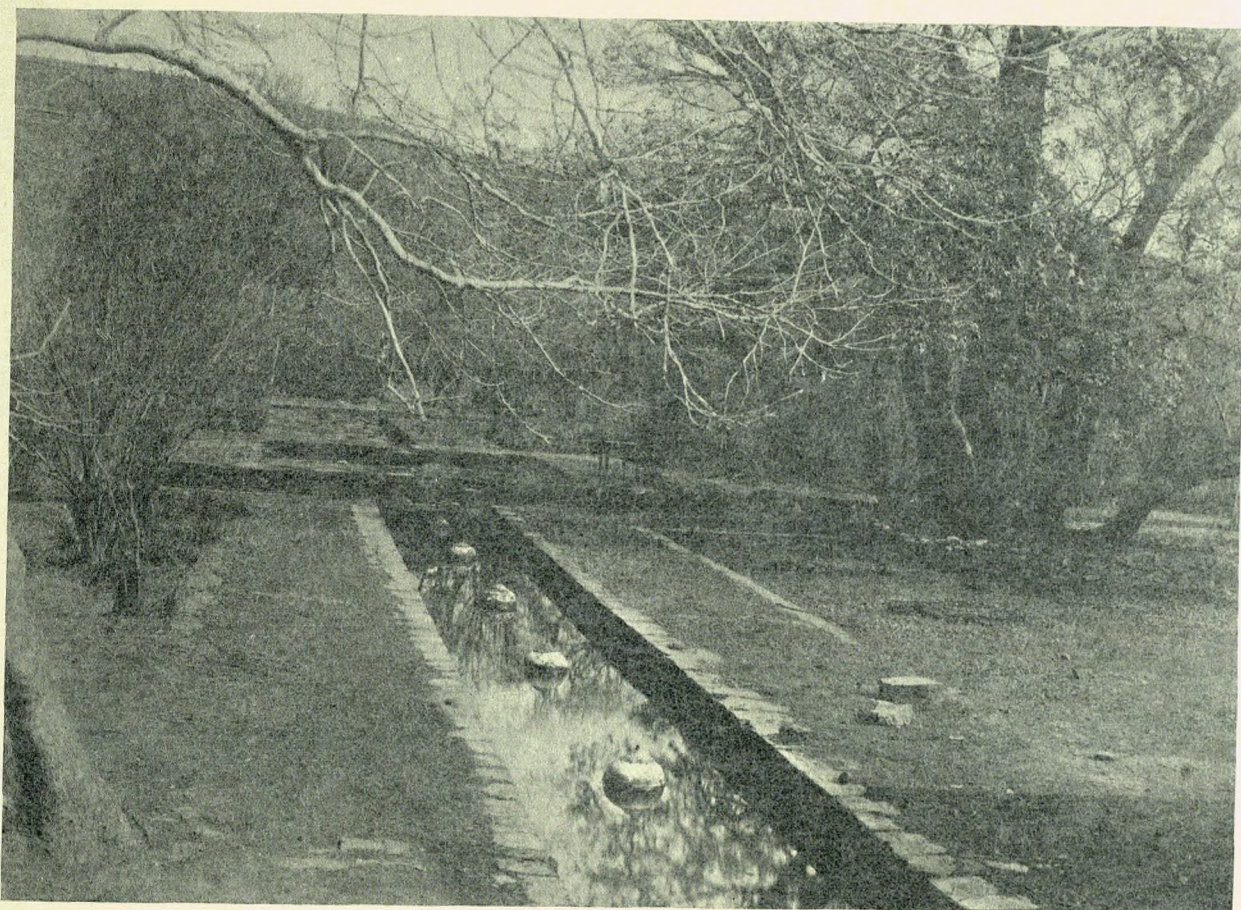

a. CHINGAS: THE MUGHAL SARAI; GENERAL VIEW SHOWING THE NORTHERN COURT AND THE ENTRANCE TO THE BAZAR.

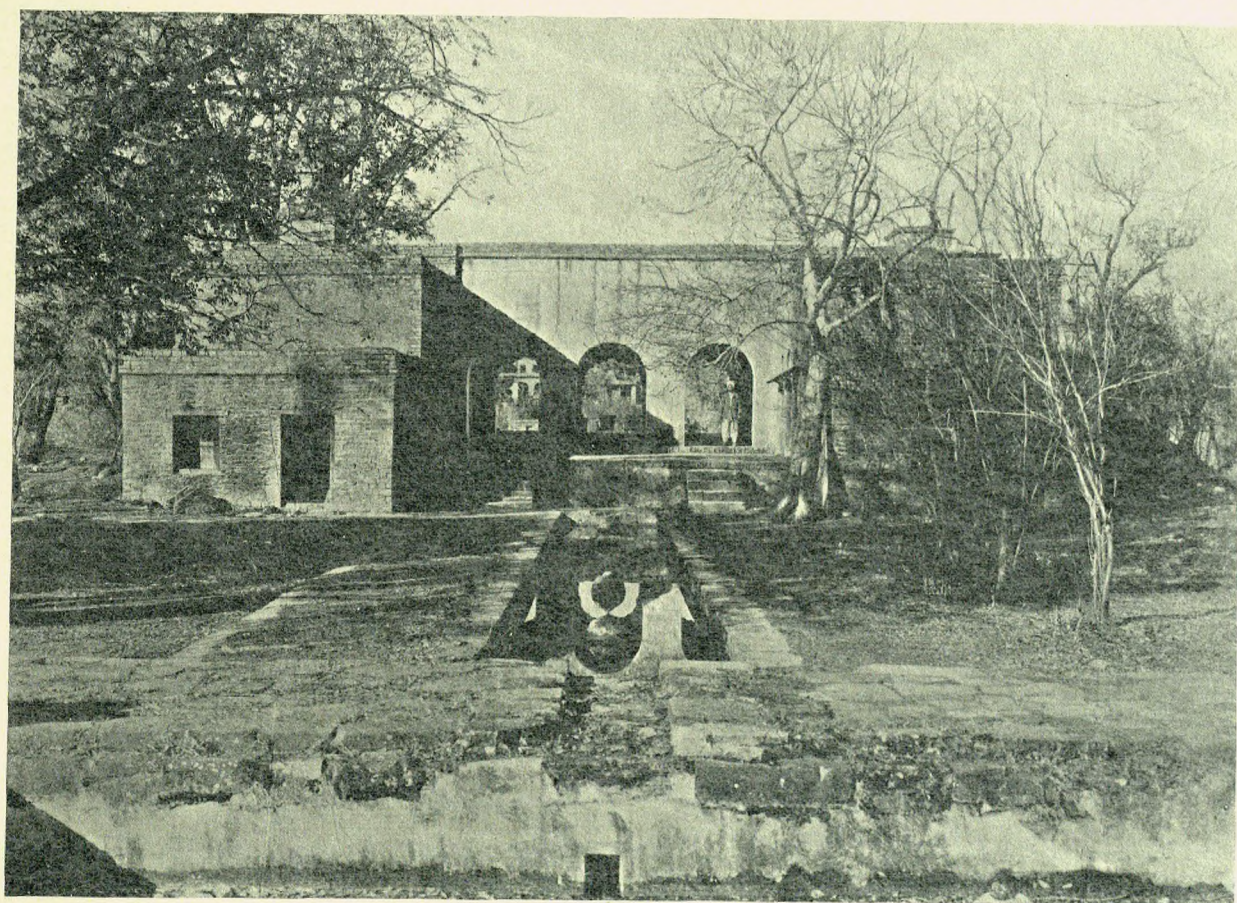

b. CHINGAS: THE MUGHAL SARAI; ENTRANCE TO THE NORTHERN COURT.

ANTIQUITIES OF BHIMBAR AND RAJAURI.

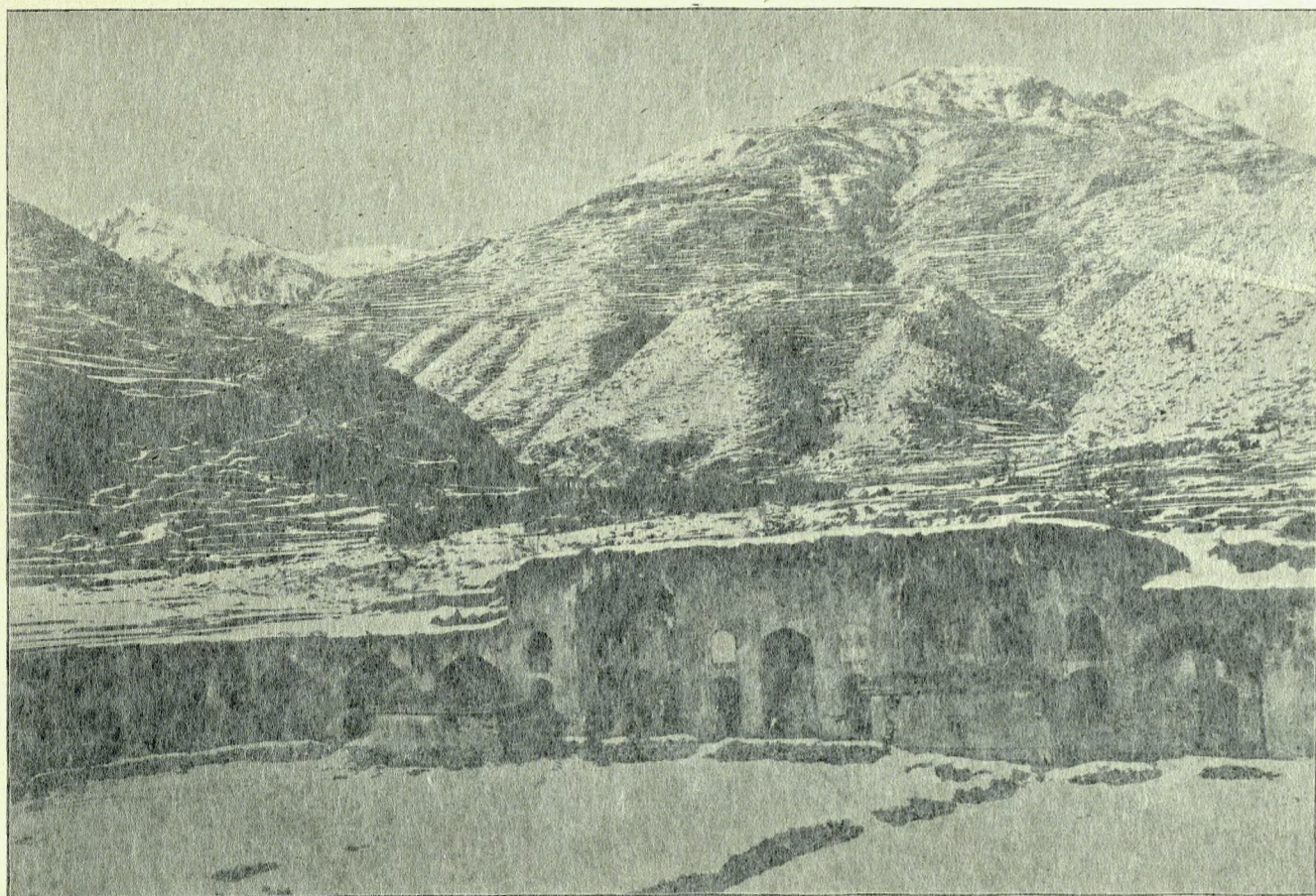

a. RAJAURI: THE MUGHAL GARDEN; GENERAL VIEW OF THE INTERIOR SHOWING THE CHANNELS AND FOUNTAINS.

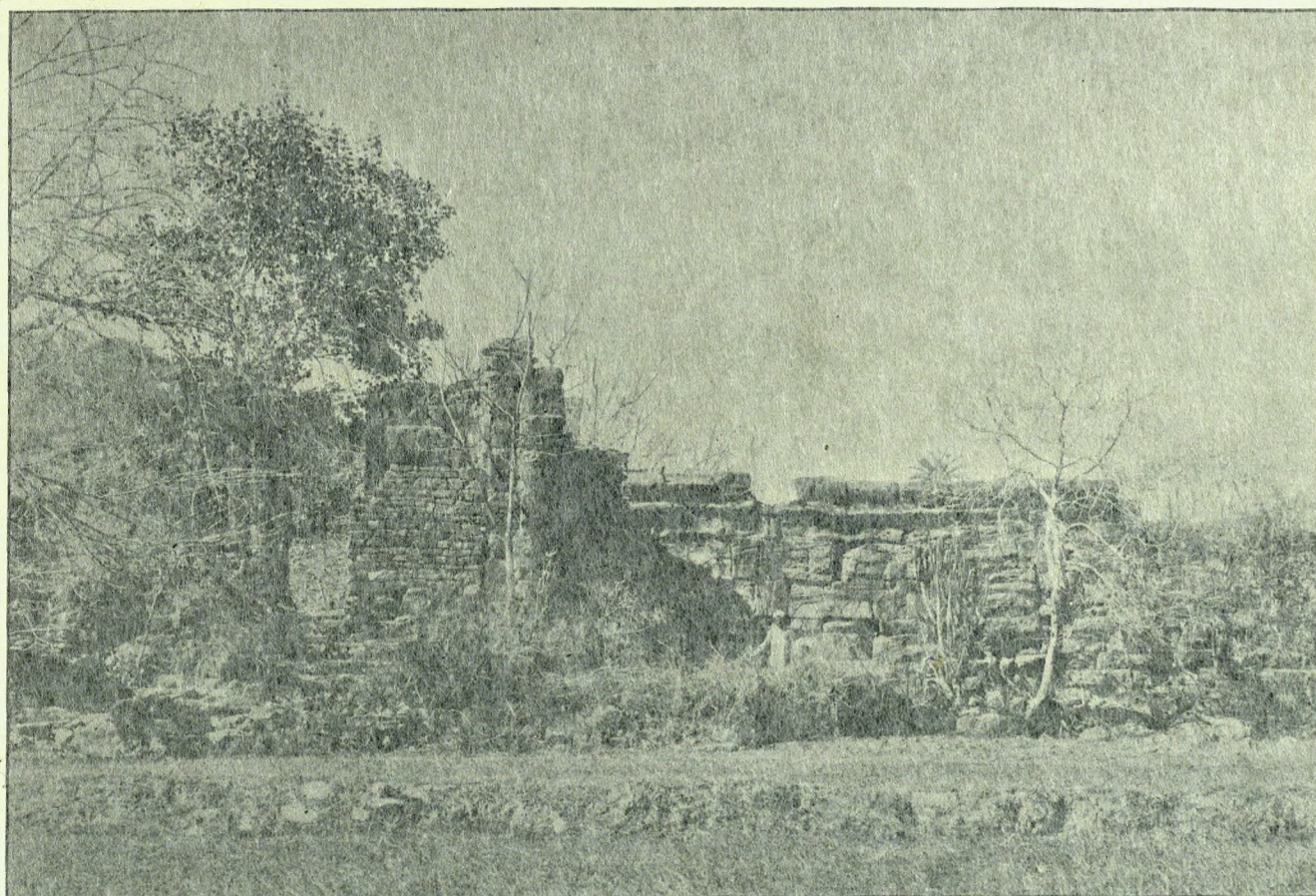

b. RAJAURI: THE MUGHAL GARDEN; VIEW SHOWING THE BĀRADARI WITH THE MODERN ADDITIONS AND ALTERATIONS.

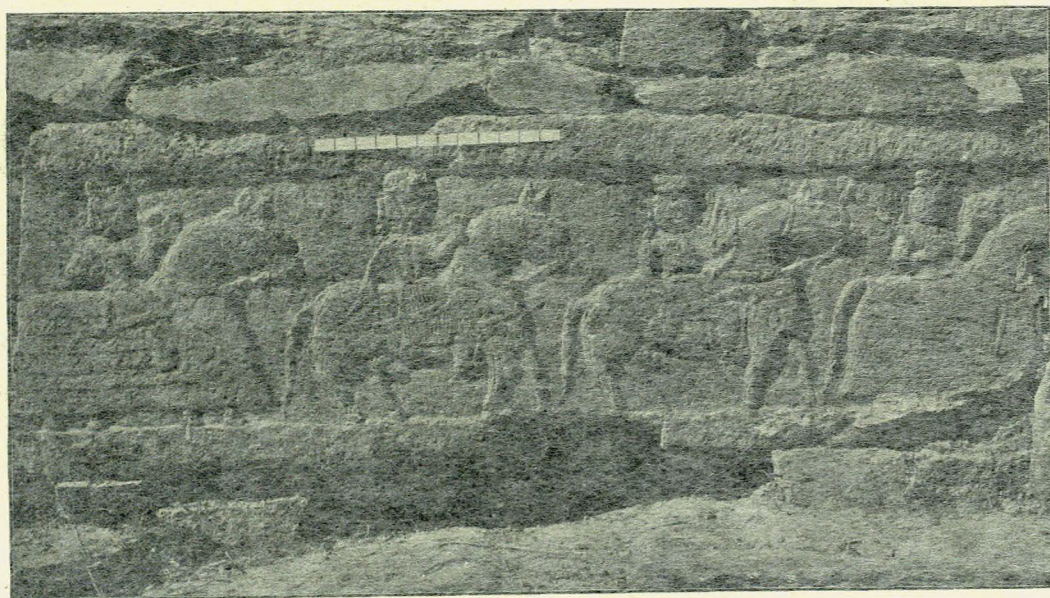
ANTIQUITIES OF BHIMBAR AND RAJAURI.

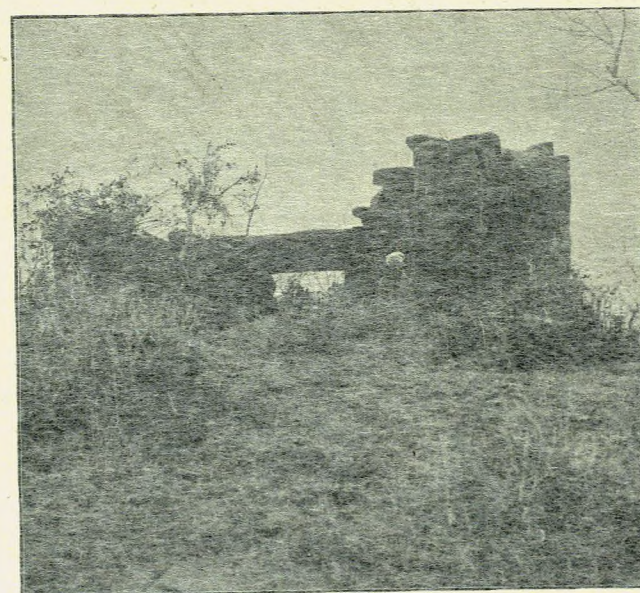
a. THANNA: THE MUGHAL SARAI; VIEW SHOWING THE *dālān* AND THE SNOW CLAD HILLS.

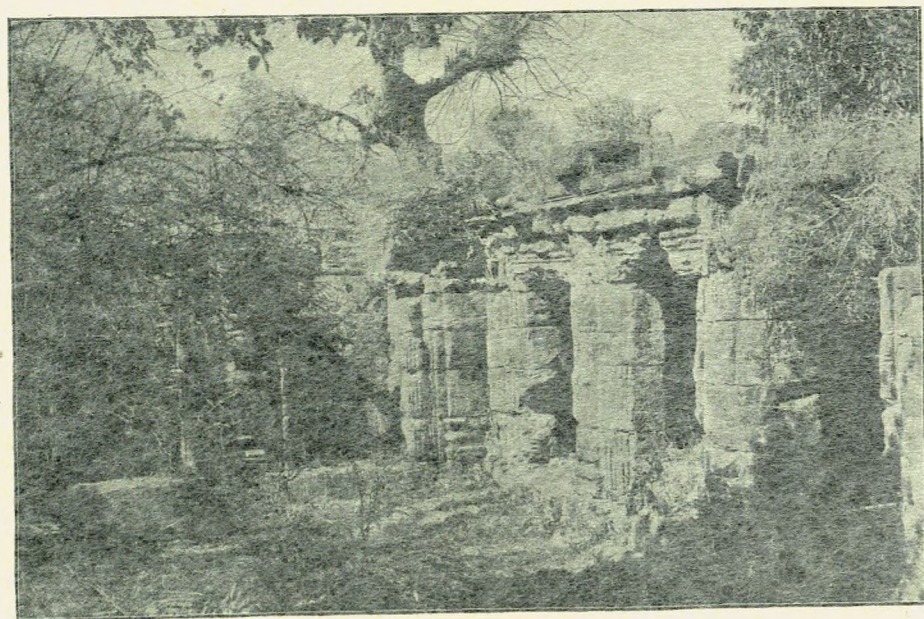
b. PANJNARA: MEDIEVAL TEMPLE; GATEWAY.

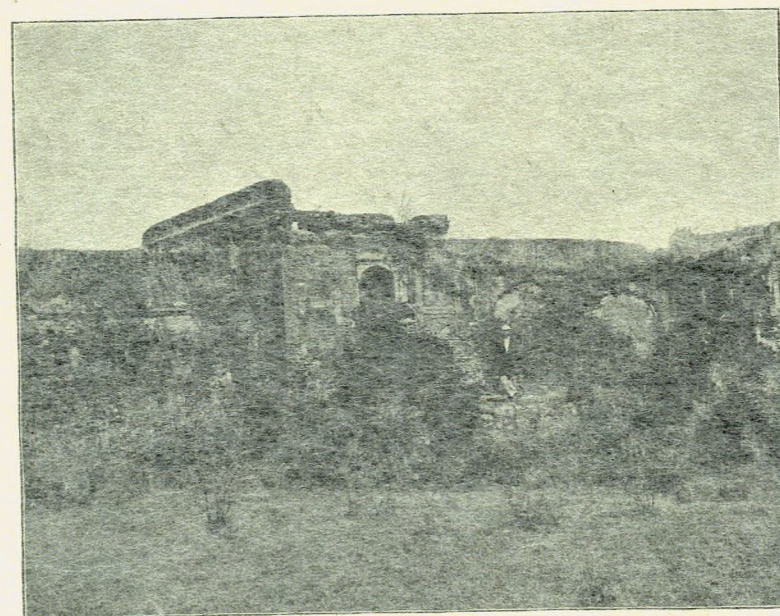
a. THANNA: HORSEMEN FRIEZE ON THE WALLS OF A HINDU BAOLI.

b. SAIDABAD: THE MEDIEVAL TEMPLE (B); GENERAL VIEW.

c. PANJNARA: THE MEDIEVAL TEMPLE; VIEW OF CELLS.

d. CHINGAS: THE MUGHAL SARAI; *dālān* IN THE NORTHERN COURT.

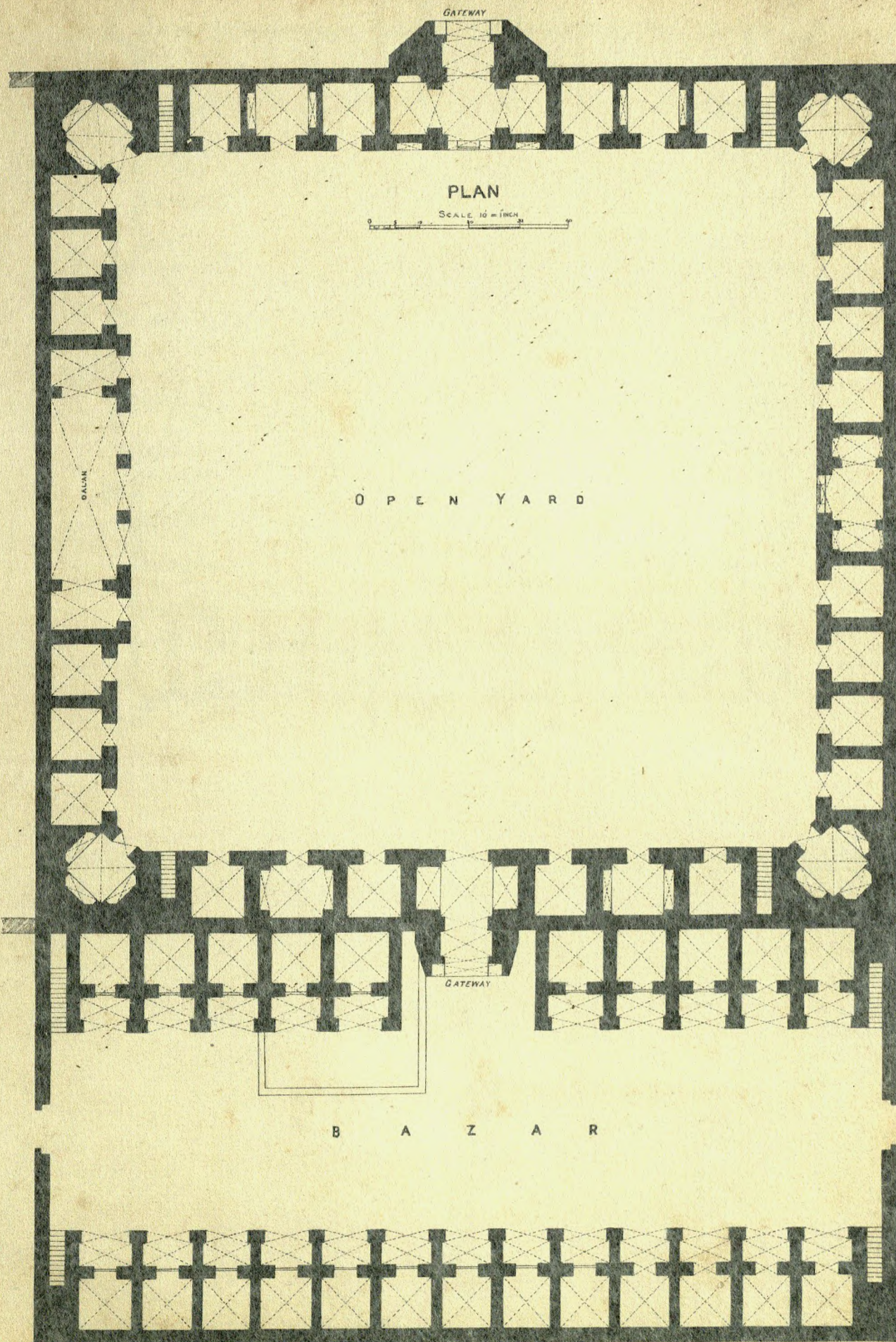
ANTIQUITIES OF BHIMBAR AND RAJAURI.

PLATE VIII.

367

MUGHAL SĀRĀI
AT
SAIDABAD

371CSL

TEMPLE AT PANJNARA

SCALE = 8 FT. TO 1 INCH

PLAN

